

შალვა ხილაშელი, ვანო პაპუნიძე

საქართველოს ტყის სამკურნალო მცენარეები

განმცემლობა
„საბჭოთა აჭარა“
ბათუმი
1980

ნაშრომში მოცემულია საქართველოს ტყისა და ტყის ზონაში გაურცელებული ზოგიერთი სამკურნალო, ინსექტიციდური, სამღებრო და სხვა სასარგებლო მცენარეთა მოკლე ბოტანიკური დახასიათება, მათი სასარგებლო თვისებები და გამოყენების მეთოდები.

რეცენ. რ. სურმანიძე

© ზაოროცემლობა „საზოოთა აპარა“, 1980

ს $\frac{40508-046}{M 621(08)80}$ 37-1080

წინასიტყვაობა

• ტყის რესურსების კომპლექსური გამოყენების ერთ-ერთ ფრიად საყურადღებო საკითხს სამკურნალო, კულინარიული, ინსექტიციდური, საიღებრო და სხვა დანიშნულებით მცენარეების გამოყენება წარმოადგენს.

(აღამიაში უხსოვარი დროიდან დიდ ყურადღებას აქცევდა სასარგებლო მცენარეების გამოძებნა-გამორჩევას. იგი ბუნებასთან საუკუნეების განმავლობაში უშუალო კავშირში იყო და მისგან ნაბიძგ ტყის მწვანე მცენარეულ სიმდიდრეს იყენებდა როგორც ვიტამინიზირებულ საკვებს და სხვადასხვა ტრავმითა თუ დაავადებით გამოწვეული ტკივილების შემსუბუქების სამკურნალო რესურსს.)

2500 წლის წინათ არსებულ სლავურ ნაქალაქარ ბისკუპინის გათხრების შედეგად მეცნიერებმა 20 სახეობის სამკურნალო მცენარეების ნაშთები აღმოაჩინეს. მათ შორის იყო კატაბალახა, კრაზანა, წალიკა, მათიტელა, ჭინჭარი, ფიჭვის კვირტები და მუხის ქერქი.

სალხი გამოცდილ მცენარეულ სამკურნალო საშუალებებს ზეპირი სახით გადასცემდა შთამომავლობას. ესენი პირველი სახალხო ექიმები იყვნენ. თანდათანობით მცენარეული სამკურნალო საშუალებების დაგროვებას შედეგად მოყვა მისი ხალხში დამწერლობის საშუალებით დაშახსოვრება. შეიქმნა პირველი სამედიცინო წიგნები რომელთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია „მკურნალთა მეფის“ ავიციენას „მედიცინის კანონის“ 5 ტომი. ამ ტომებიდან ორი 785 დასაქვლების მცენარეულ, ცხოველურ და მინერალურ სამკურნალო საშუალებებს ეხება (საქართველოში პირველი სამედიცინო წიგნების გარკვეული ნაწილი კარაბადინების სახელით არის ცნობილი. მათგან აღსანიშნავია ქანანელის „უსწორო კარაბადინი“ (XI საუკუნე), ხოჯა ყოფილის თარგმნილი „წიგნი სააქიმოი“ (XIII საუკუნე), ზ. ფანასკერტელი-ციციშვილის „სამკურნალო წიგნი“ (XV საუკუნე), ღავით ბაგრატიონის „იადიგარ დაუდი (XVI საუკუნე) და სხვები) სალხურმა სამედიცინო საშუალებებმა ასახვა მხატვრულ ნაწარმებებშიც ჰპოვა. ქველი ბერძნული მედიცინის დამაარსებლის, ექიმის და ფილოსოფოსის ჰიპოკრატეს შრომებში ორასზე მეტი მცენარეა მოხსენიებული, რომელთაც აქვთ დიდი სამკურნალო თვისებები. ჩვენამდე მოღწეულ უძველეს ქართულ მხატვრულ ძეგლში იაკობ ცურტაველის ნაწარმოებში „წამებაი წმიდისა შუშანიკისა“ წერია, რომ შუშანიკს შეეძლო „ბრმათა თუალთა აღზილვაი“, „სნეულთა განკურნაი“ და ა. შ. (რ. სურმანიძე, 1974).

სსრ კავშირის ფლორა 18000-მდე სახეობის მცენარეს ითვლის, აქედან 2500 სახეობა ხალხურ მედიცინაში გამოიყენება. მეცნიე-

რულ მედიცინაში სხვადასხვა სამკურნალო პრეპარატების საწარმო-
ებლად 200-ზე მეტი სამკურნალო მცენარე გამოიყენება.

ხალხური მედიცინა, ის უწყვეტი და უმდიდრესი წყაროა, საი-
დანაც მეცნიერულმა მედიცინამ ბევრი დაავადების უებარი სამკურ-
ნალო საშუალება მიიღო. ხალხური მედიცინის გამოცდილებით ექი-
მების მიერ დადგენილი იქნა მცენარე აბზინდას, ბერულას, უილოს,
ცაცხვის ყვავილის, ლენცოფას, შმაგას, ხარისჩლიქას, ტყის რიტის-
თვალას, უქმურას, ჯადვარის და სხვა მრავალი სამკურნალო ბაღა-
ხის ეფექტური სამკურნალო თვისებები. მედიცინაში გამოყენებული
სამკურნალო მცენარეების დიდი ნაწილი სწორედ ხალხური მედიცი-
ნიდანაა აღებული.

ამჟამად მცენარეული წარმოშობის სამკურნალო საშუალებებით
ხდება ისეთი მძიმე დაავადებების მკურნალობა, როგორცაა გულ-
სისხლძარღვთა, კუჭის, ნერვული სისტემის ზოგიერთი დაავადების
და სხვა.

უკანასკნელი წლების გამოკვლევებით ბევრი ისეთი მცენარეც
კი გამოვლინდა, რომელიც ავთვისებიან სიმსივნეთა წინააღმდეგ მკუ-
რნალობაში დადებით ეფექტს იძლევა. ასეთია მაგალითად, ტყის კა-
მა, მარწყვი, ფუნთუშა, უცუნა და სხვა.

სამკურნალო მცენარეებისადმი ინტერესი უკანასკნელ წლებში
გააძლიერა იმ ფაქტმა, რომ ზოგიერთ სინთეზურ სამკურნალო პრე-
პარატს მალალ სამკურნალო ეფექტთან ერთად სახიფათო სხვა ავი-
სებებიც გამოაჩნდათ, რომელთა აცილების ცდებმა დიდი საზრუნავი
ვაუხადა პრაქტიკოსს თუ მეცნიერ მედიკოსებს. ამ მხრივ მეტად სა-
ინტერესოა სსრ კავშირის მედიცინის მეცნიერებათა აკადემიის აკა-
დემიკოს ვ. ვოტჩნალის (1970) მიერ ბრიტანეთის სამედიცინო უერ-
ნალიდან ციტირებული გამოთქმა — „ჩვენ ვცხოვრობთ სულ უფრო
და უფრო უსაფრთხო ქირურგიის და სულ უფრო და უფრო საშიშ-
ოერაპიის ეპოქაში“.

მედიცინაში ცნობილია ფაქტი იმის შესახებ, რომ მცენარეული
სამკურნალო საშუალებები ხშირად უფრო რბილად მოქმედია, სინ-
თეზურთან შედარებით. ამ სინამდვილის ფონზე გასაკვირი არაა, რომ
მცენარეული სამკურნალო საშუალებების ხვედრითმა წონამ, ამჟა-
მად მსოფლიოში ყველაზე მეტად გავრცელებული გულსისხლძარღ-
ვთა სისტემის დაავადებების მკურნალობაში, 80 პროცენტამდე მია-
ღწია (პ. ს. ჩიკოვი, მ. ი. პავლოვი, 1977). საზღვარგარეთისა და სა-
ბჭოთა მეცნიერების მონაცემების მიხედვით მცენარეთა 2000-მდე
სახეობას ცოტად თუ ბევრად გამოხატული ინსექტიციდური თვისება
გააჩნია და შესაძლებელია მათი მავნე მწერების საწინააღმდეგოდ
გამოყენება. ასეთი მცენარეებიდან საქართველოში აღსანიშნავია

შხამა, ღებურა, მარიაშ საკმელა, ტილჭირი, უცუნა, ლემა, მათოთი, ლენტოფა, აბზინდა, გვირილა, ხახეთესლა, ეწერის გვიმრა, სატი-ლია და სხვა მრავალი.

ტყეებსა და ტყის ზონაში გავრცელებული ბევრი მცენარეული ნიღლეული ფართოდ გამოიყენება ხალხურ კულინარიაში პირდაპირ უმად საჭმელად ან მწნილისა თუ სანელებელ-საკაშმებისა და სხვა სახით.

ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონებსა და საზღვარგარეთის ბევრ ქვეყანაში ტყის მცენარეულობა ფართოდაა გამოყენებული ხალხურ მედიცინაში, ვეტერინარიაში და კულინარიაში.

მცენარეული სამკურნალო ნივთიერებებიდან ფიტოთერაპიაში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ფარმაკოლოგიურად ისეთი აქტიური ნივთიერებები, როგორცაა ნახშირწყლები, (მონო-დი, და პოლისაქარიდები), გლიკოზიდები, (საპონინები, ანტრახინული გლიკოზიდები, გულის აქტიური გლიკოზიდები), ცხიმოვანი და ეთეროვანი ზეთი, ეიტამინები და ცილოვანი ნაერთები (გლობულინები, პროტეინები, ნუკლეოპროტეინები), ალკალოიდები, ტანინები, ეთერის ზეთი, ფლავონები, ფერმენტები და სხვა.

უკანასკნელი 15 წლის განმავლობაში მცენარეული რესურსებიდან სამედიცინო მრეწველობაში დანერგილ პრეპარატთაგან აღსანიშნავია რეზერპინი, კელსინი, დაუკარინი, პიუცედინი, ელეუტეროკოკა, კარდიოვალენი, ანეტინი, ერიზიმინი, დიკუმარინი და სხვა მრავალი.

სამკურნალო მცენარეულობის სპეციფიკური თავისებურებები, მათი რთული და ნაირგვარი ქიმიური შემადგენლობა და სამკურნალოდ ვარგისიანობა მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია არა მარტო მცენარის სახეობაზე, არამედ მათი გავრცელების ადგილმდებარეობაზე, შეგროვების დროსა და ხერხზე, სამკურნალო მცენარეთა გამოშრობა-შენახვაზე და სხვა. ეფექტურად მოქმედი ბიოლოგიური ნივთიერებების შემცველი მცენარე ხარისშებლა კავკასიისათვის ენდემური მცენარეა, ე. ი. კავკასიის გარდა მსოფლიოში სხვაგან არსად არ გვხვდება, ჩვენს რესპუბლიკაში იგი უმთავრესად სუბალპური მენხერი ტყის კორომებში და საძოვრებზე გვხვდება. იგი შეიცავს აქტიურად მოქმედ ალკალოიდებს პლატიფილინსა და სენეციფილინს, რომელიც დიდი წარმატებით გამოიყენება, როგორც მეცნიერულ, ისე ხალხურ მედიცინაში. მაგრამ ხარისშებლა, ადვილმდებარეობის მიხედვით, ყველგან არ შეიცავს პლატიფილინს და სენეციფილინს. ამ ნივთიერებების შემცველობით ძირითადად აჭარა-გურიის სუბალპურ მენხერ ტყეებში გავრცელებული ხარისშებლა გამოირჩევა.

საქართველოს ტყეების გარემოს შემქმნელი, წყალმარეგულირე-

ბელი, ნიადაგდაცვითი, ესთეტიკური და რეკრეაციული ღირსებებში, აგრეთვე ტყის სარგებლიანობა მერქნის, სათიბ-საძოვრების და სხვა ბიოლოგიურ სიმდიდრეთა გამოყენების თვალსაზრისით ცნობილია ნაირგვარი ხასიათის ლიტერატურული მასალებით. მაგრამ საქართველოს ტყეებში გავრცელებული ცალკეული მცენარეული სახეობების სამკურნალო, ინსექტიციდური, ხალხურ ან მეცნიერულ მეოოდებზე, ქართულ ენაზე, ჯერ კიდევ ფრიად მცირე ლიტერატურა მოგვეპოვება და, რაც ვაგვანია, ისიც ძირითადად გაბნეულია სხვადასხვა წყაროებში, ამასთან მოძველებულია და ვეღარ ასახავს სამკურნალო მცენარეთა იმ დიდ ღირსებას, რაც დაგროვდა ამ ხნის განმავლობაში საბჭოთა და უცხოურ ფიტოთერაპიაში.

არადა ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონებსა და საზღვარგარეთის ბევრ ქვეყანაში ტყის მცენარეულობა ფართოდაა გამოყენებული ხალხურ მედიცინაში, ვეტერინარიასა და კულინარიაში. საქართველოში კი მოსახლეობისათვის ტყის ბევრი მცენარის სასარგებლო თვისებების უცოდინარობისა და რაც მთავარია ამ დარგის სუსტი პოპულარიზაციის გამო ტყის მცენარეული უამრავი სასარგებლო რესურსი გამოუყენებელი რჩება. სწორედ ამ ხარვეზების რამდენადმე შევსების ცდა წარმოადგენს წინამდებარე ნაშრომის მიზანს.

ნაშრომში ძირითადად ტყეში გავრცელებული მცენარეა განხილული, მოტანილია აგრეთვე ტყის კულტურებში საკმაოდ დიდი ბნის წილი და ფართოდ დანერგილი ზოგიერთი სამკურნალო თვისებების მქონე ეგზოტი. მათი მოკლე ბოტანიკური დახასიათების შემდეგ მოცემულია სამკურნალო, კულინარული, ტექნიკური, თაფლოვანი, ესთეტიკური, ინსექტიციდური და სხვა სასარგებლო თვისებების დახასიათება და გამოყენების მეთოდები, შემოწმებული და გამოცდილი საბჭოთა და საზღვარგარეთის ლიტერატურაში ცნობილი რეცეპტურის ჩვენებით.

ცნობილია, რომ მედიცინაში ახალ გამოკვლევებსა და მიღწევებთან დაკავშირებით წამლების დამზადების ტექნოლოგია სისტემატიურად იცვლება. ამიტომ ზოგიერთი წამლის დამზადების ტექნოლოგია, მისი ზუსტი დოზირების თვალსაზრისით, დასაზუსტებელი იქნება სახელმწიფო ფამაკოპეის მიხედვით.

წიგნის მოცულობის რეგლამენტირებისა და სრულყოფილი მასალების უქონლობის გამო ნაშრომში არ შევიდა მრავალი სახეობის ტყეში ბუნებრივად გავრცელებული სამკურნალო მცენარე, რაც ავტორების მიერ შემდეგი გამოცემების დროს იქნება გათვალისწინებული.

აბზინდა — ARTEMISIA ABSINTHIUM L.

აბზინდა რთულყვავილოვან-თა ოჯახს ეკუთვნის. ზემო რაქაში სიმკლის ბალახის სახითაა ცნობილი. დატოტვილ მთავარღერძა ფესვიანი, ხშირი ვერცხლისფერი ბუსუსებით დაფარული, 50-100 (125) სმ სიმაღლის მრავალწლიანი მცენარეა. მძაფრი თავისებური სუნი ახასიათებს. სუსტად გამოხატული წახნაგებიანი ღერო სწორმდგომი და ზედა ნაწილში დატოტვილია.

სამჯერ ფრთისებრგანკვეთილი ღეროს ქვედა ნაწილში განლაგებული ფოთლები გრძელყუნწიანია: ზედა ფოთლები

უფრო მარტივი და პატარაა. ყვავილედის ტოტების ფოთლები კი სამნაკეთიანი ან მთლიანია. კალათა ყვავილედები თავდახრილია და ცალმხრივ მტევნებადაა შეკრებილი, საერთოდ კი ყველა ყვავილი საგველა ყვავილედს ჰქმნის. ყვავილსაჯდომი ამოზნექილი და ბუსუსიანია. კალათაში ყველა ყვავილი მილისებრი და ყვითელია, მაგრამ კალათის განაპირას მამრობითი, შუაში კი მდედრობითი ყვავილებია განლაგებული.

ყვავის ივლის-აგვისტოში, თესლი კი სექტემბერ-ოქტომბერში მწიფდება.

იზრდება ტყის ზონის რუდერალურ ადგილებში, ტყისპირებში, გზებისა და ბილიკების პირას, ზოგჯერ სარეველა ბაღებსა და ტყის კულტურებში.

ფოთლებსა და გენერატიული ტოტების კენწეროებში ნაპოვნია 2 პროცენტამდე ეთერზეთი, რომელიც შეიცავს ტუიონს, ველანდრენსა და სხვ., გლიკოზიდები, აბზინდინი და ანაბზინდინი, ლაქტონები, საპონინები, მთრიმლავი ნივთიერებები, ასკორბინის მჟავა, კაროტინი და კალიუმის მარილები:

აბზინდა მომწვანებელი სისტემის ჯირკვლების ფუნქციების სტიმულირებას იწვევს, აძლიერებს ნაღვლის, პანკრეატულ და კუჭის წვენის სეკრეციას.

მედიცინაში აბზინდას პრეპარატებს კუჭის წვენის დაბალმეივიანობის პირობებში მიმდინარე გასტრიტის დროს იყენებენ. მასვე იყენებენ მადისმომგვრელ საშუალებად. დიდ დოზებში აბზინდა პირღებინებას იწვევს.

ნაყენს გამხმარ და წვრილად დაჭრილ აბზინდას ბალახისაგან ამზადებენ 70 პროცენტთან სპირტზე ნედლეულს სპირტთან 1:5 შეფარდებით. წყალზე ნაყენს ამზადებენ შემდეგნაირად: 1 ჩაის კოვზ წვრილად დაჭრილ აბზინდაზე 2 ჭიქა მდულარე წყალს ასხამენ, 20 წუთს დგამენ. წურავენ და $1/4$ ჭიქას დღეში სამჯერ სვამენ ჭამამდე ნახევარი საათით ადრე (ა. დ. ტუროვა, 1974. ვ. გ. მინაევა, 1970).

გარდა აღნიშნულისა დ. ნ. გოლოვკოს (1962) მიხედვით აბზინდა გამოიყენება ბრონქიალური ასთმის, რევმატიზმის, ეგზემის და რენტგენის სხივებით გამოწვეული დამწვრობის სამკურნალოდ.

ბულგარელ მეცნიერთა მონაცემებით აბზინდას სპირტზე ნაყენს კრუნჩხვების საწინააღმდეგო მოქმედების თვისებაც გააჩნია (Raussinov, 1965).

მ. ა. და ი. მ. ნოსალების (1960) აზრით აბზინდას ხანგრძლივად გამოყენება, თუნდაც მცირე დოზებში, დაუშვებელია, რადგან იგი იწვევს კრუნჩხვებს, ჰალუცინაციებს, ზოგჯერ ჭკუაზე შემლასაც კი. ამავე ავტორებს მოჰყავთ ყველაზე უფრო ეფექტური რეცეპტები:

1. ღვიძლში ჭვლების დროს სვამენ შემდეგი ბალახნარევის ნახარშს: თანაბარი წონითი რაოდენობით ერთმანეთს ურევენ აბზინდას ფოთლებს, საღბსა და ღვიის ნაყოფებს, (5 გ ნედლეული 1 ლ წყალზე) იხარშება 10 წუთს, დღეში სამ ჭიქას სვამენ.

2. ბრმა ნაწლავის საწყისი ანთებითი პროცესის დროს ორჯერ

— დილით და საღამოთი, სვამენ აბზინდას სპირტზე ნაყენს 12-15 წვეთის რაოდენობით წყალში განზავებით.

3. მსხვილი ნაწლავის კატარის დროს ყოველ ორ საათში ერთ-ზელ სვამენ აბზინდას და სალბის ფოთლების ჩაის, თითო სუფრის კოვზის რაოდენობით, ჩაისთან ერთად ბრინჯის წვეწვინაც იღებენ.

4. მრგვალი ჭიების დასაყრელად 10 დღის განმავლობაში დღეში სამჯერ თითო სუფრის კოვზ აბზინდას ჩაის სვამენ, დილით უზმოსე და საღამოთი ძილის წინ. ჩაის ყოველი დაღვევის შემდეგ რეკომენდებულია ახლად გახეხილი ნახევარტი ჭიქა სტაფილოს მიღება.

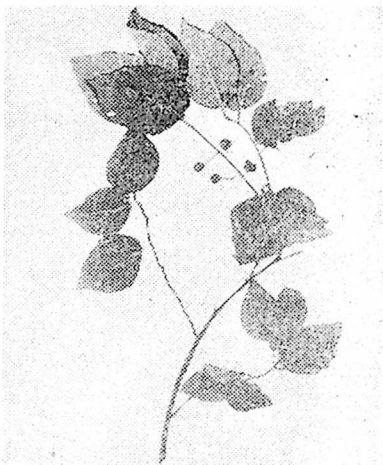
ბულგარეთის მედიცინა ფართოდ იყენებს აბზინდას მადის მოსაგვრელად და საჭმლის მონელების გასაუმჯობესებლად. სვამენ საჭმლის მონელების მოშლის, კუჭის წვენის მალალი მჟავიანობის, კუჭის არეში ჭვლების, გასტრიტის, მეტეოროიზმის (გაზების დაგროვების), ლეიქისა და ნალვლის ბუშტის დაავადებების, აგრეთვე ანემიის სამკურნალოდ. აბზინდა რეკომენდებულია აგრეთვე პირის ღრუდან ცუდი სუნის მოსაცილებლად და უძილობის წინააღმდეგ.

დასაღვეად წყლის გამონაწვლილს ხმარობენ: 1-2 ჩაის კოვზ წერილად დაჭრილ აბზინდას ერთი ჭიქა მდულარე წყალს ასხამენ (ერთი დღის დოზა), მიიღება ჭამამდე ერთნახევარი საათით ადრე (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი 1968).

ა. ნ. ვასინას (1968) ცნობით ბალ-ბოსტნების მკვლე მწერების წინააღმდეგ აბზინდას გამონახარში შემდეგნაირად მზადდება: 1 კგ ჰაერმშრალ ბალახს მცირე რაოდენობის წყალში 10-15 წუთს ადულებენ ნელ ცეცხლზე, ანელებენ, წურავენ და 10 ლიტრ წყალს უმატებენ. მოქმედების გასაძლიერებლად ფრინველის მშრალი განავლის ნაყენს უმატებენ (1 კგ ქათმის მშრალ განავალს მცირე რაოდენობის წყალში 1-2 დღე-ღამის განმავლობაში აყენებენ). მომზადების შემდეგ ნარევის მოცულობა 10 ლიტრამდე აღწევს.

აკაკი — *CELTIS CAUCASICA* WILLD.

აკაკი თელისებროა იკახისა
 ყაოთადადგეყელია. იგი დაბა-
 ლი ხე ან სუხეია 7 (იმეიათაჲ
 -2) მ სიმაღლის. ტოტებზე ნო-
 ლიგეობით განლაგებული ფო-
 თლები ასიმეტრიულია. სი-
 ლოში წაწვეტილი; ნაპირებში
 ხერხებილა, ხეშეში, ზემოდან
 მქისი, ქვემოდან შებუსვილი,
 ძარღვებაძოწეული. ყვავილე-
 ბი ორსქესიანია და ფოთლე-
 ბის იღლიებშია განლაგებული
 თითო-ოროლა, ყლოტების
 ძირში ხშირად განლაგებულია
 მამრობითი (ცალსქესიანი) ყვა-
 ვილებიც. ნაყოფი 1 სმ-დე სი-
 მსხოს კურკიანაა, მოწითალ-

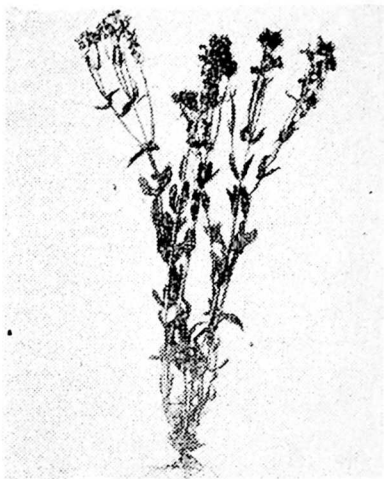

ყვითელი, მოყავისფრო ან უფრო მუქი, ზოგჯერ თითქმის ცისფერი,
 ნაცრისფერი ნაფიფქით, ხორცოვანი ტკბილი რბილობით. ყვავის
 მარტ-მაისის განმავლობაში. ნაყოფი სექტემბერ-ოქტომბერში მწი-
 ფდება, ნელმოზარდი ჯიშია. მისი სიცოცხლის ხანგრძლივობა 500
 წლამდე აღწევს. მრავლდება თესლით და ფესვის ნაბარტყით, ხასი-
 ათდება ძირკვის უხვი ამონაყრით. საქართველოში ძირითადად
 აღმოსავლეთ რაიონებშია გავრცელებული. იგი ნათელი ტყეების
 ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მერქნიანი ჯიშია, მთაში 1000 მეტრამ-
 დე სიმაღლეზე გვხვდება. საკმაოდ ქსეროფიტი (სიმშრალის ამტანი)
 მცენარეა, მაგრამ ხანგრძლივი გვალვის დროს ფოთლები უხმება
 და სცვივა, წვიმების დაწყებისას კი ხელმეორედ იფოთლება.

აკაკის მერქანი ძალიან მკვრივია, ამიტომ მას მეორენაირად
 რკინის ან ქვის ხეს უწოდებენ. გამოიყენება საავეჯო წარმოებაში.

ნაყოფს სასიამოვნო გემო აქვს, იჭმება, საზამთროდ ახმოზენ
 და ინახვენ ხილად, ფქვავენ კურკიანად და ფქვილისაგან განსაკუ-
 თრებულ ფაფას ხარშავენ, რომელიც დიდი ყუათიანობით გამოირ-
 ჩევა. ნაყოფი 15 პროცენტამდე ცხიმს შეიცავს, რომელიც ნუშის
 ზეთს ჰგავს. ფოთლით შინაურ ცხოველებს კვებავენ, ზოგჯერ კი
 აბრეშუმის ჭიასაც. ქერქი 8-12 პროცენტ ტანიდებს შეიცავს, გამო-
 იყენებოდა ტყავის სათრიმლავად და ქსოვილების შესაღებად.

მაღველასებრთა ოჯახს ეკუთვნის. მას აჭარაში ქიხას, თავცეცხლას უწოდებენ, კახეთში დედამიწის ნალველას, ხოროსას. ორი ან ერთწლოვანი 10-40 სმ სიმაღლის, ოთხჯახნაგოვანი სწორმდგომი ღეროვანი მცენარეა. ღეროს ძირში განწყობილი ფოთლები წაგრძელებულ - უკუკვერცხისებრი და თავბლაგვია, ღეროზე ერთიმეორის პირისპირ განწყობილი ფოთლები კი ლანცეტა და ბლაგვეწვეტიანია. თანაყვავილედი ქოლგისებრი საგველაა. ყვავილები ჩვეულებრივ ვარდისებრ წითელია, მაგრამ ზოგჯერ თეთრყვავილა ეგზემპლარებიც გვხვდება.

ყვავილობა ივნისიდან სექტემბრის ჩათვლით აღინიშნება. მაგრამ თითოეული ეგზემპლარის ყვავილობა კი მხოლოდ 5 დღეს გრძელდება.

გვხვდება ტყეთაშორის არსებულ ველობებზე, მდელოებზე, ტყის პირებში, გამეჩხრებულ ტყეებში მთის შუა სარტყლამდე. აღრიცხულია აფხაზეთში, რაჭა-ლეჩხუმში, სამეგრელოში, იმერეთში, აჭარა-გურიაში, ქართლში, მთიულეთში, გარე კახეთსა და თრიალეთში.

მთელ მცენარეში 1 პროცენტამდე ალკალოიდები მოიპოვება, აქვს 0,3 პროცენტამდე გლიკოზიდები, მიწისზედა ნაწილები შეიცავს ასკორბინის მჟავას.

ასისტავას პრეპარატები მედიცინაში მადის მომგვრელ და საჭმლის მომნელებელი აპარატის ფუნქციების გასაძლიერებლად გამოიყენება. ექსპერიმენტულად დადგენილია, რომ ორგანიზმიდან გენციანის პარაზიტი ჭიების გამომდენი თვისება გააჩნია (ა. ი. ბანკოვსკი, დ. ნ. გოლოვკო, 1962).

ასისტავა კიდევ უფრო ძვირფასია ხალხურ მედიცინაში, იგი განსაკუთრებით გამოიყენება კუჭის წვენის მაღალი მჟავიანობის დროს, გულწვის, აგრეთვე ღვიძლისა და ნალველის საღინარების

სამკურნალოდ (20,0 გ ბალახი 1 ლ მდუღარე წყალზე-გამოწვლილი ჩაი).

მ. ა. ნოსალი (1960) თავისი პირადი დაკვირვებიდან გამომდინარე საუკეთესო ჭიის დამდენ საშუალებად მიიჩნევს ბალახნარევის მაგარ ჩაის (წყლით გამოწვლილს, მთელი ღამე თბილ ღუმელში დადგმით). თანაბარი რაოდენობით იღებენ ასისთავას, ნეგოს ყვავილებსა და ასფურცელს. მათი ჩაი გამოიყენება წვრილი ჭიების დასადენად.

ხსენებულ ავტორს მოჰყავს ყველაზე პოპულარული ხალხური რეცეპტები ასისთავას მონაწილეობით:

1. ნაღვლის ბუშტის ანთებისას სვამენ ჩაის ორ-ორ ჭიქას დღეში. რომელშიდაც მონაწილეობს შემდეგი ბალახები 2,0 გ ასისთავა, 2,0 გ კოთხოჯის ფესვურა ფესვებით, 2,0 გ ნეგოს ყვავილები, საღამოთი ასხამენ 2 ჭიქა ცივ წყალს და დღით 5-7 წუთს ადულებენ. უზმოზე სვამენ 1 ჭიქას. დანარჩენი დღის განმავლობაში 4 ნაწილად. ჭამიდან ერთი საათის გასვლის შემდეგ.

2. კუჭში ტკივილების გრძნობისა და ნაწლავების ჩერვის შემთხვევებში იყენებენ შემდეგ ბალახნარევის: 5,0 გ კოთხოჯის ფესვურა ფესვებით. ადულებენ 1 ლ წყალში 10 წუთს. იტყვიან დადამოლებსთანავე ან ძალიან ცხელ ნახარში ჰყრიან დაქუცმაცებულ 2 სუფრის კოვზ ასისთავას, 1 სუფრის კოვზ ანჯინას, 1 სუფრის კოვზ კრაზანას და თითო ჩაის კოვზ პიტნასა და კატაბალახს ფესვებს. ყოველივე ეს ნახევარ საათს იდგმება ცხელ ღუმელში. იწურება და მიიღება: უზმოზე 1 ჭიქა, დანარჩენი, 4 ნაწილად დღის განმავლობაში.

3. კუჭ-ნაწლავების ქრონიკული აწილობისათვის გამოიყენება შემდეგი ბალახნარევის გამოწვლილი — ორ-ორა ან სამ-სამო სუფრის კოვზი კრაზანა და ასისთავა ერთ ლიტრ მდუღარე წყალზე. სვამენ ერთი დღის განმავლობაში. ეს ჩაი ითვლება კუჭის წიგნის მაღალი მკურნალობის ნატურალურ გამანეიტრალებლად. მადის მომგვრელ და ნაღვლის გამომყოფ საშუალებად ა. დ. ტუროვა (1974) შემდეგ რეცეპტს იძლევა: 1 სუფრის კოვზ ასისთავას უნდა დავახათ 1 ჭიქა მდუღარე წყალი, იდგმება 30 წუთი. იწურება და თითო სუფრის კოვზი მიიღება ჭამამდე 30 წუთით ადრე, ერთი კურსისათვის რეკომენდებულია სულ 50 გრამი ასისთავა.

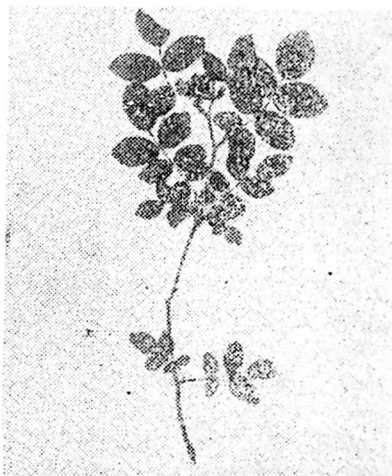
ბულგარულ მედიცინაში ასისთავა გამოიყენება კუჭის ახილის, გულწვის, კუჭის წყლულის, კუჭშეკრულობის, მეტეორიზმის (გაზების დაგროვების) და ანემიის დროს როგორც მომამაგრებელი საშუალება. ღვიძლის დაავადებების, ნაღვლის არასაკმაო სეკრე-

ციის, დიაბეტის და კანზე გამონაყრების სამკურნალოდ. გარეგანად ხმარობენ ძნელადშეხორცებად კრილობებზე.

უპირატესად ნაყენი გამოიყენება: 1-2 ჩაის კოვზი დაქუცმაცებული ხმელი ბალახი 2 ჭიქა მდულარე წყალზე, დგამენ 10 წუთს და დაუშაქრავს ან შაქრით იღებენ ერთი დღე-ღამის განმავლობაში. ბალახის ფხვნილს იღებენ 1-2 გრამი დღეში რამოდენიმეჯერ. ასისტავას ყველა პრეპარატს ჭამამდე ნახევარი საათით ადრე იღებენ (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

ასკილი — ROSA CANINA L.

ვარდისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. ასკილი 1-3 მ სიმაღლის ბუჩქია, ზოგჯერ გაცილებით მაღალი, ტოტები კაუჭა ეკლებითაა აღჭურვილი. ყლორტები მწვანეკანიანია, ღერო ნაცრისფერქერქიანი. კენტფრთართული ფოთლები ტოტებზე მორიგეობითაა განლაგებული, ფოთოლაკთა რაოდენობა ხშირად 5-11 ცალს შეადგენს; ბოლოწვეტიანი ფოთოლაკების კიდეები ხერხკბილაა. ფოთლის ყუნწის ძირში აქეთ-იქიდან ორი საკმაოდ მოზრდილი თანაფოთლო ზის.

თეთრი, ზოგჯერ მოვარდისფრო ყვავილები ვარჯში სათითაოდაა გაბნეული, ან მცირერიცხოვან ყვავილოვან ჯგუფებადაა შეკრებილი. ცრუ ნაყოფი ფორმის მიხედვით ნაირგვარია: ქოთნისებრი, კვერცხისებრი და სხვ.

ყვავის მაის-ივნისში, ნაყოფი აგვისტო-სექტემბერში მწიფდება. გავრცელებულია მთელ საქართველოში, მისი ნაირგვარი ფორმები გვხვდება ზღვისპირეთიდან სუბალპური ტყეების ჩათვლით.

აქ განხილული სახეობა თავისი სისტემატიკური მდგომარეობით და ქიმიზმით ძალიან ახლოს დგას *R. cinamomea*-სთან და მისი ანალოგიური გამოყენება აქვს მედიცინაში.

ასკილის ნაყოფი შეიცავს 18 პროცენტამდე ასკორბინის მჟა-

ვას, C. B₂ და K ვიტამინებს, გარდა ამისა მოიპოვება ფლავონო-
ლური გლიკოზიდები (კემფეროლი და ქვერცეტინი), აგრეთვე :
პროცენტამდე შაქარი, 3,7 პროცენტამდე პექტინი, 1,8 პროცენტა-
მდე ლიმონის, ვაშლისა და სხვა მკვებები, 1,7 მგ პროცენტამდე კა-
როტინი. ლიკოპინი და რუბიქსანტინი, ფოთლები და ფესვები მდი-
დარია მთრიმლაკი ნივთიერებებით. აქ აღწერილი ასკილის (R. ca-
nina) ნაყოფებისა და სხვა ნაწილებისაგან გამოყოფილია ფლაონა-
ლური გლიკოზიდები: იზოქვერცეტინი, კემფეროლის გლიკოზიდი
და კემფეროლისა და ქვერცეტინის არაიდენტიფიცირებული სხვა
გლიკოზიდები (ა. ი. ბანკოვსკი, 1962).

ჩვენს ქვეყანაში ყოველწლიურად რამოდენიმე ათასი ტონა
ასკილის ნაყოფი მზადდება, რომლისგანაც C ვიტამინს და პროვი-
ტამინის პრეპარატებს ამზადებენ, სხვა და სხვა ფორმით (სიროფი,
ფხენილი, აბები, ექსტრაქტი, ნაყენი და სხვ.).

ა. ი. ბანკოვსკის ზემოხსენებულ შრომის მიხედვით და სხვა
ავტორთა მონაცემებით ასკილის ნაყოფი გამოიყენება ავიტამინო-
ზის, გემორაგიური დიათეზის (გემოფილია), არტერიოსკლეროზის,
ჭრილობების და ძვლების შეზორცების დასაჩქარებლად. ინფიცია-
რებული ჭრილობებისა და საშვილოსნოდან სისხლდენისას. ნაყო-
ფში შემავალი A ვიტამინი გამოიყენება ჰიპოვიტამინოზის (ქათმის
სიბრმავე, ქსეროფტალმია და სხვ.), აგრეთვე თირკმლებისა და ნა-
ღლის ბუშტის კენჭოვანი დაავადების დროს. ასკილის ნაყოფის
ექსტრაქტი (ქოლოსასი) გამოიყენება როგორც ნაღლის დენის გა-
მაძლიერებელი საშუალება ქოლეცისტიტისა და ჰეპატიტის დროს.

უკრაინული ხალხური მედიცინა (გ. ა. ნოსალი, ი. მ. ნოსალი,
1960) ფართოდ იყენებს ასკილის ნაყოფის არაყზე ნაყენს, ერთ
ჭიქა ნაყოფს ურევენ 1-1.5 ჭიქა შაქრის თხენილს (ხმელ ასკილს
წვრილად სკრიან) მას ასხამენ 3 ჭიქა 70° არაყს, 5 დღეს მზეზე დგა-
მენ. მეიქესე დღეს კიდევ ასხამენ 2-3 ჭიქა 40° არაყს და ისევ მზე-
ზე დამენ კიდევ 5 დღე; მათე დღეს წურავენ (თილტრავენ), ნა-
ყოფებს ხლით წურავენ ფრთხილად. სდამენ 15 გრამს დღეში ორ-
ჯერ ჭამის შემდეგ. ხალხს მიაჩნია, რომ ასკილის თოთლობის ჩაი
ძალიან კარგად მოქმედებს კუჭზე. აუმჯობესებს მის მორთრულ
ფუნქციას. აწყნარებს კუჭის ტკივილებს. ამასთან ერთად მუცელზე
თბილ სათბურას იღებენ. მიაჩნიათ, რომ იგივე ჩაის გამოყენებით,
კუჭაშლილობის დროს მცირდება კუჭში გასვლის ნდომა და რო-
გორც ხალხი ამბობს „აუვნებლებს გაზებს“.

ასკილის ფესვების ნახარში ხალხში საუკეთესო საშუალებად
მიჩნეული ყოველგვარი ქვების გასახსნელად ორგანიზმში ან მათს
დასაშლელად ქვიშის სახით, ამავე დროს დამლუპველად მოქმედებს

მალარიის გამომწვევ პარაზიტებზე. იღებენ ორ სუფრის კოვზ წვრილად დაჭრილ ფესვებს, ასხამენ 200 გრამ წყალს და 15 წუთს ხარშავენ, ამის შემდეგ დგამენ გაცივებამდე. სვამენ თითო ჭიქას დღეში სამჯერ, ერთი კვირის განმავლობაში და უფრო ხანგრძლივადაც.

უკანასკნელ წლებში სამედიცინო სამსახურის მიერ რეკომენდებულია ასკილის ნაყოფის რბილობისაგან მიღებული პრეპარატი — კაროტოლინი დერმატიტების, წყლულების, ეგზემის, ფსორიაზის და კანის სხვა დაავადებების სამკურნალოდ („ახალი მშობლიური პრეპარატები“, 1966).

ციმბირის ხალხურ მედიცინაში ასკილს მრავალმხრივი გამოყენება აქვს: ნაყოფებს გაციებისა და ჰიპერტონიის დროს იყენებენ. ასკილის ყვავილის გვირგვინის ფურცლებს თაფლში მოხარშულს ხმარობენ წითელი ქარის (ხალხში ეს დაავადება რუსული „როქას“ სახელწოდებით უფროა ცნობილი), ფესვების ნახარშის აბაზანებს იყენებენ ფეხებზე. ფოთლებსა და ფესვებს კუჭის დაავადებების დროს იყენებენ, მათ შორის კუჭაშლილობის სამკურნალოდაც. ჩენი ქვეყნის სხვა მხარეებში ასკილის ნაყოფებს კუჭის, ნერვების, გულისა და თვალის, აგრეთვე სისხლის დაავადებების დროს იყენებენ.

ტიბეტის მედიცინაში ასკილს ფილტვის ტუბერკულოზის, ნევრასთენიის, ათეროსკლეროზის სამკურნალოდ იყენებენ, ყვავილებს კი გულწვის (გულისრუჯვის) დროს მალალი ტემპერატურით (ვ. ჯ. მინაევა, 1970). ამავე ავტორის მიხედვით ასკილის ნაყენი შემდეგნაირად მზადდება: ერთ სუფრის კოვზ ასკილის ნაყოფებს ასხამენ ერთ ჭიქა წყალს და 10 წუთს აღუღებენ, ერთი დღე-ღამის შემდეგ ნაყენი მზადაა დასალევად. სვამენ ნახევარ-ნახევარ ჭიქას დღეში ორ-სამჯერ. ბავშვებს $1/8$ - $1/4$ ჭიქას აძლევენ ერთ მიღებაზე.

ბულგარული მედიცინა უფრო მისაღებად და ეფექტიურად თვლის ასკილის გულგამოცილი ნაყოფის სუფთა კანის მიღებას. მოიღვარევი დამუშავების გარეშე (ჩაი და სხვ.). დღეში ასკილის ნაყოფის ასეთი სუფთა კანის 10-15 გ რაოდენობით მიღებას ურჩევენ, რომელიც ოდნავ მომჯავო გემოსია და მას ბავშვებზე კი ხალისით ჭამენ. თუ რაიმე მიზეზით (კუჭაწლავის მოშლა) არაა რეკომენდებული ზემოაღნიშნული სუფთა საწარს ასკილის მიღება, მაშინ ბულგარეთის მედიცინა დასაშვებად მიიჩნევს მისი ნაყენის მიღებას, რომელსაც შემდეგნაირად ამზადებენ: 10 გ ასკილის ნაყოფს ასხამენ ერთ ჭიქა მღულარი წყალს და შემდეგ თილტრაფინ. ამ დოზას ერთი დღის განმავლობაში სვამენ (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

აღმოსავლური ნაძვი — PICEA ORIENTALIS LINK.

ფიკვისებრთა ოჯახს ეკუთვნის. 60 მეტრამდე სიმაღლის ხეა, დიამეტრში კი 2 მეტრამდე აღწევს. ხშირი დატოტვის გამო ვარჯი ძალიან კომპაქტურია და წვიმას თითქმის არც კი ატარებს. ღერო დაფარულია ნაცრისფერ დაშავებული ქერქით. ბოლობლაგვი მოკლე (7-10 მმ) ოთხწიბოიანი, მუქი მწვანე წიწვები მთელი ყლორტის ირგვლივ მორიგეობითაა განლაგებული. მამრობითი ყვავილები ცილინდრულ თავთავისებრ თანაყვავილედადაა შეკრებილი ყლორტის ქვედა ნაწილში. მდედრობითი მოწითალო ან მწვანე ყვავილები უფრო ხშირად ხის კენწრულ ნაწილშია ყლორტების დაბოლოებებზე ჩურჩხელასავით ჩამოკიდებული. ზრდასრული გირჩი თითისტარისებრ — ცილინდრულია.

გავრცელებულია ძირითადად დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოში, აგრეთვე აღმოსავლეთ საქართველოს დასავლეთ რაიონებში. კარგი ზრდით, ზღვის დონიდან 1500-1700 მ სიმაღლეზე ხასიათდება, საერთოდ კი მთაში 2400 მეტრამდე სიმაღლეზეც გვხვდება ქარისაგან დაცულ ადგილებში.

აღმოსავლური ნაძვი მეზოფიტი ჯიშია, ნორმალურად ტენით უზრუნველყოფილ ნოყიერ ნიადაგებზე იზრდება.

ნაძვის მერქანს ფრიად მრავალმხრივი გამოყენება აქვს სახალხო მეურნეობაში (მშენებლობა, მსუბუქი მრეწველობა, საავეჯო წარმოება, ცელულოზა-ქაღალდის წარმოება და სხვ.).

ნაძვის ფისისაგან შესაძლოა კოლოფანის, სკიპიდარის და სისძმარის დამზადება. ქერქი შეიცავს ტანინებს, რომელიც განსაკუთრებით ბევრია ზრდაში ჩამორჩენილ-დაჩაგრული ხეების ქერქში, ამიტომ ფართო შესაძლებლობა ისახება ქერქის ფეხსაცმლის წარმოებაში გამოყენებისა ტყავის გასათრიმლავად. წიწვები 400 მგ პროცენტზე მეტ C ვიტამინს შეიცავს და გამოიყენება ვიტამინოვანი კონცენტრატების მოსამზადებლად. აგრეთვე სურავანდის საწინააღმდეგო ნაყენებისათვის. ხალხური მედიცინა ნაძვის წიწვებს აბაზანებისათვის იყენებს რევმატიზმის სამკურნალოდ.

არც თუ დიდი ხნის წინათ მედიცინამ პრეპარატ პინაბინის გამოყენება დაიწყო, რომელიც ნაძვის ან ფიკვის წიწვებიდან მიღებული ეთერზეთის 50 პროცენტიათი ხსნარია ატმის ზეთზე. პინაბინი სპაზმოლიტურად მოქმედებს შარდგამომყოფი გზების მუსკულატურაზე, ზღუდავს პათოგენური (ავადმყოფობის გამომწვევი) ბაქტერიების განვითარებას. იგი რეკომენდებულია როგორც შარდმდენი საშუალება თირკმლების კენჭოვანი დაავადების და თირკმლის ჰვალის დროს. იღებენ 5-20 წვეთს შაქრით დღეში სამჯერ კა-

მამღე 15-20 წუთით ადრე 4-5 კვირის განმავლობაში. პინაბინის მიღება დასაშვებია მხოლოდ ექიმის გამოწერით (მაშკოვსკი, 1967).

ნაძვის კვირტების ნაყენს ცდიან, როგორც საშუალება ანთებადი პროცესების სამკურნალოდ და სასუნთქი გზების სპეციფიკური დაავადებების (რინიტი, კატარი, ანვინა, ბრონქიალური ასთმა და სხვ.) წინააღმდეგ.

ხალხურ მედიცინაში ნაძვის ჩვილი ყლორტების არაყზე ნაყენს იყენებენ ტუბერკულოზის დროს (ვ. გ. მინაევა, 1970).

ბალის პიტნა — MENTHA PIPERITA L.

ბალის პიტნა ტუჩოსანთა ოჯახის წარმომადგენელია. მრავალწლიანი, 100 სმ-დე სიმაღლის, ძირიდანვე დატოტვილდეროიანი და ფესვურიანი მცენარეა. ფესურიდან მიწისპირიდანვე დატოტვილი ოთხწახნაგოვანი რამოდენიმე ღერო იზრდება. ღეროები წიწისფერო შეფერვისაა. ტოტებიც და ფოთლებიც ერთიმეორის პირისპირაა განლაგებული. ღეროს ქვედა ნაწილის ფოთლები ზედასთან შედარებით უფრო გრძელყუნწიანია. ფოთლის ფირფიტა წაგრძელებულ-კვერცხისებრია, ბოლოწვეტიანი, გულისებრი ფუძითა და კიდეებში ხერხისებრი კბილებით, ზემოდან მუქი, ქვემოდან კი უფრო მკრთალი მწვანე ფერის, ფოთლის საშუალო სიგრძე 3-6 (8), ხოლო სიგანე კი 1,5-2 (3) სმ ფარგლებში მერყეობს (ი. ა. ალექიანა, ა. ი. ბანკოვსკი, 1962), მოწითალო ყვავილები ცრუ რგოლებადაა შეკრებილი კენწეროსა და ტოტების დაბოლოებებზე, არსებულ თავთავისებრ ყვავილელებში. თანაყვავილეები ჯაგრისებურია, ყვავის ივნისის ბოლოდან სექტემბრამდე; ნაყოფები ვითარდება ძალიან იშვიათად. ფართოდ კულტივირებული მცენარეა მთელს საქართველოში.

მთელი მცენარე ეთერზეთებს შეიცავს. ფოთლებში იგი 2.7 პროცენტამდეა, ყვავილელებში კი — 6 პროცენტამდე. ეთერზელი გამოიყენება კვების მრეწველობის მრავალ დარგში სასმელების, ლიქიორის და საკონდიტრო ნაწარმის არომატიზირებისათვის (ფ. ე. ბოლოტინა და სხვები, 1963).

მედიცინაში პიტნისაგან მიღებული მენტოლი ნევრალგიურ ტკივილგამაყუჩებლად გამოიყენება გარეგანი ხმარებით, აგრეთვე შაკიკის, კბილის ტკივილის დროს. ანტისეპტიკურ საშუალებად გამოიყენება სურდოს, ხახის კატარის, ბრონქიტის და ბრონქოესტაზის დროს.

მენტოლის მიღება რეკომენდებულია სტენოკარდიის, კუჭის ტკივილის დროს. მას ადგილობრივი ტკივილგამაყუჩებელი, სპაზმოლიტური და ანტისეპტიკური თვისებები გააჩნია. იწვევს კორონალური ძარღვების რეფლექტორულ გაგანიერებას.

პიტნის ფოთლების ნაყენი და მიქსტურა გამოიყენება როგორც გულისრევის და პირღებინების საწინააღმდეგოდ, აგრეთვე საჭმლის მონელების გასაუმჯობესებლად (ი. ა. ალექსინა, ა. ი. ბანკოვსკი, 1962).

ხალხი სამკურნალოდ გამოყენებისას პიტნის სახეობების გარჩევას არ აწარმოებს. ბალის პიტნის გარდა სამკურნალოდ ხმარობენ და ზოგჯერ უპირატესობებსაც აძლევენ ველურად მოზარდ პიტნის სახეობებს.

მ. ა. და ი. მ. ნოსალების (1960) მიხედვით ბალის პიტნა უპირატესად კუჭის წვენის მკავიანობის (მკავე გულწვისა და ბოცინის) დროს გამოიყენება, იმ შემთხვევაში, თუ მას კუჭშეკრულობა არ ერთვის თან. ასეთ შემთხვევაში შემდეგ ნარევს იყენებენ: ბალის პიტნის ფოთოლი 15 გ, წყლის სამყურა 2 გ. ფარსმანდუკის ყვავილები 15 გ, კამის თესლი 15 გ. კრაზანა 30 გ. ამ ნარევს 2 სუფრის კოვზის რაოდენობით 2 ჭიქა მდულარე წყალს ასხამენ და 2 საათის განმავლობაში თბილ ღუმელში დგამენ, ფილტრავენ და ერთი დღის განმავლობაში ყლუპ-ყლუპობით სვამენ. ამავე ნარევს იყენებენ სხვა სახის გასტრიტების დროსაც.

კუჭის წვენის მაღალი მკავიანობისას, კუჭშეკრულობის თანდართვით, შემდეგ ნარევს იყენებენ: ბერულა — 15 გ, ფარსმანდუკის ყვავილები 20 გ, კრაზანა 30 გ. ბალის პიტნა 20 გ, გვირილის ყვავილები 10 გ. მათიტელა 15 გ. კამის თესლი 10 გ, კვლიავის თესლი 10 გ, სვიის გირჩაყები 5 გ. ხეჭრელის ქერქი 20 გ, კატაბალახას ფესვები 10 გ. ამ ნარევს 4 სუფრის კოვზის რაოდენობით (თითოეული კოვზი თავდადგმით საესე) ასხამენ 1 ლ მდულარე წყალს და მთელი ღამე თბილ ღუმელში (ფურნაკში, „ღუზოვკაში“) დებენ. დილით უზმოზე სვამენ 1 ჭიქას, დანარჩენს კი 4 ჯერზე მთელი დღის განმავლობაში, ყოველი ჭამიდან თითო საათის გასვლის შემდეგ.

მარტო პიტნას გულისა და ფილტვების დაავადებების, განსაკუთრებით ფილტვებიდან სისხლღებინების შემდეგ სამკურნალოდ

იყენებენ. პიტნის ფოთოლს უხვისხლიან მენსტრუაციისას იყენებენ შემდეგნაირად: 20 გ ფოთოლს 500 გ მდუღარე წყალს ასხამენ, 2 საათს დგამენ და შემდეგ აძლევენ ავადმყოფს დასალევად.

პიტნის წვეთებს აძლევენ კუჭაშლილობის, კუჭნაწლავეების სპაზმების, კუჭში ქრის შეგრძნებისა და გულისრევის შემთხვევებში.

მენტოლი სისხლძარღვების შევიწროებას ახდენს სურდოს დროს. ამ მიზნით იგი შედის პრეპარატ ბორმენტოლის, პეკტუსინის და ინგაკამფის შემადგენლობაში.

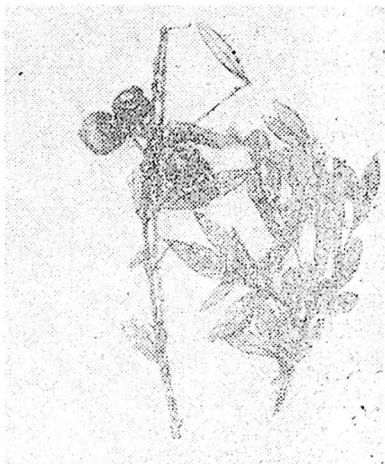
ბულგარეთის სამედიცინო პრაქტიკით დადასტურებულია ბალის პიტნის ფოთლების ტკივილ-გამაყუჩებელი მოქმედება, კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის და ღვიძლის სეკრეციის აღმგზნები და მადისმომგვრელი თვისება და სხვ. გამოიყენება კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის სპაზმების, გაზების დაგროვების, კუჭ-ნაწლავის ფუნქციონალური მოშლის, კუჭაშლილობის, გულისრევისა და პირღებინების დროს. ნალვლისდენის გასაძლიერებლად რეკომენდებულია სიყვითლისა და ნალვლის ბუშტის კენჭოვანი დაავადების შემთხვევებში. ტკივილ-გამაყუჩებლად მოქმედებს ღვიძლის სპაზმის შემთხვევაში, გულის მოქმედების სტიმულირებას ახდენს და თავის ტკივილს აწყნარებს. ზეთი (სპირტზე ნაყენის სახით 2:100) გამოიყენება გარეგან სახმარად კანში შესაზეღად, თავის ტკივილის (შაკიკის) კანის ანთების დროს, ინპალიაციისათვის ცხვირის ლორწოვანი გარსის ანთების. ყელის ტკივილის, ბრონქიტის დროს. ფოთლის ნახარშის აბაზანებს ურჩევენ ნერვების აშლის შემთხვევაში, ხოლო ფოთლების ნაყენს პირში გამოვლებას ღრძილების ანთების დროს.

იხე როგორც ჩვენს ქვეყანაში, ბულგარეთშიც პიტნის ზეთს კბილის პასტასა და ფხენილს უმატებენ.

შაქრის ნატეხზე დასხმულ 2-4 წვეთს უნიშნავენ კუჭის არეში ტკივილებისას. ნაყენს შემდეგნაირად ამზადებენ: 2 ლაის კოვზ დაქუცმაცებულ ფოთოლს 1 ჭიქა მდუღარე წყალს ასხამენ. გაწურულ და დატკბილულ ნაყენს ყლუპ-ყლუპობით სვამენ ერთი დღის განმავლობაში. ფოთლის ფხენილს (იმდენს რასაც დანის წვერი აიღებს) 1-2-ჯერ იღებენ დღეში (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოინინოვი, 1968).

ბროწეული — PUNICA GRANATUM L.

ბროწეულისებრთა ოჯახში შედის. საკმაოდ ტანმაღალი (1-5 მ) ხშირტოტებიანი ეკლოვანი ბუჩქია. ახალგაზრდა ტოტები მომწვანო-ნაცრისფერია, წიბოებიანი, დამოკლებული ტოტები ეკლით ბოლოვდება. ფოთლები მოპირისპირეა ან შეჯგუფული, ტყავისებრი, მბრწყინავი, ელიფსური ან მოგრძო ლანცეტა, კიდე მთლიანი. ყვავილები კაშკაშა წითელია. მრგვალი ნაყოფის დიამეტრი 15 სმ-დე აღწევს, წონით კი 700 გრამამდე. თესლებს წვნიანი ხორცოვანი რბილობი აკრავს. 1000 ცალი

თესლის წონა 19,4-21 გრამს აღწევს. ყვავის მაის-აგვისტოში, ნაყოფი კი სექტემბერ-ოქტომბერში მწიფდება. ბუნებრივად გავრცელებულია როგორც დასავლეთ საქართველოში, ისე აღმოსავლეთშიც. იზრდება მშრალ ქვა-ლორდიან ფერდობებზე, კულტურაში ფართოდაა დანერგილი საქართველოს ბარში. ბუნებრივად იგი 600-900 მეტრამდე სიმაღლეზე გვხვდება ზღვის დონიდან, უფრო ხშირად კი 600 მეტრამდე. ბროწეულის ნაყოფის კანსა და ღერო-ტოტების ქერქს ტყავის შავად შესაღებად ხმარობდნენ. ნაყოფის კანისა და ძალას (რკინის შაბიამანი) მეშვეობით შესაძლოა შავი ძელების დამზადება.

სამკურნალოდ ნაყოფის კანი, ღეროს, ტოტებისა და ფესვების ქერქი გამოიყენება პარაზიტი ლენტური ქიების წინააღმდეგ, აგრეთვე შემკვრელ საშუალებად კუჭ-ნაწლავის აშლილობისას. მის შემადგენლობაში არსებული ალკალოიდი პელტერინი ჩქარა იწოვება ორგანიზმში და ტოქსიკურ მოვლენებს იწვევს (სსრკ სამკურნალო მცენარეთა ატლასი, 1962).

თბილისის ფარმაკოქიმიურ კვლევით ინსტიტუტში შემუშავებულია ბროწეულის ნაყოფის კანის მშრალი ექსტრაქტი-ექსგრანი, მისი როგორც კუჭაშლილობის საწინააღმდეგო საშუალების კლინიკური გამოცდა ჩატარდა თბილისის სამედიცინო ინსტიტუტში.

ექსგრანი 0,75 გ დოზით დღეში სამჯერ იწვევს ავადმყოფის

საერთო მდგომარეობის გაუმჯობესებას, უმჯობესდება აგრეთვე ძილი, მადა, უჭრება მუცლის ტკივილი და კუჭაშლილობა.

ბულგარული მედიცინაც ბროწეულის ნაყოფის კანს კარგ შემკვრელ და ანთების საწინააღმდეგო საშუალებად სთვლის კუჭაშლილობის, დიზენტერიის (ჩვენში დიზენტერიის საწინააღმდეგოდ მას არაეფექტურად თვლიან), კუჭანწლავის ანთების დროს. იყენებენ მონახარშს: 2 ჩაის კოვზი წვრილად დაჭრილი ნაყოფის კანი, ერთ ჭიქა წყალზე. ადუღებენ ნელ ცეცხლზე 15 წუთს (2 ღლის დროს). ბროწეულის ღეროსა და ფესვების ქერქს ბულგარეთში ეფექტურ საშუალებად მიიჩნევენ სოლიტერიის წინააღმდეგ: 50 გ მზა ნედლეულს 15 წუთს ხარშავენ 0,5 ლ წყალში. რომელსაც ტანიდების არასასიამოვნო მოქმედების გასაუვნებლად წინასწარ ცოტა კირწყალს ურევენ: სვამენ 2-3 საათის განმავლობაში.

გაზაფხულის ფურისულა — PRIMULA VERIS L.

ფურისულასებრთა ოჯახს ეკუთვნის. ფურისულები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ნაირგვარი სახელწოდებითაა (სახემშვენიერა, ფილისულა, ფურის ია, ფურის ძუძუ, ფურისვილა, ვაშლისუნა) ცნობილი, მრავალწლიანი, ტყეებსა და ტყისპირებში გავრცელებული ადრემოყვავილე მცენარეებია.

ფურისულების და მათ შორის გაზაფხულის ფურისულას ფოთლები ღეროს ძირში მიწისპირად, ჯგუფურად (როზეტად) არის განლაგებული.

გაზაფხულის ფურისულას წაგრძელებული, კვერცხისებრი ფოთლები გვერდებზე ფრთებჩაველებულყუნწიანია, ფრთები ფოთლის ფირფიტის გაგრძელებას წარმოადგენს.

ყვავის აპრილ-ივნისში და უფრო ადრეც, ახასიათებს ცალმხარეს მიმართული, თავდახრილი ყვითელი ყვავილები. გაზაფხულის ფურისულას ძალიან ჰგავს დიდჯამა ფურისულა. მათ შორის განმასხვავებელი ნიშანი ისაა, რომ დიდჯამა ფურისულას ყვავილის ჯამი უფრო გაბერილია და ფოთლის ფირფიტა უფრო თანდათანობით შევიწროებით გადადის ყუნწში. გაზაფხულის ფურისულას ფოთლის ფირფიტა კი უცბადაა შევიწროებული და ასეთნაირად გადასული ფრთიან ყუნწში.

ჩვენში ფართოდაა გავრცელებული დიდჯამა ფურისულა. აფხაზურ და ტყის ფურისულებთან ერთად გაზაფხულის ფურისულა შესანიშნავი დეკორატიული მცენარეა. დასანანიია, რომ თბილისის

შემოგარენში მოსახლეობის მიერ მასობრივმა შეგროვებამ ფრიად შეამცირა ამ მცენარის მარაგი და თუ ასე გაგრძელდა მომავალშიც, დიდი საფრთხე ექმნება ფურისულების ყველა სახეობას იმ ადგილებში, სადაც ასე უმოწყალოდ ისპობა.

არც ერთი მცენარის ფოთოლი იმდენ C ვიტამინს არ შეიცავს, რამდენსაც უნაბისა და გაზაფხულის ფურისულას ფოთოლი. საერთოდ მწვანე მცენარეთა სხვა და სხვა სახეობების ფოთლებში 300 მგ პროცენტზე მეტი C ვიტამინი იშვიათად თუ აღინიშნება. გაზაფხულის ფურისულას ფოთლებში კი ვიტამინ C-ს შემცველობა 700 მგ პროცენტს აღწევს, ზოგი მეცნიერი კი 6000 მგ პროცენტსაც ჰასახელებს. მონაცემთა შორის ასეთი დიდი სხვაობა ალბათ ვიტამინ C განსაზღვრის ნაირგვარი მეთოდებით უნდა აიხსნას, მაგრამ ფაქტი მაინც ფაქტად რჩება, რომ გაზაფხულის ფურისულას ფოთლები ძალიან მდიდარია ესოდენ საჭირო ვიტამინით.

სამკურნალო ეფექტის მქონეა ფესვებიც, რომელიც 10 პროცენტამდე საპონინებს შეიცავენ და ამოსახველებელ საშუალებად გამოიყენება.

ფურისულების დახასიათებისას ფრიად საინტერესოა აღინიშნოს მეტად უჩვეულო ფაქტი სამეფო ფურისულას შესახებ, რომელიც იავას კუნძულზეა გავრცელებული. იგი სამკურნალო ბალახი არაა, მაგრამ მიუხედავად ამისა უკვე მრავალი ადამიანის სიცოცხლე გადაარჩინა. უკანასკნელ ხანს მან განსაკუთრებული ყურადღება იმითაც მიიპყრო, რომ ვულკანის ამოფრქვევის წინასწარმეტყველებლაში დაეხმარა მეცნიერებს. ადგილობრივ მცხოვრებთა მიერ ადრევე იყო შემჩნეული, რომ სამეფო ფურისულას შეიძლება შეეხვედეთ ვულკანურ ფერდობზე და რაც მთავარია მისი აყვავება ხდება მხოლოდ ვულკანის ამოფრქვევის წინ. აყვავებული სამეფო ფურისულას აღმოჩენისთანავე მოსახლეობა სტოვებს იმ ადგილებს და უშიშარ უბნებში აფარებს თავს. დაკვირვებებით დადასტურებულია, რომ ამ ყვავილს ადამიანი არასოდეს შეცდომაში არ შეუყვანია (ვ. მ. სალო, 1975).

ა. დ. ტუროვა (1974) გვაუწყებს, რომ გაზაფხულის ფურისულას წყლიანი გამონაცემი და სპირტზე ნაყენი მცირედი ტოქსიკურობით ხასიათდება და ნახველის ამოღების გამაადვილებელი თვისება გააჩნია, რაც ბრონქების ლორწოვანი გარსის სეკრეციის გაძლიერებასთანაა დაკავშირებული. მედიცინაში მისი პრეპარატები ამჟამად ხმარებაში აღარაა.

ა. ი. ლესკოვის (1962) აღწერით გაზაფხულის ფურისულას ფესვები მედიცინაში გამოიყენება როგორც ამოსახველებელი საშუალება, განსაკუთრებით ბრონქიტის დროს პრეპარატ სენემის თანაბ-

რად, ფოთლებს სალათისა და ნაყენის სახით იყენებენ ჰიპო და ავიტამინოზის დროს. ამ მცენარის პრეპარატების მკირეტოქსიკურ ბუნებას ხაზს უსვამს ა. ი. ლესკოვიც. მაგრამ მიუთითებს, რომ გაზაფხულის ფურისულას ფესვები, როგორც ამოსახველებელი საშუალება, უფრო აქტიურია სენეგასთან შედარებით. რუმინეთში ეს ფესვები ოფიციალურ საშუალებად ითვლება.

უკრაინული ხალხური მედიცინის ფაქტებიდან გამომდინარე მ. ა. დან. მ. ნოსალებიც (1960) ადასტურებენ გაზაფხულის ფურისულას სამკურნალო ეფექტს და აღნიშნავენ, რომ გაზაფხულის ფურისულას ფესვების წყლიან გამონაცემს ან ნახარშს (30-40 გ 1 ლ წყალზე) ამოსახველებელ საშუალებად იღებენ ნახევარ-ნახევარ ჰიქსას დღეში 3-3-ჯერ მშრალი ხველისა და ბრონქიტის დროს.

ყვავილების წყლით გამონაწვლილს (20 გ 1 ლ წყალზე) ან მთლიანი მცენარის წყლიან ნაყენს (40-60 გ ლ წყალზე) იღებენ ხველის, ბრონქიტის, სურდოს და საერთოდ ყოველგვარი გაციებით გამოწვეული დაავადებებისას, აგრეთვე ცხვირის ნესტოებში გამოსავლებად. მასვე სვამენ ქრონიკული კუჭაშლილობის და მიგრენიის სამკურნალოდ, აგრეთვე როგორც შარდმდენ საშუალებას. იგი ბავშვებში სუსტადმოქმედ საძილე საშუალებადაც ითვლება. მ. ა. ნოსალის დაკვირვებებით შემჩნეულია, რომ მიგრენიის (შაკიკი) დროს ამ გამონაწვლილის ხმარების შედეგად წყდება სინათლის გამაღიზიანებელი მოქმედება და თავის ტკივილი თანდათანობით წყნარდება. ასკილის უქონლობის შემთხვევაში იგი წარმატებით იყენებდა გაზაფხულის ფურისულას.

ბულგარეთის მედიცინაც სცნობს გაზაფხულის ფურისულას ფესვების ამოსახველებელ თვისებას და იგი რეკომენდებულია ბრონქიტის, ყივანა ხველის, ასთმის, გრიპის და რევმატიული დაავადებების დროს.

გარდა ამისა ფესვებს გააჩნია შარდმდენი (სუსტი) და ოფლისმომგვრელი თვისებაც, აძლიერებენ კუჭის სეკრეციას და საერთოდ აუმჯობესებენ ნივთიერებათა ცვლას.

ბულგარულ ხალხურ მედიცინაში გაზაფხულის ფურისულას ყვავილები რეკომენდებულია თავის ტკივილის, ნერვების სისუსტისა და უძილობის დროს.

გაზაფხულის ფურისულას იყენებენ წყლის გამონაწვლილის სახით. 10 გ (დაახლოებით 10 ჩაის კოვზი) ხმელ ყვავილს ასხამენ ერთ ჰიქსა მდულარე წყალს და 15 წუთის შემდეგ სწურავენ (დღეღამის დოზა ნევროზისა და უძილობის დროს), ან ერთ სუფრის კოვზ (დაახლოებით 5 გ) ხმელ დაქუცმაცებულ ფესვებს ასხამენ ერთ

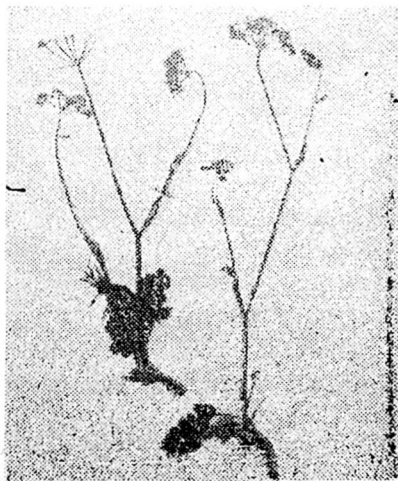
ჭიქა წყალს და 15 წუთს ხარშავენ ნელი დუღილით, უმატებენ შაქარს ან თაფლს და დღეში 4-5-ჯერ იღებენ თითო სუფრის კოვზს სასუნთქი ორგანოების დაავადებისას.

ჩვენი ქვეყნის ზოგ რაიონში, ინგლისსა და ჰოლანდიაში გაზაფხულის ფურისულას ფოთლები სალათის სახით უმად იჭმება. ფესვებს შემოდგომით, ფოთლების დაჰქნობის შემდეგ აგროვებენ, ფოთლებს კი ყვავილობის დროს, 100°-მდე ტემპერატურაზე ჩქარი გაზმობით აღწევენ მათში C ვიტამინის დიდი რაოდენობით შენარჩუნებას, მაგრამ ცუდი შედეგებით ამ მხრივ არც ჩრდილში გამჩმარი ფოთლები ხასიათდება.

ყოველივე ზემოაღნიშნულთან ერთად გაზაფხულის ფურისულა კარგი თაფლოვანიცაა.

გვერდელა — PIMPINELLA SAXIFRAGA L.

გვერდელა ქოლგოს ან თაოჯახის წარმომადგენელია. იგი 30-50 სმ სიმაღლის ძრავალწლოვანი ბალახია. ფესვის ყელი ძველი ფოთლების ყუნწების ქეჩოსმაგვარ სამოსელითაა დაფარული. მცირედ დატოტვილი, მრგვალი გარშემოწერილობის, მცირედ დაღარულ ღეროზე ფოთლები განლაგებულია მხოლოდ ძირა ნაწილში. კენწეროზე მხოლოდ ერთეულად შემორჩენილი სახეშეცვლილი და დაკნინებული ფოთლებია. ღეროს სულ ძირა ნაწილში განლაგებული ფოთლები 10-20 სმ სიგრძისაა და

3-5 წყვილ ფოთოლაკისაგან შედგება, დაკბილული ან დანაკეთულია. ღეროს შუა ნაწილის ფოთლების ფოთოლაკები ღრმალაა დანაკეთული. კენწერული ფოთლები სამნაკეთიანია.

ყვაილები კენწრულ ქოლგებადაა შეკრებილი. ყვაის თეთრა ყვაილებით ივნის-აგვისტოს განმავლობაში.

გვხვდება დაბალი სიხშირის ტყეებში, ტყისპირებში, ბუჩქნარებში, ტყის ზონასა, უტყეო ფერდობებსა და მშრალ მდელოებზე. მას საქონელი კარგად ძოვს და ყუათიან ბალახადაცაა აღიარებული. სურნელოვან ფოთლებს ფლავში ურევენ სასიამოვნო გემოს მისაცემად. გამოიყენება ძეხვის წარმოებაში.

სამკურნალოდ ფესვები გამოიყენება სპირტზე მომზადებულ ნაყენის ან გამონახარშის სახით ხველების, ხმის ჩახლეჩის, ბრონქალური ასთმის, ანგინის, ბრონქების კატარის დროს. გარდა ამისა მის გამოყენებას ურჩევენ შარდდენის გასაძლიერებლად შარდშეკაების შემთხვევაში და თირკმლების ან საშარდე ბუშტის კენკოვანი დაავადების დროს, აგრეთვე კუჭის კატარისა და საშვილოსნოს კიბოს დროსაც. იწვევს სისხლძარღვების გაგანიერებას და ამით ხელს უწყობს სისხლის მიმოქცევის გაუმჯობესებას. ხალხში ის ოჯლმომგვრელ საშუალებადაცაა ცნობილი.

წერილად დაკრილ, ჩრდილში გამხმარ ერთ ჩაის კოვზ ფესვებს ასხამენ ერთ ჭიქა ანადულარ და გაგრილებულ წყალს, დგამენ 8 საათის განმავლობაში, შემდეგ გაწურავენ. ნარჩენს ცოტა მდულარე წყალს ასხამენ და მიღებულ გამონაცემს სწურავენ 10 წუთის შემდეგ. წყლიან ნაყენს და გამონაცემს ერთმანეთში ურევენ. ატკობენ ერთი სუფრის კოვზი თაფლით და მიიღებენ ერთი დღის განმავლობაში 2-3-ჯერ (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი და ა. ბოიჩინოვი, 1968).

მ. ა. და ი. მ. ნოსალების (1960) მიხედვით ძლიერია ხველის დროს ფრიად ეფექტურია ღამით 20 წვეთი სპირტზე ნაყენის ჩაის კოვზით წყალთან ერთად მიღება. რამოდენიმე წუთის შემდეგ ქრება ყელში კაწვრის შეგრძნება და ნელდება ხველაც.

გლედიჩია — GLEDITCHIA TRIACANTHOS L.

პარკოსანთა ოჯახის წარმომადგენელია. გლედიჩია 20 მ სიმაღლის ხეა, ზოგან იგი 40 მ-დეც კი აღწევს. ღეროზე ქერქი მუქი ნაცრისფერ-მოშავოა. ტოტებზე კი მუქი ნაცრისფერია. ღეროსა და ტოტებზე მაგარი სამად განტოტლილი მოწითალო-ყავისფერი მეტად მაგარი ეკლებია. ზოგი მათგანის სიგრძე 30 სმ და უფრო მეტს აღწევს. კენტფრთხილი ფოთლები დამოკლებულ ტოტებზე ჭგუფ-ჭგუფადაა განლაგებული, მათი სიგრძე 14-20 სმ და უფრო გრძელიცაა.

ყვავილები ცალსქესიანი ია.

იშვიათად ორსქესიანი ოდნავ მოყვითალო-მწვანე ფერის, საკმაოდ სურნელოვანი. ნაყოფი პარკია 50 სმ-მდე სიგრძის, ხმლისებრ ოდნავ ამოხრილი. მოწითალო-ყავისფერი და მბრწყინავი, ცალ კიდეზე პარკს ტყბილი რბილობი აქვს. თითო პარკში 12-15 თესლია, რომელიც ფორმით წაგრძელებულ-ელიფსურია, ყავისფერი. 1000 თესლის წონა 238-263 გრამია. ყვავის მათ-ივლისის განმავლობაში, ნაყოფი ოქტომბერ-ნოემბერში მწიფდება.

გლედიჩია უფრო ბარის მცენარეა, მისი ნორმალური ზრდისათვის აუცილებელია სითბო და კარგი განათება, შესანიშნავად იზრდება მდინარეთა ნაპირებზე. ბუნებრივად იგი ამერიკის შეერთებული შტატების ჩრდილოეთითაა გავრცელებული. კულტურაში კი ბევრ ქვეყანაშია შეტანილი, მათ შორის საქართველოშიც. ი. აბაშიძის (1962) მიხედვით გლედიჩია კოლხეთის დაბლობზეცაა გავრცელებული.

გლედიჩიის ჩვილი ფოთლები ალკალოიდ ტრიაკანტინს, ფოთლებსა და ნაყოფებში 100-400 მგ პროცენტ ასკორბინის მჟავას (ვიტამინი C) შეიცავს.

ტრიაკანტინს სპაზმოლიტური მოქმედების თვისება აქვს, ახდენს ძარღვების გაგანიერებას, ალაგზნებს სასუნთქ ცენტრს და დაბლა სწევს სისხლის წნევას. დადებით თერაპევტიულ ეფექტს ახდენს კუჭ-ნაწლავების დაავადებებზე (სპასტიკური კოლიტი, კუ-

ქისა და თორმეტგოჯა ნაწლავის წყლული), გარდა ამისა დადებითად მოქმედებს ქრონიკული ქოლეცისტიტის გამწვავებისას (სსრკ სა)-კურნალო მცენარეთა ატლასი. 1962).

ტრიაკანტინი ბრონქიალური ასთმის დროსაც გამოიყენება. პრეპარატის მიღებას ურჩევენ 0.1 გ 2-3-ჯერ დღეში. იგი 10-20 დღის განმავლობაში მიიღება ყველა შემთხვევაში ჩამოთვლილი დაავადებების სამკურნალოდ. ამჟამად ტრიაკანტინი სამკურნალო საშუალებების ნომენკლატურიდან ამოღებულია (ა. დ. ტუროვა. 1974).

გრაქელწიფიანი ღვინა — JUNIPERUS OBLONGA M. B.

კვიპაროსისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. მხოლოდ მწვანე ორბინიანი. იშვიათად ერთბინიანი. 8-12 მ სიმაღლის ხეა, ხშირად იგი 1-3 მ სიმაღლის ბუჩქადაც გვხვდება მუცა-ნაცრისფერი ქერქით.

წახნაგოვანი ყლორტები შეფოთლილია სამწახნაგოვანი ვრძლად წაწვეტილი 4-16 (20) ამ სიგრძის წიწვისებრი მჩხვლეტავი ფოთლებით. რომელიც შედა მხრიდან ღარისებრი ჩაღრმავებით და თეთრი ზოლით ხასიათდება. ქვემოდან კი მბრწყინავი მწვანე ფერისაა დამახასიათებელი ქედით. გირჩები

ბი მრავალრიცხოვანია — მოგრძო. კვერცხისებრი, 2 მმ-დე სიგრძით, რომლებიც სათითაოდ სხედან ფოთლების ილღიებში. პირველ წელს მწვანეა, კვერცხისებრი ფორმით, მეორე წელს მომწიფებისას კი მრგვალ ფორმას იძენს და მოლურჯო-შავი შეფერვისაა მორუხონაფიფქით, გირჩში 3 იშვიათად 1-2 სამწახნაგოვანი თესლი ზის. 1000 თესლის წონა დაახლოებით 13 გრამს შეადგენს. მრავლდება თესლით.

გვხვდება ხირხატნიადაგიან მშრალ განათებულ ადგილებში. ღვიების სხვა სახეობებთან შედარებით იგი ყველაზე ხშირად გვხვ-

დება, ამასთან დიდი ეკოლოგიური დიაპაზონითაც გამოირჩევა, იზრდება როგორც დაბლა, ისე მაღალმთიან ადგილებშიც. გავრცელებულია თითქმის მთელს კავკასიაში.

გრძელწიწვიანი ღვიის გირჩი მედიცინაში გამოიყენება ნაყენის სახით, როგორც ანთების საწინააღმდეგო და ღებურეტიული (შარდმომგვრელი) კარგი საშუალება. იგი საშარდე გზების დეზინფიცირებას ახდენს, აქვს ამოსახველებელი მნიშვნელობა და აუმჯობესებს საჭმლის მონელებას. გამოიყენება შარდმდენად თირკმელების (არამწვავე) და საშარდე ბუშტის ანთების დროს. რეკომენდებულია სახსრების ტკივილის, კანის ანთებად (დერმატიტის), აგრეთვე კუჭისა და ღვიძლის დაავადებების სამკურნალოდ.

ბულგარეთის მედიცინა ურჩევს გირჩების ნაყენის გამოყენებას, რისთვისაც წვრილად დანაწევრებულ ხმელ გირჩს ორი ჩაის კოვზის რაოდენობით ასხამენ ერთ ჩაის ჭიქა მდლუარე წყალს და სამ საათს დააყენებენ. ესაა ერთი დღე-ღამის ნორმა შარდის დენის გასაძლიერებლად. 100 გ გირჩს 400 გ წყალში ხარშავენ. მიღებულ გამონახარშს ფილტრავენ და ამის შემდეგ ნახარშს კვლავ ხარშავენ მდლუარე წყლიან ჭურჭელში ჩადგმით და უმატებენ შაქარს ვაჟინის (სიროფის) მისაღებად. გამზადებულ ვაჟინს დღეში 3-ჯერ იღებენ ჩაის კოვზით ჭამის წინ კუჭის დაავადებათა სამკურნალოდ.

გირჩის გამონახარშს რევმატიზმის წინააღმდეგ იყენებენ შემდეგნაირად: 200 გ გირჩს ხარშავენ 1 ლ წყალში და ამ ნახარშს უმატებენ სააბაზანოდ განკუთვნილ წყალს. გაზაფხულობით კანზე გამონაყარის საწინააღმდეგოდ ურჩევენ პირდაპირ გირჩების ჭამას. (ყლაპავენ კარგად დაღეჟილ რბილობს, მაგარ თესლს კი გადაავადებენ). პირველ დღეს 5 ცალს, მეორე დღეს — 6 და ა. შ. ვიდრე 15-მდე არ ავლენ, შემდგომ დოზას ამცირებენ ასევე თანდათანობით. ვიდრე 5-მდე არ დავლენ. ასეთ მკურნალობას მიმართავენ ღვიძლზედაც (მ. ა. ნოსალი, 1960).

თირკმელების მწვავე ანთებისას ღვიის გირჩის პრეპარატები დაავადების გამწვავებას იწვევს, ამიტომ ექიმის გარეშე მისი გამოყენება დაუშვებელია.

გირჩის ეთერზეთები ოპერაციულ ან დასხივებით მკურნალობისას კომბინირებულად, კეთილნაყოფიერად მოქმედებს კანის კიბოთი დაავადებისას (ბალიცკი, ვორონცოვა. კარპუხინა, 1966). ღვიის ქერქის მონახარშს ხალხური მედიცინა ურჩევს როგორც აღმგზნებ საშუალებას სქესობრივი უნარის დაქვეითებისას (ვ. გ. მინაევა, 1970). გირჩებისა და წვრილი ტოტების ფოთლებითურო ნახარშის აბაზანებს იღებენ რევმატიზმის სამკურნალოდ. ციმბირის

მოსახლეობა ტოტებსა და გირჩებს იყენებს წყალმანკისა და სერ-
ვიული დაავადებების დროს.

ჩვენი ქვეყნის დასავლეთ რაიონებში ხალხური მედიცინა ღვი-
ის ფესვების სპირტიან ნაყენს ტუბერკულოზის, ბრონქიტის, თირ-
კმლის ქვის და კანის დაავადებების საწინააღმდეგოდ იყენებს (მა-
კეენკო, გამმურმანი, ბულატოვი და სხვ., 1965).

ინგლისში, საფრანგეთში, გერმანიაში, შვედეთსა და ფინეთში
ღვიის ხმელი გირჩებით (ნაყოფები) კამბავენ სუფსა და სხვა შექა-
მანდებს, დანაყილ ნაყოფებს აყრიან ნადირის ხორცს, მისი ცხელი
წყლ^ეთ გამოწვლილს ურევენ დანაყილ ნიორსა და ხახვს, ასეთ-
ნაირად შეკაზმულ გამონაწვლილში 5 ან 2-3 საათის განმავლობაში
ათავსებენ ხორცს მისთვის მარინადის გემოს მისაცემად. 1 კგ ხორ-
ცზე 6-8, ხოლო ფრინველზე 4-5 ნაყოფს იღებენ (ვ. ვ. პოხლბეკინი.
1975).

ღვიის პრეპარატების ხმარება დაუშვებელია ნეფრიტისა და
ნეკროზონეფრიტის დროს. ხანგრძლივი გამოყენებისას თირკმლის
პარენქიმის გაღიზიანებას იწვევს.

დათვის კანარა — ARCTOSTAPHYLOS CAUCASICUS LIP.

მანანასებრთა ოჯახს ეკუთვნის. მიწაზე გართხმული ბუჩქია 50
სმ-დე სიგრძით, ფოთლები უკუკვერცხისებრ წაგრძელებული ფო-
რმისაა, ტყავისებრი და კიდეშლიანი, 2,5 სმ-დე სიგრძის.

ყვავილის ჯამი 5 წვერიანია. ყვავილის გვირგვინი კვერცხი-
სებრ-ქოთნისებურია, მოვარდისფრო. ყვავილები ტოტების კენწე-
როზე მოკლე, მცირე რიცხოვან ყვავილებიან თავჩაჩინდრულ მტვე-
ნებშია შეკრებილი. 1-5 თესლიანი, წითელი ფერის, მრგვალი ნა-
ყოფი, კურკიანაა. გვხვდება ზღვის დონიდან 100-2400 მ სიმაღლე-
ზე. იზრდება ფიჭვნარებში, სუბალპებსა და ალპიურ სარტყელში,
მშრალ, ღორღიან ნიადაგებზე. შედარებით ხშირია აფხაზეთში, სეა-
ნეთში, რაჭა-ლეჩხუმში, სამეგრელოსა და იმერეთში.

მედიცინაში ყვავილობის დროს მოკრეფილი ფოთლები გამო-
იყენება. მისი პრეპარატები ფართოდ გამოიყენება საღებინფექციო
და შარდმომგვრელ საშუალებად, საშარდე ბუშტისა და საშარდე
გზების ანთებად დაავადებისა (პიელიტი, ცისტიტი, ურეტრიტი).
ვეტერინარიაშიც ამავე მიზნით გამოიყენება. გარდა ამისა მას იყე-
ნებენ მასტიტის დროსაც. დაღვეის შემთხვევაში იგი აღიზიან
კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის ლორწოვან გარსს, რაც ცალკეულ შემთხ-

ვევებში გამოხატულებას პოულობს გულის რევამი. პირღებინება და კუჭაშლილობაში (დ. ნ. გოლოვკო. ე. ს. ზაბოლოტნაია, ო. ს. ჩადბილი, 1962).

ა. დ. ტუროვას (1974) მიხედვით დათვის კენკრას იღებენ ცისტიტის დროს, რომელიც მადენზიფიციორებელ და დიურეტიულ გავლენას ახდენს, ამით საშარდე გზები „ირეცხება“ ანთების გამოწვევი პროდუქტებისაგან და ამავე დროს დეზინფექციაც უკეთდება. დიდი დოზების დროს ვლინდება პირღებინება, გულისრევა, კუჭაშლილობა და სხვა მოვლენები. გამონახარშსა და ნაყენს არასასიამოვნო გემო აქვს. გამონახარში შემდეგნაირად მზადდება: 5 გ ფოთოლს ასხამენ 100 მლ წყალს. ფოთოლი 0.3-0.5 მმ ზომიან ქუცმაცდება და ოთახის ტემპერატურის წყალს ასხამენ. ადუღებენ 15-30 წუთის განმავლობაში ნელი დუღილით და სწურავენ. ინახავენ გრილ ადგილას.

წყლით გამონაწვლილსაც გამონახარშივით აკეთებენ. მაგარი ამ შემთხვევაში მდულარე წყალს ასხამენ და 5-10 წუთს ხარშავენ. ამის შემდეგ 40 წუთს დგამენ. იღებენ 1 სუფრის კოვზს დღეში 3-4-ჯერ.

ლიტვიის ხალხური მედიცინა დათვის კენკრას ჩვილ ფოთლებს სისხლგამწმენდ, ხოლო ზრდასრულ ფოთოლს კი შარდმდენს. ანთების საწინააღმდეგო, სისხლშემადგეველ და რევმატიზმის საწინააღმდეგო საშუალებად მიიჩნევენ. ყვავილებიან ტოტებს იყენებენ გულის დაავადებების, ხოლო ნაყოფებს კი კუჭაშლილობის დროს (შიშკუნაიტ, 1965). ფოთლებისაგან შესაძლოა შავი, მწვანე და ყავისფერი საღებავების მიღება.

უკრაინულ ხალხურ მედიცინას მიაჩნია, რომ მთელი რიგი დაავადებების მკურნალობა შესაძლებელია დათვის კენკრას ფოთლებით. კერძოდ, თირკმლების ანთების, თირკმლებისა და საშარდე ბუშტის კენჭების, უმთავრესად სიზხლიანი შარდვისას და სხვა. მასივ ურეიგნ ყოველგვარ ბალახნარევიში, რომელსაც კი იყენებენ ამ დაავადებების სამკურნალოდ და საერთოდ ნივთიერებათა ცვლის დარღვევით გამოწვეულ დაავადებების მკურნალობისას. დოზა: 5-15 გრამიდან 30 გრამამდე 150-250-დან 500 გრამამდე წყალზე. ხარშავენ 15 წუთს, შემდეგ 20 წუთს დგამენ და სწურავენ. სვამენ ნახევარ ჭიქას დღეში სამჯერ, ან თითო სუფრის კოვზს ყოველ ერთ საათში.

ნერვიული დაავადებისას დათვის კენკრას ფოთლებს ურეიგნ შავბალახის ონაბარი რაოდენობით, კერძოდ თითო სუფრის კოვზ დათიის კენკრას ფოთოლსა და შავბალახს იოიბენ 3 ჭიქა წყალზე და ხარშავენ $\frac{1}{3}$ წყლის აორთქლებამდე. დარჩენილ სითხეს სწურა-

ვენ. და ერთი დღის განმავლობაში 3-ჯერ სვამენ (მ. ა. და ი. მ. ნოსალები, 1960).

ბულგარეთის მედიცინა დათვის კენკრის ფოთოლს საშარდე, გაზების ანტისეფტორებისათვის იყენებს. ხმარობენ ქრონიკული ცისტიტისა და პიელოტის დროს. რაკი ტუტე რეაქციის პირობებში უფრო კარგად მოქმედებს, ამიტომ ურჩევენ, რომ ფოთლების გამონახარშთან ერთად ერთი ჩაის კოვზი სასმელი სოდაც მიიღონ ავადმყოფებმა. ხანგრძლივ გამოყენებას არ ურჩევენ.

გამოიყენება წყლიანი ნაყენის სახით: 1 სუფრის კოვზ წვრილად დაჭრილ ფოთლებს ასხამენ 2 ჭიქა ცივ წყალს და ასე დგამენ მთელი ღამის განმავლობაში, ამის შემდეგ ხარშავენ 5 წუთს, წურავენ და სვამენ 1-2 სუფრის კოვზს დღეში 3-4-ჯერ. ნახარშს არ იყენებენ ადგილობრივი გაღიზიანებების თავიდან აცილების მიზნით (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

დედოფლისთითა — VERONICA OFFICINALIS L.

შაფუამალასებრთა ოჯახს ეკუთვნის. დედოფლისთითა, ავარია-ვურიაში ცნობილია ოსჯახვას სახელით. მსოხაფფესვურიანი მრავალწლოვანი ბალახია. ღერო მწოლარეა ან ოდნავ წამოწეული. მიწასთან შეხების ადგილებში დამატებით ფესვებს ინვითარებს, სიგრძით 15-30 სმ აღწევს.

უკუკვერცხისებრი ან ელიფსური. მოკლეყუნწიანი ფოთლები ნაპირებში ხერხისმაგვარადაა დაკბილული და ღეროზე ერთმანეთის მოპირდაპირედაა განლაგებული.

კინწრულ მტევნებად შეკრებილი მკრთალი ცისფერი ყვავილები ამოსულია კენწეროსთან ასლომყოფ ფოთლების ილღიებიდან, ხშირად სულ ორი მტევანია მცენარეზე.

ყვავილობა მაისიდან დაწყებული სექტემბრამდე გრძელდება. ნაყოფი სამკუთხა უკუკვერცხისებრი ფორმისაა წაკვეთილი თავით.

გვხვდება უმეტესად წიწვოვან ტყეებში. — ნაძვნარებში, ნაძვნარსოკნარებში და ფიჭვნარნაძვნარებში.

ეს მცენარე ხალხურ მედიცინაში საკმაოდ პოპულარულია. მას იყენებენ ჭრილობების შეხორცების დასაჩქარებლად, საშარდე ბუშტის ტკივილის, სისხლდენის და გაციების დროს. იგი აადვილებს ნახველის ამოღებას. მას იყენებენ ასთმისა და ყელის ანგინის დროს. კანზე გამოჩაყრისა და ფურუნკულების სამკურნალოდ, ურჩევნია აგრეთვე როგორც შარდდამდენ საშუალებას თირკმელებისა და საშარდე ბუშტის კენჭოვან დაავადებების დროს. ამ ბალახის სპირტიან ნაყენს ხალხური მედიცინა ეგზემის სამკურნალოდ იყენებს, დადებით შედეგებს იღებენ ქერტლის მკურნალობაშიც.

მონახარშის მოსამზადებლად 20 გრ ბალახს იღებენ ერთ ლიტრ წყალზე და ადუღებენ 5-7 წუთის განმავლობაში ნელ ცეცხლზე. მ. ა. და ი. მ. ნოსალების (1960) ცნობით კანზე გამოჩაყრების, ეგზემის და სიყვილის დროს დადებით შედეგს იძლევა მონახარში, რომლის შემადგენლობაში შედის: დედოფლისთითა. სამფერი ია და ორკბილა. თითოეული 10-10 გრ რაოდენობით 1 ლიტრ წყალზე. ერთი ლიტრი მონახარში ერთი დღე-ღამის დონაა დასალევად.

აღნიშნულ ავტორთა მონაცემებით დადასტურებულია, რომ გარეგან სახმარად კარგ შედეგს იძლევა დედოფლისთითას სპირტიანი ნაყენი. საამისოდ ნელლ აყვავებულ ბალახიდან გამოწურულ 250 გრ წვენს ასხამენ 90 გრადუსიან 250 გრ სპირტს და 10 დღეს დადგამენ.

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ დედოფლისთითა სუსტადმრქმედი საშუალებაა და მის სამკურნალო ეფექტზე ხალხში არსებული შთაბეჭდილებები რამდენადმე გადაჭარბებულად გვეჩვენება. ხანგრძლივ სმარებისას კი დადებითი შედეგები ხშირად აღინიშნება.

დიდგულა — SAMBUCUS NIGRA L.

ცხრატყავისებრთა ოჯახში შედის. დიდგულა ჩვეულებრივი ბუჩქია, ძაგრამ კარგ პირობებში დაბალტანიან ხედაც იზრდება. მისი სიმაღლე 2-6 (10) მ. ფარგლებში შერყეობს, ღეროს დიამეტრი კი 30 სმ-დე აღწევს. ღეროსე ქერქი მონაცრისფრო-ჩალისფერია, რამდენადმე გაკორპებული და დალარული. ყლორტები მწვანეა, შემდგომ კი ნაცრისფერს იღებს და უხვი მოყვითალო მუქეჭებიტაა მოფენილი.

კენტფრთართული 3-9 წაგრძელებულ - კვერცხისებრ გრძლად წაწვეტებული კიდედაკბილულ ფოთოლაკებიანი ფოთლები ყლორტებზე ერთიმეორის პირისპირაა განლაგებული.

სურნელოვანი ღია-ყვითელი ყვავილები ყლორტების კენწეურობებზე ქოლგისებრ ყვავილებადაა შეკრებილი.

შავი ფერის წვნიანი ნაყოფი კურკიანაა, მრგვალი, დიამეტრში 6 მმ-დე, 2-4 ყავისფერი კვერცხისებრი გარდიგარდმონაოქებიანი კურკით. ყვავის მათს-იენისში, ნაყოფი აგვისტო-სექტემბერში მწიფდება, მრავლდება თესლით, მოჭრის შემთხვევაში ძირკვი უხვ ამონაყარს იძლევა.

ჩრდილის ამტანი მცენარეა, ტყის კალთის ქვეშ ქმნის ქვეტყეს. იზრდება ღია ადგილებშიც, სინესტის მომთხოვნი მცენარეა, ხშირად გვხვდება ტენიან ხეებსა და ხეობებში. აზონალური ჯიშია, ე. ი. გვხვდება როგორც ბარად, ასევე საკმაოდ მაღალ მთებშიც 1600 მეტრამდე ზღვის დონიდან. ჩვეულებრივ სიცივის ამტანად ითვლება, მაგრამ 1700 მ ზევით შემჩნეულია მისი მიწისზედა ნაწილების მთლიანად მოყინვა.

საქართველოში დიდგულა თითქმის ყველა ფორმაციის ტყეში გვხვდება ქვეტყის სახით, გარდა არიდული ნათელი ტყეებისა, არეალი მართლაც საკმაოდ ვრცელი აქვს, მაგრამ რაოდენობრივად არც თუ ისე მრავალრიცხოვანია.

დიდგულას ნაირგვარი ფორმები არსებობს (დაძენძილფოთლე-

ბიანი, კრელფოთოლა, მტირალა, ნაგალა, მომრგვალებულ ვარჯიანი, ნაირფეროვან ნაყოფებიანი და სხვ.), ამიტომ იგი კულტივირებულია ბალ-პარკებში.

დიდგულას ყვავილი შეიცავს გლიკოზიდებს — სამბუნეგრინს, სამცინს, რუტინს, აგრეთვე ეთერზეთს, ქოლინს და ქლოროგენს, კოფეინს, კატაბალახას, ვაშლისა და ძმრის მჟავებს, ვიტამინ C. ნაყოფები მდიდარია C და E ვიტამინებით, ეთერზეთით, შაქრებით (5-6 პროცენტი), მათშივე მოიპოვება კაროტინი, ანტოციანები, მთრიშლავი ნივთიერებები, კარბომჟავები და ამინომჟავები. ხასიათდება გამხსნელი თვისებით.

ყვავილების და ნაყოფების წყლიანი ნაყენები გამოიყენება როგორც ოფლმომგვრელი საშუალება გაციების დროს, შედიან ოფლმომდენ, საფალარათო და ყელში გამოსავლებ საშუალებების ნარევეთა შემადგენლობაში. უფრო იშვიათად დიდგულას პრეპარატები გამოიყენება ლარინგიტის, ბრონქიტის, ნევრალგიის, თირკმლების და საშარდე ბუშტის დაავადების დროს.

დიდგულას ქერქს გამხსნელი (საფალარათო), ოფლმომგვრელი და პირღებინების გამომწვევი თვისებები გააჩნია.

მომჟაო-ტკბილი ნაყოფები საჭმელად ვარგისია, გამოიყენება მარმელადის, მურაბის, სიროფის, ჯემის, ძმრის მოსამზადებლად. წარმოებაში მას იყენებენ ლეინის შესაფერადებლად, ჩაისა და ყავის შემცვლელების დასამზადებლად.

ყვავილები, რომელთაც ნუშის სუნი აქვთ. კონიაკ-ლიქიორსა და საკონდიტრო წარმოებაში გამოიყენება.

დიდგულას პრეპარატები მედიცინაში ინჰალაციის სახით გამოიყენება სასუნთქი გზების დაავადებისა და ბრონქოექტაზის დროს. ქერქის პრეპარატები კი თირკმლებისა და საშარდე ბუშტის სამკურნალოდ.

ყვავილებისაგან ჩაის ამზადებენ და ოფლდამდენად იყენებენ. ნაყოფებისაგან ექსტრაქტს ამზადებენ და მუცელში გასახსნელად იყენებენ. ქერქისაგან მიღებულ ექსტრაქტს უნიშნავენ როგორც ოფლდამდენ, დიურეტულ და გამხსნელ საშუალებას.

თბილისის თარმაკოჰიმიურ სამეცნიერო კვლევით ინსტიტუტში მომზადდა დიდგულას ექსტრაქტი (ტ. ს. კირთაძე), რომელიც რიკომინდებულია კლინიკური ცდებისათვის ისეთი დაავადებების წინააღმდეგ. რომელთაც თან ახლავთ შეშუპება.

სხვადასხვა მიზნით (თირკმლების. გალის) გამოწვიული შეშუპებების მქონე 30 ავადმყოფი ექსტრაქტს იღობდა 10-15 მლ რაოდენობით ოღოში სამჯარ. რომელთაც აოენიშნათ დიურეზის მომატება და შარდის ხვედრითი წონის შემცირება. პრეპარატის

გამოყენებისას, ე. წ. გვერდითი მოვლენები შემჩნეული არ ყოფილა. (ციტირებულია ა. დ. ტუროვას, 1974, მიხედვით). ამავე ავტორის მიხედვით დიდგულას ყვავილების ნაყენის მომზადება შემდეგნაირად ხდება: 5-15 გრ დაქუცმაცებულ ხმელ ყვავილს ასხამენ 200 მლ მდულარე წყალს, დგამენ 20 წუთით და ფილტრავენ. სემენ $1/4$ ჭიქას 3-4-ჯერ დღეში, ჭამამდე 15 წუთით ადრე. დიდგულას ტოტების ქერქისაგან სითხოვან ექსტრაქტს ამზადებენ, ნედლეულის შეფარდება გამონაწვლილთან არის 1:1.

მ. ა. და ი. მ. ნოსალების (1960) მიხედვით გაციებულობის, მკერდის არეში ხიხინის და მშრალი ხველის დროს დღეში 3 ჭიქა დიდგულას გამონაწვლილს სვამენ, რომელიც მომზადებულია ასეთი დოზით: 20 გრ დიდგულას ყვავილი 1 ლ წყალზე. ამასთან ურჩევენ ლოგინში წოლას. ამავე გამონაწვლილს (ჩაის) სვამენ როგორც სისხლისგამწმენდ საშუალებას, აგრეთვე რევმატიზმების, ნიკრისის ქარისა და არტრიტის დროს.

ჩვილ ფოთოლაკებს თაფლში ხარშავენ და გამხსნელ საშუალებად ღებულობენ ქრონიკული კუჭშეკრულობის დროს.

დიდგულას ფესვებისა და ქერქის ნახარში (თითოეული 15-15 გრ 1 ლ წყალზე ადუღებენ 20 წუთს ნელი დუღილით) გამოიყენება თირკმლების წყალმანკისა და დიაბეტის სამკურნალოდ. მაგრამ ყველა ამ შემთხვევაში უფრო ეფექტურადაა მიჩნეული არა დიდგულა, არამედ ანწლი.

ყურის ტკივილის, რევმატიზმის და ნიკრისის ჩართ გამოწვეულ სიმსივნის დროს პატარა ტილოს პარკში თანაბარი რაოდენობით ყრიან დიდგულასა და სააფთიაქო გვირილის ყვავილებს, ამის შემდეგ პარკს შიგთავსით ასველებენ მდულარე წყლით და ცხელ მდგომარეობაში იდებენ მტკივნეულ ადგილზე.

ორწლიან ტოტებს მოათხევენ გარეგან ნაცრისფერ მკვდარ თხელ ქერქს და ჰყრიან, ამის შემდეგ დარჩენილ თხელ მომწვანო ნაზ ქერქს მოაცლიან (მოათხევენ) დანით მერქნამდე დასვლით.

ასეთნაირად მოგროვილ ნაზ მწვანე ქერქს ასხამენ ცხელ „კანათის რძეს“ და ფრთხილად იდებენ წითელი ჩარის ანთებიან კერებზე, გაშრობის შემთხვევაში იმავე „რძეში“ დასველებული ბამბით ასველებენ და ფრთხილად ააძრობენ გამხმარ ფენას, რას შემდეგ კვლავ ადებენ ზემოაღნიშნული წესით მომზადებული პასტის ახალ ფენას და ასე იმეორებენ მანამ, სანამ არ ჩაქრება წითელი ქარით გამოწვეული ანთება.

„კანათის რძე“ შემდეგნაირად მზადდება: კარგად დანაყილ კანათის თესლს ასხამენ მდულარე წყალს (2 ნაწილ თესლზე 1 ნა-

წილი წყალი), ამის შემდეგ მას წნეხით წურავენ. მიღებული სითხე არის „კანაფის რძე“.

დიდგულას ყვავილებს, ღიღილოს გვირგვინის ფურცლებს, დანაყილ კორდისკვილას იღებენ თითო ჩაის კოვზს, ერთიმეორეში ურევენ და ერთ ჭიქა მდულარე წყალს ასხამენ, რამდენჯერმე სწურავენ სუფთა ხამ ქსოვილში. ამ გაწურულ სითხეში ასხამენ 15-20 წვეთ ლემას თესლის სპირტზე ნაყენს. ასეთნაირად შეზავებული სითხით ირეცხავენ თვალებს, ე. ი. რამდენიმე წვეთს იწვეთებენ თვალეებში, მის კომპრესს იღებენ თვალეებზე ანთების დროს, აგრეთვე თვალზე ლიბრის (ბისტის) გადაკერის დასაწყისში, განსაკუთრებით სიყვითლით შეპყრობილ ავადმყოფეებში. მ. ა. და ი. მ. ნოსალები (1960) აღნიშნავენ, რომ აღწერილი რეცეპტი ნაცადი საშუალებებია. ყოველ შემთხვევაში ამ რეცეპტით მომზადებული სითხის გამოყენება ექიმის გამოწერისა და მისი უშუალო მეთვალყურეობის გარეშე ყოველად დაუშვებელია.

იმავე ავტორების მიხედვით ლემას თესლის სპირტზე ნაყენის მომზადება შემდეგნაირად ხდება: ერთ ნაწილ დაქუცმაცებულ ლემას თესლს ხუთ ნაწილ 70° სპირტს ასხამენ და შვიდ დღეს დგამენ, შემდეგ კი ფილტრავენ.

დიდგულას როგორც ნელი, ისე ხმელი ნაყოფებისაგან შესაძლოა ხილფაფისა და კისელის მომზადება, რომელიც უვნებელია და დასაშვებია თვით უმკაცრესი დიეტური რეჟიმის დროსაც კი ქუჭისა და ნაწლავების ყოველგვარი მძიმე დაავადებისას. ამასთან მოხარშული ნაყოფები კარგად უნდა გაისრისოს და გაიწუროს ხამ ქსოვილში.

ბულგარეთის მედიცინა სამკურნალოდ დიდგულას ყვავილებსა და ნაყოფებს იყენებს, ამასთან იქ მიჩნეულია, რომ დიდგულას ყვავილები ოფლმომგვრელ გავლენას ახდენს და ხელს უწყობს გაციების დროს სასუნთქ ორგანოებიდან შესქელებულ სეკრეტორების გამოდევნას. ნაყოფები ფაქიზ. გამხსნელად მოქმედებს, ფოთლები კი შარდმდენ და საფაღარათო საშუალებებადაა აღიარებული, ამიტომ მათ თირკმლით დაავადებულებს უნიშნავენ.

ყვავილებს ცხელი ნაყენის სახით იღებენ: 2 ჩაის კოვზი ყვავილები ერთ ჭიქა მდულარე წყალზე, დგამენ 10 წუთს და შემდეგ სწურავენ (დღეღამური დოზა — სვამენ ყლუპ-ყლუპობით ერთ-ორ დოზად).

ნაყოფებისა და ფოთლებისაგან ცივი წყლის გამონაწვლილს ამზადებენ: 1/2 ჩაის კოვზი ხმელი ნაყოფები ან 1/2 სუფრის კოვზი დაქუცმაცებული ფოთოლი საღამოთი დგამენ ერთ ჭიქა წყალზე. დილით გამონაწვლილს ათბობენ და სვამენ.

ბულგარული ხალხური მედიცინა დიდგულას ყვავილების ჩაის იყენებს როგორც თფლმდენ, შარდმამდენ და შემამსუბუქებელ საშუალებას გაციებულობის დროს, ცხვირიდან გაძლიერებული გამონადენის, ხმის ჩახლეჩის, ანგინის, ხველების, თირკმლებისა და საშარდე ბუშტის ანთების, წყალმანკის, ბუასილის, კანზე გამონაყრების და ნიკრისის ქარის წინააღმდეგ.

ფესვების ქერქის ნახარშს იღებენ წყალმანკისა და ზედმეტა სიმსუქნის, ნაყოფების მარმელადს კი როგორც შარდმდენს და გამსსნელ საშუალებას. ფოთლების ნახარშს ურჩევენ აბაზანებისათვის რევმატიზმის, ნიკრისის ქარის, ბუასილის და კანზე გამონაყრების წინააღმდეგ.

ენდრო — RUBIA IBERICA (FISCH.) C. KOCH.

ენდროსებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. ენდროს ხეესურეთში ხეესურის ღირას ეძახიან. გრძელფესურიანი, ოთხწახნაგლერიოიანი, წიბოების მთელ სიგრძეზე ქვემოთ წვერდახრილკლებიანი, მრავალწლიანი ბალახია. ფესურიდან მშრალი ღერო ამოდის. რომლის სიმაღლე 60-100 (200) სმ აღწევს. ფოთლები ღეროზე რგოლურადაა განლაგებული, თითო რგოლში 4-6 ცალის რაოდენობით, ღეროს კენწრულ ნაწილში კი ორ-ორი. ფოთლები მჯდომარეა, ან მოკლე ყუნწიანი, რომლის აქეთ-იქითაც ფრთებია ჩავლებული. გარეგნული მოყვანილობით ფოთოლი ლანცეტა ან ელიფსური. 10 სმ-დე სიგრძითა და 3 სმ-დე სიგანით, ქვემოთა მხრიდან წვრილკლოვანი.

მომწვანო-ყვითელი წვრილი ყვავილები ფოთლების ილღიებში ამოსულ დატოტვილ ნახევრადქოლგა (დიხაზურ) ყვავილებადაა შეკრებილი. ყვავილის გვირგვინი ძაბრისებრია. კურკიანასებრი წვნიანი, ბურთივით მრგვალი ნაყოფი 5-9 მმ სიმსხოსია. ყვავის იენისიდან, ნაყოფი კი აგვისტოში მწიფდება. აქ განხილულ სახეობასთან ძალიან ახლოს დგას ჩვენში საკმაოდ ფართოდ გავრცელებული ქართული ენდრო (*Rubia iberica* (Fisch) C. Koch, რომელიც მისგან განსხვავდება უფრო მცირე ზომის ყუნწიანი ფოთლებით და ასევე უფრო წვრილი ნაყოფებით. ქიმიზმისა და გამოყენების მხრივ ორივე ეს სახეობა საესებით იდენტურია (ერთნაირი).

ენდროს ფესვურა და ფესვები შეიცავს ოქსიმეთილისა და ოქსიაეთრაქინონისაგან წარმოებულ 6 პროცენტამდე გლიკოზიდებს, რომელთაც სპაზმოლიტიური და შარდდამდენი თვისება გააჩნიათ, გარდა ამისა მათშია პექტინოვანი შაქრები და მთრიმლავი ნივთიერებები, ორგანული მჟავები და სხვა.

როგორც გ. კ. ნიკონოვი (1962) აღნიშნავს მედიცინაში ფესვები გამოიყენება თირკმლებისა და ნალვლის ბუშტის კენჭოვანი დაავადებების და ნიკრისის ქარის სამკურნალოდ.

მათ გააჩნიათ დიურეტიული და სპაზმოლიტიური თვისებები. დაკვირვებებით დადგენილია, რომ ენდროს პრეპარატები ხელს უწყობენ ფოსფორმჟავას, მჟაუნმჟავას და სხვა მარილების ორგანიზმიდან გამოდევნას, აგრეთვე ოქსალატების, ფოსფატებისა და ურეატების გახსნას, რაც ამ პრეპარატებში ანტრაგლიკოზიდების შემცველობითაა განპირობებული.

ფესვურაში არსებული გლიკოზიდების გახლეჩით მიიღება საღებავი ნივთიერებები: ალიზარინი, ქსანტოპურპურინი, რუბიადინი და სხვ., რომელნიც ძალიან გამძლე წითელ ფერად ღებავენ ქსოვილებსა და სხვა ნივთებს, ისე, რომ ამით შეღებილი საგნები ასი წლის განმავლობაშიაც კი არ ხუნდება.

ენდროს სამკურნალო ეფექტს ხაზს უსვამს ა. დ. ტუროვაც (1974) და აღნიშნავს, რომ მისი პრეპარატები ეფექტურია კენჭოვანი დაავადებების დროს, იგი თანდათანობით აფხვიერებს და შლის თირკმლებისა და საშარდე ბუშტის ქვებს.

ენდროს პრეპარატები არსებით გავლენას არ ახდენენ არტერიალურ წნევასა და სუნთქვაზე, აძლიერებენ გულის კუმშვას, ამასთან მნიშვნელოვან გავლენას არ ახდენენ გულის რიტმზე. გააჩნიათ დიურეტიული თვისება.

უფრო აქტიურია ენდროს ექსტრაქტი, რომელიც ენდროს ფესვების მომქმედ ნივთიერებათა ჯამს შეიცავს, აგრეთვე ფესვთა სისტემის ფხვნილი.

ყველაზე უფრო სამკურნალო ეფექტი გამოვლენილია ღრთორმჟავა მაგნიუმისა და კალციუმის კენჭოვან დაავადებების მკურნალობისას.

ენდროს გავლენით ორგანიზმიდან გამოდევნილი ქვები მქისეზელაპირიანია, ფოროვანი, შეღებილია მოვარდისფრო-წითლად, იფხვნება, ენდროს გავლენით შარდი წითლად იღებება. დოზირება დამავმსწროფილებლად ითვლება იმ შემთხვევაში თუ შარდი მოვარ-

დისფრო-წითლად იღებება. შეღებვა პრეპარატის მიღებიდან 3-4 საათის შემდეგ იწყება და მთელ დღეს გრძელდება საშუალო დოზის მიღების შემთხვევაში.

0,25 გრ ენდროს აბებს ერთ მიღებაზე 2-3 ცალს იღებენ, დღეში სამჯერ, რომელსაც წინასწარ ნახევარ ჰიქა თბილ წყალში ხსნიან. მკურნალობის კურსი 20-30 დღეს გრძელდება. განმეორებით კურსს 4-6 კვირის შესვენების შემდეგ აწარმოებენ. ბათუმის ქიმიურ-ფარმაცევტული ქარხანა უშვებს პრეპარატს ენდროს ტაბლეტების სახით.

ციტენალი კომპლექსური პრეპარატია, რომელიც შეიცავს ენდროს ექსტრაქტს, ეთერზეთების, მაგნიუმის სალიცილატს, სპირტსა და ზეთისხილის (ზეითუნის) ზეთს. გამოიყენება საშარდე ორგანოების კენჭოვანი დაავადებებისას. უნიშნავენ 3-4 წვეთს მაქარზე 30 წუთით აღრე ჰამამდე.

ჰვალის შეტევის დროს ერთდროულად 30 წვეთს უნიშნავენ, რომელსაც ჰამის შემდეგ იღებენ გამალიზიანებელი მოქმედების თავიდან აცდენის მიზნით.

ენდრო გავრცელებულია მიწის შუასართულის ბუჩქნარებში და მშრალ ფერდობებზე ქართლში, ქიზიყში, გარე კახეთში, გარდაბანსა და მესხეთში.

ბულგარეთის მედიცინა სამკურნალოდ ენდროს ფესვებს იყენებს იმავე დაავადებების დროს, რაზედაც ზემოთ ითქვა, ხმარობენ ფესვების წყლიან გამონაცემს: ერთ ჩაის კოვზ წვრილად დაქრილ ფესვებს ასხამენ ერთ ჰიქა ცივ წყალს და 8 საათის განმავლობაში დგამენ. გამონაწვლილს სწურავენ და ფესვებს ხელმეორედ ასხამენ, ამჯერად უკვე ერთ ჰიქა მდულარე წყალს და 15 წუთის შემდეგ წურავენ. ორივე შემთხვევაში მიღებულ ნაყენს ერთმანეთში ურევვენ და რამოდენიმე ულუფად სვამენ ერთი დღის განმავლობაში. სვამენ აგრეთვე დაფხვილ ფესვებს 1 გრ 3-ჯერ დღეში, რომელსაც ცოტაოდენ წყალს მიატანენ.

კილამურასებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. მრავალწლოვანი, 50-150, ზოგჯერ 200 სმ სიმაღლის, გრძელი მხოხავფესურიანი მცენარეა. გრძელყუნწიანი ფოთლები ფესურიდან განცალკევებულად ამოდის, რომელიც კონფიგურაციულად განიერფუძიანი სამკუთხედისებრი ან კვერცხისებრია, ორჯერ ან სამჯერ ფრთართული, ქვედამხარე წითური ხშირი ბუსუსები-თაა შებუსული.

სპორები ივლის-აგვისტოში მწიფდება. გავრცელებულია საქართველოს უმეტეს რაიონებში როგორც ბარში, ისე მთაში, ზღვის დონიდან 1300 მ სიმაღლეზე. ხშირად გვხვდება სვანეთსა და რაჭის ფიჭვნარებში, ტყის ნაპირებში, ტყეკაფებზე, ტყის მასივების ყალთალებში. გავრცელებულია წაბლნარებსა და სხვა ფორმაციის ფოთლოვან ტყეებში. დასავლეთ საქართველოში იგი აბეზარი სარეველაა ჩაის პლანტაციებსა და ციტრუსოვანთა ბაღებში. აღმოსავლეთ საქართველოში ასარეკლიანებს საძოვრებს და სხვ.

ჩვილ ფოთლებს ზოგან მხალის სახით საკმელად იყენებენ. ფესვურებს შემოდგომით აგროვებენ, ახმობენ, ფქვავენ და ჭადში ურევენ. ნორჩ ფოთლებს და ფესვურებს ხალისით ჭამს ღორი. სხვა ცხოველებისათვის საწამლაია და საქონელიც არ ეკარება.

ეწრის გვიმრის სახამებლისაგან მომზადებული ბუბკო (სახამებლის წებო) იაპონური ხურმის მოუმწიფებელ ნაყოფებისაგან გამოწურულ წვენთან შერევისა და ქალაღზე წასმის შემთხვევაში მას წყალგაუმტარს ხდის. ამ ბალახის ეს თვისება იაპონიაში გამოყენებული იყო წყალგაუვალი ქოლგებისა და ლაბადების დასამზადებლად.

თავისებური არასასიამოვნო სუნის გამო აფრთხობს ბევრ მწერს. ზოგან ეწრის გვიმრით ტენიდნენ ბალიშებსა და ლეიბებს. ასეთ საწოლებიან ოთახებში არ ბუდობდა ტარაკანა, ბუზი და

ობობა. მის ფოთლებთან ობის სოკო ვერ ვითარდება, ამიტომ საუცხოო საფუთავი მასალაა შორს გადასატანი ან შესანახი ხილისა და ბოსტნეულიათვის. იგი ჩირქოვანი მუწუკებისა და ეგზემური წყლულების სამკურნალო მცენარეული მალამოს მოსამზადებლად ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია. მალამოს მოსამზადებლად ეწრის გვიმრის ფესვ-ფესვურებს ფხვნიან, მდულარე წყალს გადაავლებენ. რის შემდეგ ხარშავენ რძეში და ღორის ქონს ურევენ შანამ. ვიდრე ვაეინისებრ (სიროფისებრ) ბლანტ სითხეს არ მიიღებენ. წინათ ფესურას ორგანიზმიდან სოლიტერის გამოსადევნადაც ხმარობდნენ. მაგრამ სუსტი ქმედებაუნარიანობის გამო ამჟამად აღარ იყენებენ.

ჰანდკანაჰა — EUPATORIUM CANNABINUM L.

რთულყვავილოვანთა ოჯახში შედის. მრავალწლიანი, 30-150 სმ სიმაღლის, ძარტფვი ან დატოტვილი, ძოკლე ბეწვით შებუსვილი, სწორმდგომლოერიანი ბალახია.

სამად ან ხუთად გაყოფილო, ფრიად მოკლეყუნწიანი ფოთლები ღეროზე ერთიმეორის პირდაპირაა განლაგებული, რომელთა ლანცეტისებრი სეგმენტები ბოლოწვეტიანი და კიდეხურსკბილაა. 2-3 მმ სიგანისა და 5 მმ სიგრძის მოვარდისფრო კალათა ყვავილები კენწრულ ფარისებრ ყვავილედადაა შეკრებილი. თითოეულ

კალათაში 5-6 ყვავილია, ყველა მათგანი ორსქესიანი და მილისებრია. ყვავის იენისიდან დაწყებული სექტემბრამდე. გავრცელებულია როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში. დიდი რაოდენობით გვხვდება პირწმინდა ქრის ტყეკათებზე, ტყის მასივებში არსებულ ველობებზე, თხმელნარებში, ჭალის ტყეებში და, საერთოდ, ტენის მომთხოვნ ბალახსათარიან, ნოყიერ ნიადაგებზე გავრცელებულ ტყეებში.

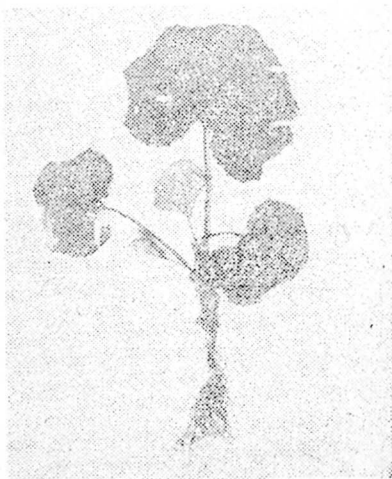
ვარდკანაფას ღეროსა და ფოთლებს ხალხი ქსოვილების ლურჯად და შავად შესაღებად იყენებს. თესლი 25 პროცენტ ცხიმს შეიცავს.

ხალხურ მედიცინაში ვარდკანაფა გამოიყენება როგორც ოფლ და შარდმდენი საშუალება, მასვე ხმარობენ კუჭაშლილობის, სიყვითლის, სურავანდის და ციებ-ციხელების დროს გამონახარშის სახით, რომლის მოსამზადებლადაც იყენებენ წყალს, ლუდს ან შრატს. ერთ მუჭა ბალახს 360 გრ სითხეს ასხამენ და ადუღებენ (დაახლოებით 10-15 წუთს) ნელ ცეცხლზე, წურავენ და სვამენ ორ სუფრის კოვზს ყოველ ორ საათში. შვედეთში ვარდკანაფას შრატზე ნახარში წყალმანკის საწინააღმდეგო კარგ საშუალებად ითვლება (ე. ნ. ზალესოვა, ო. ვ. პეტროვსკი, 1898).

ფარმაცოქიმიურად ეს ბალახი ჯერ კიდევ სუსტადაა შესწავლილი და კლინიკურადაც ნაკლებადაა გამოცდილი.

პირისტარფა — TUSSILAGO FARFARA L.

რთულყვავილოვანთა ოჯახს ეკუთვნის. გრიელ დატოტვილ ფესვურიანი მრავალწლიანი, ადრეშოყვავილე მცენარეა. გენერატიული ყლორტები შებუსვილია, რომელთა სიმაღლე 10-25 სმ ფარგლებში მერყეობს. ფოთლები გრძელყუნწიანია. მათი ფირფიტის დიამეტრი 10-25 სმ შეადგენს, კიდევებში უთანაბროდ დაკბილულია, ზემოდან მუქმწვანე და პრილაა, ქვემოდან კი ქეჩისებრი ვერცხლისფერი ბუსუსებიტაა სქლად შებუსვილი. ოქროსფერ-ყვითელი ყვავილები ადრე გაზაფხულზე, ფოთლების გამოსვლამდე ასწრებს არა მარტო აყვავებას, არამედ დაყვავილებასაც კი. კალათა ყვავილედში განაპირა ენისებრი ყვავილები მდებრობითია, ხოლო შუა კი მილისებრი და ორსქესიანი, მაგრამ მამრობითის ფუნქციას ასრულებენ.

ყვავის მარტ-აპრილში, ნაყოფი (თესლი) აპრილ-მაისში მწიფდება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურადაც. იზრდება როგორც ბარში, ასევე მთაშიც ტყის თხელ ზონაში, ყველა ფორმაციის ტყეების ნაშენურალ ადგილებში, ტყეში გამავალი გზების ფერდობებზე, არხების პირას და სხვ. საერთოდ ნესტიანი ადგილების მცენარეა.

ფოთლები შეიცავს 2,5 პროცენტამდე გლიკოზიდებს, სიტოსტერინს, ვაშლის, ღვინის და სხვა ორგანულ მჟავებს, საპონინებს, კაროტინოიდებს, ასკორბინის მჟავას, ინულინს, ლექსტრინს და ეთერზეთს. კალათა ყვავილედიდან გამოყოფილია სტერინი და მთრიმლავი ნივთიერებები.

ხალხურ მედიცინაში ვირისტერფა ცნობილია, როგორც ამოსახველებელი საშუალება; ამავე მიზნით ყვავილები და ფოთლები მედიცინაშიაც გამოიყენება (ს. ვ. ბულგაკოვი, ზ. ა. ტრუტნევა 1962).

უფრო ახალი მონაცემების მიხედვით მედიცინაში ვირისტერფას ფოთლები გამოიყენება ბრონქიტის, ლარინგიტის, ბრონქოექტაზის დროს, როგორც ამოსახველებელი, სადენინფექციო და ანთების საწინააღმდეგო საშუალება. გამოიყენება აგრეთვე აბსცესების და ფილტვის განგრენის დროსაც.

ხალხურ მედიცინაში ფოთლები სპასტიკური ხველისა და ბრონქიალური ასთმის დროს გამოიყენება (ა. დ. ტუროვა, 1974), ამავე ავტორის მიხედვით გაციებულობის დროს გამოიყენება შემდეგი ბალახნარევის ჩაი: 20 ნაწილი ვირისტერფა, 10 ნაწილი ქერიფქლას ყვავილები, 10 ნაწილი ანისლუას ნაყოფი. 40 ნაწილი ტუხტის ფესვები, 15 ნაწილი ძირტკბილა ფესვები, 5 ნაწილი ზამბახის ფესვურა ან იის ფესვები, მთელი ამ ნარევის ჩაის აყენებენ (1 სუფრის კოვზი ნარევი 2-3 ჰიქა მდულარე წყალზე). უნიშნავენ როგორც ამოსახველებელ და სადენინფექციო საშუალებას ნახევარ-ნახევარ ჰიქას დღეში 2-3-ჯერ.

წყლიანი ნაყენის დასამზადებლად 1 სუფრის კოვზ წვრილად დაჭრილ ფოთლებს ერთ ჰიქა მდულარე წყალს ასხამენ. დგამენ 30 წუთს, ფილტრავენ. იღებენ თითო სუფრის კოვზს დღეში 4-6-ჯერ (ა. დ. ტუროვა, 1974).

ხალხურ მედიცინაში ვირისტერფას ფოთლები და ყვავილები ერთად ან ცალ-ცალკე გამოიყენება, როგორც ამოსახველებელი და მსუბუქად ოფლმომგვრელი საშუალება. გარდა ამისა, ფოთლებისა და ყვავილების ნარევის ჩაი (20,0-30,0 გრ 1 ლ მდულარე წყალზე) გამოიყენება ლორწოვანი გარსის სხვა ანთებითი ხასიათის დაავადებების დროსაც, ისე როგორც კუჭ-ნაწლავების კატარის, თირკმ-

ლების და საშარდე ბუშტის კატარის დროს. სურდოს შემთხვევაში ნედლი ფოთლების წვენს ცხვირის ნესტოებში ისრუტავენ. გარდა ჩაისა, იყენებენ ფოთლების ფხვნილსაც $1/3$ ჩაის კოვზი დღეში სამჯერ (თავდადგმით სავსე სუფრის კოვზ ფოთლის ფხვნილს 3 თანაბარ ნაწილად ჰყოფენ).

ფილტვების ანთების, გაქიანურებული ხველის, ბრონქიტის, ხიხინის და სასუნთქი გზების სხვა დაავადებებისას შემდეგი ბალახნარევის ჩაის სვამენ: ყველა კომპონენტი მოცულობის მიხედვით თანაბარი რაოდენობისა უნდა იყოს — ვირისტერფას ფოთოლი და ყვავილები, დაქუცმაკებული ლაშქარას ფესვები, ცაცხვის ყვავილები. დიდგულას ყვავილები, ჰანგას ფესვურები, ქერიფქლას ყვავილები. ნარევის ილებენ თავდადგმით სავსე 1 სუფრის კოვზს და 1 ჰიქა მდულარე წყალს ასხამენ (მ. ა. და ი. მ. ნოსალები, 1960).

ამავე ავტორთა ცნობით ნედლი ფოთლის წვენით დასველებულ დოლბანდს ან თვითონ ფოთოლს აფენენ ჩირქოვან ჰრილობებზე, წყულულებზე და მუწუქებზე, როგორც ჰრილობის შემხორცებელ საშუალებას.

თმის ცვენის და უხევერტლიანობის დროს, კანის ქავილით, კვირაში სამჯერ იბანენ თავს ჰინქრისა და ვირისტერფას ფოთლების მაგარი ნახარშით. კომპონენტთა შერევა თანაბარია.

თავსისხლა — SANGUISORBA OFFICINALIS L.

ვარდისებრთა ოჯახს ეკუთვნის. ღრუღეროიანი. ზედა ნაწილში დატოტვილი, 20-80 სმ სიმაღლის მრავალწლიანი მცენარეა. კენჭ-ფრთართული ფოთლები მრავალფოთოლაკიანი (7-25). ფესვის ყელთან განლაგებული ფოთლები გრძელყუნწიანია, ღეროს ზედა ნაწილში თავმოყრილი ფოთლები კი შედარებით დაკნინებული და მჯდომარეა. ფოთოლაკები ყუნწიანია, ფორმით წაგრძელებულ-კვერცხისებრი, ხერხისმაგვარად დაკბილული. ზემოდან უფრო მუქმწვანე, ქვემოდან ლეგა მქრქალია.

მუქი წითელი ან წაბლისფერ-წითელი ყვავილები გრძელყუნწიან ოვალურ ან ცილინდრულ თავაკებშია შეკრებილი.

ყვავის ივნის-აგვისტოში. ნაყოფი აგვისტო-სექტემბერში მწითდება. თავსისხლა ჩვეულებრივ ღია ადგილების მცენარეა, მაგრამ ხშირად იზრდება გამეჩხრილ ტყეებშიც. გვხვდება აგრეთვე ბუჩქნარებში. ტყისპირებში, ყალთალებსა და მდელოებზე, უფრო ხშირად ტენიან ადგილებში.

შესანიშნავი თაფლოვანი მცენარეა, იგი უხვ ღალას აწვდის ფუტკარს. ნორჩი ფოთლები უმად იკმება.

თავისისხლა ანთების საწინააღმდეგო გავლენას ახდენს. მედიცინაში დადებითი შედეგებია მიღებული დიზენტერიის მკურნალობაში. ანთების საწინააღმდეგო საშუალებად იყენებენ გინგივიტის და სტომატიტის დროს (ა. დ. ტუროვა, 1974).

თავისისხლას პრეპარატები მედიცინაში გამოიყენება როგორც შემკვრელი საშუალება ენტეროკოლიტის, ინტოქსიკაციის და გასტროგენული კუჭაშლილობის დროს. გარკვეული მნიშვნელობა აქვთ მათ აგრეთვე როგორც სისხლისშემდედებელ საშუალებას საშვილოსნოდან სისხლდენის დროს. ექსპერიმენტებმა უჩვენა, რომ ფესვების ექსტრაქტი აღგილობრივ გამოყენებისას ანთების საწინააღმდეგო და ძარღვების შემაფიწროებელ მოქმედებას იჩენს, ხოლო შიგნით მიღებისას აფერხებს ნაწლავების პერისტალტიკას.

ცდებით დადგენილია ექსტრაქტის ანტისეპტიკური ბუნება ნაწლავების ჩხირის მიმართ და იგივე გავლენა ნაკლებ გამოხატული მუცლის ტიფის და დიზენტერიის ჩხირების მიმართ. ხალხურ მედიცინაში თავისისხლა ფართოდ გამოიყენება სისხლიანი პირღებინებისას ტუბერკულოზიან ავადმყოფებში, უხვსისხლიანი მენსტრუაციის დროს და როგორც კრილობების შემხორცებელ გარეკან სახმარად (ა. ს. ბელიკოვი, ე. ი. შასი. 1962).

დიზენტერიის დროს იღებენ თავისისხლას თხევად ექსტრაქტს (30-50 წვეთი მოზრდილთათვის, ხოლო 15-25 წვეთი ბავშვებისათვის დღეში 3-4-ჯერ), ნახარშს (20-30 გრ ნედლეული 1 კიკა წყალზე, მოზრდილებს თითო სუფრის კოვზი, ბავშვებს თითო ჩაის კოვზი ყოველ 2 საათში ერთხელ, კუჭაშლილობის შეწყვეტის შემდეგ კი დღეში სამჯერ ერთი კვირის განმავლობაში), აბებს (0,5 გრ დღეში 3-4-ჯერ) ან პრეპარატ სანალობის 0,5 გრ მოზრდილთათვის და 0,2-0,3 გრ ბავშვებისათვის დღეში რამოდენიმეჯერ (ე. გ. მინაევა, 1970). ამავე ავტორის მიხედვით თავისისხლას ექსტრაქტი დადებითად მოქმედებს ფიბრომიან საშვილოსნოდან სისხლდენის დროს და აბორტის შემდგომ პერიოდში, აგრეთვე საშვილოსნოს ყელის ეროზიის მკურნალობაში. ხალხში მას ზოგჯერ კიბოს წინააღმდეგაც იყენებენ.

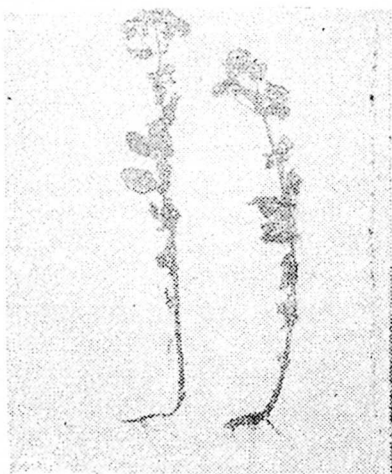
ბულგარეთის მედიცინაშიც თავისისხლა რეკომენდებულია სისხლშემდედებელ საშუალებად სისხლჩაქცევების, უხვსისხლიანი მენსტრუაციის, კუჭსა და ფილტვებში სისხლჩაქცევების, კუჭაშლილობის, დიზენტერიის, ნაწლავების კატარის (სისხლგაყოფებით), ფეხის ვენების ანთების დროს და სხვ.

გამოიყენება ნახარშის სახით: $1/2$ ჩაის კოვზი დაქუცმაცებულ ფესურას აყენებენ ერთ (ძლიერი დოზა) ან ორ ჭიქა წყალზე (უფრო სუსტი დოზა) 8 საათის განმავლობაში, შემდეგ აღუღებენ 10 წუთს და სწურავენ; იღებენ 2-3 სუფრის კოვზს დღეში ჭამის შემდეგ.

ყვავილედის ნახარშით ქსოვილების რუხ და წითელ ფერად შეღებვა შეიძლება. საუცხოო საყვები მცენარეა საქონლისათვის. გარდა ამისა იგი ფრიად დეკორაციულიცაა და საყურადღებოა გამწვანების საქმისათვის.

თავშავა — ORIGANUM VULGARE L.

ტუჩოსანთა ოჯახში შედის. თავშავა (ქართლში შავბალახს ეძახიან, რაჭაში ჩაის პიტნას, აჭარაში ისხანი, ჩაიოთი) 30-60 (20) სმ სიმაღლის, სურნელოვანი მრავალწლიანი ბალახია მშონავი ფესურით. ფესვიდან ოთხწახნაგოვანი, რბილი ბუსუსებით შემოსილი რამოდენიმე ღერო ამოდის. ნოკლეყუნწიანი. მოგრძოკვერცხისებრი, ერთიმეორისაგან დაშორებული და კიდე დაკბილული ფოთლები ღეროზე მოპირისპირედაა განლაგებული. ზემოდან უფრო მუქი მწვანე ფერისაა, ვიდრე ქვემოდან.

მრავალრიცხოვანი წვრილი, წითელი, ზოგჯერ თეთრი ყვავილები ფარისებრ ყვავილებადაა შეკრებილი. ყვავილი ორტუჩიანია. ნაყოფი შედგება ყვავილის ჯამში მოთავსებული ოთხი კაკლისაგან. თითოეული კაკლის სიმახო 0,5-1,0 მმ არ აღემატება. ყვავის ივლის-სექტემბრის თვეების განმავლობაში. იზრდება მშრალ ტყეებში (ფიჭვნარები, მუხნარები), ტყის პირებში, ბუჩქნარებში, მშრალ ქვიან ღია ადგილებში, ხრამების ფერდობებზე, ზოგან თავის გაბატონებით მცირე ჯგუფებს ქმნის. თავშავას ბალახს მეფუტკრე-

ები იყენებენ ჩრჩილისა და ჭიანჭველების საწინააღმდეგოდ. ეს მწე-
რები თავშავას ეთერზეთების სურნელებას გაურბიან.

• თავშავას საექტარო მოსავალი ფიჭვნარებში 7,8-8,2 კგ-ს შეა-
დგენს. კულტივირებულია როგორც ეთერზეთოვანი და თაფლოვანი
მცენარე. მრავლდება თესლით, ფესურის დაყოფით, ღეროს კალმე-
ბით. პლანტაციის ექსპლუატაციას მისი გაშენებიდან 3-5 წლის შე-
მდე იწყებენ.

ოთოლებს საკაზმ სანელებლად იყენებენ, კარტოფილის, მუ-
ხუდოს, ხორცის კერძებისა და ძეხვის წარმოებაში, სალათებში,
აგრეთვე სურნელოვანი ჩაის ნაყენის მისაღებად, ეთერზეთი გამოი-
ყენება ლიქიორისა და ლუდის წარმოებაში. ზეთის შემადგენლობა-
ში შედის ფენოლები — თიმოლი და კარვაკროლი.

• ეთერზეთის გარდა თავშავას ფოთლები შეიცავს მთრიმლავ ნი-
ვთიერებებს და 565 გ პროცენტამდე C ვიტამინს.

მედიცინაში თავშავა გამოიყენება უძილობის, ჰიპო და ანაცი-
დური გასტრიტის, ნაწლავების ატონიის დროს კუჭმეკრულობის
თანსლებით. ამოსახველებელ საშუალებად ხმარობენ ბრონქიტის
და ბრონქოექტაზის დროს. გამოიყენება აგრეთვე მადისმომგვრე-
ლად. ყველა ამ დაავადებისას უმთავრესად თავშავას წყლით გამო-
ნაწეილი იხმარება, რამელსაც შემდეგნაირად ამზადებენ: 2 ჩაის
საფეხ, 0,5 მმ-ით სიგრძით დაჭრილ თავშავას ბაოახს ერთ ჭიქა
მდულარე წყალს ასხამენ, დგამენ 15-20 წუთის განმავლობაში და
ფილტრავენ. სვამენ თბილ მდგომარეობაში ჭამანდე 15-20 წუთით
ადრე ნახევარ ჭიქას დღეში 3-4-ჯერ (ა. დ. ტუროვა, 1974).

ზოგი ავტორის მტკიცებით თავშავას სპირტზე ნაყენით დას-
ველებული ბამბა, გამოხრულ კბილში ჩადებისას კბილის ტკივილს
აყუჩებს (ვ. მ. სალო, 1975, ვ. გ. მინაევა, 1970).

ჩაიში შერეული თავშავა (1:2 თანაფარდობით) ძალიან ძლიერ
და სასიამოვნო არომატს აძლევს მას.

ფიტონციდების შემცველობის გამო თავშავას მაღალი ანტი-
მიკრობული აქტივობა გააჩნია (ვერნერი, დელოვა, 1965).

ვ. ი. კიჩენკოც (1962) თავშავას ნაყენის მედიცინაში გამოყე-
ნების დახასიათებისას, უპირველესად ყოვლისა ნაწლავთა ატონი-
ას მოიხსენიებს, ამასთან საჭმლის მონელების გაუმჯობესებასაც
აღნიშნავს. გარდა ამისა თაიშავა ამოსახველებელი საშუალებაა.
ხალხურ მედიცინაში იგი შარდმდენ და ოფლმომგვრელ საშუალე-
ბად გამოიყენება. თავშავას სამზარეულოსა და ჯარდერობებში აწ-
ყობენ ჩრჩილისა და ჭიანჭველების დასაფრთხობად.

• ბულგარული სამედიცინო წყაროების მიხედვით, თავშავა აწყ-
ნარებს ხველას მწვავე და ქრონიკული ბრონქიტის, აგრეთვე ყივანა

ხველის დროს. რეკომენდებულია კუჭისა და ნაწლავების სპაზმების, მტკივნეული მენსტრუაციის, გაზრდილი სქესობრივი აღგზნებულობის, ნერვებაშლალობის, უმადობის, ღვიძლის დაავადების და სიყვითლის დროს. მისი მაგარი ჩაი იწვევს უხვ ოფლდენას. იყენებენ ეგზემის სამკურნალოდ და ქრილობების მოსაბანად.

ყველა ჩამოთვლილი დაავადებების სამკურნალოდ დასაღვეად ამზადებენ თავშავას წყლიან ნაყენს: 2 ჩაის კოვზ წვრილად დაქრილ თავშავას ორ ჭიქა მდულარე წყალს ასხამენ (ღღელამის დოზა). აბაზანებისათვის გამოიყენება გამონაცემი. 100-200 გრ ნედლეულს ასხამენ 2-3 ლ მდულარეს და მას სააბაზანოდ განკუთვნილ წყალს უმატებენ (დ. იურადოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

გასათვალისწინებელია მ. ა. ნოსალის (1960) გამოცდილება იმის შესახებ, რომ თავშავას წყლიანი ნაყენის გამოყენება მენსტრუალური ანომალიების დროს, ძალიან აძლიერებს საშვილოსნოდან სისხლდენას და იწვევს გართულებებს.

თეთრყვავილა — GALANTHUS CAUCASICUS (BAK.) GROSSH.

ნარგზისებრთა ოჯახში შედის. თეთრყვავილა ჩვენი ტყეების ადრე მოყვავილე მცენარეა, იგი 7-15 სმ სიმაღლის მრავალწლიანი ბოლქვიანი ბალახია. საქართველოს სხვადასხვა მხარეში სხვადასხვა სახელწოდებითაა ცნობილი (ჩყის ნიორა, ცხენისკბილა, მთის ნიორა, ყვავილნიორა და მწვადინელა).

თეთრყვავილა ძალიან ადრე, ზოგჯერ თებერვალშია ცკი ჰყვავის ხოლმე. უფრო ხშირად ფოთლოვან ტყეებში იზრდება და ერთადერთ თავჩაქინდრულ თეთრ ყვავილს იწვეთარებს. თეთრყვავილა გაზაფხულზევე ასწრებს დაყვავილებას და თესლის მომწიფებას, ზაფხულისათვის მისი მიწისზედა ნაწილები

ბი იკარგება და მიწაში მხოლოდ ბოლქვიდა რჩება. საერთოდ იგი ეფემერიოიდული ორი მოგრძო ფოთლიანი მცენარეა. ყვავილობს საკმაოდ ხანგრძლივად. ყვავილსაფარი 6 ფოთოლაკიანია, რომელთაგან შიგნითა სამი უფრო მოკლეა, ვიდრე გარეთა სამი. თაფლოვანი მცენარეა, აღრე გაზაფხულზე ნექტარით უმასპინძლდება ფუტკრებს.

თეთრყვავილა რამდენადმე ტოქსიკურია, მაგრამ ფართოდ გამოიყენება მედიცინაში. მისგან მიღებული ბრომწყალბადმეჯავა გალანთამინი (ა. დ. ტუროვას, 1974 მიხედვით) გამოიყენება პოლიომიელიტის გადატანის შემდეგ ნარჩენი მოვლენების სამკურნალოდ, მესტენიისა და მიოპათიის პოლინევრიტისა და რადიკულიტის დროს. გალანთამინი აუმჯობესებს ავადმყოფის საერთო მდგომარეობას და მის მოძრაობით ფუნქციას. მას პროზერინზე უფრო ადვილად იტანენ ავადმყოფები. ზედმეტი დოზის მიღების, ან ამ პრეპარატისადმი ზედმეტი მგრძობიარობის გამოჩენისას აღინიშნება მოწამვლის შემთხვევები, რომლის დროსაც დამახასიათებელია ნერწყვდენა, ბრადიკარდია და თავბრუხვევა. ასეთ შემთხვევაში გალანთამინის დოზას ამცირებენ. მისი მიღება არ შეიძლება ეპილევსიის, პიპერკინეზის, ბრონქიალური ასთმის, სტენოკარდიის, ბრადიკარდიის, ნაწლავების კვალისა და სხვა დაავადებათა დროს.

თრიმლი — COTINUS COGGYRIA SCOP.

თუთუბოსებრთა ოჯახს ეკუთვნის. თრიმლი ხშირტოტებიანი ბუჩქია, იშვიათად 5 მეტრამდე სიმაღლის ხედაც იზოდება. საკმაოდ დიდი, მოხაზულობით შებრუნებულ კვერცხისებრი, მომრგვალო ან ოვალური, კიდემთლიანი ფოთლები ფრთისებრი დაბარღვით ხასიათდება, ზემოდან უფრო მუქმწვანეა. ქვემოდან კი შედარებით ბაცი.

პართალია მცენარე ერთბინიანია ორსქესიანი ყვავილებით, მაგრამ ორსქესიან ყვავილებს გარდა არის მამრობითი ყვავილებიც განუვითარებელი ნასკვით, მათი ყუნწები აფშეკილებფვიანია.

ყვავილები ყლორტების დაბოლოებებზე აღმამდგომ 15-20 სმ სიგრძის საგველა თანაყვავილედებშია შეკრებილი. განუვითარებელი ყვავილების ყვავილსაჯდომი დაყვავილების შემდეგ ინტენსიურად იზრდება და ქვევით გადახრილი მოწითალო ან მომწვანო ბეწვებით იფარება, მათი რიცხვი თანაყვავილედში დიდია, ამიტომ საგველა თანაყვავილედს ძლიერ შებუსხილი შეხედულება აქვს. ორსქესიანი ყვავილები მომწვანო-ყვითელია 5 წვერიანი ჯამითა და გვირგვინით, 5 მტვრიანითა და ერთი ბუტკოთი, რომელსაც 3 სეეტი აქვს.

უჭუჭვერცხისებრი ან თირკმლისებრი, 3-5 მმ სიგრძის, მშრალი კურკიანა ნაყოფები მცირე რაოდენობითაა გაბნეული საგველში. 1000 ც თესლის წონა 8,6-9 გრამს შეადგენს.

ყვავის მაის-ივნისში, ნაყოფი აგვისტო-სექტემბერში მწიფდება. საკმაოდ ხანგრძლივ სიცოცხლისუნარიანი ბუჩქია, ცოცხლობს 70-100 წელს.

თრიმლი უფრო ბარისა და მთის შუა სარტყლის მცენარეა და უფრო დიდი რაოდენობით ზღვის დონიდან 1200 მეტრამდე სიმაღლეზე იზრდება. მაგრამ ზოგან იგი 1500 მეტრამდე სიმაღლეზეც კარგად ხარობს.

თრიმლი ქსეროფიტი ჯიშია, კარგად იზრდება მშრალ, თხელ და ხირხატ ნიადაგებზე, უფრო გალიაებულ ადგილებში, იგი სინათლის მომთხოვნია, გამეჩხრილ ფიჭვნარებსა და მუხნარებში, სადაც ხეთა იშვიათი დგომის გამო განათება საკმაოა, თრიმლი ქვეტყეს ქმნის. კოლხეთის დაბლობის გარდა იგი თითქმის მთელ საქართველოშია გავრეილებული. საკმაოდ ყინვაგამძლეა.

თრიმლი შესანიშნავი დეკორატიული მცენარეა, იგი განსაკუთრებით მომხიბლავი და მიმზიდველია შემოდგომით, როცა თითქმის მთელი ორი თვის განმავლობაში გაწითლებული ფოთლებით დგას. უდიდეს დაივებით ემოციურ გავლენას ახდენს თრიმლი მარადმწვანო წიწვოვან მცენარეებზე შერევისას. ამ მხრივ აღსანიშნავია თბილისის შიმოგარენი. აქ ბევრგან თრიმლი ელდარის ფიჭვთანაა შერეული. შემოდგომით ფიჭვის ნარგავების საერთო მწვანე ფონზე ფოთლებგაწითლებული თრიმლი ზღაპრულ კოლორიტს ქმნის და აღამიანს თავისი მომხიბვლევლობით აჯადოებს.

ფოთლები 15-25 პროცენტ მთრიმლოვან ნივთიერებებს შეიცავს. რის გამოც მთრიმლავი ექსტრაქტების წარმოებისა და სამედიცინო ტანინის კარგ ნედლეულად გამოიყენება.

ქმედების ტანინს დღემდე ჩვენი ჩვეყანა საზღვარგარეოიდან იძენს, რაც საკმაოდ ძვირი ჯდება. თბილისის ფარმაცოლოგიური ინსტიტუტის მიერ ჩატარებულმა გამოკვლევებმა აჩვენ-

ნა, რომ თრიმლი მაღალხარისხოვან სამედიცინო ტანინს დიდი რაოდენობით შეიცავს. ამ გამოკვლევების შედეგებიდან გამომდინარე, იმავე ინსტიტუტის წინადადებით, შირაქის ველზე ორგანიზაციის პროცესშია სპეციალური თრიმლის საბჭოთა მეურნეობა, რომელიც უახლოეს ხანში საკავშირო მოთხოვნილებას დააკმაყოფილებს ქართული სამედიცინო ტანინით.

მერქანი წვრილ ნაკეთობების გარდა ტყავისა და მატყლის ნაჩინჯისფერ, ყავისფერ და ყვითლად შესაღებად გამოიყენება.

ფესვებს წითელი ფერის საღებავად იყენებენ.

თრიმლის ქერქი და ფოთლები, რომელნიც ძლიერად გასრეის შემთხვევაში მსუბუქ, ლიმონის მსგავს სურნელებას გამოსცემს, წინათ სამკურნალოდ იყენებდნენ ციებ-ცხელების წინააღმდეგ და სისხლისშემდედებელ საშუალებად.

მერქანი ლობისადმი დიდად გამძლეა, ამიტომ ვენახის ქიგოდ იგი სასურველი მცენარეა.

თრიმლის დიდი გვალვაგამძლეობა ეროზიის საწინააღმდეგო ყველა სახის ნარგაობის პერსპექტიულ და ხშირად აუცილებელ კომპონენტად აქცევს.

ნ. ი. ლიბიზოვის (1962) აღწერით თრიმლისაგან მიღებულ ტანინს ახასიათებს შემკვრელი, ანთების საწინააღმდეგო და ანტიეპტიკური თვისება, გარეგან სახმარად იგი ხსნარებისა და მალამოების სახით გამოიყენება დამწვრობის, წყლულებისა და ნაწოლების წინააღმდეგ. დასაღევად 0,2-2 პროცენტი ხსნარის სახით კუჭნაწლავის ტრაქტის კატარისა და ალკალიდებითა და მძიმე მეტალების მარილებით მოწამვლის შემთხვევაში.

ბულგარეთის მედიცინა თრიმლის ფოთლებს იყენებს, იქაური მონაცემებითაც მტკიცდება, რომ თრიმლს შემკვრელი, ანთების-საწინააღმდეგო და სისხლის შემდედებელი თვისებები გააჩნია. გამოიყენება თითქმის მხოლოდ გარეგან სახმარად კანის დაავადებების, ჭრილობების, ჩირქოვანი ჭრილობების, მოყინვით გამოწვეული ფეხების გასიების, ფეხების ოფლიანობის, გემაროის წინააღმდეგ. საშვილოსნოს ყელის გამოსარეცხად თეთრად შლის დროს. პირში გამოსაქვლებად კბილის ტკივილისა და ანთებიანი ღრძილების სამკურნალოდ.

გარეგანი გამოყენებისათვის 100 გრამ დაქუცმაცებულ თრიმლის ფოთოლს 1 ლ წყალს ასხამენ და ნელი დუღილია ხარშავენ 15 წუთს, ნახარშს კომპრესებისათვის იყენებენ, აგრეთვე სველ საფენებსა და გამორეცხვებისათვის ზემოთ ჩამოთვლილი დაავადებების წინააღმდეგ.

თუთუზოსებრთა ოჯახში შედის. თუთუზო ბუჩქი ან დაბალი, 8 მეტრამდე სიმაღლის ხეა, დიდი კენტფრთართული ფოთლებით. მოყვანილობით კვერცხისებრი და ნაპირებში მსხვილად დაკბილული ფოთოლაკების რიცხვი თითოეულ ფოთოლში 9-17 ცალის ფარგლებში მერყეობს, რომელიც ზემოდან უფრო მწვანე, ქვემოდან კი მკრთალი და ძარღვებ შებუსვილია. ფოთლის მთავარი ლერძი ბეწვიანია და ფოთოლაკების მიმაგრების ორივე მხარეს მთელ სიგრძეზე სუსტად გამოსახული ფრთები ჩასდევს.

თუთუზო ერთბინიანია, მაგრამ ყვავილები სქესგაყოფილ აღმამდგომ საგველა თანაყვავილელებშია შეკრებილი. მამრობითი ყვავილები 5 მტვრიანია განუვითარებელი ნასკვით, მდედრობითი — ერთი ბუტკოთი, რომელსაც სამად გაყოფილი დინგი აქვს, 5 განუვითარებელი მტვრიანათი. კურკიანა ნაყოფები წვრილია, მობრტყო, მრგვალი ან თირკმლისებრი, მუქი მოწითალო, გარედან ზორცოვანი გარსით შემოხვეულ, რომელიც თავის მხრივ ხშირი ჯირკვოვანი ბუსუსებით სქლადაა მოფენილი.

ყვავის ივნის-ივლისში, ნაყოფი სექტემბერ-ოქტომბერში მწიფდება. ნაყოფმსხმოიარობს უხვად, თითოეულ თანაყვავილედში 200-300 (500-მდე) ნაყოფი ვითარდება. მოზრდილ ბუჩქზე 70-დან 150-მდე მდედრობითი თანაყვავილედია, ამრიგად ერთი ბუჩქის პროდუქტიულობამ შესაძლოა 50 ათასი თესლი შეადგინოს. მძლავრ ფესვთა სისტემიანი ბუჩქია, ახასიათებს უხვი ძირკვის ამონაყარი და ფესვის ნაბარტყი. საქართველოში იგი ზღვის დონიდან 700 მეტრზე მაღლა ძალიან იშვიათად თუ შეგვხვდება, მაგრამ პამპროალტაის მთებში 1800 მეტრზეც კია გავრცელებული. უფრო ხშირად მშრალ ფერდობებზეა, კირით მდიდარ ნიადაგებზე. მეტად სინათლის მოყვარული ბუჩქია, ამიტომ უფრო ხშირად ღია ადგილებში გვხვდება.

ძალიან გვალვაგამძლე და კირისმოყვარული (კალკოფილი), ამავე დროს საკმაოდ ყინვაგამძლეცაა, იტანს — 20° ტემპერატურას, —25° ტემპერატურაზე მიწის ზედა ნაწილები იყინება, მაგრამ მიწის ქვედა ნაწილები უვნებლად რჩება და კვლავ ამოიყრის ხოლმე.

თუთუბოს ფოთლები მნიშვნელოვანი ნედლეულია მთრიმლავი ექსტრაქტებისა და ტექნიკური და სამედიცინო ტანინის მისაღებად (33 პროცენტამდე ტანინებს შეიცავს), სწორედ ამიტომ თუთუბოს კულტურაში ნერგავენ. სპეციალისტთა გამოთვლით კავკასიასა და ყირიმში თუთუბოს ბუნებრივ რაყეებში შესაძლებელია 1000 ტ ფოთლის დამზადება. მთრიმლავი ნივთიერებებით მდიდარია აგრეთვე ახალგაზრდა ტოტები და ღეროს ქერქი, რომელთაც ცხვრის, თხისა და ხბოს ტყავეების გასათრიმლავად ხმარობენ. თრიმლით ღებავენ მატყლსა და ხალიჩებს. ფოთლებით შავად იღებება, ღეროს ქერქით — ყვითლად. ფესვის ქერქით — ყავისფრად, ნაყოფებით — წითლად.

ნაყოფები მდიდარია ღვინის მჟავით, რის გამოც მჟავე გემო აქვთ. მათს ფხვნილსა და მოუმწიფებელი ნაყოფების მარინადას ცხარე საკაშმავად იყენებენ ხორცისა და თევზის კერძებისათვის (მწვადი, ლულა-ქაბაბი და სხვა).

გარდა ამისა თუთუბო ეროზიის საწინააღმდეგო ნარგავობის შესანიშნავი კომპონენტია, კერძოდ იგი ძვირფასია ხევეებისა და ხრამების გასამაგრებლად.

მედიცინაში თუთუბოს ფოთლებისაგან მიღებული ტანინი გამოიყენება დამწვრობის, წყლულების, ჩირქოვანი კრილობების, ქრონიკული ეგზემის სამკურნალოდ, აგრეთვე პირის ღრუში გაქოსავლებად ანთებითი პროცესების დროს. დასაღევად ხმარობენ სისხლდენის, ფლარათიანობის, ერითრიტის, კოლიტის დროს, აგრეთვე კუჭის ამოსარეცხად ალკალოიდებით და მძიმე მეტალების მარილებით მოწამვლისას. თერაპევტიული მოქმედება აიხსნება მისი ანთების საწინააღმდეგო, კერატოპლასტიკური და მადეზინფიცირებელი თვისებებით.

თხაწართხალა — KHAMAENERIUM ANGUSTIFOLIUM

(L.) SCOP.

ონაგრაციასებრთა ოჯახს ეკუთვნის. აჭარაში თხაწართხალას ყულაფს, ხარიკუდას ეძახიან. მცესარე სწორძღვოში, დაუტოტავი, ან ოდნავ დატოტვილი ღეროიანი 50-150 სმ სიმაღლისაა. მოგრძო-ლანცეტისებრი ფოთლები ღეროზე მორიგეობითაა განლაგებული. მათი ნაპირები ოდნავ გამოსახული ძნელად შესამჩნევი კბილებით ხასიათდება, ამიტომ კიდემთლიანი ფოთლების შთაბეჭდილებას ტოვებს.

კენწეროზე აღმამდგომ მტევნად შეკრებილი წითელი ყვავილები საკმაოდ დიდი ზომისაა.

თხაწართხალა ხშირად გვხვდება ტყეებში, ტყის პირებზე, ტყეკაფებზე, ნახანძრალეებზე, არხების ნაპირებსა და ზოგჯერ მდინარეთა კალეებში.

ფოთლებში აღმოჩენილია 20 პროცენტამდე მთრიმლავი ნივთიერებები, ლორწო, ალკალოიდები, შაქარი, პექტინი, C ვიტამინი, კუმარინი, ანტოციანური და ფლავონური ნივთიერებები.

ლორწოსთან შეხამებით ტანილების დიდი რაოდენობით შემცველობის გამო ამ მცენარის ფოთლები საუცხოო ანთების საწინააღმდეგო საშუალებაა, განსაკუთრებით წყლულოვანი დაავადების დროს.

თხაწართხალას პრეპარატები ნაკლებად ტოქსიკურია, მათ ტრანქვილიზური (დამაწყნარებელი) თვისება გააჩნია კატაბალახას მსგავსად, მათვე ახასიათებს ანთების საწინააღმდეგო და შიგაშემომგარსველი თვისება. თხაწართხალას ანთების საწინააღმდეგო კოეფიციენტი 1:400 უდრის, ხოლო ტენიანის იგივე მაჩვენებელი კი 1:1500

შედგენს. თხაწართხალას ანთების საწინააღმდეგო საშუალებად იყენებენ კუჭის წყლულოვანი დაავადების, გასტრიტისა და კოლიტის დროს (ა. დ. ტუროვა, 1974).

თხაწართხალას ფოთლებში C ვიტამინის დიდი რაოდენობით შემცველობა (თითქმის იმდენივე, რამდენიც შავი მოცხარის ნაყოფებში) და ფლანოიდების არსებობა მას მნიშვნელოვან ვიტამინურ საშუალებად ხდის. თხაწართხალას გამონახარში შესწავლილი იქნა ფარმაკოლოგების მიერ, ცხოველებზე ჩატარებულმა ცდებმა აჩვენა მისი სედატიური და კუნთჩხვებსაწინააღმდეგო მოქმედება, რითაც იგი ამინაზინს ჰგავს (ბელოზერცევი, 1966).

ხალხურ მედიცინაში თხაწართხალათი მკურნალობენ სიყვითლეს, თავის ტკივილს, გამონახარშსა და ნაყენს ხმარობენ ნივთიერებათა მოშლის, კუჭ-ნაწლავების დაავადების, კუჭის წყლულის, ყურის, ყელისა და ცხვირის ანთების წინააღმდეგ. მის ფხვნილს აყრიან ჭრილობებზე.

ტიბეტის მედიცინაში გამონახარშს სიცხის დაშწევად, სიყვითლის და თავის ტკივილის სამკურნალოდ ხმარობენ, აგრეთვე ძილის-მომგვრელ საშუალებად. ფესვურას ზოგან საკვებად იყენებენ (ვ. გ. მინაევა, 1970).

თხაწართხალა დიდად საყურადღებო თაფლოვანი მცენარეა. მისი ყვავილობა ფუტკრების აქტიური მოქმედების პერიოდს ემთხვევა. განსაკუთრებით დიდი რაოდენობის ნექტარს გამოჰყოფს ყვავილსაფარის გაშლის დროს და უამრავ ფუტკარსაც იზიდავს. მისი ერთი ჰექტარი რაყა 500-600 კგ ნექტარს, ანუ 250-300 კგ შაქარს იძლევა. მისგან მიღებული მომწვანო თაფლი ძალიან გემრიელია. ფოთლებს ახმობენ და ჩაის შემცველად იყენებენ.

იწულა — INULA VULGARIS (LAM) TREVIS.; INULA CONYZA DC.

რთულყვავილოვანთა ოჯახში შედის. ორი ან მრავალწლიანი, 20-120 სმ სიმაღლის, კენწრულ ნაწილში დატოტვილი, თეთრი ბე-

წვით შებუსვილი, მთელ სიგრძეზე წვრილად დალარული, ოდნავ მოწითალოღეროიანი მცენარეა. ამ მცენარის გვარის ბევრ სახეობას აქვს ქართული შესატყვისები — მზიურა, კულმუხო და სხვა, მაგრამ აქ განსახილველი სახეობის ქართული სახელი არაა ცნობილი, ამიტომ მის აღსანიშნავად გვარის აღმნიშვნელი ლათინური შესატყვისია ნასესხები.

მოგრძო კვერცხისებრი ან ელიფსური ფოთლები ღეროზე მორიგეობითაა განლაგებული, ქვედა ფოთლები ყუნწიანია, ზედა — თითქმის მჯდომარე, ნაპირებში ამოკვეთილი. ტალღისებრი ან წვრილკბილა; ფოთლის ფუძე შევიწროებულია და ყუნწში თანდათან გადადის. ფოთლის ფირფიტის ზედა მხარე თხელბეწვიანია, ქვედა კი სქლადაა. შებუსვილი და უფრო მონაცრისფროა ზედა მხარესთან შედარებით.

კალათების, ენისებრი ყვავილების გარეშე სიმსხო 5-12 მმ ფარგლებში მერყეობს და ხშირ, დატოტვილ, ფარისებრ ყვავილედ გადაა შეკრებილი. საბურვლის განაპირა წრის შემადგენელი ფოთოლაკები წვერგადმოღუნულია; განაპირა ვიწრო ენისებრი ყვავილები მოწითალოა.

ინულა სიმშრალის ამტანი და სითბოსმოყვარული ბალახია. დამახასიათებელია საშუალო და დაბალი სიხშირის მუხნარებისათვის. კარგად იზრდება აზოტის შენაერთებით მდიდარ კირნარ ნიადაგებზე, გვხვდება აგრეთვე ყალთალებში, ბუჩქნარებსა და ტყისპირებში. საქონელი ნაკლებად ეტანება; უხეში ბალახია. წარსულში ხალხი მას სახლებისა და საქონლის სადგომების შესაბოლავად იყენებდა. ფოთლების წვის შედეგად გამოყოფილი კვამლი (ბოლი) სპობს ჩრჩილს, ქინქლას, რწყილსა და ბაღლინჯოს.

ფოთოლს ხალხური მედიცინა კუჭ-ნაწლავებში გაზების დაგროვების და სიყვითლის წინააღმდეგ იყენებს; გარდა ამისა მას ხმარობენ როგორც საოფლე და კრილობების შემხორცებელ საშუალებას (ა. ხ. როლოვი, 1908).

ვარდისებრთა ოჯახში შედის. საკმაოდ მაღალი, 20 მეტრამდე სიმაღლის ხეა, ეკლიანი ტოტეებით. ყლორტების კასი მოყავისფროა, ტოტეების ქერქი ნაცრისფერი და ღეროზე კი მუქი ნაცრისფერია.

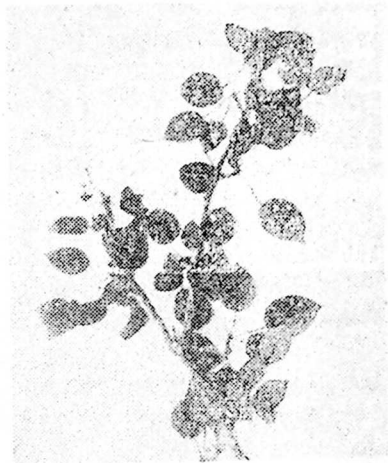
მომრგვალო ან კვერცხისებრი, საკმაოდ გრძელყუნწიანი, პრილა, კიდემთლიანი ფოთლები დამოკლებულ ტოტებზე ჯგუფურად. დაგრძელებულ ტოტებზე კი მორიგეობითაა განწყობილი.

საშუალო ზომის (2,5-3,5 სმ დიამეტრში), ხასხასა თეთრი ფერის, ზოგჯერ ოდნავ მოვარდისფრო ყვავილები დამოკლებულ ტოტებზე ფარისებრ ყვავილედებშია შეკრებილი.

მოუშწიფებელი ნაყოფი მწვანეა, მომწიფების წინ მოყვითალო-მწვანე, ხოლო მომწიფებული კი მუქი ყავისფერი. ფორმით მსხლისებრი, მომრგვალო ან მობრტყო, გრძელყუნწიანი ნაყოფის რბილობი მდიდარია გაქვავებული უჯრედებით.

ყვავის ფოთლების გაშლასთან ერთად აპრილ-მაისში, ნაყოფი აგვისტო-სექტემბერში მწიფდება, ზოგან უფრო გვიან. უხვი ნაყოფ-მსხმოიარობა ყოველი 1-2 წლის შემდეგ მეორდება. მრავლდება ძირითადად თესლით. ძირკვი იძლევა უხვ ამონაყარს, იშვიათად იძლევა ფესვის ნაბარტყსაც. ფართოდაა გავრცელებული საქართველოს უმეტეს რაიონებში, მთაში ზღვის დონიდან 1800 მ სიმაღლემდე გვხვდება. საკმაოდ გვალვა და ყინვაგამძლეა. მართალია, სინათლის-მოყვარულია, მაგრამ ხშირადაა შერეული მუხისა და წიფლის ფორმაციის კორომებში. ფართოდ იყენებენ ტყის კულტურაში. შესანიშნავი საძირეა მსხლის საბალო ჯიშებისათვის.

პანტის ნაყოფი სრულ სიმწიფემდე მწკლარტეა, მაგრამ კარგად დამწიფებული საუცხოო არომატისა და გემოსია. ხალხი მას ხალისით აგროვებს და სხვადასხვა წესით საზამთრო ხილად ინახავს, განსაკუთრებით მაღალმთიან დასახლებებში.

ნაყოფი 6-13 პროცენტ შაქარს (ძირითადად მონოსახარს: 0,12-0,19 პროცენტ შაქრის, ლიმონის და ასკორბინის ზეგავს. 4 პროცენტამდე პექტინებსა და მთრიმლავ ნივთიერებებს. აგრეთვე მცირედ კაროტინს შეიცავს, იყენებენ კომპოტების და ესენციისათვის. როსლისგანაც ხილის გამაგრილებელ წყლებს ამზადებენ. შაქარშეცველობის გამო ხაყოფები ვარგისია ღვინოს, ძმრის და არაყის განმოსხდელად, მისგან ბურახსაც აკეთებენ. ხმელ პანტას ფქვავენ და პურის ფქვილში ურევენ, მისგან აკეთებენ ტკბილ ცეცხლს, თანაგრან ჩურჩხელებისათვის და სხვ.

პანტას ნაყოფი უძველესი დროიდანვე აღიარებულია კვებამკვრელ საშუალებად და ხალხი ფართოდაც იყენებს კუჭამლილობის დროს.

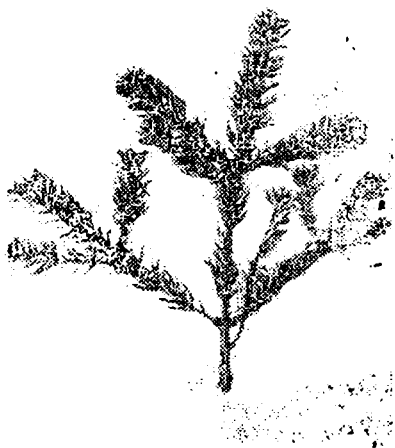
მოწითალო ფერის მერქანი უძვირფასესი მასალაა საავეჯო წარმოებისა და წვრილმანი სახარატო ნაკეთობებისათვის.

ყოველივე ზემოაღწერილი ვრცელდება ბერყენას სხვადასხვა სახეობის ნაყოფებზეც. ბერყენას ნაყოფიც დიდი პოპულარობით სარგებლობს, როგორც კარგი ხილი და სამკურნალო საშუალება კუჭამლილობის დროს.

კავკასიური სოჭი — ABIES NORDMANNIANA (STEV.) SPACH.

ფიჭვისებრთა ოჯახს ეკუთვნის. ი. აბაშიძის (1959) აღწერით კავკასიური სოჭი სიმაღლეში 60-70 მეტრამდე აღწევს, დიამეტრი კი — 2 მეტრამდე. მისი ფისითა და მთრიმლავი ნივთიერებებით მდიდარი ქერქი ერთწლიან ყლორტებზე მოყვითალო მწვანე ან მურა-მოწითალოა, ზოგჯერ — ღია ყავისფერი. ევროპული სოჭისაგან განსხვავებით, ყლორტის კენწეროზე ოთხი კვირტი ზის.

ბლაგვი ან წვერმოკვეთილი ბრტყელი წიწვი ქვედა მხრიდან წყვილ თეთრზოლიანია, ტოტზე წიწვები ორმწკრივადაა განლაგებული.

... ღია ადვილზე სოჭი 30-40 წლის. ხოლო კორმში 60-70 წლის ასაკში იწყებს მსხმოიარობას.

ზოგჯერ მშუანე მამრობითი ყვავილები თავთავისებრ ყვავილედებადაა შეკრებილი წიწვების ილიებში და გასული წლის ტოტების კენწრულ ნაწილში არის განლაგებული.

მდედრობითი აღმამდგომი გირჩები გასული წლის ყლორების კენწეროებზე ზის. ამასთან ხის მხოლოდ კენწეროშია თავმოყრილი.

თესლი სექტემბერ-ოქტომბერში მწიფდება. გირჩის დაშლა და თესლის გამობნევა ამ დროს ხდება.

1000 ცალი თესლის წონა 64 გრამს შეადგენს. კავკასიური სოჭის სიცოცხლის ხანგრძლივობა 500 წელს აღწევს.

მეზოფიტი მცენარეა, კარგად იზრდება ნესტიან, ნოყიერ, კარგად ღრენიერებულ ნიადაგებზე. ქმნის როგორც წმინდა, ასევე შერეულ კორომებს წიფელსა და ნაძვთან. გავრცელებულია ძირითადად დასავლეთ საქართველოში, მთაში ბევრგან მისი გაბატონებითაა წარმოდგენილი ე. წ. სუბალპური ტყეები. მიმზიდველი გარეგნობის გამო აქამდე მას ბალ-პარკებში ნერგავდნენ. ამჟამად კი ყურადღება მიიქცია მისმა ძლიერმა ზრდამ და მაღალპროდუქტიულობამ, ამიტომ ევროპის ბევრ ქვეყანაში დიდი რაოდენობით გააქვთ კავკასიური სოჭის თესლი და ფართოდ იყენებენ ხელოვნური, მაღალი წარმადობის ტყეების გასაშენებლად.

სოჭის მერქანი საუცხოო სამშენებლო მასალას იძლევა. განსაკუთრებით ძვირფასია მაღალხარისხოვანი ქალაქის წარმოებისათვის, სოჭის ტყეებს უდიდესი დაცვითი და კლიმატმარეგულირებელი მნიშვნელობა აქვს საქართველოს მთავორიან პირობებში.

კავკასიური სოჭი ქიმიკო-ფარმაცოლოგიური თვალსაზრისით ჯერ კიდევ სუსტადაა შესწავლილი. მაგრამ ამ მიმართებით იგი ძალიან ახლოს დგას ციმბირულ სოჭთან და მის შემცვლელადაც გამოდგება.

მედიცინაში სოჭის წიწვები, ქერქი და ახალგაზრდა ტოტები გამოიყენება, მათგან მიღებული ეთერზეთი ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა სინთეზური ქაფურის მისაღებად.

ს. ვ. სიდნევა (1962) მიუთითებს, რომ ქაფური სამედიცინო პრაქტიკაში ფართოდ გამოიყენება. როგორც ცენტრალური ნერვიული სისტემის აღმგზნები. ინფექციური და სხვა დაავადებების დროს გულის მოქმედების გამაძლიერებელი საშუალება. ამავე მიზნით გამოიყენება გულის გასამაგრებლად ნარკოტიკებით, ძილისმომგვრელი და ტკივილგამაყუჩებელი (მორფინი) ნივთიერებებით მოწამვლისას და სხვ. ქაფურს გარეგან საშუალებადაც

იყენებენ მიოზიტის, ნერვიტის და სახსრების რევმატიზმების დროს. დიდი დოზით შიზოფრენიის მკურნალობაში იყენებენ. სოკისაგან მიღებულ სკიპიდარს გარეგან სახმარად იყენებენ გამაღი-
 ზიანებელ საშუალებად.

კვირტებისა და ჩვილი წიწვების ნახარში ვიტამინიზირებული სასმელია და შესაძლოა გამოყენებული იქნას სურავანდის პროფილ-
 აქტიკასა და მკურნალობაში.

სოკის ფისისაგან მიღებული „სოკის ბალზამი“ მედიცინაში ჭრილობების შეხორცების მასტიმულიზირებელ საშუალებად და
 ცნობილი, მასვე ხმარობენ მინის შესაწებებლად.

კავკასიური ცაცხვი — *TILIA CAUCASICA RUPR.*
წვრილფოთოლა ცაცხვი — *TILIA CORDATA MILL.*

ცაცხვისებრთა ოჯახის წარ-
 მიაადგესლენია. კავკასიური
 ცაცხვი ძაღალი ხეა, ყლორტები
 და კვირტები უბუსუსოა. ახალ-
 გაზიდა ხის ღერო და ტოტეაი
 სქესაკრისფერო ქერქიანია, ხა-
 სნაზმული პეების ღეროთ ქვე-
 ლა ნაწილში კი ქერქი უფრო
 მუქი ფერისაა და ღრმად ღამ-
 სედალი. ფოთლები გულისებრ
 მაშრგვალო ან კვერცხისებრია,
 ასიმეტრიული. წვერში მკვეთ-
 რად წვეტიანი, ხემოდან მწვა-
 ნე. ქვემოდან უფრო ბაცი, ქა-
 რღვების განტოტვის კუთხე-
 სში ბუსუსებით, კიდეებზე და-
 კბილული. ფოთლის ფირფიტა
 80-120 მმ სიგრძისა და 70-100 მმ
 სიგანისაა, ყუნწის სიგრძე კი
 20-40 მმ ფარგლებში მერყეობს.

ორსქესიანი ყვავილები ღია ყვითელი ფერისაა. სურნელოვანი,
 3-7 ცალი ყვავილი შეკრებილია მტევნისებრ ყვავილედად. ნა-
 ყოფი უკუკვერცხისებრი ან მსხლისებრი კოლოფია, მაგარი და და-
 საწყისში ბუსუსიანი, შემდეგ კი შიშველი, 4-5 წახნაგოვანი.

ჩრდილს კარგად იტანს. მაგრამ ნორმალური ზრდით ნოყიერ და წყლით უზრუნველყოფილ ნიადაგებზე ხასიათდება. წმინდა კორომებს არ ჰქმნის. უფრო ხშირად შერეულია. წიფლის, ნაძვის და სოჭის კორომებში. გვხვდება შედარებით ნესტიან ფერდობებზე არსებულ მუხნარებსა, მუხნარ-რცხილნარებშიც და სხვ.

მიმზიდველი კვერცხისებრი ვარჯითა და ხასხასა მწვანე ფერის გამო მაღალი დეკორატიული ღირსებებით გამოირჩევა და ფართოდაცაა დანერგული გამწვანებაში.

გულუოროლა ცაცხვიც მაღალი ხეა. 30 მეტრამდე სიმაღლით, მუქი ნაცრისფერი დახეთქილი ქერქით. ახალგაზრდა ტოტები მოყავისფროა და წვრილი მეჭეჭებითაა მოფენილი. 50-90 მმ სიგრძისა და 50-80 მმ სიგანის გულისებრ-წაგრძელებულმომრგვალოა. ფოთლის ფორფიტის ფუძე სიმეტრიულია ძირითადად, მაგრამ ვარჯში არც თუ იშვიათია ასიმეტრიულფუძიანი ფოთლებიც. კიდეები ხერხისებრდაკბილულია, ზემოდან უფრო მუქ-მწვანე, ქვემოდან კი ბაცი, წვერში წაწვეტებული.

ღია მოთეთრო ფერის ყვავილები 3-11 ყვავილიან ყვავილედადაა შეკრებილი. ყვავილედის საერთო ყუნწის ნახევარი ლანცეტა თანაყვავილედზეა მიზრდილი. მისი ნაყოფიც კოლოფაა. კვერცხისებრ მრგვალი, ზოგჯერ ოდნავ წაგრძელებულიც. ქენისებრ ბუსუსიანი. ეს სახეობაც სხვა ჯიშებთანაა შერეული, 100 ცალი ნაყოფის წონა დაახლოებით 31 გრამია. ყვავის ივნისის ბოლოსა და ივლისში. ნაყოფები მწიფდება აგვისტო-სექტემბრის თვეებში. ლამაზი გარეგნობის გამო ფართოდაა დანერგული ბალ-პარკებში.

ცაცხვები ამავე დროს შესანიშნავი თაფლოვანი მცენარეებია და უხვი ღალით უმასპინძლდება ფუტკრებს. ცაცხვის ნექტრისაგან დამზადებული თაფლი უმაღლესი ხარისხისაა და დიდი პოპულარობითაც სარგებლობს მოსახლეობაში. ცაცხვის მერქანი საუცხოო მასალაა მშენებლობაში, საავეჯო წარმოებასა და ნაირგვარი ნაკეთობისათვის.

ყოველივე აღნიშნულთან ერთად ცაცხვი უძველესი დროიდან ფართოდ ცნობილი სამკურნალო მცენარეა. სამკურნალოდ ცაცხვის ყვავილები (თანაყვავილედითურთ) გამოიყენება. ცაცხვის ყვავილობა ხანმოკლეა და ამიტომ მისი შეგროვება უნდა მოხდეს განსაზღვრულ პერიოდში, ყვავილები შეიცავს ლორწოვან ნივთიერებებს, ეთერზეთ ფარიზოლს 0,05 პროცენტის რაოდენობით, გლიკოზიდ პესპერიდინს და ტილიცინს, მთრიმლავ ნივთიერებებს, კაროტინსა და C ვიტამინს. ცაცხვის ყვავილს ოდითგანვე ოფლისმომგვრელ საშუალებად იყენებდნენ გაციებულობის დროს. ცაცხვის ყვავილე-

ბისავან აკეთებენ წყალზე ნაყენს: ერთ სუფრის კოვზ წერილად დაჭრილ ცაცხვის ყვავილს ასხამენ ერთ ჭიქა მღუღარე, წყალს და 20 წუთის განმავლობაში დგამენ. სვამენ 1 ან 2 ჭიქას. ყვავილები შარდმომგვრელ სამკურნალო სხვა ბალახებთან ერთად შედის სპეციალურ ნარევიში. პოლონელი მეცნიერების (Kudrzycka Bielos-Zabsca Giowniak, 1965) ცნობით ცაცხვის ყვავილების 10 პროცენტი გამონახარში თავლთან ერთად, ძილის წინ მიღებისას დამაწყნარებლად მოქმედებს ცენტრალურ ნერვულ სისტემაზე. ნაყენს ბაქტერიციდული თვისებაც აქვს, ამიტომ ურჩევენ მას პირის ღრუში გამოვლებას სხვადასხვა დაავადებების დროს.

ხალხურ მედიცინაში ცაცხვის ყვავილები ცნობილია როგორც სისხლგამწმენდი, ტკივილგამაყუჩებელი საშუალება. მიიღება ნერვიული დაავადებისას, მათ შორის ეპილექსიის დროსაც. ხველისა და მუცლის ტკივილის დასაწყნარებლად.

ცაცხვის ფოთლებისა და კვირტებისაგან დანაყვით მიღებულ ფაფისებრ მასას ჩირქოვან მუწუყებსა და სიმსივნეებზე იღებენ ანტისექტიდური მიზნით. ცაცხვის ნახარშის ფხვნილს დღეში 3-4 ს.

რეცხა იყენებენ კუჭ-მწიფობის, მუცელბერვის, ბოყინის დროს, მასვე იყენებენ კბილების სახეხად და ხორხის კიბოს სამკურნალოდ. ამისათვის ჯერ იყენებენ იმას, რასაც დანის წვერი აიღებს. ხელში შემდეგ ყოველდღე ზრდიან დოზას, მეათე დღეს ადიან ერთ სუფრის კოვზამდე ერთ მიღებაზე, რის შემდეგაც ამ დოზას იღებენ ყოველდღე სამი კვირის განმავლობაში. ამავე დროს ცაცხვის ნახარშთან ერთად ზოგჯერ იღებენ ყოველდღე (დღეში ორჯერ) თითო სუფრის კოვზ სელის ზეთს.

ცხვირიდან და ჭრილობიდან სისხლისდენის შესაჩერებლად ცაცხვის თესლის ფხვნილს იყენებენ.

ბულგარეთის მედიცინაშიც ცაცხვის ყვავილი მიიღება როგორც ოფლისმომგვრელი, შარდმდენი, აგრეთვე სუსტი სპაზმოლიტური და სეკრეტორული საშუალება ციებ-ცხელებისა და გაციებით გამოწვეული დაავადებების დროს (გრძიპი, ბრონქების კატარი, მასის ანთება), გარდა ამისა თირკმლებისა და საშარდე ბუშტის ანთების დროსაც.

ყველა ამ შემთხვევებში სვამენ ცაცხვის ყვავილის ცხელ ჩაის 2-3 ჭიქას დღეში.

როგორც უკვე აღინიშნა, ცაცხვის ერთ-ერთი უმთავრესი ღირსება მის უხვნიექტირიანობაშია. თავლოვანობის მხრივ იგი სწორ-უპოვარი მცენარეა მთელს ჩვენს ფლორაში. გამოანგარიშებულია,

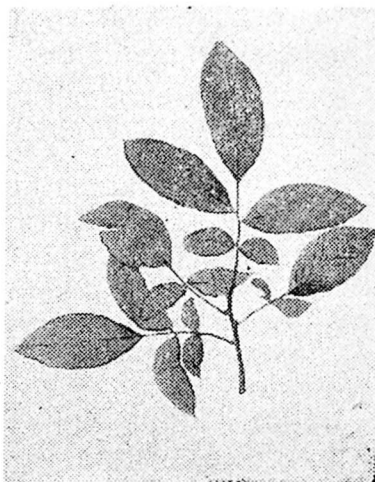
რომ ერთ ჰექტარ ცაცხვის ტყეს 17 მილიონი ყვავილი აქვს, რომელიც 1,5 ტ ნექტარს იძლევა.

ცაცხვის ლაფანისაგან მზადდება ქილოფები, ხრალი, სხვადასხვა წიწხული ნაკეთობები, მისგანვე გრეხენ თოკებს.

პაპალი — JUGLANS REGIA L.

კაკლისებრთა ოჯახში შედის.

კაკალი დიდი 20 (35) მ სიმაღლის ხეა ძლიერი გუმბათისებრი ვიწროვით. ღერო დაფარულია ღრმანაღარებიანი ღია ნაცრისფერი ქერქით. ახალგაზრდა ტოტები მომწვანო-ყავისფერია. ტოტებზე მორიგეობით ვანლაგებული კენტფრთხიანი ფოთლები გრძელყუნწიანია, 7-9 განიერი, ელიფსური ან წაგრძელებულკვერცხისებრი კიდემთლიანი ფოთოლაკებით, რომელთაგან კენწრული ფოთოლაკი ყოველთვის უფრო დიდი და გრძელყუნწიანია.

ერთბინიანი ხეა სქესგაყოფილი ყვავილებით. მამრობითი ყვავილები თავჩაქინდრულ 10 სმ-დე სიგრძის მკადა ყვავილედადა შეკრებილი. თითოეულ ყვავილში მტვრიანათა რიცხვი 8-40 ცალის ფარგლებში მერყეობს. მდედრობითი ყვავილები 1-4 ცალის რაოდენობით შეკრებილია მწვანე ყლორტების კენწრულ ნაწილში.

ნაყოფი ცრუ კურკიანაა, ელიფსურიდან თითქმის მრგვალ ფორმამდე, რომელიც სიდიდის მიხედვითაც ძლიერ ცვალებადია. ნაყოფს გარეთ არსებული წენგო ხორცოვანი და მწვანეა, რომელიც მომწიფებისას შავდება და ტყავისებრი ხდება. 1000 ცალი კაკლის წონა 6500-15000 გ.

ყვავის აპრილ-მაისში, ნაყოფი აგვისტო-სექტემბერში მწიფდება. ფართოდ კულტივირებული ხეა. ზოგან გაილეწა და ბუნებრივ კორომებსაც ჰქმნის. ჩვენთან კარგად იზრდება და უხვად იხსამს. ბარში და მთაშიც 1300 მეტრამდე სიმაღლეზე. ცალკეული

ხეების სახით გვხვდება 1600-1700 მეტრზეც, მაგრამ ასე მალა იგი ფართოდ არაა კულტივირებული, გარდა ამისა აქ ხშირად ზიანდება ყინვებით და იშვიათად მსხმოიარობს, თანაც მეტად ცოტას იხამს, კარგად განვითარებული ზოგი ეგზემპლარი მისი ზრდის ოპტიმალურ პირობებში 300 კგ-დე ნაყოფს იძლევა. ყველზე დიდი მსხმოიარობით 150-180 წლის ასაკში ხასიათდება.

კაკლის მერქანი უძვირფასესი საავეჯო ნედლეულია, იგი ადრე წონით იყიდებოდა და საზღვარგარეთ დიდი რაოდენობით გაქონდათ შავი ზღვით.

კაკლის გული 54-74 პროცენტ ზეთს, 12-21 პროცენტ ცილოვან ნივთიერებებს ვიტამინ B და პროვიტამინ A-ს შეიცავს. იგი საუცხოო გემოსია და მეტად ყუათიანი. საქმელად გამოიყენება ნატურალური და ნაირგვარი ტკბილეულის სახით (ხალვა, კონფეტი, ტორტი და სხვა მრავალი).

კაკალი საქართველოში ოდითგანვე საკულტო ხედ ითვლებოდა. ახლად გამონასკეული მწვანე ნაყოფი დიდი რაოდენობით გამოიყენება მურაბისათვის. კაკლის ზეთი შესანიშნავი საკვებია და ფერწერისათვის საჭირო ლაქის მასალაა. ზეთგამოხდის შემდეგ დარჩენილი ნარჩენი 40 პროცენტამდე ცილოვან ნივთიერებებს შეიცავს 10 პროცენტ ცხიმთან ერთად. იგი საუცხოოა შინაური ფრინველების საკვებად.

ახალგაზრდა მწვანე ნაყოფი მდიდარია ასკობინის მჟავით (3000 მგ პროცენტამდე) და კაროტინით, ამიტომ ვიტამინიან კონცენტრატის საუცხოო მასალაა. ფოთლებშიდაც ვიტამინ C-ს შემცველობა 4500 მგ პროცენტამდე აღწევს.

ფოთლებისა და წენგოს ნახარშს ხალხურ მედიცინაში კუჭისა და გინეკოლოგიური დაავადებების, თირკმლებისა და საშარდე ბუშტის, სტომატიტისა და ანგინის სამკურნალოდ ხმარობენ. გარდა ამისა სვამენ ნივთიერებათა ცვლის გასაუმჯობესებლად და რჩევანიზმის გასამაგრებლად ავიტამინოზის დროს. წენგოს ღვნილს სისხლდენის შემაჩერებელ საშუალებად ითვლება. ამ უკანასკნელ დრომდე წენგოსაგან კეთდებოდა პრეპარატი „იუგლონი“ კანის ტუბერკულოზის სამკურნალოდ. ქართულ ხალხურ მედიცინაში ეგზემის წინააღმდეგ დიდი ეფექტურობით იყენებენ წენგოს და ჩვილ მწვანე ნაყოფებს, მათ გასჭრიან და უსვამენ ეგზემატურ ადგილებზე.

კაკლის ზეთი კონიუნქტივიტების და შუა ყურის ანთების სამკურნალოდ გამოიყენება.

წენგოს გამოყენება შეიძლება ტყავის გასათრიმლად, ფოთ-

ლებს, ქერქს და წენგოს იყენებენ ქსოვილების, მატყლის, ხალიჩების და თმის ქარციფრად ან მოყავისფროდ შესაღებად.

იაპონიის ერთ-ერთი ფირმა კაკლის დაფხვილ ნაქუქს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კომპონენტად იყენებს ცვეთისადმი დიდი გამძლეობის სამუხრუჭე მასალის წარმოებაში მაღალ ტემპერატურულ პირობებში გამოსაყენებლად.

მ. ა. და ი. მ. ნოსალები (1960) აღნიშნავენ, რომ ხალხური მედიცინა უფრო ხშირად კაკლის ფოთოლს იყენებს. ფოთლების ჩაის — 50 გ 1 ლ წყალზე სვამენ კანის ნაირგვარი დაავადებისას, ვენერიული სნეულებების, მრგვალი ჭიების წინააღმდეგ და კუჭ-ნაწლავის კატარის სამკურნალოდ. აღნიშნავენ, რომ დიაბეტიკს შაქრის შემცველობას უმცირებს შარდში.

წვრილად დაჭრილი ჩილი ნაყოფებიდან სპირტზე ნაყენს ამზადებენ. ბოთლში ჩაყრილ კაკალს ასხამენ სპირტს და მზიზე დგამენ 14 დღის განმავლობაში. შავ, სურნელოვან ნაყენს გადაასხამენ სხვა კუჭებელში და დარჩენილ კაკალს კი შაქარს აყრიან, კარგად ურევენ და თითქმის მთელი თვე დგამენ. ასე მიიღება საუცხოო ლიქიორი. ნაყენიც და ლიქიორიც მიიღება კუჭისა და ნაწლავების ტკივილის დროს (განსაკუთრებით საქმლის გაძნელებული მონელების დროს). ლიქიორი უფრო ნაკლებფეფქტურად მოქმედებს, მაგრამ მეტად კარგი გემოსია. იღებენ ჭამის შემდეგ საქმლის ძნელად მონელების არართული ფორმის დროს.

ნაყენისათვის იღებენ დაახლოებით 30 კაკალს 1 ლ სპირტზე. ლიქიორს კი გემოვნებით მიხაკსაც უმატებენ.

კაკლის ფოთლების წყლიან ნაყენს ან მონახარშს რაქიტიანი ბავშვების აბაზანებისათვის იყენებენ.

თმისათვის უფრო მუქი ფერის მისაცემად, თავს კაკლის ფოთლის მაგარი ნახარშით იბანენ. დ. იორდანოვის, პ. ნიკოლოვის, და ა. ბოიჩინოვის (1968) ცნობით ბულგარეთში სამკურნალოდ კაკლის ფოთლებს იყენებენ უყუწოდ ღრძილებისა და ლიმფათოიდური ჭირკვლების ანთებისას, კანის დაავადებების, ჩირქოვანი კრილობების, გასტროენტერიტის, კუჭაშლილობის სამკურნალოდ, საქმლის მონელების გასაუმჯობესებლად, მადის მოსაგვრელად, თვითრად შლის, არარეგულარული მენსტრუაციისა და პარაზიტი ჭიების წინააღმდეგ.

დასაღევად გამოიყენება წყლიანი ნაყენი. ერთ სუფრის კოვზ ხმელ წვრილად დაჭრილ კაკლის ფოთოლს ასხამენ ერთ ჩაის ჭიქა

მღულარე წყალს (დღეღამის დოზა). გარეგან პრაქტიკაში იყენებენ მონაზარშს: 3-5 სოფრის კოვზ ფოთოლს 0,5 ლ წყალს ასხამენ და 15 წუთს ხარშავენ.

ბულგარეთის ხალხური მედიცინა ფოთოლსა და წენგოს მრავალი დაავადების დროს იყენებს, კერძოდ ყველა ზემოთ ჩამოთვლილის გარდა მათ იყენებენ კუჭ-ნაწლავების ანთებისა და ტკივილის, ფურუნკულების, ჩიყვის, ტუბერკულოზის, სიფილისის; ბუასილის, ნიკრისის ქარის, სიყვითლის, სისხლიანი ხველის სამკურნალოდ, აგრეთვე კომპრესებად ძუძუთა ბავშვების მკეცბავ ქალების ძუძუს თავების ძირების დახეთქვისას. მონაზარშულ თბილ ფოთლებს იღებენ ბუასილიან ადგილზე.

პაპარი — CAPPARIS SPINOSA L.

პაპარისებრთა ოჯახში შედის. მრავალწლიანი, მიწაზე ტოტებ-გართხზული, ფრიალ მძლავრფესვთასისტემიანი, სიმშრალისა და ნიადაგის დამლაშების ამტანი მცენარეა. მიწაზე გართხმული თითოეული ტოტის საშუალო სიგრძე 1,5 მეტრამდე აღწევს. მთავარ-ღერძა ფესვი კი ძალიან ღრმად მიდის ნიადაგსა და გრუნტში.

მომრგვალო, ზოგი ოდნავ წაწვეტებული, მოკლე ყუნწიანი, ყუნწის ძირში წყვილ ეკლოვანფოთოლთანიანი, ზემოდან მბრწყინავი ფოთლები ტოტებზე მორიგეობითაა განლაგებული.

საკმაოდ დიდი (დიამეტრში 8 სმ-დე) გრძელყუნწიანი, თეთრი ან მთეთრო-მოვარდისფრო ყვავილები ფოთლების ილღიებშია საითითაოდ განლაგებული. ყვავილის გვირგვინი ოთხფურცლიანია, ჯამის ფოთოლაკებიც ოთხია.

ნაყოფი მოგრძოა 2-4 სმ სიგრძის, წაგრძელებული ფორმის. სასამთროს მოგვაგონებს, სინამდვილეში კი იგი ხორცოვანი და მრავალთესლიანი, წვნიანი კოლოფა ნაყოფია, წითელი რბილობით, გარედან კი მწვანეა. ყვავის ხანგრძლივად, მაისიდან დაწყებული, გვიან ზაფხულამდე. ნაყოფის მომწიფებაც ასევე გახანგრძლივებულია — ივნისიდან თითქმის ოქტომბრამდე.

მრავლდება თესლით. თესლმსხმოიარობას 5 წლის ხნოვანებიდან იწყებს, სიცოცხლის ხანგრძლივობა კი 50 წელზე მეტია.

იზრდება უმთავრესად ე. წ. სამხრეთის ტიპის არიდული ტყეების (ნათელი ტყეების) ზონაში, გვხვდება მთის შუა სარტყლამდე თიხნარ, ცოტად თუ ბევრად მლაშობ ნიადაგებზე, აღმოსავლეთ საქართველოში, უმთავრესად ქართლსა და კახეთში.

კაპარის ბუტონები და ნაყოფები იჭმება. დასავლეთ ევროპის ბევრ ქვეყნებში იგი კულტივირებულია. დაწნილებული ბუტონები სასიამოვნო გემოსია, რომელიც 29 პროცენტამდე ცილოვან ნივთიერებებს შეიცავენ, გარდა ამისა მათში 4,6 პროცენტამდე ცხიმია, 0,32 პროცენტი რუტინი, 150 მგ პროცენტი ასკორბინის მჟავა, ეთერზეთი, პექტინი და ორგანიზმისათვის სასარგებლო სხვა ნივთიერებები (ა. ი. გუბანოვი, ი. ლ. კრილოვა, ე. ლ. ტიხონოვა, 1976).

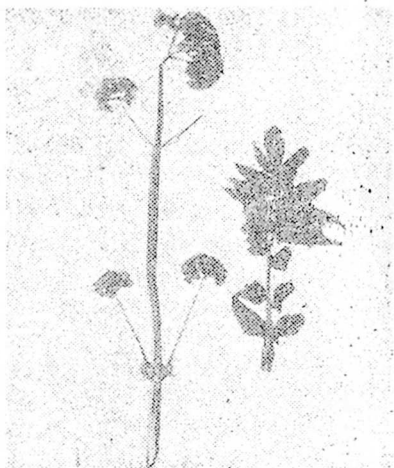
ნაყოფი უმად იჭმება, თესლებს ჭამის დროს ყრიან. წინათ ნაყოფებს ახმობდნენ და შაქრის ნაცვლად იყენებდნენ. ხორცივანი რბილობი ძალიან გემრიელია, 12 პროცენტამდე შაქარს შეიცავს და გემოთი რამდენადმე საზამთროს მოგვაგონებს. თესლებში 18 პროცენტი ცილოვანი ნივთიერებებზე და 36 პროცენტამდე ზეთია, რომლის საკმელად გამოყენებაც შეიძლება. ზოგან ჩვილ ყლორტებსაც ყვავილებთან ერთად აწნილებენ და ისე ჭამენ.

კაპარის მარაგი საერთოდ მცირეა. იგი ერთეულად გვხვდება სხვა მცენარეულობის ფონზე. მატარებლით მგზავრობისას დაკვირვებულ მგზავრს მცხეთიდან დაწყებული სადგურ გრაკლამდე შეუძლია რკინიგზის ლიანდაგის მიმდებარე ფერდობებზე შეამჩნიოს კაპარი: განსაკუთრებით ზაფხულში, როდესაც ბევრი სხვა სახეობის ბალახი უკვე „გაღიწვა“ და გახრიოკებულ მიწის ზედაპირზე მოჩანს კაპარის მუქი მწვანე ფოთლებიანი ტოტები ფრიად მომხიბვლელი თეთრი ან მოვარდისფრო ყვავილებით.

ჩვენი ხალხი კაპარს მარტო საკმელად კი არა, სამკურნალოდაც იყენებდა. კაპარის ფესვებს ხალხური მედიცინა ურჩევდა ნევროზის (კერძოდ ისტერიული მდგომარეობის), რევმატიზმის, ბრუცელაზის, კბილის ტკივილის, წყლულებისა და ჭრილობების სამკურნალოდ. ფესვებს იყენებენ აგრეთვე აბრეშუმის მწვანედ და მოყავისფროდ შესაღებად: კაპარი ამავე დროს შესანიშნავი თაფლოვანი მცენარეცაა (ა. ი. გუბანოვი და სხვ., 1976).

კატაბალახასებრთა ოჯახს ეკუთვნის. კატაბალახა 80-200 სმ სიმაღლის ღრუღეროიანი მრავალწლოვანი მცენარეა. ღეროს მთელ სიგრძეზე წვრილი ღარები ჩასდევს. ფესვურა ჩვეულებრივ მოკლეა და გრძელი მრავალრიცხოვანი თასმისებრი ფესვებითაა დაფარული.

კენტფრთართულად ფრთისებრ დანაკვთული ფოთლები ღეროზე მოპირისპირედაა განწყობილი. თვითეული ფოთოლი 4-11 წყვილ სეგმენტია. ნაპირებში დაკბილული ან კიდეშთლიანი. ღეროს ქვედა ნაწილში განლაგებული ფოთ-

ლები გრძელყუნწაა, ზედა და კენწრული ნაწილებისა და მკდომარე, მოვარდისფერო ან თეთრი ყვავილები დატოტვილ თანაყვავილედააა შეკრებილი, მათი ცალკეული ნაწილები რთულ ფარისებრი ფორმისაა.

ყვავის ივნის-აგვისტოს განმავლობაში. გავრცელებულია მთის ქვედა სარტყელიდან სუბალპურ სარტყლამდე ჩათვლით. გვხვდება ბარის მუხნარებში, მუხნარ-ჯაგრცხილნარებში და სხვა ფოთლოვან ტყეებში თვით სუბალპურ მეჩხერი ტყეების ჩათვლით; ტყის პირებში, ბუჩქნარებში, მდელოებზე, ზომიერად მშრალ და ნესტიან ადგილებში.

რაჭაში და იმერეთში კატაბალახა კატაპარიას სახელწოდებითაა ცნობილი და ეს შემთხვევითი არაა. ამ ბალახის სუნი იზიდავს კატებს და ისინიც გულმოდგინედ ცდილობენ მის „მოპარვას“. ამიტომ კატაბალახას გაშრობა-გახმობის დროს საჭიროა სიფრთხილე, რომ კატებმა არ დაანაგვიანონ.

კატაბალახა ოდითგანვე ცნობილი სამკურნალო ბალახია. ამ მიზნით გამოიყენება ფესვურა ფესვებით. შეგროვება სწარმოებს ივნის-ივლის-აგვისტო-სექტემბრის თვეებში.

კატაბალახას პრეპარატები ფართოდ გამოიყენება მედიცინაში. როგორც დამაწყნარებელი საშუალება უძილობის, ნერვიული აღ-

ზნებულობის, გულსისხლძარღვთა სისტემის ნევროზის დროს. საერთოდ იგი აღიარებული საგულე საშუალებაა ბრომის პრეპარატებთან კომპლექსში.

ლითქმის გამოე მიზნით გამოიყენება ხალხურ მედიცინაშიც. მაგროს ზემოაღნიშნულზე დამატებით ხალხი მას ასთმის, პირღებინების და პარაზიტიკების წინააღმდეგ იყენებს. გამხმარ ფესურისა და ფესვების ფხვნილს 1-2 გრ რაოდენობით დღეში 3-4-ჯერ მიღებას ურჩევენ ტიფის, ფილტვების ანთების და სხვა დაავადებების წინააღმდეგ. გარდა აღნიშნულისა, კატაბალახა ხალხს საჭმლის მოქნელებელ სისტემის მუშაობის გამაუმჯობესებელ და გაზების გამოძევნ საშუალებადც მიაჩნია.

უფრო ხშირ ხმარებაშია კატაბალახას წვეთები სპირტიანი ნაყენის სახით, რომელსაც ფესვების ერთ ნაწილს ასხამენ ხუთ ნაწილ 70° სპირტს, ან მაგარ არაყს და ოთახის ტემპერატურაზე დგამენ ერთი კვირის განმავლობაში. ამის შემდეგ სითხეს გაწურავენ თავის ნარჩენებიანად. დღეში იღებენ 15-20 წვეთს სამკურად საჭიროების შემთხვევაში.

ღამაწყნარებელ საშუალებად გამოიყენება ვეტერინარიაშიც.

კევის ხე. სალსალაჯი — PISTACIA MUTICA FISCHET. MEY.

თუთუბოსებრთა ოჯახში შედის. კევის ხე. ქართლ-კახეთში საკმლის ხე. მარიაშაკმელა, ფოთოლმცვენი. დაბალტანოვანი. 10-15 მ სიმაღლის, ხშირტოტებიანი გადაშლილვარჯიანი ხეა. რომლის ღეროს სიმაღლე 40-70 სმ აღწევს.

კენტფრთართული ფოთოლი 3-9 ფოთოლაკისაგან შედგება. თითოეული ფოთოლაკი მოგრძო ან კვერცხისებრია. ზქდა მხრიდან პრიალა.

კევის ხე ორსახლიანი მცენარეა სქესგაყოფილი ყვავილებით. ყვავილები ფოთლების ილღებში თავჩაქინდროლ საგველა ყვავილედებადაა შეკრებილი. მდებრობითი ყვავილების საგველა ნაყოფების მომწიფების პერიოდისათვის სწორდება და პორიზონტალურ. ზოგჯერ აღმამდგომ მდგომარეობას იკავებს. მამრობითი ყვავილების საგველა თანაყვავილედები დაყვავილების შემდეგ სცივია.

კევის ხის გავრცელებას დიდად უშლის ხელს მისი ორსახლიანობა. თუ მამრობითი და მდებრობითი ეგზემპლარები ერთმანეთისაგან ძალიან შორსა დგას, მდებრობითი ყვავილების განაყოფიერება თითქმის არ ხდება და აღმოცენების უუნარო თესლი მიიღება. სათესლე მეურნეობის შესაქმნელად აუცილებელია მდებრობი-

თი და მამრობითი ინდივიდების ერთიმეორესთან ახლოს (არა უმეტეს 10 მეტრისა) დარგვა.

პრაქტიკული მიზნებისათვის ხშირად აუცილებელი ხდება შეუფოთლავ მდგომარეობაში ხის სქესობრივი კუთვნილებების განსაზღვრა, მაგრამ საამისოდ პრაქტიკას დღემდე რაიმე საიმედო ხიშანი არ გააჩნია. ჩვენმა დაკვირვებებმა ცხადყო, რომ ასეთ შემთხვევაში საიმედო განმასხვავებელ ნიშანს წარმოადგენს გენერაციული კვირტების მორფოლოგიური თავისებურებანი. კერძოდ დადგინდა, რომ მამრობითი ხის გენერაციული კვირტები გაცილებით მსხვილია და ფორმით მომრგვალო, ხოლო მდედრობითი ხის გენერაციული კვირტები კი უფრო მცირე ზომისა და მკვეთრად გამოხატული კონუსური ფორმისაა. ორივე სქესის შემთხვევაში გენერაციული კვირტები ვეგეტატიურთან შედარებით უფრო დიდია, ამიტომ შეცდომის დაშვება გამორიცხულია.

დაყვავილების შემდეგ ვითარდება მშრალი ერთკურკიანი ნაყოფი, რომელიც ჯერ მწვანეა, მომწიფების წინ წითლდება, ხოლო სრული სიმწიფისას კი ცისფერ-ლურჯი ხდება. ამ თავისებურებათა გამო საკმლის ხე შემოდგომით მეტად მომხიბვლელი ხდება. მწვანე ხასხასა ფოთლების ფონზე მომწიფადი წითელი და მწიფე ცისფერ-ლურჯი ნაყოფების განლაგება ფრიად ბუნებრივად შესამეზბულ გამას ჰქმნის და ადამიანს წარუშლელ ესთეტიკურ სიამოვნებას ანიჭებს.

კევის ხე ეღაფურ (ნიადაგობრივ) პირობებისადმი დიდად მომთხოვნი არაა. გვხვდება მშრალ ხირხატსა და თიხნარ, კირით მდიდარ ნიადაგებზე, ეგუება ნიადაგში სულფატური და ქლორიდული მარილების არსებობას. მეტად გვალვა და ყინვაგამძლეა, მოკლე ხნის განმავლობაში — 30° ტემპერატურას უძლებს.

კევის ხე შეზღუდული არეალის მცენარეა, ჩვენში იგი უმთავრესად ნათელი ტყეების ზონაში გვხვდება (ვაშლოვანის ნაკრძალი), სიღნაღის რაიონი, გარეკახეთი, მცხეთის რაიონში შიო მღვიმის მონასტრის მახლობლად, ქვემო ქართლში და სხვ. მთაში ზღვის დონიდან 700 მეტრამდე სიმაღლეზე იზრდება. უალრესად სინათლის მომთხოვნია. მერქანი მკვრივი და მძიმეა, საუცხოოა ავეჯის წარმოებისათვის. მისი ფისი 25 პროცენტამდე ეთერზეთებს შეიცავს, რომელსაც ლაქ-საღებავების და ქიმიკო-ფარმაცევტიულ წარმოებაში იყენებენ.

ნაყოფები მაღალი კვებითი თვისებებით გამოირჩევა, შეიცავს 50 პროცენტამდე ცხიმსა და 25 პროცენტზე მეტ ცილოვან ნივთიერებებს, მას განსაკუთრებით ეტანებიან როგორც შინაური, ასევე გარეული ღორები.

ფოთლებში 8-15 პროცენტამდე ტანინებია, რომლისგან, შესყდლოა როგორც ტექნიკური, ასევე სამედიცინო ტანინის მიღება. თითოეული ხის გამოფისვით 50-100 გ ფისის მიღება შეიძლება, რომლის შემადგენლობაშიაც 75 პროცენტი ფისია, ხოლო 25 პროცენტი კი ზეთი. ფისი კარგ ნედლეულს წარმოადგენს ლაქის საწარმოებლად, რომელიც ფერწერაში გამოიყენება. გამხმარ ფისს მოსახლეობა კევად ლექავს. ეტყობა მისი სახელი „კევის ხე“ აქედან უნდა იყოს წარმოდგარი. წვის დროს ფისი ძეტად სასიამოვნო სურნელებას აფრქვევს, მას შენობებში იყენებენ ჰაერის არომატიზირებისათვის, აგრეთვე რელიგიური წესჩვეულებების შესრულებისას „საკმეველის“ სახელწოდებით. მისი სახელწოდებაც საკმეველის ხესწორედ აქედან წარმოდგება.

კევის ხე საუკეთესოა ეროზირებული, გახრიოკებული ადგილების გასატყევებლად და ეროზიის საწინააღმდეგო ნარგაობის გასაშენებლად.

მიუხედავად ესოდენ მრავალი ღირსებებისა, კევის ხეს ჩვენში ფაქტიურად არ აშენებენ, ან თუ აშენებენ, ისე მცირე რაოდენობით, რომ მას არავითარი პრაქტიკული მნიშვნელობა არა აქვს. ამ მდგომარეობას ხელს უწყობს ის ფაქტი, რომ ლიტერატურაში გავრცელებულია აზრი საკმელის ხის თესლის ძეტად დაბალი აღმოცენების უნარის შესახებ.

ჩვენმა გამოკვლევებმა დაადასტურა, რომ ეს აზრი ჩვენს პირობებში არსებული ფაქტობრივი მდგომარეობით არ დასტურდება.

საქმე იმაშია, რომ პრაქტიკაში კევის ხის თესლის შეგროვებისას ანგარიში არ ეწევა იმ აუცილებლობას, რომ თესლი იმ მდებარეობით ხეებიდან უნდა შეგროვდეს, რომელთა მახლობლადაც (3-5, მაქსიმუმ 10 მ დაცილებით) მამრობითი ეგზემპლარები დგას. ასეთ შემთხვევაში გულსავსე, აღმოცენების უნარიანი თესლის შეგროვების შანსი ბევრად დიდია. წინააღმდეგ შემთხვევაში შეგროვებაში ჰყვება გარეგნულად თითქოს და გულსავსე თესლი, რომელიც სინამდვილეში შეიძლება გულსავსეც იყოს, მაგრამ გაუნყოფიერებელი. უმეტეს წილად კი ე. წ. პარტენოკარპიული (აღმოცენების უუნარო) თესლი გროვდება. საქმის ასეთი გარემოება განამტკიცებს იმ ცრუ მოსაზრებას, რომ თითქოს საკმეველის ხის თესლი ცუდი აღმოცენებით ხასიათდებოდეს.

სინამდვილე კი ყველა ასეთი მოსაზრების საწინააღმდეგოს მტყეველებს. ჩვენმა მრავალწლიურმა ცდებმა შემდეგი აუცილებლობები გამოავლინა. რაკი თესლის შეგროვებისას თითქმის შეუძლებელია პარტენოკარპიული და სალი თესლების ერთმანეთისაგან გარჩევა, თესლის შეგროვების შემდეგ მისი გამორჩევა უნდა მოხ-

დეს წყლის დანხარებით. სათანადო ჭურჭელში ჩასხმულ წყალში ყრიან თესლს და კარგად აურევენ. გულსავსე თესლი იძირება, ხოლო პარტენოკარპიული კი წყლის ზედაპირზე ამოტივტივდება:

არაერთგზის განმეორებულმა ცდებმა გამოავლინა, რომ შეგროვებისას თესლების თითქმის ყველა პარტიაში 60 პროცენტამდე აღმოცენების უუნარო თესლი ჰყვება, ზოგჯერ კი 70 პროცენტამდეც კი.

რაც შეეხება უკვე გამორჩეული საღი თესლის თესვის ვადებს, ჩვენი ცდებით დადასტურდა, რომ საუკეთესო შედეგებს ვიღებთ თესლის ოქტომბრის თვეში დათესვით. აღმონაცენი მიიღება აპრილ-მაისში არა ნაკლებ 65-70 პროცენტისა. აღმოცენების ასეთი მაჩვენებელი ტყის მეურნეობის თვალსაზრისით სავსებით დამაკმაყოფილებელია. გადასარგავ ზომას კევის ხის აღმონაცენი 2-3 წელიწადში აღწევს. უკეთესი მოვლისა და სასუქების გამოყენების პირობებში ამ დროის მნიშვნელოვნად შემცირება შეიძლება.

კარგ შედეგს იძლევა კევის ხის თესლნერგების (ნათესარების) დასურული ფესვთა სისტემის გამოყვანა, რის რეკომენდაციაც თბილისის სატყეო ინსტიტუტმა მეცნიერულად დაასაბუთა მრავალწლიური ცდების შედეგებზე დაყრდნობით.

კეთილზოგილი დაფხა — LAURUS NOBILIS L.

დატენისებრთა ოჯახს ეკუთვნის. დაფხა დასავლეთ საქართველოს შავი ზღვისპირეთის რაიონების მცხოვრებთათვის კარგად ცნობილი მარადმწვანე, დაბალტანოვანი ხეა, კულტურაში კი უფრო ხშირად ბუჩქის სასითაა წარმოდგენილი. მისთვის ოპტიმალურ გარემო პირობებში სიმაღლით 18 მეტრამდეც კი აღწევს. ღეროს ქერქი მუქი მოყავისფროა. ყლორტების ქერქი კი ვერ მწვანეა, შემდგომ კი ისიც მოყავისფრო ხდება. ვარჯი ხშირი შეფოთვლითა და უპირატესად პირამიდული გარეგნობით ხასიათდება. მოკლე ყუნწიანი ტყავისებრი კიდემთლიანი ფოთლები ყლორ-

ტებზე მორიგეობითაა განლაგებული, რომელთა სიგრძე 6-20 სმ ფარგლებში მერყეობს და სასიამოვნო სუნი აქვს. ფოთლის ფირფიტა წაგრძელებული. ლანცეტა ან ელიფსურია შევიწროებული ფუძით. ზედა მხრიდან მუქმწვანე და მბრწყინავია, ქვემოდან კი შეღარებით უფრო მკრთალი მწვანეა.

უპირატესად ყლორტების ბოლოებზე ფოთლების ილიებში 1-2 ცალის რაოდენობით შეკრებილი ყვავილები ქოლგისებრ თანაყვავილედს ჰქმნიან. გვირგვინი მოთეთრო-ყვითელია. ქოლგები აყვავებამდე მომრგვალო საბურველშია გახვეული. რომელიც 4 ელიფსური ფორმის ჩერქლისაგან შედგება. ორბინიანი მცენარეა, ძალიან რზვიათად ერთბინიანი. ყვავილები ერთსქესიანია. მდედრობით ყვავილეს 4 სტამინოდი უვითარდება. ყვავილსაჯდომში ოდნავ ჩამალული. ნასკვი კი ერთთესლკვირტიანია. ბუტკო მოკლესვეტიანა. დინგი ბლაგვია.

მომწვანო-შავი ფერის, კვერცხისებრი ან ელიფსური ფორმის ნაყოფი კურკიანაა, რომლის სიგრძეც 1.5-2 სმ აღწევს საკმაოდ გამსვილებული კურკით. ორლებნიან თესლს ენდოსპერმი არ გააჩნია. 1000 ცალი თესლი 400-500 გრამს იწონის.

დაფნის სამშობლოა ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნები. კულტურას აშენებენ სამხრეთ და დასავლეთ ევროპის ჩრდილო აფრიკის. ახლო აღმოსავლეთის ყველა ქვეყანაში. ჩვენს ქვეყანაში იგი კირით მღრღირ ნიადაგებზე იზრდება შავიზღვისპირეთსა და ყირიმში. ფართობლად გავრცელებული დასავლეთ საქართველოს შავიზღვისპირა რაიონებში.

საქართველოს გარდა ამ ბოლო ხანებში მას აშენებენ კრასნოდარის მხარეში, ყირიმის სამხრეთ სანაპიროებზე და აზერბაიჯანის სუბტროპიკულ რაიონებში.

კულინარიაში უმთავრესად ფოთლი გამოიყენება. რომელიც 2-3, 5 პროცენტ ეთერზეთს შეიცავს, რომლის საშუალო საპექტარო მოსავალიც 4 ტონამდე აღწევს.

ხალხური მედიცინა დაფნის ნაყოფებს ფართოდ იყენებს. როგორც გარეგან საშუალებას რევმატიზმის, დამბლის, გაციებით განიწვეული დაავადებების და მუნის სამკურნალოდ. ყველა ამ დაავადებათა წინააღმდეგ ნაყოფის ზეთი გამოიყენება.

კლდის ღუმას — *SEDUM CAUCASICUM* (GROSSH.) BORIS.

სქელფოთლიანთა ოჯახში შედის. სწოომდგომი მარტივ-ღეროიანი, 30-70 სმ სიმაღლის სოავალწლიანი სეკულენტურ-ფოთლებიანი (სქელხოოცოვანფოთლებიანი) მცენარეა. კვერცხისებრი ან უკუკვერცხისებრი, უთანაბროდ დაკბილული ან თითქმის კიდემთლიანი მჯდომარე ფოთლები ჯვარედინმოპირისპირედაა განლაგებული ღეროზე.

მომწვანო-თეთრი ყვავილები (ზოგი ეგზემპლარი გვხვდება მომწვანო-ყვითელი ან მოწითალო-ვარდისფერი ყვავილებითაც) კენწრულ ფარისებრ

საგველადაა შეკრებილი. მკრთალი შეფერილობის, ძირში შეზრდილი ჯამის ფოთლები სამკუთხაა, წაწვეტებული. გვირგვინის ფურცლები ნავის მოყვანილობისაა. გვირგვინის ფურცლებიც და ჯამის ფოთლებიც ხუთ-ხუთია, მტკრიანათა რაოდენობა კი 10 (ა. მაყაშვილი, 1952). იზრდება მშრალ, ქვიან ადგილებში, უპირატესად ტყის შუა და ზედა სარტყელში. გვხვდება თითქმის მთელ საქართველოში, თაფლოვანი მცენარეა.

ადრინდელ მედიცინაში მიწისზედა ნაწილები და ფესვები ვარგან სახმარ საშუალებად გამოიყენებოდა მეჭეჭების და მაზოლების მოსაცილებლად, აგრეთვე ჭრილობებისა და დამწვრობის სამკურნალოდ. ეპილეფსიის სამკურნალოდ კი მცენარის წვეს ასმევდნენ.

რუსული ხალხური მედიცინა ნედლ დანაყილ კლდის ღუმას ურჩევს მტკივნეულ სახსრებზე შემოსაფენად. ამავე მიზნით ხმელი ბალახის გამონახარშის ცხელი საფენებიც გამოიყენება. ამ საშუალებებს უფრო მეტად ქრონიკული რევმატიზმის დროს სახსრებში ტკაცანისებრი ხმაურიანი ტკივილების დასაწყნარებლად იყენებენ.

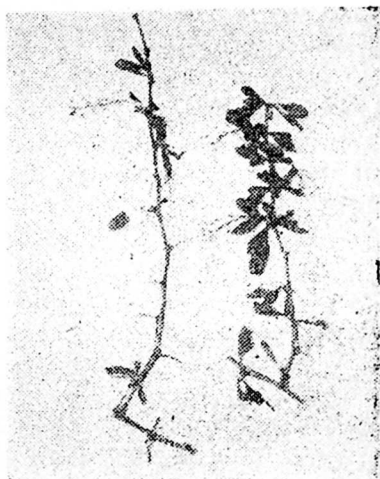
ზოგი ექიმბაში წინათ კლდის ღუმას ნაყენს ასმევდა უნაყოფო ქალებს, მასვე ურჩევდნენ სუსტ სქესობრივ ქმედობაუნარიან მა-

მაკაცებსაც. ზოგან მკერდის არეში არსებული ტკივილების სამკურნალოდაც სვამდნენ.

ჭრილობებსა და დამწვრობიან კერებზე სუფთად გარეცხილ, ნედლ ფოთლებს იდებდნენ. დანაყილი ნედლი ფოთოლი მართლაც კარგად აცილებს მაზოლს ფეხებზე. ხანგრძლივი ხმარების შემთხვევაში მაზოლი უვნებელი ხდება, თეთრდება და ადვილად ვარდება კანის სიღრმიდან (ე. ნ. ზალესოვა, ო. ვ. პეტროვსკი, 1898).

კოწახური — BERBERIS VULGARIS L.

კოწახურისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. კოწახური 1,5-3 მ სიმაღლის ბუჩქია ძლიერი ფესვითა და გამერქნებული ფესვურებით. ყლორტების ქერქი მონაცრისფროა. დაგრძელებული ყლორტები სოფენილია 3-5 დაყოფილი წვეტიანი ეკლებით. დამოკლებულ ტოტებზე ჯგუფებად განლაგებულია მწვანე უკუკვერცხისებრი, წამწამებით შემოსილი წვრილად დაკბილულაპირებიანი ფოთლები.

ყვავილები ოქროსფერ-ყვითელია, თავჩაქინდრულ მტევნებად შეკრებილი. ფრიად მგრძობიარე 6 მტვრიანათი. მტვრიანას ძაფზე ნემსით შეხებისას იგი მყისვე ეცემა დინგს. მწერი ხორთუმით შეხებისას აღიზიანებს მტვრიანას, რომელიც თავზე ეცემა მწერს და მომწიფებულ მტვრის მარცვალს აბერტყავს. სხვა ყვავილის დინგზე თავით შეხებისას მწერი ჩელს უწყობს ამ მტვრის იქ დატოვებას, ე. ი. ხელი ეწყობა ჯვარედინ დამტვერვას, რასაც ესოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს კოწახურის ბიოლოგიაში.

ყვავილები ოქროსფერ-ყვითელია, თავჩაქინდრულ მტევნებად შეკრებილი. ფრიად მგრძობიარე 6 მტვრიანათი. მტვრიანას ძაფზე ნემსით შეხებისას იგი მყისვე ეცემა დინგს. მწერი ხორთუმით შეხებისას აღიზიანებს მტვრიანას, რომელიც თავზე ეცემა მწერს და მომწიფებულ მტვრის მარცვალს აბერტყავს. სხვა ყვავილის დინგზე თავით შეხებისას მწერი ჩელს უწყობს ამ მტვრის იქ დატოვებას, ე. ი. ხელი ეწყობა ჯვარედინ დამტვერვას, რასაც ესოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს კოწახურის ბიოლოგიაში.

ნაყოფი წითელი წაგრძელებული კენკრაა. ყვავის მაის-ივნისში, მწიფობას აგვისტო-სექტემბრიდან იწყებს. მტევნები ბუჩქებზე შუა ზამთრამდე ჰკიდია ხოლმე.

მეავე, სასიამოვნო გემოს ნაყოფი ხალისით იჭმება. მრავლდება თესლით და ვეგეტატიურადაც ფესვის სტოლონებით (ფესვურების ამონაყარი). საქართველოში ფართოდაა გავრცელებული ქალებში, ძეძვიან-ღვიანებში, მეჩხერ მუხნარებში, მთაში ზღვის დონიდან 2000 მეტრამდე და ზოგან უფრო მაღლაც გვხვდება, მაგრამ დიდ სიმაღლეებზე უფრო იშვიათია და თანაც ძლიერ დაბალი.

ნიადაგის ნაყოფიერებისა და სიმშრალის მიმართ დაუდევარი, იზრდება მშრალ, თხელ ნიადაგებზე, მაგრამ ოპტიმალური ზრდით ნოყიერ კირნარ ნიადაგებზე გამოირჩევა. სინათლის დიდი მომთხოვნია, ამიტომ ხშირი ტყის საბურველის ქვეშ უსინათლობით ჩქარა იღუპება. ძალიან გამძლეა ყინვების და გვალვების მიმართ, შესანიშნავად იტანს მცხუნვარე მზის სხივების ხანგრძლივ ზემოქმედებას.

ყოველივე ამასთან ერთად იგი მარილამტანიცაა, მხოლოდ ვერ ეგუიან და მოგარწყვიან ჭარბტენიანობას.

ნაყოფები 5 პროცენტამდე შეჭრებსა და 6-7 პროცენტ ვაშლის მეავეს შეიცავს. მათგან ამზადებენ მურაბას, ლიმონათს, კანფეტებს, გამაგრილებელ სასმელებს, იხმარება კულინარიაში ისეთი ხორციანი კერძების შესაკაზმად, როგორცაა კუპატი, ხინკალი, ქაბაბი და სხვ.

ფართოდაა ცნობილი კოწახურის ლიქიორი.

იენისში შეგროვილი ფოთლები შეიცავენ 120 მგ პროცენტამდე ასკორბინის მეავეს (ვიტამინ C), ნაყოფმსხმოიარობისას კი დაახლოებით 40 მგ პროცენტ ვიტამინ E-ს. გარდა ამისა ფოთლებშია ალკალოიდები, მათ შორის ბერბერინი, რომელიც სისხლის წწევას დაბლა სწევს, იწვევს საშვილოსნოს შეკუმშვას და აძლიერებს ნაღვლის დენას. ფოთლის ნაყენს სისხლდენის შესაჩერებლად და ღვიძლის დაავადების დროს იყენებენ, ფოთლებს იყენებენ მარინადის მოსამზადებლადაც.

ფესვებისაგან. რომელიც 2-5 პროცენტ ალკალოიდებს შეიცავს. იღებენ პრეპარატ ბერბერინს, რომელსაც ქრონიკული ჰეპატიტის, ქოლეცისტიტის და ნაღვლის ბუშტის კენჭოვანი დაავადების დროს იყენებენ.

მწვანე ნაყოფები შაბთან ერთად მატყლს, სელის ქსოვილსა და ქალაღს ვარდისფრად ღებავს, ფესვები კი მატყლსა და ტყავს ყვითლად ღებავს. კარგი თაფლოვანი ბუჩქია, ამასთან მაღალდეკორაციული თვისებებითაც გამოირჩევა და ამიტომ ბალ-პარკებში საკმაოდაა დანერგილი, მაგრამ მისი ყველგან დარგვა არასასურველია, იმის გამო, რომ ხელს უწყობს პურეულის პარაზიტ სოკოს (ჟანგა სოკოს) გავრცელებას.

კოწახურის ფოთლის ნაყენი 40 პროცენტ სპირტზე 1:10-ზე შეფარდებით (1 ნაწილი წერილად დაკრილი ფოთოლი 10 ნაწილ სპირტზე) მიიღება ღვიძლისა და ნალველსადინარების დაავადებებისას 25-30 წვეთი დღეში სამჯერ, 2-3 კვირის განმავლობაში.

ბერბერინის სულფატის აბები (0,005 გ) გამოიყენება ქოლეცისტიტის დროს, როცა თან ახლავს ნალვლის სადინარების დისკინეზია, აგრეთვე კალკულუზურ ქოლეცისტიტის დროს გართულებათა პერიოდებს შორის, ნალვლის დენის გამაძლიერებელ საშუალებად 5-დან 20 მგ-მდე 2-3-ჯერ დღეში, განმეორებით კურსს 5-10 დღიანი შესვენების შემდეგ უნიშნავენ (ა. დ. ტუროვა, 1974).

საზღვარგარეთის ქვეყნებში ნაირგვარი სახეობის კოწახურების პრეპარატებს იყენებენ, როგორც სისხლდენის შემაჩერებელ, ნალვლის დენის გამაძლიერებელ და ელენთის გადიდების საწინააღმდეგო საშუალებას, მალარიისა, კუჭის და თორმეტგოჯა ნაწლავის წყლულის მკურნალობისას (Turner, 1965), ციტირებულია ვ. გ. მინაევას (1970) მიხედვით.

ლიტერატურაში იმის შესახებაცაა ცნობები, რომ კოწახური კიბოს მკურნალობაში გამოიყენება, როგორც უკანასკნელი წლების გამოკვლევებით გამოირკვა, კოწახურისაგან გამოყოფილი ალკალიოიდ ბერბეროს სიმსივნის საწინააღმდეგო თვისება გააჩნია (ბალიცი, ვორონცოვა, კარპუხინა, 1966), ციტირებულია ვ. გ. მინაევას მიხედვით.

სსრკ სამკურნალო მცენარეების ატლასში (1962) ფიქსირებული მონაცემების მიხედვით ამურის კოწახურის (რომელიც თავისი ქიმიზმით ძალიან ახლოს დგას აქ განხილულ კოწახურის სახეობასთან) ფოთლების ნაყენი სამედიცინო პრაქტიკაში გამოიყენება მშობიარობის შემდგომდროინდელ საშვილოსნოს გიპოტონიის დროს. აგრეთვე სხვა მედიკამენტოზურ საშუალებებთან კომბინაციებში მშობიარობის შემდგომდროინდელ ენდომეტრიტების და საშვილოსნოს სუბინვოლიუციის დროს. ექსპერიმენტებით დადგენილია, რომ კოწახურის ნაყენს გააჩნია სისხლდენის შემაჩერებელი თვისებები და იწვევს საშვილოსნოს მუსკულატურის შეკუმშვას, ადიდება გულის შეკუმშვათა ამპლიტუდას და ახშირებს რიტმს, დაბლა სწევს სისხლის წნევას. ამურიის კოწახურის ფესვებისაგან დამზადებული პრეპარატების მოქმედებაც ანალოგიურია.

ჩვეულებრივი კოწახურის პრეპარატები ნალვლის ბუშტის ტონუსის შემცირებას, შეკუმშვის გაიშვიათებასა და მათი ამპლიტუდის შემცირებას იწვევს. ნალვლის ბუშტის დაავადებისას (ქრონიკული რეციდივირებული ქოლეცისტიტი, ნალვლის ბუშტის დის-

კინეზია) აუმჯობესებს ნაღვლის დენას, ამცირებს ტკივილებსა და ანთებად მოვლენებს.

ბულგარული მედიცინა სამკურნალოდ კოწახურის ფესვებს, ღეროსა და ტოტების ქერქს იყენებს. კოწახურის პრეპარატები ქინინის მსგავსად სიცხის დამწვევად მოქმედებს, მასვე გააჩნია სელატიური და მიკრობსაწინააღმდეგო თვისებები. კოწახურის ფესვები და ქერქი (ალკალოიდები) რეკომენდებულია ღვიძლის, თირკმლის კენჭოვანი დაავადების, სიყვითლის, თირკმლებისა და საშარდვ ბუშტის ანთების, განსაკუთრებით ნიკრისის ქარის, რევმატიზმის და წელსკავის (წელის გაშეშების) დროს.

მიღება ხდება წყლიანი ნაყენის სახით: ნახევარ ჩაის კოვზი დაქუცმაცებულ ქერქს ან ფესვებს ასხამენ ერთ ჭიქა მდულარე წყალს. საჭიროების შემთხვევაში დღეში 2 ჭიქა გამონაწევილს სვამენ.

ბულგარულ ხალხურ მედიცინაში რეკომენდირებულია აგრეთვე ნაყოფის გამონახარში ელენთის დაავადებისას და კუჭის სპაზმების დროს. ფოთლების გამონახარში კი სურაუანდის, კუჭაშლილობის დი დიზენტერიის წინააღმდეგ.

კრაზანა — HYPERICUM PERFORATUM L.

კრაზანასებრთა ოჯახში შედის. კრაზანა მრავალწლიანი, მშრალი ადგილსამყოფელის მცენარეა. ფესვის ყელიდან რამოდენიმე დატოტვილი ღერო ამოდის. თითოეული მათგანის სიმაღლე 30-100 სმ-ია. ღერო გლუვი და მრგვალი გარშემოწერილობისაა, სიგრძეზე ერთიმეორის მოპირისპირე ორი წიბო ჩასდევს.

ოვალური ან წაგრძელებულ-კვერცხისებრი, კიდემთლიანი და მკდომარე, 1-3 სმ სიგრძის, მრავალრიცხოვანი ნათელი და შავი ჯირკვლებით მოფენილი ფოთლები ღეროსა და ტოტებზე ერთიმეორის საპირისპიროდაა განლაგებული.

ყვავილები ფარისმაგვარ ყვავილედადაა შეკრებილი. ყვავილის ჯამი ხუთადაა გაყოფილი, რომელიც დაყვავილების შემდეგ ზედეე რჩება. მისი წვეტიანი ფოთოლაკები ლანცეტა ან ხაზურია. აქის ხუთი მოოქროსფერო ყვითელი გვირგვინის ფურცელი. ყვავის იენის-აგვისტოს განმავლობაში.

იზრდება მშრალ გამეჩხრილ ტყეებში. რკისპირებში. ტყითა-შორის მდელოებზე, მინდვრის ნაპირებსა და ნასვენ მიწებზე. მთა-ში ზღვის დონიდან 2000 მეტრამდე სიმაღლეზეა გავრცელებული.

კრაზანა შხამიანი მცენარეა, მაგრამ საქართველოში მისგან საქონლის მოწამელის შემთხვევები ძალიან იშვიათად, ან სრულყოფილ არ აღინიშნება.

ყაზახეთის სსრ-ში აღნიშნულია თხების მასობრივი მოწამელის შემთხვევები კრაზანას გავრცელების ადგილებში.

ფრიად საინტერესოა აღინიშნოს ის პარადოქსალური ფაქტი, რომ კრაზანათი იწამლება მხოლოდ თეთრი ან თეთრლაქებიანი ქრელი საქონელი და ისიც მხოლოდ მზიან ამინდში.

ეს საიდუმლოება მეცნიერების მიერ უკვე ამოხსნილია. ყველაზეერი ეს გამოწვეულია ფლუორესცირებადი პიგმენტის ფილოერეტრინის მიზეზით, რომელიც წარმოიქმნება ბალახის მკამელა ცხოველების კუჭნაწლავების ტრაქტში. ჩვეულებრივ ეს პიგმენტი სისხლთან ერთად მოძრაობს მხოლოდ სისხლის მიმოქცევის ნაწლავებ-ღვიძლის წრის ფარგლებში, ისე რომ არავითარ უსიამოვნებებს არ იწვევს. კრაზანას ბალახს შეუძლია კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის მუშაობის ისეთნაირად მოშლა, რომ ამის შედეგად ფილოერეტრინი შედის სისხლის საერთო ნაკადში, აღწევს კანის არაპიგმენტირებულ უბნებამდე და მათ მზის პირდაპირი სხივებისაღმი ავადყოფნურად მგრძობიარედ ხდის.

ადამიანისათვის კრაზანა სახიფათო არაა. მას ფართოდ იყენებენ მიმზიდველ წითელ ფერად შეღებილი სასმელი ნაყენების საოჯახო პირობებში მოსამზადებლად. ღერო-ფოთლებსა და ყვავილებს მატყლისა და ქსოვილების წითლად შესაღებადაც იყენებენ. მათვე იყენებენ ტყავის გასათრიმლავადაც

ჩვენში კრაზანას ყველგან ქვევრების სარეცხად ხმარობენ. კრაზანა ხალხურ მედიცინაში დიდი პატივით სარგებლობდა, იგი „ოთხმოცდაცხრამეტი დაავადების საწინააღმდეგო ბალახად მიაჩნდებოდა“. თანამედროვე სამედიცინო მეცნიერების მონაცემები ადასტურებენ იმ ფაქტს, რომ კრაზანა უნდა მიეკუთვნოს ძვირფას სამკურნალო მცენარეთა რიცხვს.

სამედიცინო წრეებში განსაკუთრებით გახმაურდა უკრაინის სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოს ვ. გ. დრობოტკოსა და მისი მოწაფეების მიერ კრაზანასაგან მიღებული პრეპარატის მნიშვნელობა, რომელსაც იმანინი ეწოდა და მთელ რიგ ნივთიერებათა კომპლექსს შეადგენს. იმანინის მოქმედ ნივთიერებათა შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი კრაზანაში არსებულ მთრიმლავ ნივთიერებებს ეკუთვნის. პრეპარატი თავისი მოქმედებით ანტიბიოტიკური აღმოჩნდა. იგი დამოუკველად მოქმედებს 40-ზე მეტი საბიოტის მიკრობზე, მათ შორის დიზენტერიის, ტუბერკულოზისა და ყივანა ხეელას გამომწვევებდაც.

ექიმებმა იმანიის გამოყენება იწყეს მწვავე სურდოს, ყურის ჩირქოვანი ანთების, ქრონიკული ტონზილიტის, ანგინისა და სხვა დაავადებათა სამკურნალოდ.

განსაცვიფრებელი თერაპევტიული ეფექტი გამოიღო იმანიისმა დამწვრობათა მკურნალობაში. იგი იმითაც მნიშვნელოვანია, რომ მისი მეშვეობით მორჩენილი დამწვრობის ადგილზე ნაწიბურები არ რჩება (ვ. მ. სალო, 1975).

ა. დ. ტუროვას (1974) მიხედვით კრაზანას პრეპარატებს იყენებენ როგორც შემკვრელ, საღებინფექციო და ანთების საწინააღმდეგო საშუალებას კუჭ-ნაწლავის დაავადების, მწვავე და ქრონიკულ არაბაქტერიული წარმოშობის კოლიტის დროს.

ბ. ი. სოლომჩენკო კრაზანას ნაყენს აძლევდა ქრონიკული ვასტრიტით დაავადებულებს ას-ას მლ დღეში სამჯერ ჭამამდე, 1-2 თვის განმავლობაში. ამასთან ავადმყოფებს უქრებოდათ ტკივილები, გულწვა (გულის რუჯვა) და ნორმალური უხდებოდათ კუჭის წვენის მქავეიანობა.

გამოიცადა აგრეთვე კრაზანას ზეთი, რომელსაც შემდეგნაირად ამზადებენ: 500 გ ნედლ ყვავილებსა და ფოთლებს ასხამენ 1 ლ მზესუმზირას ზეთსა და 500 მლ თეთრ ღვინოს, დგამენ 3 დღის განმავლობაში, ამის შემდეგ ღვინოს ამოაშრობენ. პრეპარატი გამოყენებული იქნა ხანგრძლივად შეუხორცებელი ქრილობების სამკურნალოდ, წყლულებისა და ნაწოლების წინააღმდეგ, რის შედეგადაც აღნიშნულია დადებითი გაკლენა.

ეს ზეთი წარმატებით იქნა გამოყენებული კუჭის წყლულის სამკურნალოდ თითო სუფრის კოვზი უზმოზე, ან 3-4 საათის შიმდეგ საჭმლის მიღებიდან, 1-2 თვის განმავლობაში (ბ. ი. სოლომჩენკო, ვ. ა. პოდრაჟანსკი).

კრაზანას წყლიან ნაყენს შემდეგნაირად ამზადებენ: 3 სუფრის კოვზ წვრილად დაჭრილ ბალახს 250 მლ მღუღარე წყალს ასხამენ. დგამენ 2 საათის განმავლობაში და $1/2$ ჰიტის იოიბინ თოიში სპიჯარ.

კრაზანას 70°-იან სპირტზე ნაყენის მოსამზადებლად დაჭრილ ბალახს ასხამენ სპირტს 1:10 შეფარდებით (ერთი ნაწილი ბალახი, ათი ნაწილი სპირტი). გამოიყენება პირში გამოსავლებად 30-40 წვეთის რაოდენობით $1/2$ ჭიქა წყალზე. დასალოვად იყენებენ კოლიტის, ნაღვის ბუშტის კენჭოვანი დაავადებისა და ცისტიტის წინააღმდეგ.

ე. ს. ზაბოლოტნიას (1962) ცნობითაც კრაზანას პრეპარატებს შემკვრელი და მიკრობსაწინააღმდეგო, აგრეთვე ქსოვილთაღმგენის თვისება გააჩნია. სამედიცინო პრაქტიკაში დასალოვად გამოიყენება კოლიტების დროს, აგრეთვე გარეგან საშუალებად II და III ხა-

რისხის დამწვრობისას, ღრძილების შესაზელად და პირში გამოსავლებად, გინგივიტისა და სტომატიტის, როგორც პროფილაქტიკის, ასევე სამკურნალო მიზნით. სველის იმპორტულ პრეპარატ რატანს.

უკრაინულ ხალხურ მედიცინაში კრაზანას, როგორც სამკურნალო ბალახის დიდ პოპულარობაზე მეტყველებს გ. ა. ნოსალისა და ი. მ. ნოსალის (1960) დებულება იმის შესახებ, რომ „კრაზანა ჩვენთვის ცნობილ მცენარეთა შორის, ყველაზე მთავარი სამკურნალო ბალახია“.

საინტერესო რეცეპტებია რეკომენდებული ამ ავტორთა მიერ სხვადასხვა დაავადებების სამკურნალოდ კრაზანას შონაწილებით.

1. ღვიძლის დაავადებებისა და ნაღვლის ბუშტში კენჭის არსებობისას გამოიყენება ნარევი: კრაზანა — 40,0 გ, მათიტელა — 30,0 გ, ნიგო — 40, მგ, სააფთიაქო გვირილა — 10,0 გ და ხეჭრელის კერქი 20 გ. ამ კომპონენტთა ნარევს იღებენ 4 სუფრის კოვზს, ასხამენ 1 ლიტრ ცივ წყალს და მთელი დამის განმავლობაში დგამენ, ხოლო დილით კი 7-10 წუთს ხარშავენ ნელი დუღილით. რომელსაც ერთი დღის განმავლობაში სვამენ 5-ჯერ. დილით უნდა იყოს ერთ ჭიქას, რაც დარჩება 4 ნაწილად ჰყოფენ და ნაწილ-ნაწილ სვამენ მთელი დღის განმავლობაში, კერძოდ ყოველი საჭმლის მიღებიდან ერთი საათის შემდეგ. ამასთან ღვიძლით დაავადებულთათვის რეკომენდებულ დიეტას იცავენ და ღვიძლის არეში თბილ სათბილარს იღებენ.

2. თირკმელების მწვავე და ქრონიკული ანთებისას იყენებენ ნარევს: დათვიყურას ფოთლები — 40,0 გ, არყის კვირტები — 30,0 გ, ქაფუნა — 20,0 გ, კრაზანა — 40,0 გ, სიმინდის მღეღრობითი ყვავილის სვეტები („სიმინდის ულვაში“) — 20,0 გ, ანწლის ფესვები — 20,0 გ, შვიტა — 30,0 გ, მათიტელა — 20,0 გ, თბავას ყვავილები — 20,0 გ, სააფთიაქო გვირილა — 15,0 გ, კუქშეკრულობისას უმატებენ 30,0 გ ხეჭრელის ქერქს (რომელიც ერთი წლის წინანდელი შეგროვილი უნდა იყოს, ახალი პირღებინებას იწვევს). მომზადებისა და მოხმარების წესი იგივეა, როგორც I რეცეპტის შემთხვევაში, ამასთან იცავენ დიეტას და იღებენ აბაზანებს.

3. შარდმდენი ნარევი გამოყენებული სისხლის გასაწმენდად: შვიტა — 40,0 გ, უენო ლობიოს ჩერჩი (პარკები უმარცვლოდ) — 20,0 გ, შვრიის ჩალა — 20,0 გ, კრაზანა — 40,0 გ, მათიტელა — 20,0 გ, ანწლის ყვავილები — 30,0 გ, ღიღილოს ყვავილები — 30,0 გ. კუქშეკრულობის შემთხვევაში ემატება 30,0 გ ხეჭრელის ქერქი. მომზადება და გამოყენება ისეთივეა, როგორც I რეცეპტის დროს.

4. „ამოსახველებელი“ ნარევი ფილტვების ყოველგვარი დაავადებების დროს: ბუერას ფოთოლი — 40,0 გ. ქერბჭქალას ყვავილები — 40,0 გ. ცაცხვის ყვავილები — 20,0 გ. ჭაჭაფხულის ფურისულას ყვავილები — 20,0 გ. ორფერი 40,0 გ. კრაზანა — 40,0 გ. წიწიბურას ყვავილები — 30,0 გ. ბალბის ყვავილები — 40,0 გ. ხებალახას ჩვილი ყლორტები — 30,0 გ. 4 სუფრის კოვზ ნარევს 1 ლ მდუღარე წყალს ასხამენ. მთელი ღამე თბილ ღუმელზე დგამენ და დილით ყლუპ-ყლუპად სვამენ. ამასთან წოლითი რეჟიმია რეკომენდებული.

5. ნარევი გამოიყენება გამოსარეცხად ქალებში თათრად შლის დროს: ერთი მუჭა კრაზანას ბალახი, მუხის ქერქი, ჯინჯრის ფესვები, დვალურას ფესვები, ვარდის ყვავილის გვრიგვინის ფურცლები, ფითრი, ნეგოს ყვავილები, წნორის ქერქი, წიწმატურა, ლაშქარას ფესვები, სელის თესლი, წყლის წიწაქა (წალიქა), კალენდულას (გულყვითელა) ყვავილები.

იღებენ ამ ნარევს 4 მუჭს, ასხამენ 2-3 ლ წყალს და 20 წუთს ადუღებენ ნელ ცეცხლზე. ორჯერ სწურავენ და საშვილოსნოს ყელს რაც შეიძლება ღრმად ირეცხავენ დღეში ორჯერ ცხელი გამონახარშით, რამდენადაც ეს მოსათემნი იქნება. პროცედურას ახდენენ დილით და საღამოთი.

6. იმ შემთხვევაში, როდესაც ხელთ არა აქვთ სამკურნალო ბალახების ფართო შეზადგენლობა, მაშინ ღვიძლის დაავადების სამკურნალოდ იყენებენ ნარევს: კრაზანა — 20,0 გ. ნეგო — 30,0 გ. ამზადებენ და იყენებენ ისე, როგორც მე-2 რეცეპტის შემთხვევაში. კუჭშეკრულობისას 30,0 გ ხეჭრელის ქერქს ამატებენ. ხარშავენ 7-10 წუთი. ხეჭრელის ქერქის გარეშე მთელი ღამე თბილ ღუმელზე დგამენ და დილიდან სვამენ 5 ნაწილად.

7. თვით გახანგრძლივებული კუჭაშლილობაც კი რჩება იმ შემთხვევაში, თუ უზმოზე კრაზანასა და ფარსმანდუკის თანაბარი რაოდენობის ბალახიდან გამოცემულ ცხელ ჩაის სვამენ (ერთი სუფრის კოვზი ნარევი ერთ ჭიქა მდუღარე წყალზე).

8. ძილის წინ მიცემული ერთი ჭიქა კრაზანის ჩაი ბავშვს ძილის პერიოდში შარდშეუკავებლობას თავიდან ააცილებს.

კულმუხო — INULA HELENIUM L.

რთულყვავილოვანთა ოჯახის წარმომადგენელია. მრავალწლიანი 50-250 სმ სიმაღლის მცენარეა. მსხვილი მოკლე ფესვურბთა და მცირერიცხოვანი მსხვილი ფესვებით.

კიტებში აოათახაბრად ლაკბილული, ზემოდან მუქი-მწვანე, ქვემოდან ნაცრისფერ ქეჩისებრ ბუსუსიანი, ღეროს ქვედა ნაწილში არსებული 40-50 მ. სიგრძისა და 15-25 სმ სიგანის, წაგრძელებულ-ელიფსური უხეჩიანი ფოთლები კროზე შორიგეობითაა განლაგებული. ღეროს შუა ნაწილის ფოთლები კვრცხისებრ-

ლანცეტა ან ლანცეტისებრია და ღერომხვევი, გაცილებით მცირე ზომისაა ქვედა ფოთლებთან შედარებით.

მსხვილი კალათა თანაყვავილელები ტოტების ბოლოებზე შეჩხერ მტევნებად ან ფარადაა შეკრებილი. ყვავილები როგორც ენისებრი, ასევე მილისებრი ყვითელია.

ნაყოფი ოთხწახნაგოვანი თესლურაა. 1000 ც თესლი 1-1,5 გ იწონის.

ყვავის ივლისიდან სექტემბრამდე. ნაყოფები აგვისტო-სექტემბერში მწიფდება. გვხვდება უფრო ხშირად ნესტიან ადგილებში, ფოთლოვან ტყეებში, (თხმელნარები, წიფლნარები და სხვ.); ბუჩქნარებში, ტყისპირებში, ტყეში გამავალ ნაკადულების პირას, მთაში სუბალპურ სარტყლამდე არსებულ მდელოებსა და სუბალპური დაბალი სიხშირის ტყეებში და სხვ.

კულმუხოს ფესურა და ფესვები 44 პროცენტამდე ინჰულინს შეიცავს, გარდა ამისა მოეპოვება ფსევდოინჰულინი, ინჰულენინი, 3 პროცენტამდე ეთერზეთი, საპონინები, ლორწო და ალკალოიდები.

მედიცინაში კულმუხოს ფესურა და ფესვები გამოიყენება, როგორც ამოსახველებელი საშუალება სასუნთქი გზების ნაირგვარი დაავადებების დროს. გარდა ამისა მათი ანთების საწინააღმდეგო თვისების და ნაწლავების გაზრდილი მოტორულ-სეკრეტორუ-

ლი ფუნქციების შემცირების თვისების გამო, ისინი ეფექტური გამოდგა კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის მკურნალობაში.

ეთერზეთს გააჩნია გამობატული ანტიესპტიკური, ანთიზმისა-წინააღმდეგო და ჰიის საწინააღმდეგო თვისებები (ი. მ. ალტუნინა, ა. ი. ლესკოვი, გ. კ. ნიკონოვი, 1962).

კულმუხოს მედიცინაში იყენებენ ბრონქების სეკრეციის შე-სამცირებლად, ბრონქების კატარისას გრიპის დროს; იგი ეფექტუ-რია აგრეთვე სასუნთქი გზების ქრონიკული დაავადებისას (ბრონ-ქიტი, ტრაქეიტი). ფესვების ნახარშს ურჩევდნენ ტუბერკულოზი-სა და უხვლორწოიან ბრონქიტის სამკურნალოდ. იყენებდნენ კანის ქავილის, მუნისა და ეგზემის წინააღმდეგ გარეგან საშუალებად. ამჟამად მის პრეპარატებს პრაქტიკულად აღარ იყენებენ (ა. დ. ტუროვა, 1974).

ვ. გ. მინაევას (1970) მიხედვით კულმუხოს ფესურა გამოიყე-ნება ეგზემის, მუნისა და სირსველების წინააღმდეგ.

მის ეთერზეთს პარაზიტი ჰიების საწინააღმდეგო თვისებები გააჩნია (ზენინი, 1957). ზეთისაგან გამოყოფილი პრეპარატ ალან-ტოლაქტონს სანტონინზე 25-ჯერ უფრო მეტი სიძლიერე აქვს.

დასაღვეად ფესურისაგან მონახარში მზადდება (20 გ ერთ ჰიქა წყალზე), რომელსაც თითო სუფრის კოვზს სვამენ დღეში 3-4-ჯერ. ამზადებენ აგრეთვე ექსტრაქტს, ნაყენსა და სპეციალურ პრეპარატ ანულენს (იღებენ 30-40 წვეთს დღეში 3-4-ჯერ ხველების დროს, ამოსახველებელ საშუალებად).

ხალხურ მედიცინაში კულმუხოს ფესურას იყენებენ კუჭ-ნაწ-ლავის, ცისტიტის, მალარიის, ძვლის ტუბერკულოზის, რევმატიზ-მის, შაქრიანი დიაბეტის, სიყვითლის, წყალმანკის, ბუასილის, სა-სუნთქი გზების კატარის, აგრეთვე როგორც მასტიმულირებელ და კრილობის შემხორცებელ საშუალებად. ხმარობენ აგრეთვე კანის დაავადებების სამკურნალოდ (განსაკუთრებით მუნის წინააღმდეგ) მალამოს ან გამონახარშის სახით. კულმუხოს ფესურის და ლოლოს ფესვების ფხვნილის მალამო (თითოეული თითო სუფრის კოვზი ერთ ჰიქა კარაქზე) კარგად მოქმედებს ეგზემის მკურნალობაში (გუბერგრიცი, სოლომჩენკო, 1968).

უკრაინული ხალხური მედიცინა დიდ პატივს სცემს კულმუ-ხოს სამკურნალო თვისებებს. 20-30 გ 1 ლ წყალზე გამონაწვლილს ხმარობენ მცირესისხლიანი მენსტრუაციის, საკმლის ცუდად მონე-ლების, ბოყინის, უმადობის, მუცლის გაურკვეველი მიზეზით გაბე-რვის, ჰვალის და სხვა დაავადებების წინააღმდეგ. იგი საუკეთესო ამოსახველებელი საშუალებაა, ამავე მიზნით თაფლთან ერთად იყ-

ენებენ ფესურისა და და ფესვების ფხენილს დღეში 5 ჩაის კოვზის რაოდენობით. მწვავე და არასასიამოვნო გემოს ცამო: კულმუხოს ფესურასა და ფესვებს შაქართან ან თაფლთან ერთად იღებენ. გარეგან სახმარად კანის დაავადებებისას გამონახარშს ხმარობენ: გარდა აღნიშნულისა კულმუხო გამოიყენება:

1. კუჭის დაავადებებისას—სვამენ დღეში სამჯერ ნახევარ-ნახევარ ჰაჭა წყლით გამოწვლილს (30 გ კულმუხოს ფესურა 1 ლ წყალზე, მთელი დამე თბილ ღუმელში შენახვით).

2. ავადსყოფობაგადატანილ და დასუსტებულთა მოსამაგრებლად ფრიად პოპულარულია „კულმუხოს ღვინო“, დაახლოებით 30 გ დღეში 2-ჯერ. 0,5 ლ პორტვინზე იღებენ 12,0 გ კულმუხოს ნედლეულს ფესურას და 10 წუთს ადუღებენ.

3. კულმუხოს ასეთი გამონახარშის წითელ ღვინოზე მომზადებისას, მას ურჩევენ ნაწლავების კატარისა და კუჭის წვენის დააბალსაყვანიანობის დროს. იღებენ ყოველდღე 3 სირჩას (სულ დაახლოებით 150 გ), უკეთესია ჭამის შემდეგ მიღება.

4. ერთ მუჰა კულმუხოს ფესვებსა და ფესურებს 15 წუთს ხარშავენ 4-5 კოვზ ღორის უმარილო გადამდნარ ქონში. აცივებენ ქილაში და მას უსვამენ მუნიან კერებზე. გაცილებით უფრო კარგია, თუ ამ მალამოს შეეუბრებთ 2 სუფრის კოვზ სუფთა არყის კუპრს და ამავე რაოდენობის გოგირდის ფხენილს. ამ მალამოს ისვამენ რამოდენიმე დღის განმავლობაში და ამის შემდეგ კულმუხოს მაგარი გამონახარშით (50,0 გ 1 ლ წყალზე) იბანენ. ამ მალამოთი რჩება დიდხანს უმკურნალოდ მიტოვებული მუნიც კი (მ. ა. და ი. მ. ნოსალები, 1960).

შემოაღნიშნული დაავადებების მკურნალობისას დასაღვეად ზელოვანი მელიცინა ურჩევს წყლით გამოწვლილს (1 ჩაის კოვზი დაქუცმაცებული ფესვები 1 ჰაჭა წყალზე დგება 10 საათის განმავლობაში). ესაა ერთი დღე-ღამის დოზა. იყენებენ გამონახარშსაც — 6-9 გ ნედლეული იხარშება 2 ჰაჭა წყალზე 1/3 სითხის ამოშრობამდე. გამონახარშს ყოველ საათში იღებენ 1-2 სუფრის კოვზის რაოდენობით. იხმარება ფესვების ფხენილიც 2-3-ჯერ დღეში იმდენი, რაც დანის წვერით აიღება, ცოტაოდენი წყლის მიყოლებით. გარეგან სახმარად გამოიყენება მალამო:

ა) 50 გ დაქუცმაცებულ ფესვებს ხარშავენ 100 გ წყალში 20 წუთის განმავლობაში, გაწურულ ასეთ გამონახარშს ურევენ 50 გ ღორის სუფთა გადამდნარ ქონს;

ბ) კულმუხოს ფესვის ფხენილის 1 ნაწილს 2 ნაწილ გადამდნარ ღორის ქონს, ვაზელინსა და თევზის ქონს ურევენ (სამი უკანასკნელი თანაბარწილად იღება).

ბულგარეთის ხალხურ მედიცინაში კულმუსო გამოიყენება ყივანახველის, თავბრუხვევის, გულსცემის, თავის ტკივილის, ეპილექსიის დროს, აგრეთვე როგორც საშუალება ნაადრევი მშობიარობის თავიდან აცილებისა (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

კუნელი — CRATAEGUS SANGUINEA PALE.

ვარდისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. მაღალი ზუჩქია ან ტანდაბალი სე 4 მეტრამდე სიმაღლის. ყლორტები მოწითალო-მოყავისფრო ქერქითაა დაფარული, 4 სმ-დე სიგრძის სწორი ეკლებით. ფოთლები უკუყვერცხისებრია, სოლისებრი ფუძით, 6 სმ-დე სიგრძისა და 5 სმ სიგანით. ნაპირებში მსხვილად დაკბილულია, ხოგჯერ 3-7 დახაკვთული; ყვავილები ფარისებრ ყვავილედებშია შეკრებილი. ყვავილის გვირგვინი მოყვითალო თეთრია. მტვრიანები 20. მტვრის პარკი მოწითალოა. ნაყოფი მომრგვალოა, დიამეტრში 1 სმ-დე. კაშკაშა-წითელი. ფხვიერი რბილობით და 3-4 (იშვიათად 2 ან 5) მაგარი თესლით. ყვავის მათის-ივნისში, ნაყოფი სექტემბერში მწიფდება. მრავლდება თესლითა და ფესვის ნაბარტყით. ნაყოფმსხმოიარობს 10-15 წლის ასაკიდან, სიცოცხლის ხანგრძლივობა 200-300 წლამდე აღწევს, ბუნებრივად სსრკ ევროპულ ნაწილსა და სამხრეთ ციმბირში იზრდება.

საქართველოში კუნელის სხვადასხვა სახეობებია გავრცელებული: შავნაყოფა (პონტოს კუნელი), კნაპა და სხვ. ყველა მათ მეტნაკლებად ზემოთ განხილული კუნელის თვისებები გააჩნიათ.

კუნელი შესანიშნავი სამკურნალო მცენარეა, შეიცავს ფლავონოიდებსა და სხვა ნივთიერებებს. ნაყოფისა და ყვავილის პრეპარატებს უნიშნავენ გულსისხლძარღვთა სისტემით დაავადებულებს, როგორც კუნთის მატონზირებელ საშუალებას. მათ გიპოტენზიუ-

რი და დამაწყნარებელი თვისება აქვთ. კუნელის პრეპარატი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია ცნობილი პრეპარატის „კარდიოვალენისა“. ნაყოფებში ბევრია შაქარი, სახამებელი, ორგანული მჟავები, პექტინები, რის გამოც მათი გემო ფრიად სასიამოვნოა, განსაკუთრებით მოყინვის შემდეგ. იჭმება როგორც ნედლი, ასევე გამხმარ მდგომარეობაში. იხმარება კომპოტის, კისელის, მარმელადის და სხვა ტკბილეულის მოსამზადებლად. გამხმარსა და დაფქვილს პურის ფქვილს უმატებენ ტკბილი ცომის მისაღებად.

კუნელი მედიცინაში გამოიყენება გულისცემის, უძილობისა და სისხლის მაღალი წნევის დროს. კუნელის ნაყენი მზადდება შემდეგი დოზით: წვრილად დაჭრილი 100 გ ნაყოფები 70-პროცენტთან 1 ლ. სპირტზე. ხმარობენ 50-50 წვეთს სამჯერ დღეში ჭამამდე (ა. დ. ტუროვა, 1974).

სსრკ სამკურნალო მცენარეების ატლასის (1962) მიხედვით კუნელის პრეპარატები გამოიყენება კარდიოტრნიკურ საშუალებად გულის მოქმედების ფუნქციონალური მოშლილობისას, გადატანილ მძიმე ავადმყოფობით გამოწვეული გულის სისუსტის, ანგიონევროზის, ჰიპერტონიული დაავადების საწყის სტადიაში, გულით ავადმყოფობის, უძილობის და ჰიპერთირეოზის დროს ტაქიკარდიის თანხლებით. კუნელი ანელებს ცენტრალური ნერვიული სისტემის აღგზნებულობას, მატონზირებელ გავლენას ახდენს გულის კუნთზე, აძლიერებს სისხლის მიმოქცევას გულის კორონარულ ძარღვებსა და ტვინის ძარღვებში, ხსნის ტაქიკარდიასა და არითმიას, აქრობს უსიამოვნო შეგრძნებებს მკერდის არეში, რამდენადაც დაბლა სწევს სისხლის წნევას და ავადმყოფთა საერთო მდგომარეობას აუმჯობესებს.

კუნელის ფოთლებისაგან უკრაინაში მიღებულია ახალი პრეპარატი კრატემიდი, რომელიც გულის მუშაობას აუმჯობესებს, და ხელს უწყობს სისხლში ქოლესტერინის შემცირებას (გუბერგრიცი, სოლომჩენკო, 1966).

ნედლი ყვავილებისაგან ნაყენის მოსამზადებლად რეკომენდებულია ერთ ნაწილ სრულიად ახლად გაშლილ ყვავილებს დაესხას 10 ნაწილი 70 პროცენტთან სპირტი, 7 დღის დაყენების შემდეგ იღებენ 15-30 წვეთს 2-3-ჯერ დღეში ჭამის შემდეგ.

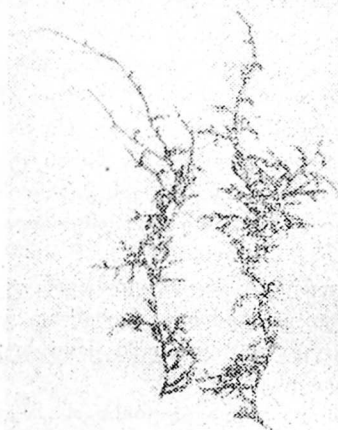
შემწვარი და წვრილად დაჭრილი ნაყოფი ყავის კარგი შემცველია. მაგრამ გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ ნაყოფის დიდი რაოდენობით ჭამისას მოსალოდნელია მოწამვლა მსუბუქ ფორმებში. ნაყოფებს კარგად მომწიფების შემდეგ აგროვებენ.

მ. ა. და ი. მ. ნოსალების (1960) მიხედვით ხალხში სამკურნალოდ კუნელის ყვავილს იყენებენ.

ყვავილის წყლიან ნაყენს — 3 სუფრის კოვზი ყვავილი 3 ჩაის კიჭა ადუღებულ წყალზე, თითო კიჭას დღეში სამჯერ სვამენ გულის დაავადებისას, განსაკუთრებით გაციებისა და ძლიერი ნერვებაშლილობის დროს (აძლევენ ბავშვებსაც სათანადოდ შემცირებული დოზით), იღებენ თავბრუსხვევის, „თავში სისხლის ავარდნის“, გულის უძლურობით გამოწვეულ სულისხეთვისას, გულის ნევროზის, კლიმაქტირიის დასაწყის სტადიაში. კუნელის ნაყენს შემდეგნაირად იყენებენ: ახლად შეგროვილ კუნელის ყვავილებიდან გამოწურულ წვეს ურევენ ორმაგი რაოდენობის 90°-იან სპირტს და დგამენ 15 დღეს. იღებენ დღეში სამჯერ, თითო ჯერზე 40 წვეთის რაოდენობით ან 1 სუფრის კოვზ წყალში განზავებით.

ლიკოპოდუმი — LYCOPodium CLAVATUM L.

ლიკოპოდუმი სებრთა ოჯახში მდებს. ცროიდ თავისებური გარეგნობის მცენარეა. მას ახასიათებს წვრილი და გრძელი ღეროები, რომელთაც ბანჯგლიანი შესახედაობა აქვთ მრავალრიცხოვანი წვრილი და ხშირი ფოთლების გამო. ღერო მიწაზეა გარბნილი თავისი მოკლე ტოტებითურთ, რომელიც გრძელ მწვანე თოკს მოგვაგონებს. ზოგჯერ მისი სიგრძე რამოდენიმე მეტრამდე აღწევს. ერთის შეხედვით მთელი ეს მწვანე „თოკი“ მიწაზე თავისუფლად დევს, მაგრამ თუ ხელის შეხებით ავსწევთ, მაშინვე დავრწმუნდებით, რომ ღერო თავისუფლად კი არ დევს მიწაზე, არამედ ალაგ-ალაგ მიწაზე მიმაგრებული თავისი ფესვებით. მარადმწვანე მცენარეა, ერთნაირად ხასხასა მწვანეა როგორც ნედლ, ასევე ხმელ მდგომარეობაშიც, ამიტომაც ხალისით იყენებენ ყვავილწნულებისათვის (გირლიანდებისათვის).

ღეროს აქა-იქ ამოუდის განსაკუთრებული მოგრძო ტოტები, რომელიც ვიწრო ცილინდრული თავთავისებრი წარმონაქმნით

მთავრდება, თითოეულ ტოტზე მათი რაოდენობა 2-5 ცალის ფარგლებში მერყეობს, ამ თავთავებში უამრავი სპორები მწიფდება და ზაფხულის ბოლოს ყვითელი მტვერის სახით გამოიბნევა ხოლმე.

სპორები ძალიან ადვილად აალებად მასალას წარმოადგენს, თითქმის თოფის წამლისებურად აალებადია. ანთებულ ასანთზე სპორების დაყრით უცბად მიიღება კაშკაშა საკმაოდ მაღალი ალი, ეს თვისება გამოყენებულია მეტალურგიაში ფრიად გლუვზედაპიოიანი სნმულის მისაღებად. ყალიბს, რომელშიც მეტალი უნდა ჩამოისხს, კედლებზე და ფსკერზე ლიკოპოდიუმის სპორებს აფრქვევენ. გამდნარი მეტალის შეხებისთანავე სპორები ფეთქდება და იწვის, ამ დროს ყალიბის კედლებსა და მეტალს შორის წაშის მერამოდენიმე ნაწილში ჰაერის შრე ჩნდება იმ გაზებისაგან, რომელიც სპორების წვის პროცესში გამოიყო, რაც მეტალს ყალიბის ედელზე მიკვრის საშუალებას არ აძლევს, ამიტომ გაციების შემდეგ ფრიად გლუვია და ყალიბიდან ადვილად ამოდის.

ამ მცენარის ფოთლები მოყვანილობით ხაზურია, 1-2 სმ სივრდის წვერზე წვრილი თეთრი წვეტი. იზრდება მათს შუა და ზედა სარტყელში ალბურ მდელობებამდე წიწვოვან ტყეებში, ტყეთაშორის კელობებზე, მდელობებზე, გვხვდება ფოთლოვან ტყეებსა და ბუჩქნარებშიც. ღეროები ქსოვილებს ლურჯ ფერად ღებავს.

ლიკოპოდიუმის სპორებს ბავშვთა პრაქტიკაში იყენებენ პულრის სახით კანის ანთებად და გამონაყარ კერებზე შესაფრქვევად (ს. ე. ზემლინსკი).

ხალხური მედიცინა ლიკოპოდიუმის სპორებს და თვით ბალახსაც იყენებს, როგორც გამხსნელ და შარდმდენ საშუალებას თირკმლების, საშარდე ბუშრის, ღვიძლის, ნაღვლის ბუშრის და სასუნთქი გზების დაავადების დროს, სვამენ თითო სუფრის კოვზ ნახარშს ყოველ საათში (1 სუფრის კოვზი სპორები ან 10 გ ლიკოპოდიუმის ბალახი 1 ჭიქა წყალზე). ზოგჯერ სპორებს აყრიან კრილობაზე. ბალახის ნაყენით მკურნალობენ გრიპსა და ნივთიერებათა ცვლის მოშლის შემთხვევაში (ე. გ. მინაევა, 1970).

ლიკოპოდიუმის სპორების ნახარშს სვამენ საშარდე ბუშრის არეში ტკივილების, მისი მწვავე ანთების, თირკმლისა და საშარდე ბუშრის კენჭოვანი დაავადების, აგრეთვე საშარდე ბუშრის სპაზმების დროს. იღებენ 2 სუფრის კოვზ სპორებს 2 ჭიქა ცივ წყალზე, აღუღებენ 15 წუთს, დუღილის დროს ხშირად ურევენ კოვზით. სვამენ თითო სუფრის კოვზს სპორებთან ერთად ყოველ საათში ერთხელ. სპორების უქონლობის შემთხვევაში სვამენ ლიკოპოდიუმის ბალახის ნახარშს 20-30 გრამის (ერთი სირჩა) რაოდენობით ყოველ ერთ საათში (30-40 გ ბალახი 1 ლ წყალზე). პატარა კრი-

ლობებიდან სისხლდენის შესაწყვეტად ლიკოპოდიუმის სპორებს იყრიან კრილობაზე (მ. ა. და ი. მ. ნოსალები, 1960).

ბულგარეთის მედიცინით ლიკოპოდიუმის ბალახი რეკომენდებულია როგორც ტკივილგამაყუჩებელი და დამაწყნარებელი საშუალება რევმატიული, ნერვიული დაავადებების, თირკმლების და საჭმლის მომნელებელი სისტემის ფუნქციების დარღვევის, აგრეთვე ჰვალების დროს. უნიშნავენ წყალზე ნაყენს: 1 ჩაის კოვზი წვრილად დაჭრილი ბალახი 2 ჭიქა მდუღარე წყალზე (ერთი დღის დოზა). სპორებს სველ ეგზემურ კერებზეც აყრიან (დ. იორდანოვი, პ. ნ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

აქ დახასიათებული ლიკოპოდიუმის შემცველად გამოიყენება *Lycopodium annotinum* L.-იც, რომელიც ჩვენში უფრო ფართოდაა გავრცელებული.

ლიკოპოდიუმის სხვა სახეობას *Lycopodium selago*-ს მიკისხედა ნაწილებს იყენებენ 5 პროცენტთან გამონახარშის სახით ქრონიკული ალკოგოლიზმის საწინააღმდეგოდ. იგი იწვევს ხასიათის საერთო მდგომარეობის დამძიმებას, ძლიერ (5-8 ჯერად) პირღებინებას, ოფლიანობას, ტანის მუსკულატურის ფიბრილიზაციას, არტერიალური წნევის დაწევის არითმიას, სუნთქვის გაიშვიათებას. გულისრევა ძლიერდება ალკოპოლის მიღებით ან პაპიროსის მოწვეით. ნახარშის ძლიერი ტოქსიკურობის გამო ავადმყოფს მკურნალობენ სპეციალურ დაწესებულებებში (ა. დ. ტუროვა, 1974).

ალკოპოლისტს აძლევენ ნახარშს ბოლო ალკოპოლის მიღებიდან 4 დღის შემდეგ. ახლად მომზადებულ გამონახარშს 80-100 მლ დოზით აძლევენ დასალევად, 3-15 წუთის შემდეგ კი უნიშნავენ არაყს ან ღვინოს. იმავე დროს აყნოსებენ იმ ალკოპოლურ სასმელს, რომელიც უკვე დააღვინეს. 10-15 წუთის შემდეგ ავადმყოფს პირღებინება ეწყება, ზოგჯერ 1-3 საათის მოგვიანებით. შემდგომში ყოველი პირღებინების შემდეგ განმეორებით აძლევენ ალკოპოლს. ეს იწვევს ალკოპოლისადმი ზიზლის რეფლექსის გამომუშავებას, რაც მონახარშის და ალკოპოლის აღწერილი შეხამებით 2-3-ჯერ მიღების შემდეგ უვითარდება. განმეორებით მკურნალობას 1/2-1-2 წლის შემდეგ ახდენენ, ეს იმ შემთხვევაში, თუ გამოვლინდა ალკოპოლისადმი წინანდებული დიდი ლტოლვა.

გამონახარშს შემდეგნაირად ამზადებენ: 10 გ დაქუცმაცებულ ლიკოპოდიუმის ბალახს ჰყრიან მინის კოლბში, ასხამენ 200 მლ წყალს და 10 წუთს ადუღებენ ნელ ცეცხლზე, გაციების შემდეგ

კიდევ 200 მლ წინასწარ ანადულარ და გავრილებულ წყალს უმატებენ, ფილტრავენ (ბალახსაც ხელმოკერით სწურავენ) და მაცივარში ინახავენ არაუმეტეს ორი დღელამისა (ა. დ. ტუროვა, 1974).

ლურჯი ანუ სფერული ევკალიპტი — EUCALYPTUS GLOBULUS LABILL.

ჩირტისებრთა ოჯახში შედის. სკოადმზარდი შარადმწვანე 50-70 (100) მ სიმაღლის ხეა მძლავრი ფესვთა სისტემითა და მკვრივი შერქნით. ღეროსა და ტოტების ქერქი მოთეთრო-რუხია (ნაცრისფერი), რომელიც გრძელ ფილებად სძვრება ყოველწლიურად. ყლორტები ოთხწიბოიანია და ისე როგორც ფოთლები, ნაცრისფერი ნაფიფქითაა დაფარული. მისთვის დამახასიათებელია პეტეროფილია (ნაირფოთლიანობა). ყლორტებისა და ძირკვის ახალგაზრდა ამონაყარის ფოთლები მკდომარეა. ხშირად ძირით ყლორტზე შემოხვეული, ფორმით კვერცხისებრია გულისებრი ფუძით ან განიერლანცეტისებრია და ერთიმეორის მოპირისპირედაა განლაგებული. უფრო ხნიერი ხის მუქი მწვანე, ჩამოკიდებულ მდგომარეობაში მყოფი, ნამგლისებრ მოხრილი ლანცეტა, კიდემთლიანი გრძელყუნწა ფოთლები ტოტებზე მორიგეობითაა განლაგებული.

ყვავილები სათითაოდ ფოთლების ილიებშია გაბნეული, იშვიათად წყვილად, ზის ან მოკლეყუნწიანია. ყვავის ზამთარში ან ადრე გაზაფხულზე. კოლოფა ნაყოფი ნახევრად სფერულია და წახნაგოვანი.

ბუნებრივად გავრცელებულია ავსტრალიასა და კუნძულ ტასმანიაზე. კულტივირებულია შავი ზღვის სანაპირო ზოლში უმათერესად აჭარასა და აფხაზეთში. სხვა სახეობის ევკალიპტებთან შედარებით რამდენადმე უფრო ყინვაგამძლეა.

სამეურნეო გამოყენება მერქნის გარდა ქერქსაც აქვს, რომელიც მთრიმლავ ნივთიერებებს მუხასთან შედარებით გაცილებით უფრო მეტს შეიცავს. ყველაზე დიდი რაოდენობით მთრიმლავ ნივთიერებებს ევკალიპტის კანზე არსებულ „კინოს“ სახელწოდებით ცნობილი სპეციფიკური გამონაყოფი შეიცავს (73 პროცენტამდე). იგი დიდად ფასობს, როგორც ტყავის სათრიმლავი შესანიშნავი მასალა.

ნედლ ფოთლებში 0,70-1,26 პროცენტი ეთერზეთი მოიპოვება. ცინეოლის შემცველობის გამო ევკალიპტის ეთერზეთი საკმაოდ მაღალი ბაქტერიციდული აქტივობით გამოირჩევა და ამ მხრივ კარბოლის მქავეას აღემატება.

ცინეოლი დამლუპველად მოქმედებს დიფტერიის, მუცლის ტიფისა და სხვა დაავადებების გამომწვევ მკრობებზე. ამიტომაც, რომ ევკალიპტების ნარგაობაში ჰაერი პათოგენური მკრობებისაგან თითქმის სრულიად სტერილიზებულია.

ევკალიპტის ზეთი და ფოთლების ნაყენი ანტისეპტიკური თვისებების გამო ფართოდ გამოიყენება როგორც საინჰალაციო საშუალება სასუნთქი გზების დაავადების, ლარინგიტის, ტრაქეიტის, კატარალური და ჩირქოვანი ბრონქიტის, აბსცესისა და ფილტვის განგრენის დროს, აგრეთვე ინფიცირებული ჭრილობების, კანზე გამონაყრისა და წყლულების მოსაბანად. ნაყენი კუჭნაწლავის მწვავე დაავადებების დროს გამოიყენება, მასვე ხმარობენ კანის ზოგიერთი ჩირქოვანი დაავადებების სამკურნალოდ. დიდი გამოყენება აქვს ევკალიპტის ზეთს სხვადასხვა დაავადებების სამკურნალოდ (ი. ა. ალექსინა, 1962).

ბულგარეთის მედიცინის მონაცემების მიხედვით ევკალიპტს მენტოლის მსგავსად ადგილობრივი მანესთიზირებელი, სისხლძარღვებშემავიწროებელი, ანთების საწინააღმდეგო და ნაწილობრივ ანტიბიოტიკური თვისება გააჩნია. ევკალიპტის თოვლიანი ნაყენის სახით გამოიყენება (5 გ. ფოთოლი ერთ ჭიქა წყალზე) ბრონქიტისა და ბრონქიალური ასთმის დროს. ამავე დაავადებების დროს უფრო ეფექტურად მოქმედებს ევკალიპტის ეთერზეთი ინჰალაციის წესით გამოყენებისას. მზესუმზირას ზეთში გახსნილი ეთერზეთი (2:100) კარგი საშუალებაა ცხვირის ლორწოვანი გარსის ანთებისას (ზეთს ისხამენ ცხვირის ნესტოებში გრიპისა და ასპირატორული დაავადების დროს): ევკალიპტის ეთერზეთი სხვა ეთერზეთებთან (სკიპიდარის, ქაფურის, ქაფურის სპირტთან და სხვ.) ერთად ეფექტურად მოქმედებს გაციებით გამოწვეულ დაავადებების და რევმატიზმის წინააღმდეგ. იზელენ მტკიცეულ ადგილს (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

ვარდისებრთა ოჯახში შედის. დაბალი, 10 მეტრამდე სიმაღლის სეა, ყლორტები არც თუ იშვიათად ეკლებიანია. ტოტები გლუვი ნაცრისფერქერქიანია, ერთწლიან ყლორტებზე კი კანი მოყავისფროა. ქერქი ღეროზე მუქი ნაცრისფერია. საკმაოდ ღრმად დახეთქილი, უფრო ხშირად ღეროს ქვედა ნაწილში. 5-6 სმ სიგრძისა და 2-3 სმ სიგანის ელიფსური, ან მომრგვალო, წვერში წამახული და კიდენერხებილა, ახალგაზრდობაში ძლიერ შებუსხილი (განსაკუთრებით ქვემოდან), ხანდაზმულობაში შიშველი, ზემოდან პრილა ფოთლები ტოტებზე მორიგეობითაა განლაგებული.

ყვავილები დამოკლებულ ტოტებზე ფარისებრ ჯგუფებადაა შეკრებილი თეთრი ან მოვარდისფრო გვირგვინის ფურცლებით.

ტრუ ნაყოფი 3-5 სმ სიმსხოსია, მრგვალი ან კვერცხისებრი, მწიფდება აგვისტო-სექტემბერში. ყვავილობს მაის-ივნისში.

მრავლდება თესლით, ძირკვი იძლევა ამონაყარს. უფრო ხშირად მთის შუა და ქვედა სარტყლებშია გავრცელებული. ზღვის დონიდან 1500 მ სიმაღლეზე. გვხვდება როგორც ტყისპირებსა და ღია ადგილებში, ასევე წიფლისა და სხვა ფორმაციის კორომებში შენარევის სახით. მართალია გარკვეულწილად სიმშრალეს იტანს, მაგრამ ნორმალურად ტენით უზრუნველყოფილ კარგად დრენირებულ ნოყიერ ნიადაგებზე იზრდება. სინათლის მომთხოვნი მცენარეა.

ნაყოფები 16 პროცენტ შაქრებს (ფრუქტოზას, გლუკოზას და სახაროზას), 2,4 პროცენტამდე ვაშლის, ლიმონის და სხვა მჟავებს, 3 პროცენტზე მეტ პექტინებს, C, B¹, D² ვიტამინებს, კაროტინს, მთრიმლავ ნივთიერებებს, კალციუმს, ფოსფორს, რკინას და სხვა მარილებს შეიცავს (ი. ა. გუბანოვი, და სხვები, 1976). მაჟალოს ნაყოფი დიდი რაოდენობით მიდის ღვინის დასამზადებლად, მისგანვე კეთდება ნაირგვარი წვენები, სიროფი, ესენცია, ბურაჩი, მურაბა და ზილფაფა. საუცხოო მასალაა მარმელადის, ტულაპის და სხვა ტკბილეულისათვის. მაჟალოსაგან კეთდება კისილი და კომპოტი.

სამკურნალოდ მაჟალოს ნაყოფები გამოიყენება. ამ მიზნით საერთოდ უპირატესობას ვაშლის კულტურულ ჯიშებს ანიჭებენ.

ნედლ მაჟალოს გააჩნია ორგანიზმის მომმაგრებელი თვისება და ამის გამო დიეტურ საშუალებად ითვლება, ფართოდ გამოიყენება ავიტამინოზისა და კუჭაშლილობის დროს, ნაყენი კი სისხლნაკლოვანების დროს (ციტირებულია ს. ვ. სიდნევას, 1962) მიხედვით.

მაჟალოსაგან დამზადებული პრეპარატები მეცნიერულ მედი-

ცინაში გამოიყენება სისხლმბადი ორგანოების მუშაობის გასაუმჯობესებლად (ანემიები) და იგი შედის მცირე ხასიათის გარეგანი სისხლისდენის შემაჩერებელ საშუალებათა შემადგენლობაში.

მარწყვი — FRAGARIA VESCA L.

ფარდისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. მარწყვი 5-20 (30) სმ სიმაღლის მოვალწლიანი ბალახია. ფესვურიდან ერთი ან რამოდენიმე ღერო ამოდის. სამყურა, გრძელყუნწიანი ფოთლები ღეროს ძირშია დაჯგუფებული. ფოთლების ფოთოლაკები ზემოდან მუქმწვანეა, ქვემოდან კი ბაცი მწვანე მონაცრისფრო ელფერი.

ყვავილები ფარისმსგავსადაა შეკრებილი კენწრულ ნაწილში. ყვავის თეთრი ყვავილებით მაის-ივნისში. ნაყოფი ივნის-ივლისში მწიფდება. იგი

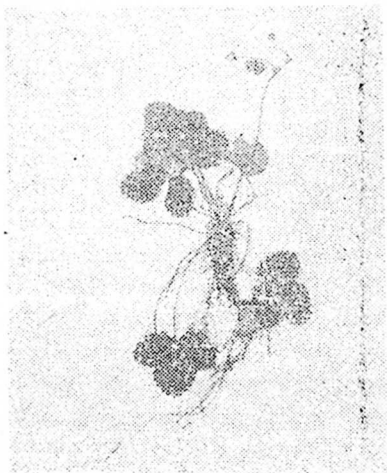
დიდი რაოდენობით გვხვდება დაბალი სიხშირის ტყეებში, განსაკუთრებით ნაძვნარებსა და სოჭნარებში, წიფლნარებში, ტყეებში არსებულ მცირეფართობიან მდელოებზე და ტყისპირებში.

მარწყვი უხვი ღალისმომცემ თაფლოვან მცენარეადა აღიარებულია. სამკურნალოდ გამოიყენება ნაყოფი და ღერო-ფოთლებიც. აგროვებენ ივნის-ივლისში.

მარწყვის ფოთლების ნახარშს ხმარობენ პირში გამოსავლებად პირის ღრუში ცუდი სუნის მოსასპობად, სვამენ კუჭნაწლაგების ანთების და ღამით ოფლიანობის დროს. აგრეთვე კოჭაშოილობის სამკურნალოდ, შარდმდენად და მარილების დაგროვების საწინააღდეგოდ.

ნახარშის მოსამზადებლად ერთ სუფრის კოვზ წვრილად დაჭრილ ხმელ ფოთოლს ასხამენ ერთ ჰიჩა წყალს და 15-20 წუთის განმავლობაში ადუღებენ ნელ ცეცხლზე. ამ დოზას იღებენ ერთი დღის განმავლობაში ნაწილ-ნაწილ რამოდენიმეჯერად.

ბულგარეთში ხალხური მედიცინა მარწყვის ფესვურისა და

ფოთლების ნახარშს იყენებს ნადვლის ბუშტის, თირკმელების და საშაღდე ბუშტის კენჭოვანი დაავადებების წინააღმდეგ (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

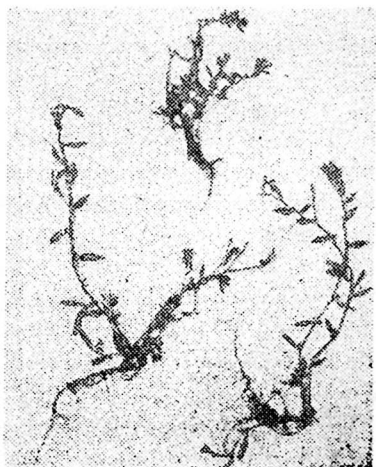
მარწყვით (ნაყოფი) მკურნალობენ ხალხში ელენტას და ასტრიტს. ფესვურის და ფოთლების ნახარში გამოიყენება შარდმდენ საშუალებად.

ბოლო წლების კლინიკური შესწავლით გამოიჩვენა, რომ ფოთლების ნახარში დღეში ექვსჯერ მიღების შემთხვევაში (თითო ჯერზე 2-3 სუფრის კოვზი) დადებითად მოქმედებს ხორხის კიბოს დროს, მკურნალობის სხვა თანამედროვე მეთოდების გამოყენებასთან კავშირში (კ. პ. ბალიცი, ა. პ. ვორონცოვა, ა. ი. კარპუხინა, 1966).

მ. ა. ნოსალის (1960) ცნობით სოლიტერის მოსაცილებლად, ავადმყოფები სკამდნენ ქაშაყს ხახვით და დიდი რაოდენობის მარწყვით. მარწყვს ყოველდღიურად სკამდნენ თითქმის სამ კილოგრამამდე. ასეთი მკურნალობის შედეგად სოლიტერი ავადმყოფს სცილდება მთლიანად. მარწყვი კარგ შედეგებს იძლევა ჰიპერტონიის, კუჭშეკრულობის და ფალარათიანობის დროს, ასევე გამოიყენება აგი ეგზემის საწინააღმდეგოდაც.

მატიბალა — POLYGONUM AVICULARE L.

წიწიბურასებრთა ოჯახში შედის. ერთწლიანი მცენარეა მთავარდერძა მცირედ დატოტვილი ფესვით. ფესვის ყელიდან მრავალი სუსტი წამოწეული ან მიწაზე გართხმული 30 სმ-მდე სიმაღლის ღერო იზრდება. წაგრძელებული ან წაგრძელებულლანცეტა ბლაგვწვერიანი, 1,5-2 სმ სიგრძისაა და 0,4 სმ სიგანის ფოთლები ღეროებზე მორიგეობითაა განწყობილი. მწვანე ყვავილების ყვავილთაგანი თეთრი ან წითელაწითელია, ამიტომ რიგ შემთხვევებში ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ წითელი

ყვავილებით ყვავის. ყვავილები 1-5 ცალის რაოდენობით გაბნეულია ფოთლების ილღობში. ნაყოფი 3 წასნაგოვანია, შავი, იშკიათად წაბლისფერია, რომლის სიგრძეც 2-3 მმ შეადგენს. ყვავის ივნისიდან დაწყებული მთელი ზაფხულის განმავლობაში. ძალიან ადვილად მრავლდება თესლით.

ერთ-ერთი ძალიან ფართოდ გავრცელებული მცენარეა მთელს საქართველოში გზების პირას, საცხოვრებელი ბინების შემოგარენში, საძოვრებზე, მდინარეთა სანაპიროებზე, მეჩხერ ტყეებში და ბუჩქნარებში. ადვილად იტანს გათელვას, ამიტომ კარგად იზრდება გზა-ბილიკებისპირას და ეზოებში.

მატიტელა შეიცავს მთრიმლავ ნივთიერებებს, შაქარს, ფისებს. ფლანურ გლიკოზიდ ავიკულარინს, ეთერზეთსა და ალკალოიდებს ძალიან მცირე რაოდენობით, ვიტამინებს C და K, კაროტინსა და დიდი რაოდენობით სილიციუმსაც. გარდა ამისა, მასში ნაპოვანია მიკროელემენტებიც: რკინა, მარგანეცი, სპილენძი, ვანადიუმი, კალციუმი, მაგნიუმი და ვერცხლი.

მატიტელას პრეპარატები სამეანო-გინეკოლოგიურ პრაქტიკაში საშვილოსნოდან სისხლისდენის შემაჩერებელ საშუალებად გამოიყენება, მშობიარობის შემდგომ პერიოდში და აბორტის შემდეგ სისხლდენის შემთხვევაში. ხალხურ მედიცინაში გამოიყენება შემკვრელ, შარდმდენ და სისხლისშემადეებელ საშუალებად.

ექსპერიმენტულად დადგენილია, რომ მატიტელას წყლითა და სპირტით გამონაწვლილი ზრდის სისხლში შედედების უნარს, ამცირებს სისხლის წნევას, ადიდებს ფილტვების სუნთქვით ამპლოტუდას და ვენტილაციურ გაცვლას, ახდენს საშვილოსნოს მუსკულატურის ტონიზირებას და ზრდის დიურეზს (ვ. ნ. ვოროშილოვი, ე. ს. ზაბოლოტნაია, 1962).

ჩინური მედიცინა მატიტელას სიცხისდამწვევ. შარდმდენ და მატონიზირებელ საშუალებად თვლის, გარდა ამისა რეკომენდებულია კანის ზოგიერთი დაავადების სამკურნალოდ (იბრაგიმოვი, იბრაგიმოვა, 1960).

მ. ა. ნოსალის მიხედვით (1960) ხალხური მედიცინა მატიტელას იყენებს ყველა სახის გასტრიტის სამკურნალოდ (ანთლია და პიპერხილია). კრილობებზე იკეთებენ მატიტელას წვენი სველ საფინებს, რომელიც ტკივილს აწყნარებს და გრანულაციას ხელს უწყობს.

ფილტვების ანთების, ძლიერი ბრონქიტის და პლევრიტის დროს ავადმყოფებს აძლევენ ჩაის შემოეგი ბალახების ნარევისაგან: კირისტრატა 5 გ. დიდგულას ყვავილები 5 გ და მატიტელა 5 გ.

კუჭაშლილობისას მატიტელას ცხელ ნახარშს სვამენ შვიტას-

თან შერევით. მათიტელას ორ ნაწილს იღებენ, შვიტას კი ერთ ნაწილს; ხარშავენ მაგარ წითელ ღვინოში 3 წუთს და ცხელ მდგომარეობაში სვამენ $1/3-1/2$ ჭიქის რაოდენობით ყოველ 4 საათში ერთხელ.

კენკოვანი დაავადებისას მათიტელა აქტიურად შლის კენჭებს, ქვიშად აქცევს და ასე გამოჰყოფს შარდთან ერთად, ასეთსავე შემთხვევებში გამოიყენება თანაბარი რაოდენობით ერთმანეთში შერეული შემდეგი ბალახების ნარევი: მათიტელა, სიმინდის „უღვავში“, „უენო“ ლობიოს პარკები, ქაფუნა და დათვის კენკრას ფოთლები. ერთ დღეში მისაღებად იღებენ 15 გ. ამ ნარევს 200 გ მღუღარე წყალზე, ასეთნაირად მომზადებულ ჩაის ერთი დღის განმავლობაში სვამენ ნაწილ-ნაწილ. მათიტელათი წარმატებით მკურნალობენ არა მარტო კუჭის, არამედ საშარდე ბუშტის კატარსაც.

ბულგარეთის მედიცინაში მათიტელა რეკომენდებულია როგორც სისხლშემადგებელი საშუალება კუჭში, საშვილოსნოსა და ნაწლავებში სისხლისდენის დროს (კუჭის და თორმეტგოჯა ნაწლავის წყლული, კუჭაშლილობის და დიზენტერიის; კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის ლორწოვანი გარსის ანთებით შემთხვევებში), უნიშნავენ აგრეთვე თირკმლებში ქვიშისა და კენჭების არსებობის შემთხვევაში. ნედლ დანაყილ ბალახს ჭრილობებზე იღებენ შეხორცების დასაქარებლად.

დასაღვეად ხმარობენ ცხელ ნაყენს 2-3 ჩაის კოვზ წვრილად დაჭრილ მათიტელას, უპირატესად ნედლს 2 ჭიქა მღუღარე წყალს ასხამენ, რაც ერთი დღე-ღამის დოზაა.

ბულგარეთის ხალხურ მედიცინაში მათიტელა რეკომენდებულია შარდმდენ საშუალებად თირკმელებისა და საშარდე ბუშტში კენჭისა და ქვიშის შემთხვევებში, კუჭსა და ნაწლავებში ტკივილების დასაწყნარებლად, კუჭის წყლულის, ბუასილის, უხვისისხლიანი მესტრუაციის, აგრეთვე კუჭაშლილობის, დიზენტერიის და ქალებში თეთრადშლის შემთხვევებში.

თირკმელებისა და საშარდე ბუშტის ანთების შემთხვევებში მათიტელას გამოიყენება საწინააღმდეგო ჩვენებით ხასიათდება და მისი მიღება დაუშვებელია, რადგან მათიტელაში არსებული სილიკატები თირკმელებს აღიზიანებს (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

ტიზიფისებრთა ოჯახში შე-
დის. მდგნალი საქართველოს
სხვადასხვა მხარეში ნაირგვა-
რი სახელწოდებითაა ცნობი-
ლი: კახურად — ბატიჭუკა,
მთიულურად და ხევსურულად
დგნალი და დგნარი, ფშავუ-
რად — ფოხვი, აჭარულად —
ცირცელა, რაჭულად — ძენ-
წნა, მეგრულად — ტუჯვარი,
სვანურად — ბაგვრა და სხვა.

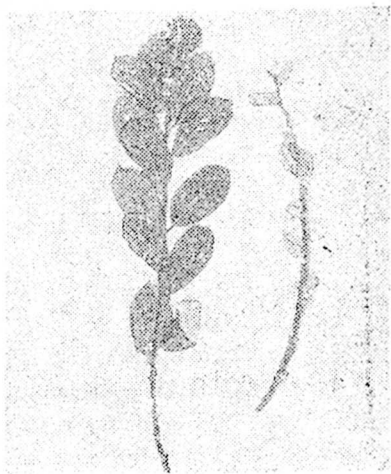
მდგნალი 15 მეტრამდე სი-
მაღლის ხეა ან მაღალი ბუჩქი.
სუსტად შებუსევილი ყლორ-
ტები მომწვანო-ნაცრისფერკა-
ნიანია. უფრო ხანდაზმული
ტოტეების ქერქი მურა ან რუხი

ფერისაა. კვერცხისებრი ან ელიფსური, 11-12 სმ სიგრძისა და 5-8
სმ სიგანის, კიდეებდაკბილული, ზემოდან მუქი მწვანე, ქვემოდან
ბუსუსიანი და ნაცრისფერი, წვერმობრეცილი, თირკმლისებრი
წყვილი ფოთოლთანით, ფოთლები ტოტეებზე მორიგეობითაა გან-
ლაგებული.

მდგნალი ერთბინიანი მცენარეა სქესგაყოფილი ყვავილებით.
რომელნიც მჭადა თანაყვავილებადაა შეკრებილი. მამრობითი მჭადა
მჯდომარეა, ძირში პატარა ფოთლებით, მოხაზულობით კვერცხისე-
ბრი, 4 სმ-დე სიგრძისა და 2 სმ-დე დიამეტრის. მდედრობითი მჭადა
ცილინდრულია 2 სმ-დე სიგრძის, მოკლე ყუნწით, რომლის ძირ-
შიც ყვავილიანი ქერქლებია განვითარებული.

მამრობითი მჭადა ყვითელია, მდედრობითი კი მოთეთრო. აღ-
რე მოყვავილე მცენარეა. ყვავის ფოთლების გაშლამდე მარტ-აპ-
რილში. ახასიათებს ძალიან უხვი თესლმსხმოიარობა. თესლი მაისში
მწიფდება. მრავლდება თესლით და ძირკვები უხვ ამონაყარს იძლე-
ვა.

ლიტერატურაში ფართოდაა გავრცელებული აზრი იმის შესა-
ხებ, რომ მდგნალის კალმები თითქოს არ ფესვიანდება. მეტყვევ ინ-
ჟინერმა ს. დ. გოლოშვილმა თავისი მრავალწლიური კვებით მიი-
ღო მდგნალის კალმების დაფესვიანების და დაფესვიანებული კალ-
მების კარგი ზრდა-განვითარების დადებითი შედეგები.

მდგნალს მოწითალოგულიანი მერქანი ახასიათებს. მოთეთრო ცილით. პარადოქსალურია, მაგრამ ფაქტია, რომ მდგნალის რბილი და მსუბუქი. გულიანი მერქანი ლპობისადმი დიდი წინაღობის თვისებით გამოირჩევა. ეს თვისება ხალხმა ძალიან კარგად იცის, ამიტომაც, რომ რაქაში, აჭარაში, ზემო ქართლსა და ბევრ სხვა მხარეში მოსახლეობა დიდ უპირატესობას აძლევს მდგნალის ბოძებსა და ჭიკოებს. მდგნალის ბოძის მიწაში ჩატლული ნაწილი რამოდენიმე ათეული წლის განმავლობაშიაც კი არ ლპება. მიუხედავად ამისა, ეს ფაქტი ლიტერატურულ წყაროებში რატომღაც დღემდე ნაკლებად ან სრულებითაც ფიქსირებული არაა.

მდგნალი უფრო მეტწილად სხვა ჯიშებთანაა შერეული, კარგად იზრდება ტყის პირებში. მაღალი მთის პირობებში, კერძოდ ისეთ სასვავე ადგილებში. სადაც ზევი ყოველწლიურად არ ჩამოდის, ან ფხვიერი თოვლის მასა ნაწილნაწილ ჩამოდის უმნიშვნელო ძალის მქონე მცირე ნაკადებად. მდგნალი წმინდა კორომებს ჰქმნის ზევის მოძრაობის მთელს სიგრძეზე. იგი მთაში ხშირად ტყის ზედა საზღვარსეა ხოლმე 2700 მ სიმაღლემდე ზღვის დონიდან. მეზოფიტი ჯიშია, მისი ნორმალური ზრდისათვის აუცილებელია ნესტიანი ნი-ადაგები.

მდგნალი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ობიექტია „ტირიფის ქერქის“ სამრეწველო მიზნებით დამზადების თვალსაზრისით, მისგან პირველხარისხოვან მთრიმლავ ექსტრაქტს იღებენ. რომელსაც საუკეთესო ხარისხის ტყავების გასათრიმლავად და შესაღებად იყენებენ. ტანინის შემცველობა მდგნალის ქერქში საშუალოდ 16,5 პროცენტს შეადგენს, მაგრამ მთელ რიგ ადგილებში იგი 21 პროცენტზე მეტია.

მდგნალის მამრობითი მჭადა ყვავილელების სპირტზე 10 პროცენტიანი ნაყენის გავლენა გულზე ისეთივეა, როგორც ფუტკარას მოქმედება (ნესუდერი, 1965).

მწვანე ნეკრის (ყლორტები ფოთლებით). რომელიც 200 მგ პროცენტ ვიტამინ C-ს შეიცავს. ამზადებენ საქონლის საკვებად. ნეკრის ზამთარში განსაკუთრებით ეტანება ცხვარი. თხა და მსხვილთესა რქოსანი საქონელი. ეს ფაქტი იმითაა საინტერესო, რომ ზამთარში საქონელს ვიტამინიანი საკვები აქვს მდგნალის მწვანე ნეკრის სახით, რაც წველადობას თვალსაჩინოდ ზრდის.

ქართული ხალხური მედიცინა მდგნალის ფოთოლს თირკმლების დაავადების სამკურნალოდ იყენებს.

მეჭეჭიანი არყი — BETULA VERRUCOSA EHRH.

ლიტვინოვის არყი, ბუსუსიანი არყი — BETULA

LITWINOWII A. DOLUCN.

არყისებრთა ოჯახში შედის. მეჭეჭებიანი არყი, როგორც დასავლეთ ისე აღმოსავლეთ საქართველოს მაღალ მთიანეთში, ზღვის დონიდან 1000-2300 მ სიმაღლეზე ფართოდ გავრცელებული ხეა.

ჩვენში ლიტვინოვის არყი-ცაა გავრცელებული უფრო მაღალმთიანეთში, ზღვის დონიდან 1800-2500 მ სიმაღლეზე. იგი მხოლოდ ქიზიყსა და ქვემო ქართლში არ გვხვდება.

მეჭეჭებიანი არყი სიმაღლით 20-22 მ აღწევს, ღეროს ქერქი თეთრი და პრიალაა, ხანში შესვლისას კი იშაშრება.

ახალგაზრდა ტოტები და ყლორტები დაფარულია მოყავისფრო ქერქით, რომელიც მრავალი ფისიანი ჯირკვალი მეჭეჭითაა მოფენილი; ახალგაზრდა ტოტები, ხნიერ ხეებზე ჩვეულებრივ დახრილ-ჩამოკიდებული მდგომარეობით ხასიათდება, ახალგაზრდობაში კი ტოტებს ჰორიზონტალური ან რამდენადმე აღმამდგომი მდგომარეობა უკავია.

სამკუთხა-კვერცხისებრი, თითქმის რომბული, წვერში წაწვეტილი ფოთლები გრძელყუნწიანია, კიდეებში მარტივად ან ორმაგ ხერხისებრ მახვილად დაკბილული, 40-70 მმ სიგრძითა და 30-50 მმ სიგანით, ქვედა მხრიდან ბადისებრი დაძარღვითა და ცვილისებრი ჯირკვლებით. ერთსახლიანი, სქესგაყოფილყვავილებიანი მცენარეა. ნაყოფის ფრთების სიგანე კაკლის სიმსხოს 2-3-ჯერ აღემატება.

ლიტვინოვის არყი უფრო ტანდაბალი ხეა (16-18 მ.), მისი ახალგაზრდა ღეროც თეთრქერქიანია, ხნიერ ღეროს ძირა ნაწილში კი ღრმად დაშაშრული და მოშაო რუხი ფერისაა. ქერქი ახალგაზრდა ტოტებზე უფრო მოვარდისფერია.

დახრილი ერთწლიანი ყლორტები ვეგეტაციის პირველ მესამედში ბუსუსებითაა შემოსილი, შემდგომ კი შიშველია, მაგრამ

ჯირკვლებით თხლად მოფენილი. ასევე ფოთლები ჯერ ბუსუსრანია, შემდეგ კი უბუსუსო.

ფოთლები ვეგეტატიურ ყლორტებზე კვერცხისებრი, ხოლო გენერატიულ ტოტებზე კი რომბულ-კვერცხისებრია მახვილი წვეროთი, კიდეებზე ორმაგხერხბილა, ნაყოფის (კაკლის) ფრთის სიგანე კაკლის სიგანის ტოლია, ზოგჯერ ოდნავ ვიწროც.

არყი, როგორც ტყის ჯიში, ადრე სარეველადაც კი ითვლებოდა, მაგრამ ამჟამად მას მრავალმხრივი გამოყენება აქვს სახანძრო მეურნეობის სხვადასხვა დარგებში. იგი შესანიშნავ ნედლეულს იძლევა ფიბროლიტის და არბოლიტის ფილების საწარმოებლად, წერილი სახარატო და დეკორაციული ნაკეთობისათვის, რაც მთავარია იგი ჩვენს მაღალ მთიანეთში ჰქმნის რა კორომებს, შესანიშნავად იცავს მთის სოფლის მეურნეობასა და სხვადასხვა სახის კომუნიკაციებს ნიაღვრების, თოვლის ზეავების და ცივი ქარებისაგან. თავისი მომხიბვლელი ჰაბიტუსითა და თეთრი ქერქით, რომელზედაც მუქი ხაზები მიმზიდველ კომპოზიციებს ჰქმნის, არყი დიდ დადებით ემოციურ ზეგავლენას ახდენს ადამიანზე და ამიტომ მაღალი დეკორაციული ღირსებებით გამოირჩევა, რის გამოც იგი შესანიშნავია მაღალი მთების გამწვანება-გამშვენიერებისათვის. გარდა ამისა, არყს ადამიანისათვის სხვა კიდევ უფრო დიდი მნიშვნელობის სიკეთეც მოაქვს.

არყის ფოთლები, კვირტები, ქერქი და მერქანი შეიცავენ სამკურნალო ნივთიერებებს, რომელთაც გამოყენება აქვთ მთელი რიგი დაავადებების მკურნალობაში:

დადგენილია, რომ არყის კვირტები შეიცავს ჯერ კიდევ მცირედ შესწავლილ ოფლმდენ და შარდმდენ ნივთიერებებს, აგრეთვე არომატულ ეთერზეთებსა და ფისს. უკანასკნელი წლების გამოკვლევებით დადასტურებულია, რომ შარდმდენი ეფექტი აღინიშნება თირკმელების გალიზიანების გარეშე, რასაც ზოგ შემთხვევაში ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს. არყის კვირტების წყლით გამონაწველილს აკეთებენ ჩაის დაყენების მსგავსად, ერთი ჩაის კოვზ კვირტზე ნახევარი ჩაის ჰიქა აღულებული წყალი, ამ რაოდენობის გამონაწველილს ერთი დღის განმავლობაში სვამენ სამჯერად მსუბუქ ფორმებში მიმდინარე გაციებულობის დროს (ე. მ. სალო, 1975).

ხალხურ მედიცინაში არყის კვირტების ღვინოზე ნაყენს ურჩევნად შესაზელად სახსრებში მტკრევის შეგრძნების დროს, ზოგან კი მის დალევასაც ურჩევენ კუჭის მოქმედების მოწესრიგებისათვის.

არყის ფოთლებზე მოხვედრილი მავნე ბაქტერიები 3-საათის განმავლობაში იხოცება. არყის მერქნისა და ქერქის მშრალი გამოხდით (ისეთ ჭურჭელში გახურებით, სადაც პაერის შეღწევა გამორიცხულია) მიიღება მუქი სითხე, რომელიც ხის კუპრის სახელწოდებითაა ცნობილი. ეს სწორედ ის კუპრია, რომელსაც სულ ერთი კოვზის რაოდენობით ერთი კასრი თაფლის გაფუჭება შეუძლია. მაგრამ მიუხედავად ცუდი გემოსა და სუნისა, კუპრი ფართოდ გამოიყენება დერმატოლოგიაში კანის დაავადებების სამკურნალოდ. კუპრი ვიშნევსკის ცნობილი მალამოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია, რომელიც ფართოდაა გამოყენებული ჭრილობებისა და წყლულების მკურნალობაში.

კუპრი თავისი ანტისეპტიკური ბუნების გამო ფართოდ გამოიყენება თანამედროვე მედიცინაში ეგზემის და კანის სხვა დაავადებების სამკურნალოდ.

არყის ღეროდან ადრე გაზაფხულზე გამონადენ წვეს ხალხური მედიცინა „გამაჯანსაღებელ სისხლს“ უწოდებს და დღეში სამჯერ სვამენ თითო ჩაის ჭიქას, ზოგჯერ კი უფრო მეტსაც ეგზემისა და კანზე არსებული გამონაყრის სამკურნალოდ. გარდა ამისა, არყის წვენი სასარგებლოდაა მიჩნეული ნიკრისის ქარისა და რევმატიზმის წინააღმდეგ. მისგან რუსები ადრინდელ დროში ბურანსაც ამზადებდნენ.

არყის ღეროზე სახლდება აბედა სოკოს ერთ-ერთი სახეობა, რომელსაც „ჩაგა“ ეწოდება (*Inonotus obliquus* (Pers.) Pil.) ჩაგა შეიცავს ქრომოგენური ნივთიერებების კომპლექსს, რომელთაც მედიცინაში ამ ბოლოს დროს გამოყენება პპოვეს კიბოთი შეპყრობილი ავადმყოფების მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. ჩაგას ნახარშით ხალხური მკურნალები ადრინდელ დროშიც ცდილობდნენ კიბოიანთა განკურნებას.

ჩაგას პრეპარატების ფართო კლინიკური შემოწმება ჩატარდა ავადმყოფებზე კიბოს მეოთხე სტადიაში, რითაც დადგინდა, რომ მათი გამოყენების შედეგად ავადმყოფობა უფრო კეთილად მიმდინარეობს, ავადმყოფებს უუმჯობესდებათ საერთო მდგომარეობა და ემატებათ სიმხნევე. ავადმყოფებს ძალიან შეუმცირდათ ან სულ გაუქრათ ტკივილები, გაუუმჯობესდათ მადა და ძილი, ნორმალური მდგომარეობის იქნა ნაწლავების ფუნქცია.

ჩაგას შემცველი ნივთიერებები გარკვეულწილად არეგულირებენ ავთვისებიანი სიმსივნით ჩაზნობილი სისხლ და ფერმენტწარმოქმნელ სისტემებს. ისინი ამაღლებენ დაავადებებისადმი ორგანიზმის მიერ წინააღმდეგობის გაწევის უნარს, მაგრამ, სამწუ-

ნაროდ ვერ სპობენ ავადმყოფობის გამომწვევ მიზეზებს (ვ. მ. სალო, 1975).

ა. დ. ტუროვას (1974) მიხედვით არყის კვირტები გამოიყენება გულის მიზეზებით გამოწვეული შეშუპების (გასიების) საწინააღმდეგოდ, როგორც შარდდამდენი საშუალება. თირკმლის ფუნქციის უკმარობის შემთხვევაში, მკურნალობის ამ სახის დანიშნვისაგან აუცილებელია თავშეკავება, იმის გამო, რომ მოსალოდნელია კვირტების ფისოვანმა ნივთიერებამ თირკმლის ქსოვილების გაღიზიანება გამოიწვიოს.

დადგენილია არყის კვირტების ნალველდამდენი მოქმედება, ამიტომ მათ უნიშნავენ ღვიძლისა და ნალვის სადინარების დაავადების დროს. აგრეთვე იყენებენ ტრაქეიტის დროს საღებინთექიცო და ამოსახველებელ საშუალებად.

არყის კვირტების სპირტზე ნაყენს (90° სპირტზე) ამზადებენ 1:5-ზე (1 ნაწილი არყის კვირტები, 5 ნაწილი სპირტი), უნიშნავენ თითო ჩაის ან სუფრის კოვზს ერთ მილებზე შარდმომგვრელ და ნალვლისმომგვრელ საშუალებად.

არყის კვირტების გამონახარშის მოსამზადებლად 10 გ კვირტებს 200 გ წყალს ასხამენ და ნელი დუღილით 15 წუთს ხარშავენ, სწურავენ დოლბანდში, იღებენ თითო სუფრის კოვზს დღეში 3-4-ჯერ.

არყის კვირტების ნაყენს ხალხში ოფლ და შარდმდენ საშუალებად იყენებენ. აგრეთვე რევმატიზმის წინააღმდეგაც. ახალ ფოთლებს მღუღარე წყალს ასხამენ და მის კომპრესებს სახსრებზე იღებენ.

კლინიკური შესწავლით დადგენილია ფოთლების ნაყენის დიურეტიული (შარდდამდენი) მოქმედება გულისისხლძარღვთა უკმარისობასთან დაკავშირებული შეშუპების დროს. ავადმყოფებს უღრდნებათ დიურეზი, უჭრება კიდურების სიმსივნე, მცირდება სულის ხუთვის შეგრძნება და საერთო მდგომარეობა უმჯობესდება. ფოთლიდან წყლიანი ნაყენი შემდეგნაირად მზადდება: ახალ ფოთლებს წვრილად აქუცმაცებენ, რეცხავენ ანადუღარი ცივი წყლით, ამ წყალს ღვრიან, შემდეგ 40-50° ტემპერატურის ანადუღარ წყალს ასხამენ და სამნახევარი საათის განმავლობაში დგამენ, წყალს გადასხამენ, დაქუცმაცებულ ფოთლებს სწურავენ. ამის შემდეგ ნაყენს დადგამენ 6 საათის განმავლობაში, ნალექს მოაცილებენ. მოხმარებისათვის გამზადებულ ნაყენს ინტენსიური მწვანე მოყვითალო ფერი აქვს, ოდნავ მწარე გემოთი, შეიცავს 155 მგრ C ვიტამინს. მწარე გემო ეკარგება ხის დაფხვილ ნახშირის გაფილტვრის შემდეგ, მაგრამ მასთან ერთად ვიტამინ C შემცველობაც 155-დან

75 მგრ პროცენტამდე მცირდება. შეიძლება აგრეთვე შაქრის ან ჭურჭლის სიროფით შეტკობა.

არყის ფოთლები სასარგებლო გამოდგა ნევროზისა და ნეფრიტის დროს, იგი რეკომენდებულია აგრეთვე შუავე რეაქციის შარდთან დიათეზისათვისაც.

ნაყენის დოზა: 50-100, ზოგჯერ 200 მლ დღეში 2-3-ჯერ კამაჟდე. არყის წვენი გამოიყენება საერთოდ მომამაგრებელ საშუალებად. ბრონქიტის, ბრონქოექტაზის, ტუბერკულოზის დროს თითო ჭიქა 2-3-ჯერ დღეში. გამოიყენება აგრეთვე ფურუნკულოზის დროს.

ჩაგას ნაყენის მომზადება შემდეგნაირად ხდება: სოკოს წყლით რეცხავენ და ალბობენ მდულარე წყალში, ისე რომ სოკო წყალში ჩაძირულ მდგომარეობაში იყოს, დალობა გრძელდება 4-5 საათის განმავლობაში. დამბალ სოკოს ხორცის საკვებ მანქანაში ატარებენ ან ქვასანაყით ნაყავენ. სოკოს დასალობად ნახმარ წყალს ნაყენს ჰოსამზადებლად იყენებენ. ერთ ნაწილ დაქუცმაცებულ ჩაგა სოკოს 5 ნაწილ (მოცულობის მიხედვით) დასალობად გამოყენებულ წყალს ასხამენ. რომელიც 50°მდეა გამთბარი. უფრო ცხელი წყლის გამოყენება სოკოს ნივთიერებების აქტივობას ამცირებს და ამიტომ არაა რეკომენდებული.

დგამენ 48 საათის განმავლობაში. წყალს ასხამენ. დანალექს შურავენ რამოდენიმე ფენა დოლბანდში. ამით მიღებულ საკმაოდ აქელ სითხეს აზავენ წყლით პირველდაწყებითი მოცულობის მიღებამდე. ნაყენის შენახვის ვადაა 3-4 დღე. ნაყენს იღებენ ანაციდური გასტრიტისა და სიმსივნეების დროს, როგორც საერთოდ მომამაგრებელ საშუალებას.

სიმსივნის დროს მოზრდილებს უნიშნავენ დღელამეში არანაკლებ 3 ჩაის ჭიქას განწილადებული მიღებისათვის. ჩაგას ნაყენი ტოქსიკური არაა. მაგრამ მისი დანიშვნა იზღუდება ისეთი დაავადებების დროს, როდესაც დაუშვებელია ბევრი სითხის მიღება. ამ შემთხვევაში სოკოს ნაყენი ხმარებული უნდა იქნას ჩაისა და სხვა სასმელების ნაცვლად, ან იყენებენ ორჯერ უფრო მაგარ ნაყენს (2 ნაწილი სოკო 5 ნაწილ წყალზე). ამასთან ურჩივენ რძის პროდუქტების მიღებას და ზღუდავენ ხორცისა და ცხიმების მიღებას. იკრძალება კონსერვების, შებოლილი პროდუქტების, ძხვისა და ცხარე საკვებ-სანელებლების მიღება. ამ პროცედურის დროს არ შეიძლება გლუკოზისა და პენიცილინის ვენაში შეშვება.

ჩაგათი მკურნალობა ცალკეულ კურსებად ხდება 3-5 თვის განმავლობაში, მცირე შესვენებებით (7-10 დღე) თითოეული კურსის შემდეგ. ხანგრძლივი მკურნალობისას ზოგ ავადმყოფს ვეგეტატიური ნერვული სისტემის აღზნება უძლიერდება, რაც თანდათან გა-

უვლის პრეპარატის დოზის შემცირებით ან დროებით მოხსნის შემთხვევაში.

ჩვილი ფოთლების წყლით გამონაწვლილი გამოიყენება ლამბლიოზის დროს 200 მლ დღეში 14-45 დღის განმავლობაში (მატი-სონი, ნიზკოვსკაია, მარტინოვა, 1965). არყის ფოთლების პრეპარატები კარგად მოქმედებენ ქოლევისტიტის დროსაც. (ე. გ. მინაევა, 1970).

სალხში რადიკულიტისა და რევმატიზმის სამკურნალოდ არყის ნედლეულს იყენებენ მტკივნეულ ადგილებზე.

არყის ჩვილ ფოთლებს გაზაფხულზე ამზადებენ და ჩრდილში ასმობენ (უფრო ეფექტურია ახალი ფოთლების გამოყენება). კვირტებს ადრე გაზაფხულზე აგროვებენ მათს გაშლამდე. ზამთარში შეგროვილ კვირტებს ხალხი ნაკლებეფექტურად თვლის.

მ. ა. და ი. მ. ნოსალების (1960) მიხედვით არყის კვირტებისაგან მომზადებულ ნაყენს (30 გ და უფრო მეტი რაოდენობის კვირტებს ასხამენ 70°-მდე სიმაგრის 1 ლ სპირტს) იღებენ დღეში სამჯერ 15-20 წუთს 1 სუფრის კოვზ წყალში განზავებით. კუჭის წყლულის და-მისი სხვა დაავადებების დროს, აგრეთვე იმ შემთხვევაშიც, როდესაც კუჭი საკმელს ვერ იხელებს. მასვე იყენებენ თირკმლების ანთების ნიადაგზე წარმოქმნილი წყალმანკისა და თირკმლების ყველა სხვა დაავადებების დროს, პატარა წვრილი მრგვალი პარაზიტიკების (ასკარიდები) წინააღმდეგ;

სპირტზე ნაყენის ნაცვლად, აღნიშნული ავტორების რჩევით, შესაძლოა აგრეთვე არყის კვირტების გამონახარშის გამოყენება: 5-10 გ კვირტები 1 ჩაის კიჭა წყალზე, რომელსაც დღეში სამჯერ სვამენ თითო კიჭას იმ დაავადებების წინააღმდეგ, რისთვისაც სპირტზე ნაყენს იყენებენ. ბულგარეთის მედიცინაში რევმატიზმის წინააღმდეგ არყის დასრესილი ფოთლების გამოყენებას ურჩევენ. რომელსაც მტკივნეულ ადგილებზე იღებენ და რამოდენიმე დღეს იტოვებენ.

არყის ქერქისა და მერქნისაგან მიღებულ კუპრს ეგზემის და კანის სხვა დაავადებების წინააღმდეგ იყენებენ. წყლიან ნაყენს ბულგარეთში შემდეგნაირად ამზადებენ: გამხმარ და დაქუციალებულ 4 ჩაის კოვზ არყის ფოთოლს ასხამენ ორ კიჭა მღულარე წყალს (ერთი დღის დოზა), თითოეულ კიჭა წყლს სისხელ სოდას უმატებენ იმ რაოდენობით, რასაც დანის წვერი აიღებს. მონახარშს კი შემდეგნაირად ამზადებენ: 4 ჩაის კოვზ გამხმარ და წვრილად დაჭრილ ფოთოლს (ან 2 ჩაის კოვზ არყის კვირტებს) ასხამენ ორ კიჭა წყალს, ხარშავენ ნელი დუღილით 15-20 წუთს და წურავენ

ერთი დღის დონა, მიიღება რამოდენიმე ჯერად, რომელსაც კვლავ მცირე რაოდენობის სასმელ სოდას უმატებენ.

არყის პრეპარატების მომზადებისა და გამოყენების ყველა შემთხვევაში ალწერილი წესები მრავალჯერ გამოცდილი და მისაღებია.

მეფეიანი ჰანუპატი — *EVONYMUS VERRUCOSA* SCOP.

ჰანუპატისებრთა ოჯახში შედის. ორ მეტრამდე სიმაღლის ბუჩქია მოშაო-ნაცრისფერი მკვებებით უხვად მოფენილი ყლორტებით. მოკლეყუნწიანი, მოგრძო-კვერცხისებრი, კიდებხერხებილა, 15-20 მმ სიგრძისა და 5-8 მმ სიგანის ფოთლები ტოტებზე ერთმეორის მოპირისპირედაა განლაგებული. მომწვანო-მურა ან მოყავისფრო-მოწითალო პატარა ყვავილები 3-9 ცალი ერთად შეკრებილია ნახევრად ქოლგისებრ თანაყვავილედში.

ნაყოფი ოთხბუდიანი, ბლავწიბოებიანი, უფრო მომწიფებისას მოვარდისფრო კოლოფაა. თითოეულ ბუდეში 1-2 კრიალა შავი ფერის, ნახევრამდე წითელი ფერის საბურველშემოხვეული, კვერცხისებრი თესლი ზის.

ყვავის მაის-ივნისში, ნაყოფები აგვისტო-სექტემბერში მწიფდება. თესლი 1-1,5 წელიწადში ღვივდება. ნელმზარდი ბუჩქია. კულტურაში 4 წლის, ბუნებაში კი 8-11 წლის ასაკში იწყებს მსხმოიარობას. უხვი თესლმსხმოიარობა 2-3 წელიწადში ერთხელ მეორდება, მცირე მოსავალს კი ყოველწლიურად იძლევა. მრავლდება თესლით, ფესვის ნაბარტყით და ძირკვის ამონაყრით.

ფართოდ გავრცელებული ბუჩქია როგორც დასავლეთ, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოს ტყეებში ქვეტყის სახით. ძალიან კარგად იტანს დაჩრდილვას. უფრო ხშირად გვხვდება ბარისა და მთის შუა სარტყლის ტყეებში ზღვის დონიდან 1200 მ სიმაღლემდე.

ფესვების ქერქი 8-10 პროცენტ, ზოგჯერ კი 35 პროცენტამდე

გუტაპერჩის შეიცავს. სწორედ ამის წყალობით არცთუ ისე დიდი ხნის წინათ მნიშვნელოვან ნედლეულს წარმოადგენდა ამ ტექნიკური პროდუქტის მრეწველობისათვის. ფესვები დიდი რაოდენობით მზადდებოდა ბუნებაში და სპეციალური პლანტაციებიც იყო გაშენებული გუტაპერჩის ნედლეულის უფრო დიდი რაოდენობით დამზადებისათვის.

ერთი ჰექტრიდან 0,44-4,3 კგ ხმელ ქერქს აგროვებდნენ. გუტაპერჩს ჭანჭყატის ღეროს ქერქი და ფოთლებიც შეიცავს. ქერქის დამზადებისას მერქანსაც იყენებდნენ მაქოების, მუსიკალური ხელსაწყოების, საქსოვი ჩხირების, სავარცხლების და სხვა წვრილმანი ნაკეთობებისათვის.

ნაყოფების ბუდეებისაგან მიიღება ყვითელი და ყავისფერი საღებავები.

მრეწველობისათვის გუტაპერჩის წყაროს წარმოადგენდა აგრეთვე კიღობანა *Evonymis europaea* L. რომლის თესლიდან გამოყოფილია საგულე საშუალებად გამოყენებული გლიკოზიდები.

წინათ კიღობანას ნაყოფის ფხვნილით ხოცავდნენ სახლის ბუხებსა და სხვა მწერებს, მკურნალობდნენ მუნს (ბლერს).

მათის პიტნა — CALAMINTHA GRANDIFLORA (L) MOENCH

ტუჩოსანთა ოჯახის წარმომადგენელია. მათის პიტნის ვარდისფერი ყვავილი ორტუჩიანია და ფოთლების ილიებში 3-7 ყვავილიან შეჯგუფულ ნახევარქოლგებადაა განლაგებული.

ღეროზე ერთიმეორის პირდაპირ განლაგებული საკმაოდ გრძელყუნწიანი ფოთლები კვერცხისებრია, კიდეებზე ხერხისებრი მსხვილი კბილებით. თეთრი ბეწვით მოფენილი ღეროს სიმაღლე 20-30 სმ ფარგლებში მერყეობს.

ყვავის ივლის-სექტემბერში. შუა და ზედა სარტყლის ტყი-

ან მთებში, გავრცელებულია აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ტენიან წიფლნარებში, წიფლნარ-ნაძენარებსა და ნაძენარ-სოჭნარებში.

ვარდისფერ-წითელი განიერტუჩიანი და გრძელმილიანი ყუავილების, აგრეთვე მოხდენილი ჰაბიტუსის წყალობით მთის პიტნა მალალი დეკორაციული ეფექტის მქონე მცენარეა.

ხალხური მედიცინა მის ფოთლებს იყენებს კუჭის აშლილობის და მომწიფებელ სისტემაში გაზების დაგროვების წინააღმდეგ, აწყნარებს შეტევიით ხასიათის ტკივილებს; გამოიყენება როგორც მალალხარისხოვანი საკაშმ-სანელებელი მცენარე. მართალია დიდი ლალიანობით არ გამოირჩევა, მაგრამ ფუტკარი მისგან მცირე ნექტარს მაინც იღებს.

ხალხი ღვინისათვის სასიამოვნო სუნისა და გემოს მისაცემად, აგრეთვე ჩაის ნაცვლად იყენებს.

მთის ლანძილი — ALLIUM VICTORIALIS L.

შრომანისებრთა ოჯახში შედის. მძაფრი ნიერის სუნის მქონე მრავალწლიანი ბოლქვიანი მცენარეა, მოგრძო კონუსისმაგვარი ბოლქვები საცრისებრი ბოჭკოების გარსშია გახვეული.

ღერო 30-75 სმ სიმაღლისაა, ძირში სიფრიფანა ვაგინით შემოხვეული. ლანცეტა ან ელიფსური 10-20 სმ სიგრძისა და 2-8 სმ სიგანის, ფუძისაკენ ყუნწად ქცეული 2-3 ფოთოლი პრილა და რკალძარღვიანია.

თანყვავილელი მრავალყვავილოვანია, ფორმით მრგვალი ან ნახევრად მრგვალი. ყვავილობა ყვავილედ თაღდახრილია, ყვავილობის ჟამს კი აღმამდგომი. ყვავის თეთრი-მომწვანო ელოფრის ყვავილებით. ივნის-ივლისში, ზოგჯერ უფრო ადრე ან შედარებით გვიანაც, იმის მიხედვით, თუ როდის დადგა გაზაფხული. მთის ლანძილი ტყის მცენარეა. გვხვდება როგორც წიწვოვან. ისე ფოთლოვან ტყეებში. ზოგჯერ სუბალპურ მდელოებზეც.

შესანიშნავი სამწნილე მცენარეა, ჩვენი ხალხი მას უხსოვარი დროიდან იყენებს საკმელად.

ფოთლები და ბოლქვები 730 მგ პროცენტამდე ასკორბინის მქაეას შეიცავს. გარდა ამისა მოიპოვება ეთერზეთი და გლიკოზიდი ალანინი.

ფიტოქიმიური შემადგენლობითა და ფარმაცოლოგიური ღირებულებით მთის ლანძილთან ახლოს დგას ლანძილი (*Allium ursi*-

რითი. იგი ორფოთლიანი, 15-60 სმ სიმაღლის, მრავალწლიანი ბოლქვოვანი მცენარეა. მოგრძო ფოთლები ლანცეტის მოყვანილობისაა, 3-6 სმ სიგანის ფოთლის ფირფიტა ძირში საკმაოდ ვიწროვდება, ყუნწში თანდათანობით გადადის.

სამწახნაგიანი ღერო 15-20 სმ სიმაღლისაა და ძირში ფოთლები ყუნწებიანად თხელი გარსითაა შემოხვეული, თეთრი ყვავილებით ყვავის აპრილ-ივნისის განმავლობაში. ყვავილენი ნახევარდკოლგისებურია.

ღანძილი ტიპური ტყის მცენარეა, გვხვდება წიწვოვან და ფოთლოვან ტყეებში, ასევე ტყისპირებში: მდიდარია ფიტონციდებით და სწრაფად სპობს ბევრ მავნე ბაქტერიას.

ჩვენი ხალხი მასაც უხსოვარი დროიდან სამწნილედ იყენებს, ახლად დაკრეფილს მოუხარშავდაც ჭამენ.

მძაფრი სპეციფიკური სუნის გამო ღანძილს საქონელი უხალისოდ, მაგრამ ზოგჯერ მაინც ძოვს ხოლმე. ღანძილის ძოვის შემთხვევაში საქონლის ხორცი არასასიამოვნო გემოს იძენს, რძე მოყვითალო-წითლად იღებება და ასევე უსიამოვნო სუნითა და გემოთი ხასიათდება.

მთის ღანძილი ნედლი, დამარილებული და დამწნილებული გამოიყენება სურავანდისა და ათეროსკლეროზის დროს, გააჩნია ჭიის დამდენი თვისება და ნაწლავების პერისტალტიკას აძლიერებს.

ღანძილი კი ძლიერი ბაქტერიციდური და ბაქტეროსტატიკური მოქმედების გამო ტრიქომონადური კოლპიტების სამკურნალოდ გამოიყენება. ექსპერიმენტებით დადგინდა, რომ მისი პრეპარატების ენაში შეყვანით სისხლის წნევა დაბლა იწევს (ა. ი. ლესკოვი, ა. ი. შრეტერი, 1962).

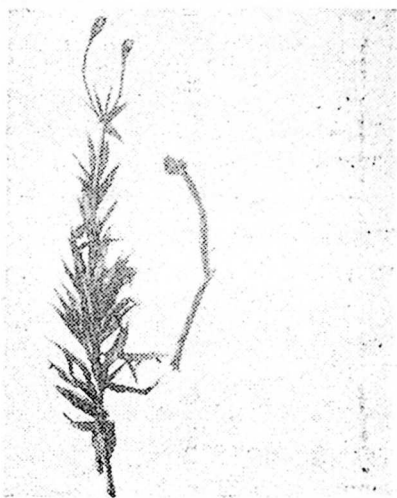
მთის შროშანი — LILIUM SZOVITSIANUM FISCH.
ET AVE — LALL

შროშანისებრთა ოჯახში შედის. მთის შროშანს რაჭა-ლეჩხუმში თიორშის, თიორშის, აჭარაში შროშანის, ჩირიშის სახელით იცნობენ. 50-100 სმ სიმაღლის მრავალწლოვანი, ხშირფოთლიანი, ბოლქვიანი მცენარეა. ბოლქვის გარეთა ქერქლები მოოქროსფერო-ყვითელია. ფართო ლანცეტისებრი, ქვედა მხრიდან ძარღვების გაყოლებაზე ბუსუსიანი ფოთლები ღეროზე მორიგეობითაა განწყობილი.

ყვითელი. შიგნიდან წინწყლებიანი ყვავილები კენწეროზე მტევნადაა თავმოყრილი, არცთუ იშვიათად მცენარეს მხოლოდ ერთი ყვავილი აქვს. ყვავილსაფრის ფოთლები უკანაა გადაგრეხილი. ანასიათებს სპეციფიკური მკვეთრი სურნელება. ყვავის ივნის-ივლისში, მთის ზედა სარტყელში, ყვავილობა აგვისტოშიც გრძელდება.

მთის შროშანი ჩვენი ტყეების მკვიდრია, გვხვდება აგრეთვე ტყისპირებში, ტყეკაფებზე, ბუჩქნარებში და სუბალპური შამბის (მაღალბალახეულის) შემადგენლობაშიაც.

რაჭაში მას ახმოებენ და ზამთარში მხალის სახით ხმარობენ. ფშავში, მთიულეთსა და გორის რაიონის მთის სოფლებში მის მოგრობნა-ყოფს კიტრანას უწოდებენ და უმად ჭამენ. სამხრეთ ოსეთში მოუ-მწიფებელ ნაყოფს მდულარე წყლით თუთქავენ და მარილწყალში დამწნილებულს აგრეთვე საკმელად იყენებენ. ბოლქვებიც მოხარ-შულ ან შემწვარ მდგომარეობაში იჭმება. რკინის მარილებთან შე-რევისას ბოლქვის ნახარში შავად ღებავს ქსოვილებს. მთის შრო-შანის ბალახისა და ბოლქვების ფქვილი ადრე საქართველოში ფარ-თოდ გამოიყენებოდა ქალაღის წებოდ. ამ მიმართებით იგი ახლაც საყურადღებოა ადამიანისათვის მისი უვნებლობის გამო; ბევრი სი-ნთეზური წებო მავნეა ადამიანისათვის.

ტერიფისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. მთროლაჲი ვერხვი საყოველთაოდ ცნობილი 30 მეტრამდე სიმაღლის ხეა, მომწვანო-მონაცრისფრო ქერქით, რომელიც ღეროს ქვედა წაწილში საკმაოდ ღრმანადარებიანია. ყლორტები ზრდის დასაწყისში შებუსვილია, შემდგომ კი შიშველი, ზღაგვად დაკუთხული, გლუვკანიანი. კვირტები წებოვანია.

ფოთლები დასაწყისში ნაცრისფერ ბუსუსიანია, შემდეგ კი შიშველი. დაგრძელებულ ყლორტებზე ფოთლები კვერცხისებრ-სამკუთხაა, ბოლო წვე-

ტიანი, კიდედაკბილული. დამოკლებულ ტოტებზე ფოთლები მომრგვალოა, კიდეტალისებრდაკბილული. ფოთლები საერთოდ ხეშეშია.

საქართველოში ფართოდაა გავრცელებული 1300-2100 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან. იგი საკმაოდ ფართო ეკოლოგიური დიაპაზონის მცენარეა, ამიტომ დაბლა ბარშიც 600 მეტრამდე ჩამოდის, ხოლო მთაში 2300 მეტრზეც კარგად იზრდება.

ქერქანი ფართოდაა გამოყენებული ასანთის წარმოებაში. პიონერი ჯიშების კატეგორიას განეკუთვნება, სინათლის მოყვარული, ვვალვისა და სიცივის ამტანი ჯიშია. ამ თვისებების წყალობით იგი ადვილად იკავებს გაშიშვლებულ ადგილებს, მაგრამ მასთან ნაძვის, სოჭის და წიფლის დასახლების შემთხვევაში დროთა განმავლობაში ველარ იტანს ამ ჯიშების ხეების დამჩრდილავ გავლენას და კორომის შემადგენლობიდან თანდათანობით ითიშება. სასურველი ჯიშია სუბალპური ზონის გატყევიებისათვის. ამაზე მიუთითებს მოძმე სომხეთის გამოცდილება. იქ სუბალპურ სარტყელში ხელოვნურად გაშენებული მთროლაჲი ვერხვი არყთან ერთად კარგი ზრდით ხასიათდება.

ქერქი მთროლაჲი ნივთიერებებით მდიდარია და ტყავის გასათრემლად გამოიყენება. წარსულში გამოიყენებოდა სამკურნალოდაც შარდის ხუთვის, სურავანდის, სიფილისის და ციებ-ციხე-

ლების დროს. მის ფოთლებსა და ყლორტებს მრავალი სახეობის შინაური და გარეული ცხოველი ჭამს.

სამკურნალოდ, ახლაც, მთრთოლავი ვერხვის ქერქსა და კვირტებს იყენებენ, რომლებიც შეიცავს მთრთოლავ ნივთიერებებს, მწარე გლიკოზიდებს (პოპულინი და სალიცილინი), ბენზოინის ჭკაევას, კაროტინს, ვიტამინ C-ს და სხვ.

კვირტებისაგან სპირტის ზემოქმედებით მიღებული ექსტრაქტის გამოკვლევით ცხადი გახდა, რომ მას ბაქტერიოციდული მოქმედების თვისება აქვს ზოგიერთი საშიში მიკრობის მიმართ (ოქროსფერი სტაფილოკოკი, ნაწლავების ტიფის გამომწვევი ბაქტერიები და სხვ.).

ქერქის ნაყენით ხალხური მედიცინა მკურნალობს კუჭის ანთროსებს, ხველებს, ციებ-ცხელებს და სვამენ მას როგორც შადის მომგვრელ საშუალებას. მთრთოლავი ვერხვის ახლად გამოწურული წველის სველ საფენებს იღებენ გველის ნაკბენზე.

კვირტებს ოფლმდენ საშუალებად იყენებენ, ხოლო ქერქის გამოხარშს ვენერიული დაავადებების დროს. ზოგჯერ მთრთოლავი ვერხვის კვირტებს იყენებენ საშარდებულის დაავადებების (ციხტიტი, შარდშეუკავებლობა), აგრეთვე ბუასილის, რევმატიზმის, ნიკრისის ქარის სამკურნალოდ. გარეგან საშუალებად იყენებენ წყლულებისა და დამწვრობათა მკურნალობაში.

მინდვრისნემსა — GALIUM VERUM L.

ენდროსებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. ოთხწახნაგოვანდეროიანი, 20-80 სმ სიმაღლის მრავალწლიანი მცენარეა. თავწვეტიანი, ქვემოდან მონაცრისფროდ შებუსვილი, ვიწროხაზურა ფოთლები ღეროზე რგოლურადაა განლაგებული. თითოეულ რგოლში 8-12 ფოთლია.

მოგრობო საგველასმაგვარად შეკრებილი ყვავილები კაშკაშა ყვითელი ფერისაა. ყვავის ივნის-ივლისის განმავლობაში. ძირითადად მშრალი ადგილების მცენარეა, ხშირად გზებზეა მშრალი მცენარეებსა და ციცაბო ფერდობებზე დასახლებულ მუხნარებში, ტყისპირებში, მშრალ მდელოებზე და ველებზე.

მინდვრისნემსას მიწისზედა ნაწილები შეიცავს გლიკოზიდ ასპერულოზიდს, მთრიმლავ და ფლაონურ ნივთიერებებს, ლიმონის მჟავას, C ვიტამინს და სხვ. ნაყენს სვამენ, როგორც ტკივილგამაყუჩებელ და დამაწყნარებელ საშუალებას სიყვითლის, კუჭის

ტკივილის, კუჭაშლილობის დროს, შარდმდენ საშუალებად წყალმანკისა და თირკმელების დაავადების შემთხვევებში.

ნედლი ბალახიდან გამოწურულ წვეს იყენებენ კანზე გამონაყრების, ეპილეფსიის, ისტერიის, აგრეთვე კანის კიბოს, კრილოზების სამკურნალოდ, იგი კარგ სისხლშემდებელ საშუალებად ითვლება. ცხვირიდან და კრილობებიდან სისხლდენის დროს. ტიბეტის მედიცინაში ფესვებს იყენებენ დაეყილობასთან დაკავშირებულ თირკმელების დაავადების და მალალი ტემპერატურის დროს (ვ. გ. მინაევა, 1970).

მინდვრისნემსას ჩაის (40,0 გ წვრილად დაქრილი აყვავებული და გამხმარი მცენარე 1 ლ წყალზე) იყენებენ წყალმანკის სამკურნალოდ. ნედლი ბალახიდან გამოწურულ წვეს 3 სირჩას დღეში 2-3 მიღებაზე იყენებენ შარდმდენ საშუალებად წყალმანკის, თირკმელების დაავადების, კანზე გამონაყრების, ჩირქოვანი მუწუკების, ეგზემის და სხვათა სამკურნალოდ. ცხვირიდან სისხლდენისას ნესტობში მის წვეს ისრუტავენ, სისხლმდენ კრილობებზე კი ყვავილის ნაფხვენს იყრიან (მ. ა. და ი. მ. ნოსალები, 1960).

მინდვრისნემსას პრეპარატებს ბულგარეთის მედიცინის მონაცემებით გამხსნელი და შარდმდენი თვისება აქვს. სკროფულოზის, კიდურების შეშუბების და კუჭ-ნაწლავის კატარის დროს: გამოიყენება ცხელი ნაყენი 2 ჩაის კოვზი ნედლეული ერთ ჭიქა მდულარე წყალზე, რაც ერთი დღის დოზას შეადგენს.

ნედლი ბალახის წვენი რძის შედედებას (აქრას) იწვევს, ამიტომ ზოგ ქვეყნებში მისი გამოყენებით განსაკუთრებული სახის ყველს ამზადებენ. ბულგარეთის ხალხური მედიცინა ნედლი ბალახის წვეს კანზე ქრონიკული გამონაყარის და კანის კიბოს სამკურნალოდ იყენებს (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

ძროხის მიერ მინდვრისნემსას შეკმის შემთხვევაში რძე წითელ ფერს იღებს. ფესვები საღებავ ნივთიერებას შეიცავს და მომწვანო-ყვითელი საღებავის მისაღებად გამოიყენება. კარგი თაფლოვანი მცენარეა.

მანანასებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. მოცვი დაბალი 15-40 სმ სიმაღლის ფოთოლმცვენი ბუჩქია, ნიდავში პორიზონტალურად განლაგებული ფესვურებითა და წიბოებიანი მწვანე, ყლორტებით, ნათელი მწვანე ფერის, მოკლეყუნწიანი, პრიალა, მოსახულობით კვერცხისებრი ან კვერცხისებრელისფერი, ნაპირებში წვრილ ხერხკბილა, 15-25 მმ სიგრძის, ფოთლები ტოტებზე მორიგეობითაა განწყობილი. თავჩაქინდრული, მომწვანო-ვარდისფერი, მომრ-

გვალა, 4-5 კბილიანი, ქოთნისებრ გვირგვინიანი ყვავილები ვარჯში სათითაოდაა გაბნეული ფოთლების იღლიებში.

ნაცრისფერ ნაფიფქიანი, შავი, 6-8 მმ სიმაღლის, წვნიანი, თავში ოდნავ მოჰყლეტილი, ბურთისებრ მრგვალი ნაყოფი კენკრაა, მოწითალო, იისფერი ხორცოვანი რბილობითა და მრავალი 1 მმ-მდე სიგრძის კვერცხისებრი თესლებით.

ყვავის მაისის მეორე ნახევრიდან ივნისის ჩათვლით. იმისდა მიხედვით, თუ როგორი ტემპერატურული რეჟიმი მყარდება ამ დროს მთაში. ყვავილობა საშუალოდ ორ კვირას გრძელდება. ნაყოფი ივლის-აგვისტოში მწიფდება, რომელიც მომეყო-ტკბილია, მეტად გემრიელი. უხვად მხოლოდ რამოდენიმე წელიწადში ერთხელ მსხმოიარობს. მცირემსხმოიარობა კი თითქმის ყოველ წელიწადს აღინიშნება.

გავრცელებულია როგორც დასავლეთ, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოს მაღალმთიანეთში. ძირითადად სუბალპებში, მაგრამ საკმაოდ ხშირად ვხვდებით ალპურ სარტყელშიც ზღვის დონიდან 3600 მ სიმაღლემდე.

სხვადასხვა ადგილებში განსხვავებული მოსავლიანობით ხასიათდება და იგი ერთ ჰექტარზე 100-800 კგ ფარგოებში მირყიობს.

მოცვის ნაყოფი შეიცავს 12-77 პროცენტ მთრიმლავ ნივთიერებებს. ორგანულ მჟავას, 6 პროცენტამდე შაქარს, 10-75 პროცენტამდე ვიტამინ C-ს, ვიტამინ A-ს. ფოთოლში ნაპოვნია მთრიმ-

ლაფი. ნივთიერებები, არბუთინი, აგრეთვე გლიკოზიდები, რომელთაც ინსულინის მსგავსი მოქმედების თვისება გააჩნიათ.

მოცვის ნაყოფების შემკვრელის თვისება ხალხში ოდითგანვეა ცნობილი. შემჩნეულია, რომ მოცვის ნაყოფების მიღების შედეგად ღამით ხედვის უნარი ძლიერდება. ხალხურ მედიცინაში ყელის ტკივილის, გემოროიდული სისხლდენის, თირკმლების კენჭოვანი დაავადების, ნიკრისის ქარების და რევმატიზმის სამკურნალოდ გამოიყენება.

ნაყოფს იყენებენ კისელების, სიროფების, მურაბების, ხილკენკროვანთა ღვინის, ნაყენების და ლიქიორის დასამზადებლად, აგრეთვე ღვინის შესაფერადებლად.

ფოთლის ნახარშს დიაბეტის სამკურნალოდ იყენებენ. თავლოვანი მცენარეა.

ა. ი. შრეტერის (1962) მიხედვით ნაყოფები გამოიყენება როგორც შემკვრელი ფაქიზი საშუალება კუჭ-ნაწლავთა სისტემის მწვავე და ქრონიკული აშლილობის დროს, განსაკუთრებით ბავშვებისათვის და მოზრდილებში გამწვავებული ენტეროკოლიტების სამკურნალოდ.

ფოთლებში არსებული გლუკოზიდი ნეომირტილინი მნიშვნელოვნად ამცირებს სისხლში შაქრის შემცველობას ცხოველებში ექსპერიმენტული ალლოქსნური დიაბეტის დროს. ნაყოფიდან მიღებული მირტილონი ჰისტოლოგიურ ტექნიკაში იმპორტული ჰემატოქსილინის ნაცვლად გამოიყენება.

ვ. გ. მინაევა (1970) მიუთითებს, რომ ხალხურ მედიცინაში მოკაის ნაყოფებს იყენებენ კუჭის კატარის წინააღმდეგ კუჭის წველის დაბალი მჟავიანობისას, კუჭნაწლავის ქრონიკული აშლილობის დროს, აგრეთვე თირკმლების კენჭოვანი დაავადების, სისხლდენის, ანგიინის პირის ღრუს ანთების, აგრეთვე ქერცლოვანი სირსველის სამკურნალოდ.

დადებითად მოქმედებს მოცვის ბევრი ნაყოფის მიღება ნიკრისის ქარების, რევმატიზმისა და ნივთიერებათა ცვლის დარღვივის დროს. ნაყოფების სჭილი ნახარშით ზოგჯერ იგზიმას და დამწვრობას მკურნალობენ. მხედველობის გასაუმჯობესებლად ნაყოფების სპირტზე ნაყენს იყენებენ.

ოთლები შეიცავს თლავონურ გლიკოზიდებს. მარგანესს, რკინას, ალუმინს, ჩრომს, სპილენძს, ირიცხოს, ბარიუმს და ტყვიას. იყენებენ წყალმანკის, თირკმლებისა და ნაღვლის ბუშტის კენჭოვანი დაავადების, პირიტონიკის, კუჭის სპაზმებისა და პირღებინების დროს. ვ. გ. მინაევაც ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ მოცვის ფოთლებს ინსულინისმაგვარი მოქმედების თვისება გააჩნია და

მისგან დამზადებულ პრეპარატ მირტილინს დიაბეტის სამკურნალოდ იყენებენ. ღერო-ტოტების ნახარშს ხალხში პარტახტინის ტიფის სამკურნალოდ იყენებენ.

უკრაინის ხალხურ მედიცინაში მოცვის ნაყოფები მარწყვთან ერთად გამოიყენება. საამისოდ მარწყვობის (დაახლოებით 3 კვირა) მთელ პერიოდში ნაწლავების ქრონიკული აშლილობით, კუჭის კატარით, დაბალმედიანობის კუჭის წვენის მქონე და სისხლსაკლული ავადმყოფები მოცვის ნაყოფთან ერთად მარწყვსაც ჭამენ (გ. ა. ნოსალი და ი. მ. ნოსალი, 1960). ამავე ავტორთა ცნობით მარწყვსა და მოცვს ცალ-ცალკე, ერთმანეთთან შერეულს და მორიგეობით მიღებას ურჩევენ თირკმლის კენჭოვანი დაავადებისას, მათ შორის მეტად მტკივნეული შეტევების დროსაც. უკანასკნელ შემთხვევაში რეკომენდებულია შვრიის ჩალისა და შვრიასთანაბარი რაოდენობის ნახარშის ცხელი აბაზანების მიღება.

შაქრიანი დიაბეტის დროს ურჩევენ მოცვის ფოთლების ჩაის (60 გ 1 ლ მღუღარე წყალზე).

გემოროიდალური (ბუასილური) სისხლდენისას ფოთლის ვამონაწვლილს იყენებენ (60 გ ფოთოლი 1 ლ ადუღებულ წყალზე).

სქლად მოხარშული (დიღნანს არ უნდა იხარშოს) ახლად დაკრეფილ მოცვის ნაყოფებს სქელ ფენად იღებენ ეგზემატურ ადგილებზე და დოღბანდით იხვევენ. ასეთ საფენებს ყოველ დღეს იცვლიან, კანზე მიმხმარ დოღბანდს რძის აქრის შედეგად მიღებული შრატით ალბობენ და ფრთხილად აძრობენ. ამავე ნახარშს და ზემოაღწერილი წესით სცხებენ კანის გამონაყარს, მუწუკებს, ნუკროტიულ წყლულზე და ცხელი. ორთქლით დამწვარ და სხვა სახის სიდამწვრეებით დაზიანებულ ადგილებს.

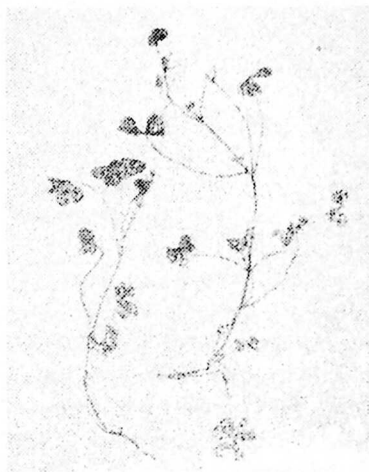
ნიკრისის ქარის, რევმატიზმის, ნივთიერებათა ცვლის დარღვევის და სხვა დაავადებების დროს მ. ა. ნოსალის მიერ თითქმის ყოველთვის აღინიშნა მაღალი დადებითი ეფექტი მოცვის ახლად შეგროვილი ნედლი ნაყოფის უხვად მიღებით.

ამავე ავტორის პირადი დაკვირვებით მოცვის ნედლი ნაყოფების უპირატესობა იმაში გამოიხატება, რომ კუჭაშლილობის მკურნალობისას პარალელურად ქრონიკულ ყაბზობასაც (კუჭმეკრულობა) კურნავს. ასეთი მკურნალობის შემდეგ ნაწლავების პერიტალტიკის ნორმალიზირება ხდება ხანგრძლივი დროით.

მოცვის რამოდენიმე სახეობა არსებობს, რომლებიც ერთნაირად გამოიყენებიან ზემოთ აღწერილი დაავადებების საწინააღმდეგოდ.

მჟავლასებრთა ოჯახში შე-
დის. მჟავლა 5-10 სმ სიმაღ-
ლის მრავალწლიანი ფესვე-
რიანი მცენარეა, რომელსაც
ნიწისხედა ღერო არ გააჩნია.
ფისვის ყელიდან ჯგუფურად
ამოსული სამყურა ფოთლები
გრძელყუნწიანია. ფოთოლაკე-
ბი უკუკვერცხისებრი მოყვა-
ნილიზისაა.

ყვავის აპრილ-აგვისტოს გა-
წმკვლილობაში თეთრი, ზოგჯერ
შოკარდისფრო ყვავილებით.
ფართოდაა გავრცელებული
უშოპრესად ხშირ ტყეებსა და
ბუჩქნარებში, განსაკუთრებით
წაძენარ-სოკნარებში და წიფლ-
ნარებში. ვვხვდება ჩრდილო ფერდობებზე დასახლებულ ფიკვნა-
რებშიაც.

ფოთლებში 0,9 პროცენტამდე თავისუფალი მჟავები და მათი
მარილები მოიპოვება (მეთუნმჟავა, ვაშლის, ქარვისა და სხვა მჟავე-
ბი). მათშივე მოიპოვება 150 მგ პროცენტამდე C ვიტამინი, A პრო-
ვიტამინი და რუტინი. ფოთლებისაგან მომზადებული სასმელი კა-
რგად კლავს წყლის წყურვილს. იგი თაფლოვანი და ფრიად დეკო-
რაციული მცენარეა (ი. ა. გუბანოვი, ი. ლ. კრილოვა, ვ. ლ. ტიხო-
ნოვა, 1976).

ლიტერატურაში არის ცნობა იმის შესახებ, რომ თუ ძროხამ
მჟაველი ჭამა, ნაღებისაგან ცხიმის გამოყოფა თითქმის შეუძლებელი
ხდება (Chopra K. N., 1965).

ბულგარეთის მედიცინაში მჟაველას ნედლ მდგომარეობაში გა-
მოყენება რეკომენდებულია ღვიძლის დაავადების, საჭმლის მომ-
წელებელი სისტემის დარღვევის, კუჭის წვენის მომატებული მჟა-
ვიანობის, სიყვითლის, თირკმელების დაავადების, სურავანდის
დროს, აგრეთვე პარაზიტი ჭიების წინააღმდეგ გამოიყენება ახალი,
დაუმკვნიარი ფოთლები. საჭიროა სიფრთხილე, რადგან ხანგრძლივი
გამოყენებისას აზიანებს თირკმელს. ბულგარეთის ხალხურ მედი-

ცინაში იგი გამოიყენება აგრეთვე, როგორც შარდმდენი საშუალება, უხვისისხლიანი მენსტრუაციის და ათეროსკლეროზის დროს (დ. იორდანოვი, დასხვები, 1968).

მრავალძარღვა — PLANTAGO MAJOR L.

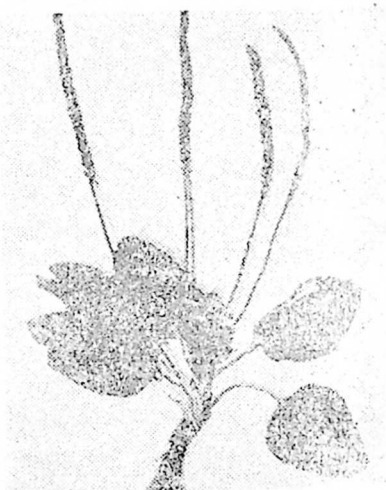
მრავალძარღვასებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. ფუნჯა ფესვებიანი მრავალწლიანი მცენარეა. როზეტად (მიწისპირად ღეროს ძირში ჯგუფურად) შეკრებილი, 3-7 რკალძარღვიანი, შიშველი ან მეჩხერბუსუსიანი ფოთლები კიდემთლიანია.

ყვავილები აღმამდგომ გრძელ თავთავისებრ ყვავილედშია შეკრებილი. ნაყოფი კვერცხისებრ-კონუსური კოლოფაა 5-34 თესლით. ყვავის ივნისიდან დაწყებული აგვისტოს ჩათვლით.

გავრცელებულია მთელი საქართველოს ტყიან ზონაში, განსაკუთრებით ტენით უზრუნველყოფილ ნიადაგებზე; გზა-ბილიკების გვერდით, ეზოებში, დაბალი სისწირის ტყის კორომებში.

ფოთლები შეიცავს გლიკოზიდ აუკუბინს, ქოლინს, C, K ვიტამინებს, კაროტინს. მათში ნაპოვნია ალკალოიდების ნიშნები, ლემონის მჟავა, ფერმენტები, მთრიმლავი ნივთიერებები.

ფოთლებს იყენებდნენ როგორც ამოსახველებელ საშუალებას ბრონქიტის, ფილტვის ტუბერკულოზის და ყვიანა ხველას დროს. ეფექტურად თვლიდნენ საჭმლის მომნელებელი სისტემის მოშლას პერიოდში, კუჭის კატარის შემთხვევაში დაბალი მჟავიანობით, მწვავე გასტრიტის, ენტეროკოლიტისა და წყლულოვანი დაავადების დროს როგორც სამკურნალო საშუალება, მრავალძარღვა ხალხური მედიცინიდან იყო ნასესხები და დიდი ხნის განმავლობაში მედიცინაში ნაყენის სახით გამოიყენებოდა. ამჟამად რეკომენდებულია

ბულია *Plantago psyleium*-ისაგან დამზადებული უფრო ეფექტური პრეპარატები პლანტაგლიუციდი და ნედლი ფოთლების წვენი.

მრავალძარღვას წვენი მალაფეფქტურია ქრონიკული გასტრიტის დროს (ა. დ. ტუროვა, 1974).

მრავალძარღვას წვენი კუჭის წვენს სიმკავეს მატებს და უნაშავენ მწვავე და ქრონიკული გასტრიტის, ენტერიტის, ენტეროკოლიტის შემთხვევაში. იგი კარგად მოქმედებს ქრონიკული ქოლესისტიტისა და დაბალმკაფიანობიანი წყლულის დროს. იღებენ წვენის სახით თითო სუფრის კოვზს დღეში სამჯერ კამამდე 15-20 წუთით ადრე. მკურნალობის კურსი 3-4 კვირიანია (კონდრატკინა, 1964; შეველავი, 1959). წვენი კრილობის შემხორცებელი საშუალებაა.

არც თუ დიდი ხნის წინათ მედიცინაში მიღებული იქნა პრეპარატი პლანტაგლიუციდი, რომელსაც წყლულის საწინააღმდეგო და სპაზმოლიტური მოქმედების თვისება გააჩნია, ამასთან კუჭის წვენის მკაფიანობასაც არეგულირებს. იგი რეკომენდებულია კუჭისა და თორმეტგოჯა ნაწლავის დაავადების სამკურნალოდ, გასტრიტის დროს კუჭის წვენის დაბალი და ნორმალური მკაფიანობით (ოპოლენცევა, ხაჯაი, 1966).

მრავალძარღვას ყველა სახეობის ფოთლებს ხალხური მედიცინა ფართოდ იყენებს ტუბერკულოზის, პეპატიტის, კუჭისა და თორმეტგოჯა ნაწლავის წყლულის, ბუასილის, თავის ტკივილების დროს, აგრეთვე სისხლის შემადედებელ და ამოსახველებელ საშუალებად. გარეგნულად ფოთოლს იყენებენ კრილობებზე, მუწუკებზე, კანის ანთებით პროცესებიან კერებზე და მწერების ნაკბენ ადგილებზე დასაფენად. მრავალძარღვას ახალი ფოთლების წვენს წინათ ყელის კიბოს სამკურნალოდ იყენებდნენ, თანამედროვე ხალხურ მედიცინაში კი მას კუჭისა და ფილტვის კიბოს სამკურნალოდ იყენებენ (ბალიცკი, ვორონცოვა, კარპუხინა, 1966) — ციტირებულია ვ. გ. მინაევას მიხედვით.

მრავალძარღვას თესლს იღებენ ქრონიკული კუჭშეკრულობისა და ნაწლავების ანთებითი პროცესების შემთხვევაში (კოლიტი, ენტეროკოლიტი), მას ღამ-ღამობით იღებენ 10-15 გ, რომელსაც წინასწარ მდულარე წყალს ასხამენ, ან ნაყენის სახით ხმარობენ (4-20 გ თესლი ერთ ჭიქა მდულარე წყალზე). სვამენ თითო სუფრის კოვზს დღეში 3-4-ჯერ. მთიანი ალტაის ხალხი მრავალძარღვას ფესვის ნახარშს შარდის ბუშტის ანთებითი პროცესის ჩასაქრობად იყენებს. ჩინურ მედიცინაში მრავალძარღვას ღეროების ექსტრაქტს ქრონიკული ბრონქიტის, მტკივნეული პლევრის, ფილტვის ტუბერკუ-

ლოზის და კუქის წყლულის სამკურნალოდ იყენებენ (ე. გ. მინაევა, 1970).

ყოველივე ზემოთ აღნიშნული დაავადების მკურნალობაში გამოიყენება, აგრეთვე ჩვენთან ფართოდ გავრცელებული ლანცეტა მრავალძარღვა — *Plantago lanceolata* L. მას ლანცეტა ფოთლები აქვს და ბევრად უფრო წვრილი, ვიდრე ზემოთ განხილული სახეობის მრავალძარღვას.

ლანცეტა მრავალძარღვას მიმართ მ. ა. და ი. მ. ნოსალები აღნიშნავენ, რომ იგი გამოიყენება კუქ-ნაწლავის ყოველგვარი კატარის დროს ფოთლების წყლით გამონაწვლილის სახით (50-60 გ ფოთოლი 1 ლ წყალზე). სვამენ თბილს: უზმოზე 1 ჭიქას, დანარჩენს კი მთელი დღის განმავლობაში 4 ნაწილად, ჭამიდან ერთი საათის გასვლის შემდეგ.

კუქის კატარის დროს მაღალი მკავიანობით უფრო ეფექტურად მოაჩნიათ ლანცეტა მრავალძარღვას სხვა ბალახებთან შერევა: ლანცეტა მრავალძარღვას ფოთლები 40,0 გ. კრაზანა — 40,0 გ. პატენა — 10,0 გ. მათიტელა — 20,0 გ. ფარსმანდუკის ყვავილები — 15,0 გ. კელიავის თესლი 6,0 გ. ამ ნარევიდან იღებენ 40,0 გ-ს და ასხამენ 1 ლ მდუღარე წყალს, თავდახურული ჭურჭლით მთელი ღამე თბილ ღუმელში დგამენ. უზმოზე სვამენ 1 ჭიქას. დანარჩენს კი 4 ნაწილად მთელი დღის განმავლობაში ჭამიდან ერთი საათის გასვლის შემდეგ.

საშარდე ბუშტის ანთებისას იღებენ შემდეგი ბალახების ნარევის წყლით გამონაწვლილს: ლანცეტა მრავალძარღვა — 40,0 გ, ქაფუნა — 40,0 გ, დათვის კენკრის ფოთლები — 40,0 გ, ტუიას ყლორტები — 30,0 გ, ნეგოს ყვავილები — 30,0 გ, არყის კვირტები — 30,0 გ, მათიტელა — 30,0 გ. ამ ნარევიდან იღებენ 40,0 გ და ასხამენ 1 ლ მდუღარე წყალს, მთელი ღამე თბილ ღუმელში დგამენ. დილით 10 წუთი ადუღებენ და იღებენ იმავე წესით, როგორც ზემოთ განხილული რეცეპტით მიღებულ გამონაწვლილს.

ლანცეტა მრავალძარღვას ნედლი ფოთლების წვენი დღეში 3 სუფრის კოვზი, მალარიის, არანამკურნალები ბრონქიტის, მშრალი ხველის და გულმკერდის სხვა დაავადებების საწინააღმდეგო საშუალებად ითვლება.

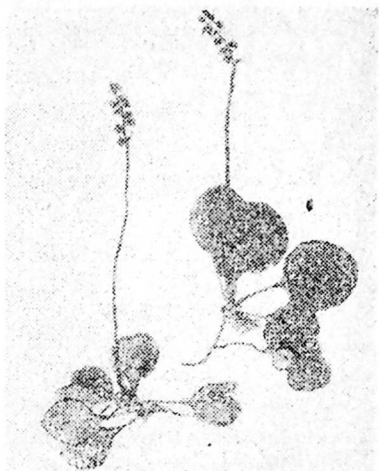
გარეგან სახმარად: ლანცეტა მრავალძარღვასა და ფარსმანდუკის თანაბარი რაოდენობის, დასრესილი ან დანაყილი ფოთლები სისხლის შემდეგდებელ, ანტისეპტიკურ და ქრილობის შემხორცებელ საშუალებად ითვლება.

ლანცეტა მრავალძარღვას ფოთლების წყალზე ნაყენის სველი საფენები სასარგებლოა თვალის ანთების დროს, ხოლო ამ ნაყენით თვალების ამორეცხვით თვალის უბეები ჩირქოვანი წარმონაქმნებისაგან იწმინდება. (მ. ა. და ი. მ. ნოსალები, 1960).

მსხალიჭა — PIROLA ROTUNDIFOLIA L.

მსხალიჭასებოთა ოჯახში შე-
დის. ტყია ამ ჭუჭუა მცენარის
ფოთლები თავის ძოყეასილო-
ბითა და სტრუქტურითა ფრიალ
წააგავს მსხლის ფოთლს, ეტ-
ყობა სახელწოდებაც ამ ფაქ-
ტთანაა დაკავშირებული. მისი
თოვლებზე მოყოლილი ფოთ-
ლები მწვანედ გადაიხამთრე-
ბენ სიღმე. ფოთლები დელოს
ძირშია შეგჯუფული (როზეტად
განწყობილი). მათი ყუნწები
ფირფიტებზე ოდნავ გრძელია.
ხოლო ფირფიტა კი მომრგვა-
ლო-კვერცხისებრი მოყვან-
ლობისაა.

სწორმდგომ საყვავილე ღე-
როსზე თოვლივით თეთრი ყვავილები აღმამდგომ მოკლემტევენადაა
შეკრებილი, ყვავილობაში მსხალიჭა ძალიან მიმზიდველია, იგი რა-
მდენადმე შროშანას მოგვაგონებს. დამახასიათებელი ყვავილებით
იგი ერთ-ერთი ულამაზესი ტყის ყვავილთაგანია.

ყვავის ივნის-აგვისტოში. უმეტესად თეთრი, ზოგჯერ მოვარ-
დისფრო ყვავილებით. ხშირად გვხვდება ნაძვნარებში, ფიჭვნარებ-
ში და ფიჭვნარ-ნაძვნარებში. გარდა ამისა, ჩვენს ტყეებში სხვა სა-
ხეობას მსხალიჭებიც იზრდება, რომელნიც თავიანთი ფოტოქიმი-
ური შემადგენლობით ახლოს დგანან აქ განხილულ სახეობასთან.

მსხალიჭა მაღალი დეკორატიული ღირსებების მცენარეა, მაგ-
რამ იგი ყოველ წელიწადს არ ყვავილობს. ისე როგორც ტყის სხვა
ბევრი მცენარისათვის, მისთვისაც დამახასიათებელია მეწლეობა.

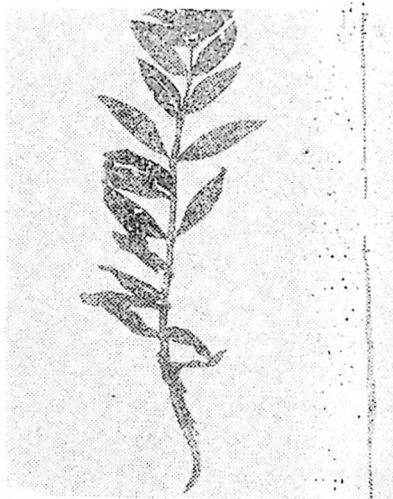
საერთოდ ეს მცენარე შხამიანია, წამლავს საქონელს და სისხ-
ლიან შარდვას იწვევს.

ხალხური მედიცინა იყენებს გულის სამკურნალოდ და შარდმდენ საშუალებად.

ბულგარეთის მედიცინის მიერაც მსხალიქას ფოთლები რეკომენდებულია, როგორც შარდმდენი საშუალება და გამოიყენება სწავლად ბუშტის ქრონიკული ანთებისას, შარდში ჩირქის გამრყობის შემთხვევაში, აგრეთვე წინამდებარე ჯირკვლის ანთების, წყალმანკის და თირკმლების ქრონიკული დაავადებების სამკურნალოდ. დანაყილი ნედლი ფოთლების ფაფისებრი მასა ძნელად შესახორცებელი კრილობებისათვის გამოიყენება. გარდა ამისა ნედლეულისაგან ცხელი ნაყენიც მზადდება. 1-2 ჩაის კოვზ ნედლეულზე 1 ჭიქა მდულარე წყალი (1 ღლის დოზა — დ. იორდანოვი, და სხვები, 1968).

ნაღველა — GENTIANA CRUCIATA L.

ნაღველასაირთა ოჯახს ეკუთვნის. საქართველოში ნაღველას მრავალი სახეობები იზრდება. ზოგ სხვა სახეობასთან ერთად ტყეებსა და ტყისპირებში უფრო ხშირად დასახელებული სახეობა იზრდება. აჭარაში ასისტავს, ბერძნულ ენდროს და შხამასაც უწოდებენ. იგი 50-70 სმ სიმაღლის, მრავალწლოვანი მცენარეა. მსხვილი ვასქელბული ფესვურით. ფესვის ყელიდან რამოდენიმე ღერო ამოდის, თვითელი მათგანი კი მარტივი ანუ დაუტოტავია და უხვადაა შეფოთლილი. ფოთლები ღეროზე მოპირისპირედაა განლაგებული. მათი სიგრძე 3-6 სმ-ია, ფოთოლს 3-5 ძარღვი გასდევს. ფირფიტა უყუნწოა, ღეროზე მჯდომი, კვერცხისმაგვარი, ლანცეტის მოყვანილობისა, წვერისაკენ შევიწროებული, ფუძეები ერთმანეთთანაა შეზრდილი.

ციხფერი ყვავილები ოთხწევრიანია და ღეროს ზედა ნაწილის ფოთლების ილღიებში ჯგუფურადაა განლაგებული. ყვავის ივნის-

ავვისტოში, თესლი სექტემბერ-ოქტომბერში მწიფდება. გვხვდება როგორც დასავლეთ. ისე აღმოსავლეთ საქართველოს ტყეებში, ტყისპირებზე, ნატყეიარ მდელოებზე და ბუჩქნარებში, მთაში ალპურ ზონამდე აღის.

მედიცინაში ნალველას ფესურა ფესვები გამოიყენება საჭმლის მონელების პროცესის დარღვევისას ახილისა და დისპეპსიური მოვლენებით, მადის მომგვრელ საშუალებად. მისი პრეპარატები ზრდის საჭმლის გამაღიზიანებლისადმი მგრძნობელობას, რის მეოხებითაც კუჭნაწლავის ტრაქტის სეკრეციისა და მოტორული ფუნქციის სტიმულირება ხდება, მათ ნალველის დენის გაძლიერების თვისებაც გააჩნიათ (ი. გ. ქუთათელაძე, 1962).

ნალველას ხალხური მედიცინა უფრო ფართოდ იყენებს. ხალხი ნალველას სახეობებს დიდ ყურადღებას აქცევს, იყენებს იმ სახეობას, რომელიც საცხოვრებელ რაიონში მოიპოვება.

ფესვებისა და ფესურის ნახარშის (15-20 გ 1 ლ წყალზე) გამოიყენება საჭმლის ცუდად მონელების შემთხვევაში. კუჭშეკრულობის, უმადობის, ფერმკრთალობის, უძლურობის, ნიკრისის ქარის, არტრიტის (სახსრების ანთებადი დაავადების), და გარეგნულად — ჩირქოვანი კრილობების დროს.

ხალხი უფრო ეფექტურად მიიჩნევს ნალველას ფესვ-ფესურის მაგარ ღვინოზე ნაყენს, რომელსაც დღეში 2-3 სირჩას იღებენ (ერთი სირჩა დაახლოებით 30-40 გ).

კუჭის წვენის მაღალი მკაევიანობის, ბერვის, გულწვისა და კუჭშეკრულობის დროს იღებენ ნალველას ფესვ-ფესურის პორტვეინზე ნაყენს (შეიძლება მისი შეცვლა მაგარ ღვინოზე ნაყენით). საამისოდ იღებენ ათ-ათ გრამ შემდეგ ნედლეულს: ნალველას ფესვ-ფესურას, ფორთოხლის ნაყოფის ქერქს, ფორთოხლის ფესურას, კრაზანას, ასფურცელას ყვავილებს, კატაბალახას ფესვებს, ბერულას. მთელ ამ ნარევეს 1 ლ წყალს ასხამენ და ფანჯარასთან 21 დღეს დგამენ, ისე რომ ფანჯარაში შემოსული მზის სხივები ნარევიან კურჭელს ხედებოდეს (ჭურჭელი, ჩვეულებრივ, მინისა უნდა იყოს). ამის შემდეგ წურავენ და სვამენ დილით უზმოზე 1 სუფრის კოვზს და ამდენსავე საღამოთი ძილის წინ.

გარეგან სახმარად ნალველას ფესვ-ფესურას შემდეგ შემთხვევებში იყენებენ:

1. ნაღველას ფესურისა და სააფთიაქო გვირილას ყვევილის თანაბარი რაოდენობის ფხვნილს ჩირქოვან კრილობებზე აყრიან.

2. ნაღველას ფესურისა და მუხის ქერქის მაგარი ნახარშით (ცხელ მდგომარეობაში) ძილის წინ ფეხების დათბილვა სასარგებლოა, ფეხების ოფლიანობის საწინააღმდეგო ხალხური საშუალებაა. ნახარშის კომპონენტთა რაოდენობა — 3 ნაწილი მუხის ქერქი და 1 ნაწილი ნაღველას ფესურა (მ. ა. და ი. მ. ნოსალები, 1962).

მ. ა. ნოსალის (1962) დაკვირვებით ნაღველა ეფექტური გამოდგა შემდეგ შემთხვევებში:

1. თვით ყველაზე მყარი გულწვაც (გულის რუჯვა) გაივლის ხოლმე იმ შემთხვევაში თუ სადილობის წინ ყოველდღე პივილებით სირჩა ღვინოს, რომელშიდაც 21 დღის განმავლობაში ჩაყრილი იყო წვრილად დაჭრილი ნაღველას ფესვები და ფესურები.

2. ნიკრისის ქარის დროს კარგად მოქმედებს ნახარში: 3 ჩაის კოვზ წვრილად დაჭრილ ნაღველას ფესვებსა და ფესურას 3 ჭიქა ცივ წყალს ასხამენ და 7-10 წუთს ხარშავენ. მთელ ამ ნახარშს ერთი დღის განმავლობაში სვამენ.

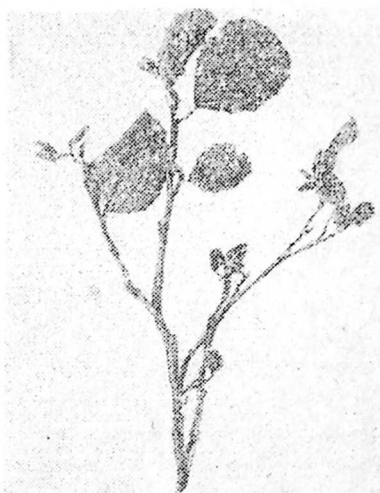
3. კუჭის კატარის დროს სვამენ ნახარშს: თითო ჩაის კოვზი თავდადგმით სავსე წვრილად დაჭრილი ნაღველას მიწისქვეშა ნაწილები, ფარსმანდუკი და ასისტავა — 3 ჭიქა წყალზე. ადულებენ 10 წუთს, მთელ ნახარშს ერთი დღის განმავლობაში სვამენ. მკურნალობის პერიოდში იცავენ დიეტას. ამავე ნახარშს ურჩევენ უმადობისა და კუჭ-ნაწლავის დაავადების დროს, აგრეთვე გაუფერულე-ბულ-დასუსტებულ ქალიშვილებს.

ნაღველა საკმაოდ პოპულარული სამკურნალო პალახია ბულგარეთის მედიცინაშიც. იქ სამკურნალოდ ამ მცენარის როგორც მიწისქვეშა, ასევე მიწისზედა ნაწილებს იყენებენ საჭმლის ცუდად მონელების საწინააღმდეგოდ, როცა ავადმყოფობას ახლავს ანთილია და დისპეპსია.

ნაცარა მურყანი — *ALNUS INCANA* (L.) MOENCH.

შავი მურყანი — *ALENUS GLUTINOSA* GAERTN.

ნაცრისფერი მურყანი არყი-სებრთა ოჯახში შედის. 15-20 მეტრამდე სიმაღლისაა. უფრო მეტად გვხვდება მდინარეების პირას და ნესტიან ხეობებში. გავრცელებულია სვანეთში, რაჭა-ლეჩხუმში, სამეგრელოში, სამხრეთ ოსეთში, მთიულეთში, თუშ-ფშავ-ხევსურეთსა და კახეთში, ერთეულად გორის რაიონშიც გვხვდება მდ. ლიახვის ნაპირებზე. ძირითადად მთის შუა და ზედა სარტყელში იზრდება ზღვის დონიდან 1800 მეტრამდე სიმაღლეზე. ზოგან მცირე რაოდენობით 1200-2000 მ. სიმაღლეზეც

გვხვდება. ხასიათდება მონაცრისფერო გლუვი ქერქით, ხნიერი ხეების ლეროს ქვედა ნაწილში ქერქი დაშაშრულია. ფესვები შედარებით ზედაპირულადაა განფენილი ნიადაგის ზედა ფენებში. ტოტებზე მორიგეობით განწყობილი ფოთლები კვერცხისებრი ან ელიფსური მოყვანილობისაა, რომელთა სიგრძე 4-10 სმ ფარგლებში მერყეობს, ფოთლის ფირფიტა წვერში წამახვილებულია, იშვიათად კი წვერმომრგვალებულიცაა, ფოთლის ფირფიტის ფუძე მომრგვალებული ან სუსტად გამოხატული გულისებრი მოყვანილობისაა, ნაპირები ორმაგხერხებილია და მახვილი დაკბილვით გამოირჩევა. ახალგაზრდა ფოთლები ხშირბუსუსიანია, უფრო გვიან კი ზემოდან შიშველი, ქვემოდან მორუხო-მწვანე ან მთლიანად რუხი ბუსუსები-თაა დაფარული. შავი და ბუსუსიანი მურყანებისაგან განსხვავებით ნაცრისფერი მურყანის ფოთლები, ყლორტების წვეროები და კვირტები არამწებავია. ერთსახლიანი მცენარეა სქესგაყოფილი ყვავილებით. ნორმალური ზრდისათვის კარგ განათებას საჭიროებს, ამასთან იგი სიცივის ამტანი მცენარეა და საკმაოდ მიმზიდველი გარეგნობა აქვს. ამიტომ სასურველია გამწვანებისათვის ხეობებსა და მდინარეთა ჭალებში.

შავი მურყანი — 10-25 მ სიმაღლის ხეა ღეროზე მუქი მონაცრისფრო დაშაშრული ქერქით. ყლორტების ქერქი მოწითალო ყა-

ვისფერია. ულორტების წვეროები წებოვანია, მოფენილია ბუსუსებითა და მეჭეჭებით. ფოთლები მომრგვალოა, ხშირად წვერში დამახასიათებელი ჩაღრმავებით. ეს ერთ-ერთი კარგი განმასხვავებელი ნიშანია ბუსუსებიანი არყისაგან, რომლის ფოთლებსაც თითქმის არასოდეს არ აქვს წვერში ჩაღრმავება.

შავი მურყანის ფოთლების კვერცხისებრი ფორმაც ხშირი მოვლენაა. ფოთოლი ზემოდან შიშველია, ქვემოდან კი მთავარი და მეორადი ძარღვების კუთხეებში ყავისფერი ბუსუსები შეიმჩნევა, ეს სახეობაც ერთსახლიანი მცენარეა სქესგაყოფილი ყვავილებით. იგი უფრო დაბლობი ადგილების მცენარეა და 1650 მეტრზე უფრო მაღლა მთაში იშვიათად გვხვდება.

ადრე ყველა სახეობის მურყანს (თხმელას) სარეველა მცენარეებად მიიჩნევდნენ. ამჟამად ქიმიისა და ფიზიკის მიღწევების წყალობით მურყანის მერქანზე მოთხოვნილება დიდად გაიზარდა. სათანადო ფიზიკური და ქიმიური რეაგენტების შემოქმედებით მურყანის მერქანი დიდ სიმკვრივესა და საუტხოო მუქ შეფერვას იღებს, რის წყალობითაც ფართოდ გამოიყენება მშენებლობასა და სახალხო მეურნეობის სხვა დარგებში. ქართველი ხალხი მურყანს ოდითგანვე იყენებდა მშენებლობასა და წვრილ სახარატო საქმეში. სამკურნალო თვალსაზრისითაც მურყანს ხალხი უხსოვარ დროიდან იყენებს გაციებით გამოწვეული დაავადებების, რევმატიზმის და ნიკრისის ქარის წინააღმდეგ.

მურყანის ქერქსა და გირჩაებს (ნაყოფები) შემკვრელი და მადეზინფიცირებელი თვისება გააჩნია. უკანასკნელმა გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ ეფექტური გამოდგა თხევადი ექსტრაქტი, 3 მლ ერთ მილებზე დღეში სამჯერ, რის შედეგადაც შემცირდა კუჭში გასვლის სიხშირე, ნორმირებული იქნა განავლის კონსისტენცია. გაქრა ლორწო და სისხლი განავალში, შეწყდა ტკივილები მუცელში (ა. დ. ტუროვა, 1974).

მედიცინაში გამოიყენება მურყანის ქერქისა და გირჩაკის (ნაყოფის) ნაყენი, გამონაწვლილი და თხევადი ექსტრაქტი.

ქერქის ხელიანი მონახარში, 15 გ ქერქი 200 მლ წყალზე. მიიღება თითო სუფრის კოვზი დღეში 3-4-ჯერ;

ქერქის სპირტზე ნაყენი: 25 გ ქერქი 3-4-ჯერ მეტ სპირტზე მიიღება თითო ჭერზე 30-40 წვეთი 2-3-ჯერ დღეში;

მურყანის ნაყოფების (გირჩაკების) სპირტზე ნაყენი 25-30 წვეთი დღეში სამჯერ. თბილისის ფარმაცოქიმიური კვლევითი ინსტიტუტის მიერ პრეპარატების მოსამზადებლად რეკომენდებულია შავი მურყანის გირჩაკები (ნაყოფები). (ვ. ე. შოთაძე).

საერთოდ თანამედროვე მედიცინაში თხმელის (მურყნის) ნაყოფებს იყენებენ როგორც შემკერელ საშუალებას მწვავე და ქრონიკული ენტერიტის, კუჭის კოლიტისა და ენტეროკოლიტის დროს. ამასთან იღებენ ქართველ მეცნიერთა მიერ დამუშავებული გირჩაყების მშრალ ექსტრაქტს, რომლისგან მიღებულ პრეპარატ-საც თხმელინი ეწოდება (0.5-0.6 გ დღეში 3-6-ჯერ). იყენებენ წყალზე ნაყენსაც (4 გ ერთ ჭიქა წყალზე. იღებენ $\frac{1}{4}$ ჭიქას დღეში სამ-ოთხჯერ). გირჩაყებიდან ამზადებენ კუჭაშლილობის სა-წინააღმდეგო ჩაისაც (ვ. გ. მინაევა, 1970).

მურყნის გირჩაყებს შემოდგომასა და ზამთარში აგროვებენ. ქერქს გაზაფხულზე. ხოლო ფოთლებს კი ნედლ მდგომარეობაში ხმარობენ ხალხში.

გაციების დროს. ავადმყოფზე ოფლმოსაგერელად ხალხში შემდეგ პროცედურას მიმართავენ. ავადმყოფს თხმელის ნედლ ფო-თლებზე აწვენენ და ზემოდანაც ბევრ ნედლ ფოთოლს აყრიან და შემდგომ საბანსაც გადაახურავენ. მოკლე დროის შემდეგ ადამიანი იოფლება. თანაც ოფლიანობა ძალიან ძლიერია. ოფლმდენის ეს საშუალება სასარგებლოდაა მიჩნეული გულით დაავადებულ ადა-მიანისათვის და მას მიმართავენ მწვავე რევმატიზმის, ატრიტის (სახსრების ანთებადი დაავადება), პოდაგრის (ნიკრისის ქარი), სახ-სრების რევმატიული ტკივილის დროს და სხვა (მ. ა. და ი. მ. ნო-სალები, 1960).

გახანგრძლივებული კუჭაშლილობის, მსხვილი ნაწლავების კა-ტარის, კუჭში ტკივილების გრძნობის და დეზინტერიის დროს ამ-ზადებენ წყლით გამონახარშს 50 გ გირჩაყებზე 1 ლ წყლის დასხ-მით და სვამენ ცხელ მდგომარეობაში დღეში სამ ჭიქას. ამავე მიზ-ნით ზოგან შემდეგნაირ შენარევს იყენებენ: მომწიფებულ, ჯერ კიდევ გაუშლელ მურყანის გირჩაყებს თანაბარი რაოდენობით ურე-ვენ ოთხფურცელა მარწყვა ბალახის ფესურებს და ჭინჭრის ფეს-ვებს. ამ ნარევს იღებენ 50 გ-ს 1 ლ წყალზე. ალბობენ წყალში ერ-თი ლამის განმავლობაში, დილით 10 წუთს აღულებენ ნელ ცეცხ-ლზე. სვამენ ცხელს უზმოზე ერთ ჭიქას. დანარჩენს კი ერთი დღის განმავლობაში ოთხჯერად.

მურყნის გირჩაყების პრეპარატებს ხალხური მედიცინის პრა-ქტიკაში სისხლდენის შემამჩერებელ საშუალებადაც იყენებენ. მთრილავე და საღებავი ნივთიერებებით სიმდიდრის ვამო თხმე-ლის ქერქს საღებავ და მთრილავე საშუალებადაც იყენებენ.

ნეგო, უკვდავა — HELICHRYSUM PLINTHOTALYX
(C. KOCH.) SOSN.

რთულყვავილოვანთა ოჯახის წარმომადგენელია. მოთეთრო ანუ ვით ქეჩისეაო მოფეილი, ლეოს სედა ნაწილში განლაგებული ფოთლები მოყვანილობით ხაზურია, ქვედა ხაზილში კი ხაზურ-ნიჩბისებრი, თავდალაგვი, ფოთლების სიგანე 2-4 მმ ფარგლებში მერყეობს. 10-40 სმ სიმაღლის ღეროც მთლიანად შებუსვილია. 4-5 მმ სიგანის კალათები ფარისებრ ყვავილედადა შეკრებილი, მათი საბურველის ფოთლები მკრთალი ყვითელია ან ნარინჯისფერი (ა. მაყაშვილი, 1953).

იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყლის მშრალ ხირხატ ადგილებში, მუხნარი ფორმაციის ტყეთა შორის არსებულ მშრალ მდელოებზე, ტყისპირებზე, ზოგჯერ მდინარეთა ქალებშიც. დამახასიათებელია ქართლის, ქიზიყის, გარდაბნისა და მესხეთისათვის.

საქართველოში სულ 5 სახეობის ნეგოა გავრცელებული. ფარმაკოლოგიურად და კლინიკურად ყველა მათგანი ჯერ კიდევ სრულყოფილად არაა გამოკვლეული, მაგრამ მედიცინაში ფართოდ ცნობილ *Helichrysum arenarium* (L.) Moench-თან ყველა მათგანი ერთმანეთთან ფარმაკოქიმიურად ცოტად თუ ბევრად ახლოს დგას და სამკურნალოდ ხალხი ყველა მათგანს იყენებს. ყვავის ივნის-აგვისტოში, ნაყოფები მწიფდება აგვისტო-სექტემბერში. გამოიყენება კენწეროს ყვავილოვანი კალათები 1-2 სმ ღეროსი.

ყვავილების კალათები მათი მიმდინარე ღეროს კენწერული ნაწილით შეიცავენ 0,25 პროცენტ ფლაონოიდურ გლიკოზიდებს, სტერინს, ფისებს, 0,05 პროცენტ ეთერზეთს, საპონინებს, შაქარს, მთრიმლავ და საღებავ ნივთიერებებს, ცხიმმჟავებს, კაროტინს, C და K ვიტამინებს, ნატრიუმის, კალიუმის, კალციუმის, რკინის, მარგანეცის მარილებს (ი. ა. გუბანოვი, ი. ლ. კრილოვა, ვ. ლ. ტიხონოვა).

ნეგოს ყვაილები (ჯალათა ყვაილები) მედიცინაში გამოიყენება ლეიძლის, ნალვლის ბუშტისა და ნალვლის სადინარების მწვავე და ქრონიკული დაავადებების დროს. ავადმყოფთ უმცირდებათ გულის რევა, პირღებინება, ლეიძლის არეში ტკივილების გრძნობა, მეტეორიზმი (მუცლის ბერვა გაზების დაგროვების გამო), აფერხებას ლეიძლის გადიდებას. ნეგო მცირედტოქსიკურია, ზრდის ნალვლის გამოყოფას, ამცირებს ნალვლის მეჩავეების კონცენტრაციას, ნალველში ბილირუბინის და ქოლესტერინის შემცველობას, ასევე კუჭისა და კუჭქვეშა ჭირკვალის სეკრეტორული ფუნქციების სტიმულირებას, ზრდის დიურეზს (ა. ს. ბელიკოვი, 1962).

ნალვლისდენის გამაძლიერებელი ჩაი კეთდება შემდეგნაირად: 400 მლ წყალზე იღებენ 10 გ შემდეგი ბალახის ნარევს: 3,0 გ ნეგოს ყვაილი. 3,0 გ სამყურას ფოთოლი, 2,0 გ პიტნის ფოთოლი, 2,0 გ ქინძის თესლი. 1 ჩაის კოვზ ნარევს ასხამენ 2 ჭიქა მდუღარე წყალს და თავდახურული ჭურჭლით 20 წუთს დგამენ, სწურავენ, აგრილებენ და თბილ მდგომარეობაში სვამენ ნახევარ-ნახევარ ჭიქას დღეში სამჯერ, ჭამამდე 30 წუთით ადრე.

ნეგოს ნახარშის მოსამზადებლად იღებენ 10 გ დაქუცმაცებულ ყვაილს, ასხამენ 200 მლ ოთახის ტემპერატურის წყალს და აცხელებენ მდუღარე წყალში ჩადგმით 30 წუთის განმავლობაში. ამასთან ხშირად ურევენ. აგრილებენ 10 წუთით, წურავენ წყლიან ნაყენს და ყვაილებსაც ხელის მოკერით, უმატებენ 200 მლ მდუღარე წყალს. იღებენ თითო სუფრის კოვზს დღეში 3-4-ჯერ, ჭამამდე 10-15 წუთით ადრე (ა. დ. ტუროვა, 1974).

მ. ა. ნოსალი (1960) აღწერს ნეგოს გამოყენების თავის გამოცდილებას სიყვითლის მკურნალობაში და აღნიშნავს, რომ ზოგ ავადმყოფს ნეგოს ჩაის სმისას სიყვითლე უქრებოდათ ხუთ დღეში. ზოგიც პყრიდა ასკარიდებს, რომელნიც ყვითლად იყო შეფერილი.

ნეგოს წყლიანი ნაყენი (40,0 გ 1 ლ მდუღარე წყალზე) ნალველსადინარების მკურნალობასთან ერთად, დადებითად მოქმედებს თვით ლეიძლზეც, განსაკუთრებით ცეროზის და ქვალების დროს. იმავე გამონაწვლილს იყენებენ კუჭ-ნაწლავების ტრაქტის დაავადებისას, აგრეთვე შარდ-სასქესო ორგანოების, საშარდი ბუშტის ჩათვლით მკურნალობაში, არაგამალიზიანებელ შარდმდენ საშუალებად (მ. ა. და ი. მ. ნოსალები, 1960).

ბულგარეთის მედიცინა ნეგოს პრეპარატებს იყენებს როგორც შარდმდენ საშუალებას თირკმლებისა და საშარდი ბუშტის ანთებისას მტკივნეული შარდვით, ნალვლის ბუშტის კენჭოვანი და ანთებადი დაავადების სამკურნალოდ და ნალველდამდენ საშუალებად.

იყენებენ წყლიან ნაყენს: 3 ჩაის კოვზი დაქუცმაცებული ნე-

გოს ყვავილები 2 ჰექტარზე წყალზე, დგამენ 8 საათის განმავლობაში (დღე-ღამის დოზა) — დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი (1968).

ნეგოს ფესვოვანი ნივთიერებები ანტიბიოტიკ არენარის შეიცავს, რომელიც ფიტოპათოგენურ ბაქტერიებს თრგუნავს (განსაკუთრებით პომიდორის კიბოს გამომწვევ და პარკოსნების ბაქტერიების წინააღმდეგ და სხვ.). ეს ფაქტი იმის საშუალებას იძლევა, რომ აღნიშნული ბოსტნეული კულტურების მკურნალობაში ფრიად სახიფათო ქიმიკატების ნაცვლად გამოვიყენოთ არა მარტო უვნებელი, არამედ ადამიანის მკურნალი ესოდენ პოპულარული ბალახი ნეგო.

ნეგოს ინსექტიციდური თვისებაც გააჩნია და გამოიყენება ჩრჩილის წინააღმდეგ.

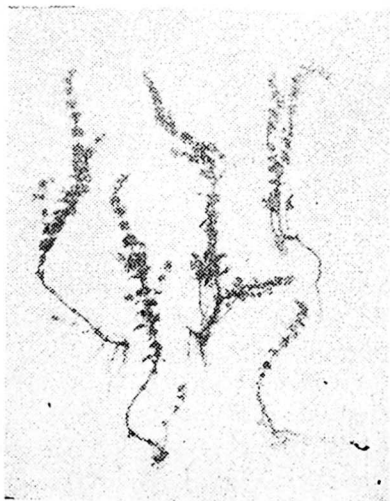
ოხბალო — MENTHA PULEGIUM L.

ტუჩოსანთა ოჯახში შედის. მრავალწლიანი 10-50 სმ სიგრძის აღმამდგომი ან მიწაზე გართხმული, ორწახნაგოვანი ღეროებიანი, ფესვურიანი მცენარეა. მოკლეყუნწიანი, 8-30 მმ სიგრძისა და 5-12 მმ სიგანის, კვერცხისებრი ან ოვალური, ბეწვებით შებუსხილი ფოთლები ღეროზე ერთიმეორის პირისპირაა განლაგებული.

მოვარდისფრო - მოიისფრო, ზოგჯერ თეთრი ყვავილები ფოთლების ილღიებში ჩხრო ყვავილებად შეკრებილი, რომელთა ჯამი 3 მმ-დე სიგრძისა და ბანჯგვლიანი, ქვედა

ტუჩი 2 სადგისისებრი, ზედა 3 ლანცეტა ძირგანეირი სამკუთხისებრი კბილებით. ყვავის ივლისში. მრავლდება თესლით და ბუჩქის დაყოფით (ვეგეტაციურად).

იზრდება ტყიანი ზონის მდინარეთა სანაპიროებზე, საერთოდ კონესტიან ადგილებში. გვხვდება ძირითადად აფხაზეთში, სამეგ-

რელოში, იმერეთში, აჭარაში, გურიაში, რაჭაში, ლეჩხუმსა და სვანეთში.

ხმელი ფოთლები 2 პროცენტამდე, მთლიანად ნედლი მიწისზედა ნაწილები კი 0,12-0,7 პროცენტ ეთერზეთს შეიცავს, რომლის შემადგენლობის 99-პროცენტამდე ნაწილი პულეგონსა და ლიმონენზე მოდის (გ. ვ. კანდელაკი, 1955). ზეთი გამოიყენება პარფიუმერიაში, საკონსერვო და საკონდიტრო წარმოებაში სასმელების, ჩაის და ძმრის არომატიზირებისათვის. შესანიშნავი ბალახია შექამანდებისათვის, განსაკუთრებით პოპულარობით სარგებლობს ტყემლის საწებლისათვის.

ხალხური მედიცინა იყენებს კრილობის შემახორცებელ და ანტისპაზმურ, აგრეთვე ყვიანა ხველის, ასთმის და ისტერიის დროს დამაწყნარებელ საშუალებად. ყველა ამ შემთხვევაში რაჭაში ამ ბალახის წყლიან ნაყენს იყენებენ. გარდა აღნიშნულისა, ომბალო შესანიშნავია იმითაც, რომ მისი სურნელი აფრთხობს რწყილებს.

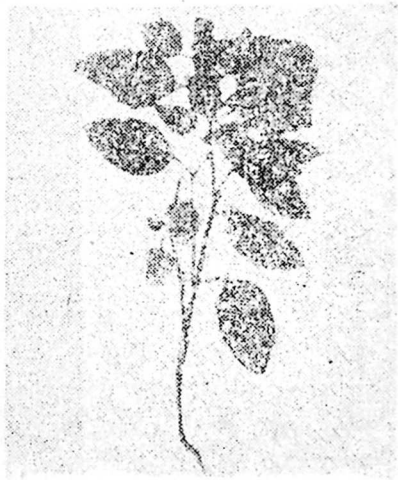
ონტკოფა — *PHYSALIS ALKEKENGII* L.

ძალღუურძენასებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. ონტკოფას აჭარაში სატკაჩუნას ეძახიან. რაჭა-ლეჩხუმში ბაბუშტელას, გურიაში კატაყვერას. მრავალწლიანი ფესვურიანი მცენარეა, 20-100 სმ სიმაღლის სწორმდგომი მარტივი (ზოგჯერ კენწრულ ნაწილში სუსტად დატოტვილი) ლეროთი

ლეროზე მორიგეობით მაგრამ წყვილ-წყვილად განლაგებული, საკმაოდ გრძილყუნწიანი, წაგრძელებულ-კვირუხისებრი, იშვიათად რომბულ-კვერცხისებრი, ბოლოში გრძლადწაწვეტილი ფოთლები

კიდებები ოდნავ ამოკვეთილია, რაც ნაკლებად შეიმჩნევა, ამიტომ ფოთლები კიდემთლიანის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

ყვავილები სათითაოდაა გაბნეული მთელს ლეროზე ფოთლე-

ბის ილღიებში. ყვავილის ჯამი ზარისმაგვარია. რომელიც დაყვავი-
ლების შემდეგ თვალსაჩინოდ იზრდება და ბუშტივით იბერება.
ყვავილის გვირგვინი თეთრი და ბორბლისებრი მოყვანილობისაა,
ხუთკუთხა კონტურით.

ბურთივით მრგვალი, 1,2-2,0 სმ სიგრძის ნარინჯისფერ-წითე-
ლი, კაშკაშა წითელ ბუშტივით გაბერილ ჯამში ჩამალული ნაყოფი
წვნიანი კენკრაა, რომელიც თირკმლისებრ მრავალრიცხოვან მო-
თეთრო თესლებს შეიცავს. ყვავის მაისიდან აგვისტოს შუა რიცხ-
ვებამდე.

იზრდება გამეჩხრილ ტყეებში, ტყისპირებში, ბუჩქნარებში,
ხეებში, ბაღებსა და ღობისძირებში.

ონტკოფას ნაყოფი უვნებელი და საკვებად ვარგისია, შეიცავს
შაქარს, ლიმონის მჟავას, C ვიტამინს, ცხიმს, კაროტინს, სულ მცირე
რაოდენობით ალკალოიდებს. აბრეშუმის ქსოვილს ღებავს ყვი-
თლად და ნარინჯისფრად, სათანადო კომპონენტის დამატებისას
წითლადაც.

ონტკოფას ნელი ფოთლის წვენს ქართული ხალხური მედი-
ცინა ოდითგანვე ჰიის დამდენ და წყურვილის მოსაკლავ საშუალე-
ბად იყენებდა.

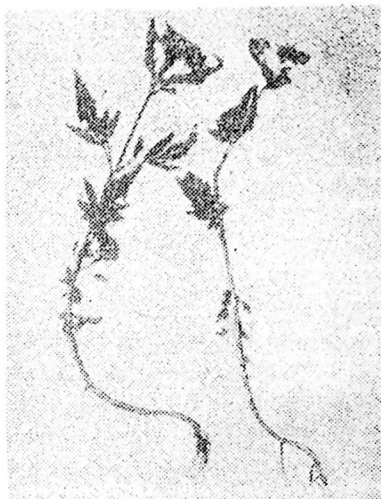
ბულგარეთის მედიცინაში ონტკოფას ნაყოფები რეკომენდე-
ბულია როგორც შარდმდენი საშუალება თირკმლების და საშარდე
ბუშტის კენჭოვანი დაავადებისას, სასქესო ორგანოების ჩირქოვანი
ანთების, წყალმანკის, ნიკრისის ქარისა და სახსრების რევმატიზმის
სამკურნალოდ.

ნაყოფებს ნახარშის სახით იყენებენ: 15-30 გ ხმელი ნაყოფი
0,5 ლ. წყალზე, (2 დღის დოზა, რომელსაც ყლუპ-ყლუპობით სვა-
მენ), ან ჰამენ 10-15 ნედლ მწიფე ნაყოფს. ერთი დღის განმავლო-
ბაში, ან კიდევ ყოველდღე ოც-ოც გრამ ნელი მწიფე ნაყოფისა-
გან გამოწურულ წვენს სვამენ.

ონტკოფას წითელი ბუშტივით გაბერილი ყვავილის ჯამი მზა-
მიანია, ამიტომ არ უნდა შეგვეცდეს და ყვავილის ჯამი არ უნდა გა-
მოვიყენოთ (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968):

ორკბილა — BIDENS TRIPARTITA L.

რთელყვავილოვანთა ოჯახის წარმომადგენელია. ორკბილა საქარაში ხოხიკა, კახეთში იჭი, ქვემო იმერეთში, რაჭაში წიპარკა, მამლიყვილა, ფისაურა) სწორმდგომლეროიასი 15-60 (100) სმ სიმაღლის, ერთწლიანი მცენარეა, ფოთლები ღეროზე ძირითადად ერთიმეორის მოპირისპირედაა განლაგებული, კენწეროზე კი ზოგი ფოთოლი მორიგეობითაა განწყობილი. ფოთლის ყუნწი შედარებით მოკლეა და აქეთიქიდან ფრთები ჩასდევს, ყუნწების ძირები ერთმანეთთანაა შეზრდილი. ფოთლის ფირფიტა ხშირად სამნაკვეთიანია, მაგრამ გვხვდება ხუთნაკვეთიანიც. ფოთლის ნაკვეთები ნაპირებში ხერხისებრ დაკბილულია. კენწერული ფოთლები ხშირად კიდემთლიანია. ყვავილების კალათები მოყავისფრო ყვითელია, რომელნიც ერთეულადაა ტოტების ბოლოებზე ან რამოდენიმე ერთად (ჯგუფად). კალათის საბურველი მრავალფოთლიანია და ორმწკრივადაა განლაგებული.

ყვავილები მილისებრი და ორსქესიანია, თესლი სოლისებრიცა ორი ხორკლიანი კბილით (იშვიათად 3-4 კბილიანი). ამ კბილების მეშვეობით თესლი ემაგრება ტანსაცმელს და ცხოველების ბეწვს და ასე ვრცელდება შორ მანძილზე. ყვავის ივლის-სექტემბერში, თესლი სექტემბერ-ოქტომბერში მწიფდება.

გავრცელებულია მთელს ტყიან ზონაში, უფრო ხშირად ტყეთაშორის ნესტიან ველობებზე. მდინარეთა ნესტიან დაბლობებზე, არხების პირას, წყალსაცავთა ნაპირებზე, ბაღებში და სხვ.

მედიცინაში აყვავებამდე ან აყვავების წინ შეგროვილი ჩვილი კენწეროები და ფოთლები გამოიყენება. მისი ბალახი გამოიყენება აბაზანისათვის, რასაც ფართოდ ხმარობენ ბავშვთა მკურნალობისათვის, უმთავრესად სხვადასხვა დიათეზის სამკურნალოდ. დასაღვეად იყენებენ როგორც შარდმდენ და ოფლმომდენ საშუალებას. აგრეთვე საჭმლის მონელების გასაუმჯობესებლად (ვ. ბ. კუვაევი, 1962).

რუსულ ხალხურ მედიცინაში ორკბილა გამოიყენებოდა, როგორც შარდმდენი და ოფლმომგვრელი საშუალება, გარდა ამისა მასვე ხმარობდნენ სასუნთქი გზების დაავადების, სიყვითლის და ორგანიზმში ნივთიერებათა ცვლის მოშლის სამკურნალოდ (ვ. მ. ფლორინსკი), აგრეთვე სურავანდის, სისხლის დაავადების, მუნის, სირსველის, კბილის ტკივილის დროს. ფესვებით მორიელის ნაებენს მკურნალობდნენ. ტიბეტის მედიცინა მას იყენებს სისხლნაკლოვანების, ათეროსკლეროზის და ციმბირის წყლულის სამკურნალოდ. ჩინეთის მედიცინა კი როგორც სიცხის დამწვევ და ტუბერკულოზის სამკურნალო საშუალებას.

მეცნიერულ მედიცინაში ოფლისმომგვრელად გამოიყენება გაციებულობის დროს და შარდმდენად შარდსასქესო ორგანოების დაავადებისას. განსაკუთრებით ფართოდ გამოიყენება საბავშვო პრაქტიკაში სკლეროზის დროს (ა. დ. ტუროვა, 1974).

ა. დ. ტუროვა აღწერს ფაქტს იმის შესახებ, რომ კლინიკაში ფსორეაზიან 53 ავადმყოფს ორკბილას პრეპარატებით მკურნალობდნენ. ისინი ორკბილას ექსტრაქტს სვამდნენ 20 წვეთს დღეში სამჯერ ჭამის წინ, 12-15 დღის განმავლობაში. გარეგან ხმარებისათვის იყენებდნენ მკლამოს, რომელიც ორკბილას სქელი ექსტრაქტისაგან (2,5 პროცენტი) იყო მომზადებული ლანოლინის ზეთთან შერევით (1:1). დაზიანებულ კანის კერებს დღეში ერთხელ იზელდნენ. 29 ავადმყოფი კლინიკურად განიკურნა. 22-ს გაუუმჯობესდა მდგომარეობა, 2 ავადმყოფზე კი ასეთმა თერაპიამ დადებითი შედეგი არ გამოიღო. მიღებული შედეგები საცხებით დამაიმედებელია და იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ამ ფაქტს ყურადღებას მიაქცევენ მედიცინის მუშაკები.

დასაღვეად ხმარობენ ორკბილას ჩაის. 1 სუფრის კოვზ ბალანს 1 ჭიქა მდულარე წყალს ასხამენ და $\frac{1}{2}$ ჭიქას (ბავშვები ერთ მიღებაზე 1 ჩაის ან 1 სუფრის კოვზამდე) 3-4-ჯერ დღეში იღებენ. სხვადასხვა ქიმიკატებთან გამოიყენებისას ორკბილა მატყლსა და აბრეშუმს ყვითლად, ყავისფრად ან მწვანედ ღებავს (ვ. გ. მინაევა, 1970).

ვ. გ. მინაევას მიხედვით ორკბილა მედიცინაში გამოიყენება, როგორც შარდმდენი, ნალღისმომდენი და ოფლმომგვრელი საშუალება, იგი აუმჯობესებს მადას და საჭმლის მონელების პროცესს. ამ დაავადებისას იღებენ ზემოთ აღწერილი წესით მომზადებულ წყლით გამონაწვლილს (ჩაის).

მისივე ცნობით ხალხურ მედიცინაში ორკბილას იყენებენ ორგანიზმში ნივთიერებათა ცვლის მოშლის, მათ რიცხვში სიყვითლის, რაქიტის, შაქრიანი დიაბეტის, აგრეთვე რადიკულიტის, რევმატიზმის, ნიკრისის ქარის, ბრონქიტის, საჭმლის ცუდად მონელების

დროს. კანის დაავადებების დროს (ეგზემა, იარა, მუწუკები) ორკბილას წყლით გამოწმენდილ სვამენ და მის ნახარშს გარეგნულადაც წმარობენ.

ოფი — POPULUS NIGRA L.

ტირიფისებრთა ოჯახში შედის. ოფი 15-30 მ სიმაღლის ხეა ნაცრისფერი ქერქით. ფოთლები მომრგვალო სამკუთხედიან ან რიგბული, ბოლოწვეტიანი, კიდეხერხებილა, ზემოდან მუქი მწვანე, ქვემოდან შედარებით ბაცი. მამრობითი მქადა ყვავილუდი მჯდომარეა, მდედრობითი კი კარგად გამოსახული ყუნწით ხასიათდება.

მამრობით ყვავილში 6-30 მტვრიანაა, მოწითალო ფერის მტვრის პარკებით. მდედრობითი ყვავილი ერთბუტკოიანია 2 ყვითელი დინგით. ყვავის მარტ-აპრილში შეფოთვლამდე, ანემოფილური მცენარეა. ე. ი. ქარის მეშვეობით იმტვერება. თესლი მაისივისში მწიფდება. თესლი გრძელი ბეწვებითაა აღჭურვილი, რომელთა მეოხებითაც ქარის დახმარებით შორს ფრენს და ასე ვრცელდება ბუნებაში. გარდა თესლით გამრავლებისა ფესვის უხვ ნაბარტყსა და ძირკვის უხვ ამონაყარს იძლევა, საკმაოდ სწრაფმზარდი ხეა.

ბუნებრივად მდინარისპირა ქალებშია გავრცელებული, კარგად იტანს მოსილვას, ასეთ შემთხვევაში დამატებით ფესვებს ინვითარებს სილით დაფარულ ღეროზე.

წითელი მოყავისფრო გულიანი და თეთრცილიანი მერქანი მჩატე და რბილია, სხვა ვერხვების მსგავსად ნაკლებგამძლე. ქალღლის წარმოებისათვის კარგ ნედლეულს წარმოადგენს.

სინათლის მოყვარული და ყინვაგამძლე მცენარეა. მდინარეთა ნაპირებს მთაში ზღვის დონიდან 1600 მ სიმაღლემდე ასდევს ზოლმე. საუკეთესო ზრდით მდინარეთა ნაპირებისა და დაბლობების ალუვიალურ ნიადაგებზე გამოირჩევა.

ოფის ქერქი 8,5 პროცენტამდე ტანინებსა და საღებავ ნივთიერება ქრიზინს შეიცავს, ამის გამო შესაძლოა მისი ტყავის გასათრიმლაგად და შესაღებავად გამოყენება.

ოფის ღეროს ქვედა ნაწილში არსებული სქელი დაღარული ქერქი შესაძლოა გამოყენებული იქნას სათევზაო მოწყობილობის ტივტივებად.

ოფის კვირტებს სიცხის დამწვევი, ანტიეპტიკური და დამაწყნარებელი მოქმედების თვისება გააჩნია. კვირტების ექსტრაქტისაგან ამზადებენ მალამოს, რომელიც რევმატიზმის, კანის ქავილის, დამწვრობის, წყლულების, კრილობების და ბუასილის, სამკურნალოდ გამოიყენება.

ოფის კვირტებსა და ფოთლებზე ფუტკარი წებოს აგროვებს, რომელსაც შემდგომ დინდგელად ამუშავებს. დინდგელს კი ფართო სამკურნალო დანიშნულებით იყენებენ, განსაკუთრებით ამ ბოლო წლებში მისი ბევრი დადებითი სამკურნალო თვისება იქნა აღმოჩენილი (ი. ა. გუბანოვი და სხვები, 1976).

ე. გ. მინაევას (1970) მიხედვით ხალხური მედიცინა ოფის კვირტების მალამოს მოსამზადებლად ერთ ნაწილ კვირტებზე ორ ნაწილ ღორის ქონს იღებენ. ცნობილია აგრეთვე ოფის კვირტების ცისტიტის დროს სადენინფექციო საშუალებად გამოყენება. მასვე იყენებენ დამწვრობის, ნიკრისის ქარის დროს. აგრეთვე თმის გამაგრებისა და ზრდის დასაჩქარებლად.

ოფის ნახშირს იყენებენ ნერვიულ ნიადაგზე ნაწლავების ტკივილის დროს. გულისძმარვისა და გულისრევის სამკურნალოდ. კვირტებს ყვავილობის დაწყებამდე ამზადებენ.

ბულგარეთის მედიცინა თვლის, რომ ოფის კვირტებში არსებული ნივთიერებები მნიშვნელოვანწილად ზრდიან დიურეზს. მათ განსაკუთრებით ურჩევენ პოლიატრიტის დროს. გარდა ამისა, იყენებენ ამოსახველებელ საშუალებად ბრონქიალური ანთების დროს. შარდის არასაკმაო გამოყოფისას, წინამდებარე გირკვლის გადიდების, საშარდე ბუშტის მწვავე და ქრონიკული ანთების, უნებლიე შარდვის, მტკივნეული შარდვის (განსაკუთრებით ორსულობისა და ოპერაციის შემდეგ) სამკურნალოდ. ოფის კვირტები კარგად მოქმედებს ბუასილის, ნიკრისის ქარისა და რევმატიზმის დროს. გამოიყენება ნაყენი: ორ ჩაის კოვზ დაქუცმაცებულ ხმელ კვირტებს ასხამენ ერთ (ძლიერი დოზა) ან ორ (უფრო სუსტი დოზა) ჭიქა მღვლარე წყალს და 15 წუთის შემდეგ წურავენ (დღელამის დოზა). გარეგნულად იყენებენ მალამოს კრილობების, ბუასილის, წითელი ქარისა და რევმატიზმის დროს შესაზავებლად.

რთულყვავილოვანთა ოჯახში შედის. ჩვენი ტყეებისა და ბუჩქსარების მკვიდრი, მრავალწლოვანი, 25-100 სმ სიმაღლის მცენარეა, ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, მოყვანილობით ფართო ნიჩაბს ან კვერცხს მოგვაგონებს. ღეროს შუა ნაწილში განლაგებული ფოთლები აგრეთვე კვერცხისებრი ან ლანცეტისებრია. ფოთლის ყუნწს აქეთ-იქედან ფრთები ჩასდევს, რაც ფირფიტის ვაგრძელებას წარმოადგენს. ღეროს ზედა ნაწილს ფოთლები მჯდომარე ან ფრიად მოკლყუნწიანია. ღეროს ყველა ნაწილში განლაგებული ფოთლები კიდებერსებილია.

ყვავის მტევნისმაგვარ საგველად თავმოყრილი, ყვითელი კალათა ყვავილებით. იზრდება შედარებით ტენით უზრუნველყოფილ ტყეებსა და ბუჩქნარებში. ყვავილობს საკმაოდ ხანგრძლივად, ივლისიდან სექტემბრამდე. უხვნექტირიანი თაფლის მომცემი მცენარეა. განსაკუთრებული უხვნექტირიანობით მცირე ინტენსივობის წვიმების შემდეგ გამოირჩევა.

ხანგრძლივი ყვავილუნარიანობის გამო სასურველი მცენარეა დეკორატიული მებაღეობისათვის ზომიერად მშრალი და ნესტიანი ადგილების გასამშვენებლად. ღერო, ფოთლები და ყვავილები ყვითელი საღებავის მისაღებად გამოიყენება. საქონელი თითქმის არ ძოვს, მისი მნიშვნელოვანი რაოდენობით მიღების შემთხვევაში საქონელი იწამლება, ცუდად მოქმედებს თირკმლებზე.

ხალხურ მედიცინაში ოქროწყვლას აყვავებული ბალახი გამოიყენება როგორც შემკვრელი კუჭაშლილობისას, სურავანდის საწინააღმდეგო და შარდმდენი საშუალება ნაღვლის ბუშტის კენჭოვანი დაავადების, სიყვითლისა და ტუბერკულოზის დროს. ყვავილების ნახარშს საშარდე ბუშტის ანთებისა და სიყვითლის სამკუ-

რნალოდ ხმარობენ. ნედლ ფოთლებს კრილობებზე იღებენ. გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ოქროწყებლა ვენების დოვადებათა სამკურნალო საშუალებებში შედის (Wagener, 1966. — ციტირებულია ვ. გ. მინაევას (1970) მიხედვით).

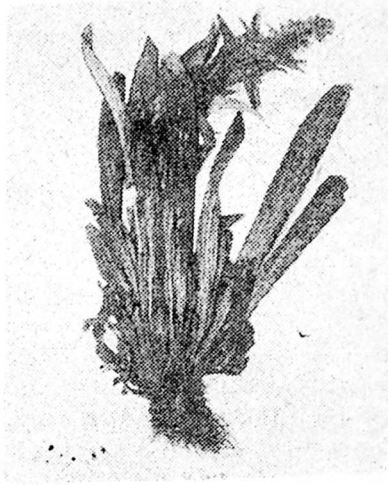
უფრო ადრინდელ პერიოდში ექიმები ფართოდ იყენებდნენ ოქროწყებლას კენქოვანი დაავადებების მკურნალობაში საუცხოო შარდმდენ საშუალებად. ხალხში კვლავ გამოიყენება კენქოვანი დაავადებების. ქლექის. სისხლიანი შარდვის, წყალმანკის. სორბის წყლულის და გარეგანი ქსოვილების დაზიანებისას.

ხელი ბალახისაგან აკეთებენ წყლით გამონაწვლილს 1-2 მწიკვ (1 მწიკვი დაახლოებით 1 წვრილწვერიანი დანის წვერით აღებული ფხვნილის რაოდენობისა) წვრილად დაკრილ ბალახს ერთ ჭიქა მდულარე წყალს ასხამენ. ამ წესით მიღებულ ჩაის თითო სუფრის კოვზს სვამენ ყოველ 1 ან 2 საათში ერთხელ: ან 4-5 გ ბალახს 1 ლ თეთრ ღვინოზე აყენებენ. რომელსაც კვლავ კუჭაშლილობისას იღებენ 20-30 მ თითო ჯერზე დღეში 2-3-ჯერ. დანაილ ნედლ ბალახს სურავანდიან წყლულებზე იღებენ. სურავანდის დროს მორყეული კბილებით პირდაპირ ღეჭენ ნედლ ბალახს ან პირის ღრუში ივლებენ ნახარშს.

ხალხურ ვეტერინარიაში ოქროწყებლა კუჭაშლილობისას და შარდის შეკავების შემთხვევაში გამოიყენება. საამისოდ 2 მუქა ბალახს 1 ლ წყალში ხარშავენ და ნელი დუდილით ხარშავენ ნახევარი წყლის აორთქლებამდე. ასეთი წესით მომზადებულ ნახარშს მცირე დოზებით საქონელს წყალსა და სალაფავში უსხამენ (ე. ნ. ზალესოვა, ო. ვ. პეტროვსკი, 1898).

ჟანგოვანა ფუტკარა — DIGITALIS FERRUGINEA L.

შავწამალასებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. ჟანგოვანა ფუტკარა ანუ როგორც მას ამ ბოლო დროს უწოდებენ სათითურა, 40-150 სმ სიმაღლის მრავალწლოვანი ფესვურიანი მცენარეა. სწორმდგომი ღერო ძირში რამდენადმე მოხრილია და სიგრძეზე დაღარული. შეფოთილია მორიგეობით განწყობილი მჯდომარე ფოთლებით, რომელთა ფორმა წაგრძელებულ ლანცეტისებრია ბოლოში ბლაგვი წვეტით. კიდები დაუკბილავია, სიგრძე 7-15 (40) სმ ფარგლებში მერყობს. ღეროს სულ ქვედა ნაწილსა და ფესვის ყელთან განლაგებული ფოთლები თანდათანობით ეიწროვდება, მოკლე ყუნწში გადადის. ფოთლები რკალძარღვიანია, რაც უფრო კარგად ფოთლის ქვედა მხრიდან შეიმჩნევა.

მოყანგისფრო-მოყვითალო თავჩაქინდრული მრავალრიცხოვანი ყვავილები კენწრულ აღმამდგომ მტევანშია შეკრებილი. ყვავილობა გახანგრძლივებულია ივნისიდან აგვისტოს ბოლომდე.

საკმაოდ ხშირად გვხვდება როგორც ფოთლოვან, ისე წიწკოვან დაბალ და საშუალო სიხშირის ტყეებში, ტყის ველობებში, ტყისპირებში და ბუჩქნარებში.

სამკურნალოდ ფოთლები გამოიყენება როგორც საგულე საშუალება. წითელ და დიდყვავილა ფუტკარას (სათითურას) მსგავსად აძლიერებს გულის მუშაობას და ამცირებს მისი შეკუმშვის სიხშირეს, აუმჯობესებს სისხლავსებას ძარღვებში. გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ ფუტკარას ფოთლებში არსებულ გლიკოზიდებს აქვთ აკუმულაციის (ორგანიზმში დაგროვების) უნარი და მისი შესვენების გარეშე გამოყენებამ შეიძლება გამოიწვიოს მძიმე მოწამვლა. ამიტომ ფუტკარას გამოყენება და სათანადო დოზების შერჩევა მხოლოდ. ექიმის რჩევით უნდა მოხდეს.

ფუტკარა სამკურნალოდ გამოიყენება ვეტერინარიაშიც. ფუტკარი მისი ყვავილებიდან კილს აგროვებს.

შეგროვება სწარმოებს ივლის-აგვისტო-სექტემბერში. ჩვენში მცირე გავრცელების გამო სამრეწველო მიზნით დამზადება არ სწარმოებს, ამიტომ ქობულეთში იგი გაშენებული იქნა კულტურაში ძოწი-ფუტკარას სახელით.

შოლო — RUBUS IDAEUS L.

ვარდისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. ნახევრადბუჩქია 1,5 მ სიმაღლით. ერთწლიანი ვეგეტატიური ყლორტები ბალახოვანია, ხოლო ორწლიანი კი გამერქნებული და გენერატიულია (ნაყოფის მომცემი), რომელნიც ნაყოფმსხმოიარობის შემდეგ ხმება. ტოტებზე განლაგებულია ხშირი, მაგრამ შედარებით რბილი ეკლები. კენტრფრთართული ფოთოლი 3-5 (იშვიათად 7) ფოთოლაკიანია, ზემოდან შიშველი, ქვემოდან კი მოთეთრო-მორუხო ქეჩისებრი ბუსუსებით მოფენილი. ფოთოლაკები

ფორმით კვერცხისებრია, ბოლოში მოკლედ წაწვეტილი, კიდეები ხერხისებრ წვრილად დაკბილულია.

თეთრი ყვავილები ფოთლების ილიებში მტევნისებრ და ყლორტების კენწრულ ნაწილში ფარისებრ-საკველანაირ თანაყვავილელებშია შეკრებილი. ნაყოფი წითელი, ძალიან იშვიათად ყვითელია, მომრგვალო ფორმის, მომწიფებული ადვილად სცილდება ყვავილსაჯდომსა და ჯამს, ნაყოფის ძირში ძაბრისებრი შიდა ჩაღრმავებით. ნაყოფი ძალიან გემრიელი და ფრიად სასიამოვნო სურნელებისაა. ყვავის ივნისიდან, ზოგან ივლისშიც იმისდა მიხედვით თუ რა სიმაღლეზე იზრდება ზღვის დონიდან. ნაყოფი დაყვავილებიდან 35-40 დღეში მწიფდება (ივლის-აგვისტოში). მრავლდება თესლითა და ფესვის ნაბარტყით.

იზრდება კალოშეთხელეზულ ტყეებში. ტყისპირებში, ნახანძრალეზბე, ნაძეწყრალ ფერდობებზე. გავრცელებულია მთის შუა და ზედა სარტყლებში ზღვის დონიდან 2500 მეტრამდე სიმაღლეზე. არც თუ იშვიათად ჰქმნის თავისი გაბატონებით ფორმირებულ ანაქსარტო დიო ბიოგეოფლებს. არამედ დიდ ფრაგმენტულად ვაბნეულ თარგებსაც კი. თავისი ნიტროფილური ბუნების გამო მძლავრად ვითარდება ნახანძრალეზსა და ტყეკაფებზე.

ნიადაგის სინესტისადმი მომთხოვნია. მაგრამ მდგარ წყალს ვერ იტანს. სინათლის მიმართაც მომთხოვნი მცენარეა.

ჟოლოს გამხმარ ნაყოფებს გაციებულობის დროს იყენებენ ოფლისმომგვრელ საშუალებად. მისგანვე ამზადებენ სიროფს სხვადასხვა წამლების გემოს გასაუმჯობესებლად (ა. დ. ტუროვა, 1971. დ. ნ. გოლოვკო, 1962).

ნაყოფი შეიცავს 10 პროცენტამდე შაქარს, 2 პროცენტამდე ორგანულ მუქავას, C, A, B ვიტამინებს. მისგან ამზადებენ მურაბას, კომპოტს, სიროფს, მარმელადს, ლიქიორს, ღვინოს. გამაგრილებელ სასმელებს. შესანიშნავი თაფლოვანი მცენარეა. 1 ჰა ჟოლოს რაყა 100 კგ-მდე თაფლს იძლევა. ფართოდაა კულტივირებული.

გაციებულობის დროს ოფლისმოდენის მიზნით დასაღვეად ამზადებენ ნაყოფის წყლით გამონაწვლილს: 2 სუფრის კოვზ ხმელ ნაყოფებს ასხამენ ერთ ჰიქა მდულარე წყალს, 20 წუთის შემდეგ ფილტრავენ და 2-3 ჰიქას სვამენ 1-2 საათის განმავლობაში (ფ. გ. მინაევა, 1970).

ჟოლოს ფოთლებში აღმოჩენილია ნაწლავების და საშვილოსნოს მუსკულატურის მასტიმულირებელი და სპაზმოლიტური მოქმედების ნივთიერებები (Beckett და სხვ., 1954).

ფოთლების ნახარშს ხალხურ მედიცინაში იღებენ ხველის, ყელის ტკივილის, ციებცხელების დროს, ხოლო გარეგან სახმარად იყენებენ თირისმკვამელებისა და მუწუყების მოსაცილებლად. ყვავილების ნახარშით კი წითელ ქარსა („როჟა“) და თვალის ანთებას მკურნალობენ. ახლადშეგროვილი ნაყოფის ჰამას ურჩევენ ეგზემის მკურნალობისათვის.

ტბეტის მედიცინაში ფოთლების ან ნაყოფების გამონახარშს ორჩიკინ ნევრასტენიის, ნევრიტის დროს და სიცხის დამწვევ საშუალებად.

ბულგარეთის მედიცინაში ჟოლოს ფოთლები რეკომენდებულია როგორც შემკრელი საშუალება კუჭაშლიობის დროს, გააჩნიათ სიცხის საწინააღმდეგო თვისებაც კაჭ-ნაწლავის კატარის დროს; მასვე უწერენ კუჭში სისხლჩაქცევის, მენორარგიის, სასუნთქი ორგანოების დაავადებისა და კანზე გამონაყრის სამკურნალოდ.

ყველა ამ შემთხვევაში ხმარობენ წყლით გამონაწელილს: 2 სუფრის კოვზ წვრილად დაჭრილ ფოთლებს ასხამენ ერთ ჭიქა მდლულარე წყალს (გაციებულობისას სვამენ ცხელ მდგომარეობაში). მასზე იყენებენ პირსა და ყელში გამოსავლებად ღრძილებისა და ყელის ტკივილის სამკურნალოდ (დ. იორდანოვი და სხვ. 1968).

სელიჰა — LINARIA VULGARIS MILL.

შავწამალასებრთა ოჯახში შედის. სწორმდგომლეროიანი, 90 სმ-მდე სიმაღლის, მრავალწლიანი მცენარეა. ხაზურ-ლანცეტა ან ხაზურა, მახვილწვერიანი, შიშველი, 2-7 სმ სიგრძის მჭდომარე ფოთლები ღეროზე მორიგეობითაა განწყობილი. ორტუჩა, დეზიანი ქვედა ტუჩზე კაშკაშა ნარინჯისფერამონაბურცვიანი (ზოგჯერ ამონაბურცვი კაშკაშა ყვითელია), ყვითელი ყვავილები, აღმამდგომ კენწრულ მჭიდრო მტევანშია შეკრებილი. ყვავილობს ივნისიდან სექტემბრამდე. ოვალური კოლოფა ნაყოფი ჯამზე ორჯერ უფრო გრძელია. შავი თესლები ბადროსებრია სიფრიფანა არშიით.

იზრდება მთის შუა სარტყლამდე მთელს ტყიან ზონაში როგორც სარეველა და რუდელარული მცენარე მდელოებსა და მიწდერებზე, ტყისპირებში, გზებისა და ბილიკების პირას საქართველოს ყველა რაიონში. მართალია ვრცელი არეალით ხასიათდება, მაგრამ სელიჰას მარაგი არც თუ დიდია.

სელიჰას ღერო და ფოთლები ალკალოიდ პეგანინს შეიცავს, გარდა ამისა, მოიპოვება ფოთანიღური გლიკოზიდების (ლინაონი და სხვ.) ფიტოსტერინი, ასკორბინის მჟავა, კაროტინი, ორგანული მჟავები.

სელიჰას ექსტრაქტის ექსპერიმენტულმა შესწავლამ ცხოველებში გამოავლინა მისი გამხსნელი თვისება. ექსტრაქტის გამოყენებამ ნაწლავთა ატონიით, მეტეორიზმითა და ხანგრძლივი კუჭშეკრულობით შეპყრობილ ავადმყოფებში დადებითი შედეგები გამოიღო. (ს. ე. ზემლინსკი, 1962).

სელიჰას ფოთლებიდან მიღებულმა ალკალოიდმა პეგანინმა 0,01 გ. დოზით დღეში სამჯერ, 30 დღის განმავლობაში განაპირობა იმ ავადმყოფთა საერთო მდგომარეობის გაუმჯობესება, რომელთაც მუსკულატურის პროგრესული დისტროფია ჰქონდათ. გაიზარდა მუსკულატურის ძალა, კიდურების სახსრებში გაიზარდა აქტიური მოძრაობათა მოცულობა.

მიოპატიით ავადმყოფთა პეგანინით მკურნალობისას 3 კვირის

შემდეგ აღინიშნა ძალის მომატება კიდეების მუსკულებში, გაიზარდა მოძრაობის უნარი და სხვა (ა. დ. ტუროვა).

ხალხურ მედიცინაში სელიქას საფალარათო და შარდნდენ საშუალებად იყენებენ. ერთ მუჭა აყვავებულ სელიქას 1 ჭიქა მდულარე წყალს ასხამენ, დგამენ რამოდენიმე წუთს, სწურავენ, გემოვნებით უმატებენ შაქარს და თითო სუფრის კოვზს იღებენ ყოველ 1 ან 2 საათში. სელიქას თესლის ნახარშს ამზადებენ თანათუარდობით: 15-30 გ 1 ლ მდულარე წყალზე და თითო ჩაის კოვზს იღებენ დღეში რამოდენიმეჯერ, როგორც საფალარათო და ნალელისდენის გამაძლიერებელი საშუალება.

40,0 გ სელიქას 1 ლ მდულარე წყალზე დაყენებულ ჩაის ღვიძლის სამკურნალოდ ხმარობენ. სელიქას იღებენ აგრეთვე ბუასილის დროს მალამოს სახით: 1 ნაწილი სელიქას ყვავილები, 1 ნაწილი მუხის ქერქი, 1 ნაწილი წყლის წიწაკა (წალიკა). ყოველივე ამას ერთმანეთში ურევენ, 12 საათის განმავლობაში აყენებენ გამდნარ ღორის ქონზე (ე. ი. გამდნარ ქონში ურევენ), დროდადრო ურევენ. შემდეგ აცხელებენ და სწურავენ. მალამოთი ელენთავენ დოლბანდის ნაჭერს და იგი სწორ ნაწლავში შეჰყავთ 4-5 საათით. აღინიშნება ტკივილების გაყუჩება და ანთებითი მოვლენების შემცირება. სისხლისდენის შეჩერება (მ. ა. და ი. მ. ნოსალები, 1960). სელიქას ნახარშის მოსამზადებლად იღებენ 20,0 გ ბალახს, რომელსაც 0.5 მმ სიგრიძის ნაწილებად აქუცმაცებენ, ასხამენ ოთახის ტემპერატურის 1 ლ წყალს, აღულებენ 30 წუთს, მაშინვე წურავენ, რომელსაც შარდმდენ და ნალველისდენის გამაძლიერებელ საშუალებად იყენებენ (ა. დ. ტუროვა, 1974).

ე. გ. მინაევაც (1970) ხაზს უსვამს სელიქას ბუასილის საწინააღმდეგო ეფექტს და აღნიშნავს, რომ ამ მიზნით გამოიყენება მალამო, რომელსაც შემდეგნაირად ამზადებენ: 2 ნაწილ ბალახს 5 ნაწილ ღორის ქონში აცხელებენ, წურავენ და ამ მალამოს იცხებენ ბუასილურ გამონაზარდებზე (სწორი ნაწლავის კიდეზე გარეთ გამოსულ მსხვილ მეტეკტისებრ გამონაზარდებზე). ამავე მალამოთი სარგებლობენ ეგზემის მკურნალობაში, აგრეთვე სირსველის წინააღმდეგაც.

სელიქას მოსახლეობა ოთახის მწერების მოსასპობადაც იყენებს, ე. ი. მას ინსექტიციდური თვისებაც გააჩნია, ამ მიზნით ნედლ ბალახს იყენებენ. იგი ცხენებისათვის საწამლავი ბალახია.

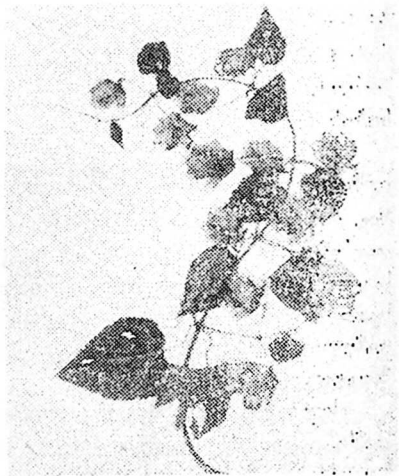
მ. ა. და ი. მ. ნოსალების (1960) მიერ ბეჯრი საინტერესო მასალაა მოტანილი სელიქას ხალხურ მედიცინაში ფართოდ გამოყენების თაობაზე. სელიქას ჩაის (40,0 გ 1 ლ მდულარე წყალზე) სვამენ ნაწლავთა გაბერვისა და ღვიძლის დაავადებათა დროს. სი-

ყვითლის დროს ნეგოსთან შერევით, ორივე 15-15 გ. 10 გ სიმინდის „ულვაშის“ დამატებით. ყველა ამ ნარევს, 40.0 გ, იღებენ 1 ლ წყალზე. ამავე ნარევს წყლით გამონაწვლილის სახით იღებენ თირკმლების სამკურნალოდ. (ჩაი მთელი ღამე იდგმება თბილ ღუმელში და დილით იწურება).

წყლიანი ნაყენი გამონაწვლილი შემდეგი ნარევისაა: 1 ნაწილი სელიქა, 1 ნაწილი ლილილოს ფურცლები, 1 ნაწილი კორდიისკილა ამ ნარევს ასხამენ მდულარე წყალს და 8 საათს დგამენ. ამ ხსნარში დასველებულ ნაჭერს ანთებიან თვალებზე იფენენ. შველის სიყვითლის დროს თვალებში არსებულ დაჩირქებებს და საერთოდ მხედველობას აუმჯობესებს. ამ პროცედურების კეთებას ავტორი მთელი თვეების განმავლობაში ურჩევს სრული სისუფთავის დაცვით ამავე სითხის თვალში ჩაწვეთებითაც. დადებითი შედეგი მხოლოდ ხანგრძლივი პროცედურების შემდეგ შეიმჩნევა.

სპე, სპე — HUMULUS LUPULUS L.

კანაფისებრთა ოჯახში შედის. სვია (ფშავში, ხევსურეთში სვე, აჭარაში შრალაი, გურიაში ფშალო) მრავალწლიანი ორსახლიანი მსვიარა მცენარეა, ე. ი. მდედრობითი და მამრობითი მცენარეები ცალკე იზრდება. ღერო წახნავოვანი და ხაოიანია. ფოთლები მოპირდაპირედ ან მორიგეობითაა (ღეროს ზედა ნაწილის ტოტებზე) განლაგებული, 3-5 ნაკვთიანი, ღეროს ზედა ნაწილში ზოგჯერ მარტივფირფიტისანი, მომრგვალო ან კვერცხისებრი. ძირში გულისნაირი, ნაპირებში ხერხკბილა. ფოთოლი ზემოდან მუქი მწვანეა, ქვემოდან ბაცი, ორივე მხრიდან საკმაოდ ხაოიანი. მდედრობითი ყვავილები შეკრებილია დამახასიათებელი ღია მწვანე ფერის გირჩისებრ ყვავილედად.

მამრობითი ყვავილუდი მოყვითალრ ფერის საგველასნარ უვა-
ვილუდადაა შეკრებილი. ყვავის ივნის-ივლისში.

იზრდება ტყეებში, ბუჩქნარებსა და ტენიან ხეებში, უფრო
ხშირად კი — ტყის ნაკადულებისა და მდინარეების ნაპირებზე.

სვიის ფოთლების დიდი რაოდენობით შეკმის შემთხვევაში
მსხვილფეხა რქოსან საქონელს ძლიერი ფალარათობა ემართება,
დროებით ცოხნის უნარი უწყდება და ნერწყვის დენა უძლიერდე-
ბა. ყველა ეს სიმპტომი ჩვეულებრივ. რამოდენიმე დღეში გაივლის
ხოლმე. სვიის მიზეზით საქონლის დაცემა არ ხდება.

ზემო რაჭაში ადრე სვიის გირჩისებრ ნაყოფებს დოლბანდის
პარკში მოთავსებულს ქვევარში ჰკიდებდნენ ღვინის დუღილის
დროს, დადუღების შემდეგ იღებდნენ და ავდებდნენ. ასეთი ტიქ-
ნოლოგიით დაყენებული ღვინო მეტად სასიამოვნოა და შემსუა-
რაზებით სიმდიდრის გამო.

სვია კარგი ზრდით აზოტით მდიდარ ნიადაგებზე გამოიჩინევა,
ამიტომ მას აზოტით მდიდარი ნიადაგების ინდიკატორად თვლიან.

სვიის ნაყოფებს შემოდგომით მომწიფებისთანავე აგროვებენ,
ქარგამჭოლ დაჩრდილულ ადგილზე ამრობენ და ინახავენ.

ხალხმა კარგად იცის, რომ სვია ფართოდ გამოიყენება ლუდის
და საფორარის წარმოებაში. ახალი ყლორტებისაგან კი გემრიელი
სალათა მზადდება.

ცნობილია, რომ გასასუქებლად დამწყვედული დაუკოდავი ლო-
რები პერიოდულად სქისობრივი აქტისადმი დიდ მიდრეკილებას
ამჟღავნებენ, ამ პერიოდში საქმელს კარგად ალარ ჰამენ, რაც გასუ-
ქებაზე უარყოითთად მოქმეობს. ხალხურმა სიბრძნემ ასეთი შე-
მთხვევისათვის შესანიშნავი საშუალება იცის. ლორებს სვიის ნაყო-
ფების მაგარ გამოწვლილს ასმიენ, რის შედეგადაც ისინი წყნა-
რდებიან და საკვებს ისევ მადიანად იღებენ.

ცნობილი გირმანული საგულო საშუალების ვალოკარინის
ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი სვიის ეთერზეთია. რომე-
ლიც რეკომენდებულია გოლსისხლძარღვთა ნევროზის, სტენოკარ-
დიის და ნაწლავების სპაზმის დროს.

ხალხური მედიცინა სვიის ნაყოფებს იყენებს თირკმლის ან-
თების, წყალმანკის, საშარდო ბუშტის ვალიზიანების დროს სხვა სა-
მკურნალო მკურნარეებთან შერევით. თით მარტო სიიას კი კუჭის
კატარის, ოვიძლისა და ნაღლის ბუშტის დაავადების, ნერვების
აშლით გამოწვეული უძილობის სამკურნალოდ იყენებენ. მის კომ-
პრისებს აოიბენ მოწუებებზე და წყლულებზე, როგორც დამაწინა-
რებელ საშუალებას.

დასალეველ იყენებენ ნაყენს: 20 გ სვიის ნაყოფი 1 ლ მდულა-

რე წყალზე, ან ფხვნილს ჩაის კოვზით დღეში სამჯერ. მ. ა. და ი. მ. ნოსალების (1960) მიხედვით სიყვითლის დროს: გაზაფხულსა და ზაფხულში ამზადებენ ნარევს 1 ჭიქა ადულებული ცხელი რძე. 1 ჭიქა ცხელი წყალი და მათში ასხამენ სვიის ჩვილი ყლორტების ან ტოტებისაგან გამოწურულ 2 სუფრის კოვზ წვესს. ამ ნარევს ნაწილ-ნაწილ სვამენ ერთი დღის განმავლობაში. ზამთარში ასევე იქცევიან, მაგრამ სვიის წვესის ნაცვლად 2 სუფრის კოვზ წინასწარ ძალიან წვრილად დაქუცმაცებულ სვიის ნაყოფებს იღებენ და მთელი ღამე თბილი წყლისა და რძის ნარევი ალბობენ თბილ ადგილზე დადგმით, რომელსაც თბილ მდგომარეობაში სვამენ ერთი დღის განმავლობაში.

ნერვიანობის გამო უძილობა დაჩემებულ, აგრეთვე სხვა დაავადებებით გამოწვეულ უძილობის დროს დღეში ორჯერ. სადილობისა და ძილის წინ აძლევენ ერთ ნატეხ შაქარზე ან 1 ჩაის კოვზ წყალში განზავებით 5-7 წვეთ ნაყენს. ნაყენი შემდეგნაირად მზადდება (სვიის ნაყოფების ერთი წონით ნაწილზე იღებენ ოთხ წონით ნაწილ სპირტს). ამავე ნაყენს, იმავე დოზით იღებენ გასტრიტიასა და პარაზიტიკების საწინააღმდეგოდ.

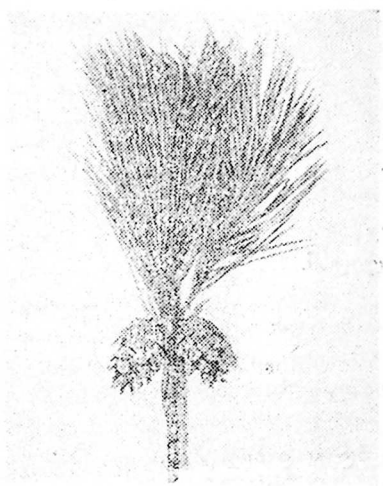
თმის ცვენის საწინააღმდეგოდ თავს სვიის ნაყოფების ნახარშით ზბანენ. ბულგარეთის მედიცინაში სვიის ნაყოფები რეკომენდებულია მადის მოსაგვრელად და როგორც არომატული -- მწარე საშუალება კუჭისათვის. ისინი შარდდენასაც აძლიერებენ. გამოიყენება აგრეთვე დამაწყნარებლად სქესობრივი აღგზნებულობის ხშირი პოლუციის (თესლის უნებლიე გამოყოფა მამაკაცებში. ჩვეულებრივ ძილის დროს). კლიმაქტერიის დროს არსებული ტკივილების, უძილობის და აღგზნებული მდგომარეობის დროს. ნაყოფების გამოწვლილი კარგად მოქმედებს სნელადშეხორცებად კრილობებზე.

იღებენ ნაყოფების ნაყენს: ერთ ჩაის კოვზ დაქუცმაცებულ ნაყოფს ასხამენ ერთ ჭიქა მდულარე წყალს (ერთი დღის დოზა). სვამენ ყლუპ-ყლუპად. უკეთესია საღამოთი მიღება.

ბულგარეთის ხალხურ მედიცინაში გამოიყენება სიყვითლის, თირკმლებში ქვიშისა და კენჭის, საშარდე ბუშჩის ანთიზის, ავადმყოფურ მენსტრუაციის, თავის ტკივილისა და უძილობის, ძლიერი სქესობრივი აღგზნებულობის დროს და სხვ. (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

სოსნოსკის ფიჭვი, კავკასიური ფიჭვი — PINUS
SOSNONSKYI NAKAI

ფიჭვისებრთა ოჯახში შედის. საქართველოში გავრცელებული ფიჭვებიდან ყველაზე ვრცელი არეალით კავკასიური ფიჭვი გამოირჩევა, რომლის სიმაღლე 35 მეტრამდე აღწევს. ვარჯი ახალგაზრდობაში კონუსური, ხოლო ხანში შესვლისას მომრგვალო ფორმისაა. ასასიათებს ღრმადმიმავალი მთავარღერძა ფესვი უხვი გვერდითი განტოტებებით. ყვითელმოყავისფრო, ზოგჯერ მოწითალო ელფერის ქერქი ღეროს ძირა ნაწილში ღრმანაღარებიანია. ნაცრისფერ-მომწვანო 4-7 სმ სიგრძის წიწვები წყვილწყვილადაა განლაგებული ტოტებზე.

გირჩის ქერქლებზე აბოფიზისები ძლიერ ამობურცულია და მათი კოპები კაუჭა წვეტით ბოლოვდება. განსაკუთრებით დიდ ამობურცულობითა და გირჩის ფუძისაკენ გადახრით ქვედა ქერქლების აბოფიზისები გამოირჩევა, რაც უფრო ხშირად გირჩის კარგად განათებულ მხარეს შეიმჩნევა. მდედრობითი მოწითალო ყვავილები მეტწილად ვარჯის ზედა ნაწილშია განლაგებული, მამრობითი ყვითელი ყვავილები კი ვარჯისუთა და ნაწილობრივ ქვედა ნაწილშიც, ამრიგად ფიჭვი ერთსახლიანი მცენარეა სქესგაყოფილი ყვავილებით. 3-7 სმ სიგრძის მონაცრისფრო ან მოყვითალო მურა გირჩებს ჰორიზონტალური ან ზემოაშვერილი მდგომარეობა უკავია; თესლის მომწიფება ორ წლამდე გრძელდება. სრულ სიმწიფის იგი აყვავებიდან მეორე წლის სექტემბერ-ოქტომბერში აღწევს. ქმნის როგორც წმინდა, ასევე სხვა ტყის ჯიშებთან შერეულ კორიმებს. სიმშრალის საკმაოდ ამტანი და გამძლე ჯიშია, იზრდება როგორც თხელ და საშუალო სიღრმის ნიადაგებზე, ასევე პრიმიტიულ (ძალიან თხელ) ნიადაგებსა და ბევრგან შიშველ ქანებზეც კი. იგი ნორმალური განვითარებისა და ზრდისათვის კარგ განათებას საჭიროებს. გვხვდება ზღვის დონიდან 800-900-დან 2000 მეტრამდე და ზოგან ბევრად უფრო მაღლაც, ე. ი. ფართო ეკოლოგიური დიაპა-

ზონის მცენარეა და მისი გავრცელების საზღვრები რამოდენიმე ვერტიკალურ სარტყელს მოიცავს.

ფიჭვის ხის ყველა ნაწილი ძალიან ფართოდ გამოიყენება სახალხო მეურნეობის თითქმის ყველა დარგში, განსაკუთრებით კი მშენებლობასა და ქიმიურ მრეწველობაში. გარდა ამისა, ფიჭვის მუხისა და არყის გვერდით სავსებით დამსახურებული საპატიო „დგილი უკავია „მწვანე აფთიაქში“.

ჩვენი ქვეყნის სამკურნალო მცენარეებით მოვაჭრე ყველა აფთიაქში შეხვდებით მიმზიდველად შეფუთულ, გასასყიდად გამოტანილ ფიჭვის კვირტებს. მათ ადრე გაზაფხულზე აგროკვებენ, იმ მომენტში, როდესაც ზრდას იწყებენ, მაგრამ ჯერ კიდევ არ გაშლილან.

ფიჭვის კვირტებისა და წიწვებისაგან სკიპიდარს, კუპრსა და კანიფოლს ამზადებენ.

ფიჭვის გირჩების გამონახარშს საღებინფექციო და შარდმდენ საშუალებად იყენებენ. ხალხში მას ბრონქების ქრონიკული ასთმების, წყალმანკის, რევმატიზმების და კანზე გამონაყარების საწინააღმდეგოდ იყენებენ.

ფიჭვის წიწვები დიდი რაოდენობით შეიცავს C ვიტამინს (300 მგ პროცენტამდე), ამიტომ კარგი მასალაა წიწვის კონცენტრატების მოსამზადებლად საოჯახო პირობებში. C ვიტამინის კონცენტრატის მომზადების ერთ-ერთი ხერხი ასეთია: გასუფთავებულ-გარეცხილ ოთხ ჩაის ჭიქა წიწვს, ორ ჩაის ჭიქა ცივ წყალს ასხამენ, რომელსაც წინასწარ შეამკვებენ რვა პროცენტის ბარილმკვავის მიმატებით, დგამენ სამი დღის განმავლობაში. ამის შემდეგ ნაყენს წურავენ ბამბით ან რომელიმე სუფთა ქსოვილით. ნაყენს მომწარო ცხარე გემო აქვს, ამიტომ გემოს გასაუმჯობესებლად მას შეიძლება შაქარი დაუმატოთ, ან რომელიმე ხილის წვენი იღებენ თითო ჭიქას დღეში.

ფიჭვის ფისისაგან გამოხდილი სკიპიდარი ფართოდაა გამოყენებული სამედიცინო პრაქტიკაში. მას იყენებენ როგორც გარეგან საშუალებას ზედა სასუნთქი გზების დაავადების დროს (1 ნაწილი სკიპიდარი და 5 ნაწილი ღორის ქონი) კანში მსუბუქი წვის შეგრძნების დაწყებამდე. კარგ შედეგებს იძლევა სკიპიდარით ინჰალიაციის გაკეთება ბრონქიტის დროს. მასვე იყენებენ შესაზღვრად იშიზის, ნევრალგიისა და სახსრების ტკივილის დროს.

კვირტების ნახარშით ინჰალიაციას იკეთებენ ანგინისა და სასუნთქი გზების კატარის სამკურნალოდ.

ბულგარეთში ფიჭვის ეთერზეთი მიაჩნიათ ანთებისა და პარაზიტის ქიების საწინააღმდეგო საშუალებად. ფიჭვის კვირტები ნაჭ-

დი საშუალებაა ზედა სასუნთქი გზების დაავადებისა და ბრონქიტის დროს. დადებით გავლენას იჩენს ნიკრისის ქარისა და რევმატიზმის მკურნალობაში, აგრეთვე კანის დაავადებებისა და თირკმლებისა და საშარდე ბუშტის კენჭოვანი დაავადებისას.

დასაღვეად ბულგარეთში ყველაზე ხშირად ფიჭვის კვირტების მიქსტურას იყენებენ: 50 გ კვირტს ასხამენ ორ ჭიქა მდულარე წყალს და თბილ ადგილზე დგამენ 2 საათის განმავლობაში, გაწურვის შემდეგ ურევენ 500 გ შაქარს და ხარშავენ სიროფს (ვაეინს), ან შაქრის მაგიერ 50 გ თაფლს ურევენ. სიროფი განსაკუთრებით კარგი ფორმაა წამლისა ბავშვებისათვის. აძლევენ 5-6 სუფრის კოვხს დღეში. გარდა ამისა, ფიჭვის კვირტებს სხვანაირადაც იყენებენ: 50 გ კვირტებს 0,5 ლ რძეში ნელი დუღილით ხარშავენ 20 წუთის განმავლობაში. სვამენ ყლუპობით (მოზრდილთათვის ერთი, ხოლო ბავშვებისათვის ორი დღის დოზა). რევმატიზმისა და კანის დაავადებების დროს აბაზანებისათვის 500 გ ფიჭვის კვირტს 5 ლ წყალში ნელი დუღილით ნახევარ საათს ხარშავენ და ამ ნახარშს ურევენ იმ რაოდენობის წყალში, რომლითაც აბაზანა უნდა მიიღონ.

ჭჳის კამა — PEUCEDANUM CAUCASICUM (M. B.) C KOCH.

ქოლგოსანთა ოჯახის წაომომადგენელია. ტყის კამა 30-120 სმ სიმაღლის მრავალწლიანი მცენარეა. მისი წვრილად დაღარული, გულგულით ამოვსებული ღერო განივჭრილში მრგვალშემოწერილობისაა და შუა და ზედა ნაწილში დატოტვილია. ღეროს ქვედა ნაწილში განლაგებული ფოთლები ფრთისებრ ორ-სამჯერაა დაყოფილი; ბოლო სეგმენტი ფართო სოლისებრ-რომბული ან კვერცხისებრ-რომბულია. ფოთლის ყველა სეგმენტის კიდე მსხვილადაა დაკბილული; ღეროს კენწრული ნაწილის ფოთლები ძლიერ დაკნინებულია, სამადაა გაყოფილი ან მარტივი და

ლანცეტა ფორმისაა. კენწეროსა და ფოთლების ილღიებიდან ამოსული ტოტების ბოლოებზე განლაგებული უთანაბრო სიგრძის ქოლგები მრავალრიცხოვანია, 6-10(16) სტივით: ქოლგას საერთო საბურველის ფოთლები არა აქვს. კერძო საბურველი 2-3 ჯაგრიანებრ ფოთლისაგან შედგება და ქოლგას აღემატება.

თითისტარისებურად გამსხვილებული ფესვი ოდნავ მოყვითალო-თეთრია: ფესვის ყელი გამხმარი ფოთლების ყუნწების მუქქუაბლისფერ ქეჩისებრ ბოქვოებშია გახვეული.

ყვავის ივნის-აგვისტოში მოყვითალო ყვავილებით. გავრცელებულია ბარში. მთაში ზღვის დონიდან 1400 მ სიმაღლემდე ვვრდებმა. ხშირია მუხნარებში; კარგად ვითარდება საშუალო და დაბალი სიხშირის ტყის კორომებში: შედარებით მცირე რაოდენობით იზრდება ფიჭვნარებში. ფიჭვნარ-ნაძვნარებში და სოქნარ-ნაძვნარებში, ბუჩქნარებში და პატარა ყალთალებში.

ნორჩი ღერო და ფესვი იჭმება მოხარშული. რაც საგრძნობლად აუმჯობესებს საჭმლის მონელებას. საჭონელი ხალისით ძივს განსაკუთრებით ჩვილ ღეროსა და ფოთლებს.

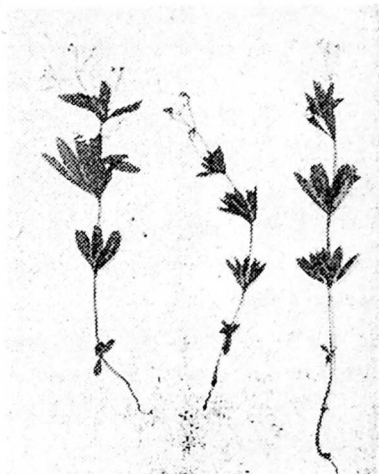
ფესვები შეიცავს ფურიკუმარინ პეუტედანინს, რის გამოც მცენარეს დაერქვა სახელწოდება - - *Peucedanum norisonii* Bess., რომელიც დასავლეთ ციმბირში, ყაზახისტანსა და ალტაიშია გავრცელებული. ამ ბოლო დროს მედიცინაში გამოიყენება, როგორც სიმსივნისა საწინააღმდეგო პრეპარატ თიოფოსფამიდის მოქმედების გამაძლიერებელი საშუალება. ამიტომ ამ პრეპარატთან ერთად პეუტედანინი ავთვისებიანი სიმსივნის მკურნალობაში გამოიყენება (ვ. გ. მინაევა, 1970).

ამ მიმართებით ჩვენს ტყეებში გავრცელებული ტყის კამა ჯერ კიდევ შეუსწავლელია და ელოდება გულდასმით ფარმაცოლოგიურ გამოკვლევებსა და მრავალმხრივ კლინიკურ ცდებს.

ხალხში ტყის კამის ფესვებს იყენებდნენ საჭმლის მომნელებლის სისტემის მუშაობის გასაუმჯობესებლად, შარდმდენ და ეპსილეფსიის საწინააღმდეგო საშუალებად. მასვე ხმარობდნენ ძვლებში ე. წ. „მტრევის“ შეგრძნების საწინააღმდეგოდ.

ენდროსებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. მრავალწლიანი, 10-60 სმ სიმაღლის, სწორმდგომი ოთხწახნაგოვანღეროიანი მცენარეა. თხელი, თავწვეტიანი, ლანცეტა ფორმის, კიდებაოიანი მუქი მწვანე ფოთლები ღეროზე რგოლურადაა განლაგებული, რომელთა რიცხვი თითოეულ რგოლში 6-8 არ აღემატება.

თეთრი ყვავილები (გახმობისას შავდება) თავმოყრილია კენწრულ. მეჩხერ ნახევარქოლგა თანაყვავილედებად. ნაყოფი მოკლე კაუჭაბეწვიან გარსშია მოთავსებული. გვხვდება

უმათარესად დაჩრდილულ ადგილებში, ფოთლოვანსა და წიწვოვან ტყეებში, განსაკუთრებით ხშირია წიფლნარებსა და ნაძვნარსოკნარებში.

ჩიტისთვალას მიწისზედა ნაწილები შეიცავს კუმარინს, გლიკოზიდ ასპერულოზიდს, ციტრონსა და ასპერტანის მჟავებს, პიროკატეხინის ჯგუფის მთრიმლავ ნივთიერებებს, ფლაონოიდებს, ფისებს, ასკორბინის მჟავას, ეთერზეთს. ჩიტისთვალას პრეპარატებში შეისწავლება, როგორც ჰიპოტენზიური საშუალება. ხალხურ მედიცინაში ჩიტისთვალა გამოიყენება, როგორც საგულე საშუალება (დამაწყნარებელი და სპაზმების საწინააღმდეგო), აგრეთვე ღვიძლის, ნაღვლის ბუშტის, შარდის ბუშტის კენჭოვან-ქვიშიანი დაავადებების დროს, აღიდებს დიურეზს (ი. ა. გუბანოვი, ი. ლ. კრილოვა, ვ. ლ. ტიხონოვა, 1976).

გერმანიის ხალხური მედიცინა მას იყენებს დამაწყნარებლად, უძილობის, მუცლის ტკივილის, ნერვებაშლილობის და მენსტრუაციული ანომალიების დროს. გამოიყენება აგრეთვე ოფლისა და შარდმდენ საშუალებად. იყენებენ წყლით გამონაწვლილს: 2 ჩაის

კოვზი (დაახლოებით 1.8 გ) წვრილად დაჭრილი ბალახი 1 ჭიქა ცივ წყალზე, დგამენ 8-10 საათის განმავლობაში, სვამენ ერთი დღის განმავლობაში, საჭიროა სიფრთხილე. დიდი დოზით მიღება იწვევს პირღებინებას, თავის ტკივილს, თავბრუსხვევას (A. Büssler, 1963).

უკრაინის ხალხური მედიცინა ჩიტისთვალას სხვა სამკურნალო ბალახებთან შერევით, როგორც მსუბუქად გამხსნელი საშუალება, ხმარობს ორგანიზმში ნივთიერებათა ცვლის გასაუმჯობესებლად. განსაკუთრებით კი ღვიძლისა და ნაღვლის ბუშტის დაავადებების დროს. ხოლო როგორც შარდმდენის გამამდიერებელი, საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენს შარდის ბუშტისაგან ქვებისა და ქვიშის გამოდენისათვის.

თვით მარტო ჩიტისთვალას უკრაინაში იყენებენ დოზით: 10-15 გ 1 ლ მღუღარე წყალზე (მთელი ღამე თბილ ღუმელში დგამენ); სვამენ ნახევარ-ნახევარ ჭიქას დღეში 3-4-ჯერ. (მ. ა. ნოსალი, ი. ა. ნოსალი, 1960).

ბულგარეთის ხალხურ მედიცინაში ჩიტისთვალას ნედლ ბალახს უსარო ეფექტურ მომჭმედად მიიჩნევენ ხმელთან შედარებით. რეკომენდებულია ნაწლავების კვალის, უქილობის, შეტევიით ისტერიის, დისმენორიის, ღვიძლის დაავადებებისა და სიყვიოლის დროს. მოქმედებს აგრეთვე შარდმდენ და ოფლისმომპვრელად წყალმანკის დროს და საშარდე ბუშტში ქვებისა და ქვიშის დაგროვების საწინააღმდეგოდ. იღებენ ცივი წყლით გამოწვლილს: 2 ჩაის კოვზი წვრილად დაჭრილი ბალახი ერთ ჭიქა ცივ წყალზე. დგამენ 8 საათის განმავლობაში და ერთი დღის განმავლობაში სვამენ რამოდენიმეჯერ (დ. იორდანოვი და სხვები, 1968). ჩიტისთვალას ზეთი ლიქიორისა და ლუდის წარმოებაში გამოიყენება (ა. გროსჰეიმი). ხოლო ფესვები ხარისხოვან წითელ ფერად ღებავს ქსოვილს, კარგი თაფლოვანი მცენარეა (ი. ა. გუბანოვი და სხვა).

ხეჭრელისებრთა ოჯახში შე-
დის. დატოვილი 3 მეტრამ-
დე სიმაღლის ბუჩქია ან 6-8 მ
სიმაღლის ხეა დაკუთხულ-და-
ბრეცალი ყლორტებით, რომ-
ლებსაც 3 სმ-მდე სიგრძის
გოძლად წაწვეტილი ეკლებია
განლაგებული. ქეოქი ღეროზე
მუქი მოშავოა, ყლორტებზე კი
მოყავისფრო.

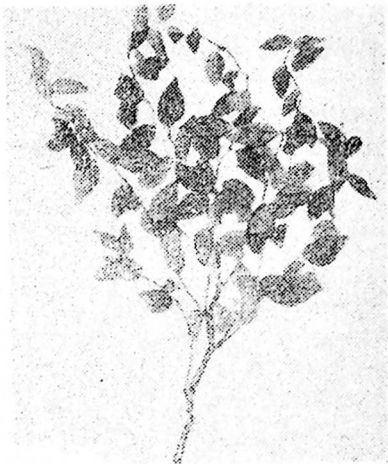
განხიერი ლანცეტა ან კვერ-
ცხისებრი, ზემოდან მბრწყი-
ნავე; ქვემოდან ბაცი, 20-50 მმ
სიგრძის, 15-20 მმ სიგანის,
კიდევწვირლ - ხერხისებრდაკბი-
ლული, არათანაბარკვერდები-
ანი, მეტად მოკლე ყუნწიანი

ფოთლები. წვირლ ყლორტებზე ორმწკრივადაა განლაგებული და
ასეთი თავისებურების გამო კენტფრთხართულ ფოთოლს მოგვაგო-
ნებს. ხუთწვერიანი პატარა ყვითელი ყვავილები სამ-სამ ყვავილიან
მჭიდრო თანაყვავილედებად შეჯგუფული ფოთლების უბებშია გა-
ნლაგებული. მრგვალი ან მოგრძო ოვალური ფორმის, მბრწყინავე-
კანიანი, 15-20 მმ სიგრძის, მუქმოწითალა ან მოყავისფრო, ხორ-
ციანი ნაყოფებიც ფოთლების უბებშია განლაგებული.

საქართველოს პირობებში უნაბი ფართოდ გავრცელებულა
მცენარეა. ბუნებრივად იგი ი. აბაშიძის ვარაუდით, მდ. ხრამის ხე-
ობაში უნდა იყოს გავრცელებული, მაგრამ ეს ვარაუდი ფაქტებით
ჯერ კიდევ არ დადასტურებულა. შუა აზიის და ამიერკავკასიის
მთებში იგი ზღვის დონიდან 1500 მეტრამდე სიმაღლეზეა აღრიც-
ხული. ფრიად გვალვაგამძლე მცენარეა, ამავე დროს —30° ყინვა-
საც იტანს.

ნაყოფი 40 პროცენტამდე ნახშირწყლებს, 5 პროცენტზე მეტ
პროტეინს, 1,5 პროცენტზე მეტ ქარვისა და ვაშლის მჟავებს, 2,5
პროცენტამდე პენტინოვან ნივთიერებებს, 2 პროცენტზე მეტ ფი-
სებს, 1,2 პროცენტ მთრიმლავ ნივთიერებებს შეიცავს. ფრიად
შობიარია C ვიტამინით (880 მგ პროცენტამდე). იკმება როგორც
უმო. ასევე დამკნარი, გამომშრალი და დაკონსერვებული.

გამოყენებულია საკონდიტრო წარმოებაში და გამაგრილებე-

ლი წყლების დასამზადებლად. ნაყოფები უხსოვარი დროიდან გამოიყენება, რიგობრც უბილი ამოაბეღლებილი, მატონიზირებული, საფლარათო და შარდმდენი საშუალება. ამჟამად მეცნიერულ, მედიცინასაც მოეპოვება კლინიკური ცდებით დადასტურებული მონაცემები იმის შესახებ, რომ უნაბის ნაყოფს ჰიპოტენზური და შარდდამდენი თვისება გააჩნია. ცალკეული ექიმი-მკვლევარები წარმატებით მკურნალობენ ჰიპერტონიით შეპყრობილ ავადმყოფებს. ხშირ შემთხვევებში სისხლის წნევა მნიშვნელოვნად დასწარად შეუმცირდა ბევრ ავადმყოფს უნაბის ნაყოფებით ჩატარებული სპეციფიური მკურნალობის შედეგად.

უნაბის ფოთლები 1020 მგ პროცენტამდე C ვიტამინს შეიცავს და მანესთეზირებული თვისებებიც გააჩნია. ფოთლის კარგად დალეჭვის შემთხვევაში ადამიანი დროებით ჰკარგავს მწარე და ტკბილი გემოს შეგრძნების უნარს.

ქერქი ტყავის გასათრიმლად და შესაღებად. ხოლო მკერძი, მოწითალო კულიანი მერქანი წვრილ სახარატო ნაკეთობისთვის გამოიყენება (ი. აბაშიძე, 1962; ი. ა. ვუბანოვი, ი. ლ. კრილიოვა, ვ. ლ. ტიხონოვა, 1976).

უტუნა — COLCHICUM AUTUMNALE L.

შროშანისებრთა ოჯახს ეკუთვნის. უტუნა ფრიად უცნაური მცენარეა. ნაყოფი გაზაფხულზე გამოჩნდება ხოლმე მწვანე ფოთლებთან ერთად, ყვავის კი შემოდგომით. იგი ლამაზად მოყვავილე ტუბერბოლქვიანი მცენარეა. ტუბერბოლქვი წაგრძელებული და ცალ მხარეს ამობურცულია, მის მოპირისპირე მხარეს კი შებრტყელებულია. სიგრძით 7, სიგანით კი 3 სმ-ია, დაფარულია მუქ-მოყავისფრო ვაგინებით, რომელნიც წვერისაკენ მილადაა წაგრძელებული.

მოკლე ღეროზე 3-4 შიშველი, ხორცოვანი, მბრწყინავი, წაგრძელებულ-ლანცეტა ფოთლები

სიგრძით 25-40 სმ, სიგანით კი 2-4 სმ., ერთი ტუბერბოლქვიდან 1-3, შოვარდისფრად ყვავილი ამოდის. ყვავილსაფარის მილი სამწიბოიანია, 20-25 სმ სიგრძის, რომელიც მიწის პირიდან 8-10 სმ-ით ამოდის მაღლა. ყვავილსაფარის გვირგვინის ფურცლისებრი ნაწილები ბლაგველიფსურია, შიგნითა მხარეს ბუსუსებით. ბუტკო სამნასკვიანია, რომელიც ყვავილსაფარის მილის მიწისქვეშა ნაწილშია ჩამალული.

წაგრძელებულ-კვერცხისებრი წვეტიან დაბოლოებული სამად გაყოფილი ნაყოფი კოლოფაა. თესლი მუქი-მოყავისფროა, თითქმის მრგვალი, ხორცოვანი თანათესლით.

ყვავის აგვისტო-სექტემბერში, როგორც უკვე ითქვა, ყვავილობისას მცენარეს ღერო და ფოთლები არა აქვს. უცნაურია, მაგრამ ეს ასეა. განაყოფიერებული ნასკვი მიწისქვეშ იზამთრება. ძეორე წელს კოლოფა ნაყოფი ფოთლებთან ერთად მიწის ზედაპირზე ამოდის. თესლი ივნისში მწიფდება და უცუნას მიწისზედა ნაწილები ხმება. ამ დროს ხდება ახალი დედა ტუბერბოლქვის განვითარება და ძველი დედა ტუბერბოლქვის კვდომა (ვ. ი. კიჩენკო, 1962).

აქ განხილული უცუნა და მასთან ახლო მდგომი *C. Speciosum* Stev. საკმაოდ ფართო ეკოლოგიური დიაპაზონის მცენარეებია, გავრცელებულია ზღვის დონიდან 150-3000 მ სიმაღლის ფარგლებში. გვხვდება წაბლნარ. წიფლნარ და წიფლნარ-რცხილნარ ტყეებსა და ალპურ საძოვრებზეც, ხშირად სუბალპურ ტყეებში. სინათლის მომთხოვნია და ტენით უზრუნველყოფილ, მაგრამ ღრენირებულ ნიადაგებზე იზრდება, ვერ უძლებს მდგარი წყლით დაჭაობებას. ტუბერბოლქვების მოსავალი ტყეში 20-40 ც/ჰა აღწევს, სუბალპებში კი 25 ც/ჰა არ აღემატება.

უცუნამ ჯერ კიდევ ფიტოქიმიის განთიადზე მიიქცია მკვლევართა ყურადღება. პელტემ და კავენუსმა უცუნას ტუბერბოლქვიდან 1820 წელს სხვა ნივთიერებებთან ერთად გამოჰყვეს ყვითელი ამორფული ნივთიერება ალკალოიდის თვისებით და შეცდომით იმ დროს უკვე ცნობილ ალკალოიდად ვერატრინად მიიჩნიეს 13 წლის შემდეგ გერმანელმა მეცნიერმა ჰეიგერმა გაიმეორა უცუნას გამოკვლევა, გამოჰყო მისგან ალკალოიდისმაგვარი ნივთიერება და დაამტკიცა, რომ იგი ვერატრინი არაა. ამის დადგენა არც თუ ძნელი იყო, ვინაიდან ვერატრინის გააჩნია თვისება, რომ შეუჟავებელი ცხვირცემინება გამოიწვიოს, ეს თვისება სრულიადაც არ გააჩნდა უცუნასაგან გამოყოფილ ნივთიერებას. ჰეიგერმა ამ ახალ ნივთიერებას კოლხიციანი უწოდა.

მაგრამ მხოლოდ 1856 წელს იქნა მიღებული უცუნას ნამდვი-

ლი ალკალოიდი, რომელსაც ძველი სახელწოდება შეუნარჩუნეს. გამოირკვა, რომ ჰეიგერმა თავის დროს მიიღო არა ალკალოიდი, არამედ მისი დაშლის ერთ-ერთი პროდუქტი — კოლხიცინი.

კოლხიცინი მეტად შხამიანი გამოდგა. სამედიცინო პრაქტიკაში მისი გამოყენება 1853 წლიდან დაიწყო რევმატიზმისა და ნიკრისის ქარის სამკურნალოდ. 1866 წელს ავსტრიელმა ექიმმა შკოლდამ ერთ-ერთ თავის ლექციაზე განაცხადა „სახსრის რევმატიზმის წინააღმდეგ ჩვენ არ ვიცით უკეთესი საშუალება, ვიდრე კოლხიცინია“. ბევრი ევროპული ქვეყნის ფარმაცოპეაში კოლხიცინი დღესაც შემორჩენილია. ამჟამად იგი თითქმის მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ფარმაცოპეაში შედის როგორც საშუალება ნიკრისის ქარისა და სხვა დაავადებების სამკურნალოდ.

გარდა სამედიცინო დანიშნულებისა, კოლხიცინს სხვა გამოყენებაც აქვს, რაც მის მეტად საინტერესო იმ თვისებაზეა დამყარებული, რომ გაყოფის პროცესში მყოფ მცენარეულ უჯრედთან კონტაქტის შემთხვევაში იწვევს პოლიპლოიდის მოვლენას, რაც პირველად რუსმა მეცნიერმა ი. ი. გერასიმოვმა 1890 წელს აღმოაჩინა. პოლიპლოიდურ უჯრედებში იზრდება უმნიშვნელოვანესა შემკვიდრული აპარატის — ქრომოსომთა რიცხვი.

1937 წელს ამერიკელმა მეცნიერებმა ეიგსტმა, ბლეკლიმ და აივერმა აღმოაჩინეს, რომ კოლხიცინით დამუშავებული თესლისაგან პოლიპლოიდური მცენარე ვითარდება. ამით სელექციონერებმა მიიღეს მეტად მარტივი და მყარი მეთოდი მცენარეთა პოლიპლოიდური ფორმების მისაღებად. უცუნა ფრიად ეფექტურია მავნე მწერების წინააღმდეგ.

1948 წელს ჩეხოსლოვაკიელმა ქიმიკოსმა შანტავიმ დაიწყო უცუნას სისტემატური და ღრმა ქიმიური გამოკვლევა და შედარებით მოკლე დროში მისგან 20-მდე ალკალოიდი გამოჰყო. ერთ-ერთ ამ ალკალოიდთაგანს შანტავის ნივთიერება F ეწოდა, რომელმაც გამოიყენება ჰპოვა კანის კიბოს თერაპიაში (ვ. მ. სალო, 1975).

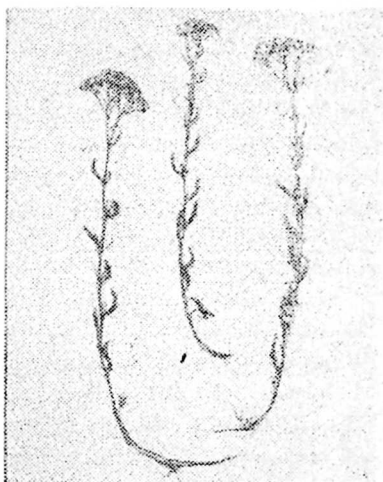
სამედიცინო პრაქტიკაში უცუნას ტუბერბოლქვი და თესლო გამოიყენება. ვ. ი. ფროლოვა (1962) აღნიშნავს, რომ უცუნას ალკალოიდებიდან მედიცინაში კოლხიცინი ნიკრისის ქარის, ხოლო კოლხამინი (ამინი) კი ქრონიკული ლეიკოზებისა და კანის კიბოს სამკურნალოდ გამოიყენება.

კანის კიბოს სამკურნალოდ ომაინის (კოლხამინის) მალამოს უსვაშენ კანის დაზიანებულ ნაწილს. ომაინის მალამოს, განსაკუთრებით მასზე გიალურონიდაზის დამატებისას დიდი უნარი აქვს, შეაღწიოს ლორწოვან გარსში რა ორგანიზმის კანის საფარველში, ამასთან კიბოიან უჯრედებზე შერჩევითი ზემოქმედების თვისება

აქვს და საღ უჯრედებს თითქმის არ შლის. მკურნალობის ბოლოს შემსწავლა ეპიტელიზაცია კარგი კოსმეტიკური ეფექტით. საუკეთესო გავლენით ხასიათდება კიბოს დასაწყის სტადიაში და ისიც იმ შემთხვევაში, თუ მანამ სხვა საშუალებებით არ არის ნამკურნალები. დოზების გადაპარბებას შეიძლება თან მოჰყვეს ადვილობრივი და საერთო ინტოქსიკაციის მოვლენა. უტუნას გამოყენება მხოლოდ და მხოლოდ ექიმის მტკიცე ზედამხედველობის ქვეშ შეიძლება.

შარსმანდუკი — ACHILLEA MILLEFOLIUM L.

როთულყვავილოვანთა ოჯახის წარმომადგენელია. ფარსმანდუკი აქარაში ცნობილია ყვავისკუდას, ყვავკუდას, ჩიჩქვის ბალახის, რაჭაში და იმერეთში კრავიკუდას, ქორიკუდას სახელით. მცენარე სწორმდგომლოვანია 120 სმ-მდე სიმაღლითა და პორიზონტალური ფესვურით. ღეროზე მორიგეობით განლაგებულია ფოთლები გარშემოწერილობის მიხედვით ლანცეტა ან ხაზურია, ორ-სამჯერ ფრთადკვეთილი, მრავალრიცხოვანი სეგმენტებით (არანაკლები 20 წყვილისა). ღეროს ჭიკიდა ნაწილში განლაგებული ფოთლები ყუნწიანია. 10-15 სმ სიგრძით, კენწეროს მიმართულებით ფოთოლთა სიდიდე თანდათანობით მცირდება.

ყვავილები ფოთლების ილღიებიდან ამოსული ტოტების ბოლოებზე ფარისებრ თანაყვავილედებადა შეკრებილი. ყვავილების კალათის საბურველის ფოთოლაკები მწვანე ან ყავისფერია სიფრიფანა არშიით შემოვლებული. ენისებრი, კალათის ნაპირას განლაგებული ყვავილები თეთრია, იშვიათად ვარდისფერი.

ყვავის ივნისიდან დაწყებული ოქტომბრამდე, ნაყოფი მომწიფებას სექტემბრიდან იწყებს, მრავლდება თესლითა და ვეგეტაციურად. მიწისზედა ნაწილების მოსავალი ჰაერმშრალ მდგომარეობაში 1 ჰექტარზე 9-400 კგ. შეადგენს.

ფართოდ გავრცელებული მცენარეა მთელს ტყის ზონაში. იზრდება დაბლობებიდან დაწყებული სუბალპური სარტყლის ჩათვლით, მშრალ ველებზე, გამეჩხრილ ბუჩქნარებსა და ფიჭვნარებში თითქმის მთელ საქართველოში.

ბალახის კენწრული ნაწილის და ტოტების დაბოლოებების ეთერზეთშემცველობა 0,8 პროცენტამდე აღწევს, აქვეა ალკალოიდები (ახილეინი, ბეტონიცინი, სტრაქიდრინი), კაროტინი, ასკორბინის მჟავა, მთრიმლავი ნივთიერებები, ორგანული მჟავები, ფისები. ქრლინი (ი. ა. გუბანოვი, ი. ლ. კრილოვა, ვ. ლ. ტიხონოვა, 1976).

ფარსმანდუკი როგორც სამკურნალო მცენარე, ხალხში უკვე რამოდენიმე საუკუნეა ცნობილი. მას იყენებენ მადისმომგვრელ, ჰრილობის შემხორცებელ და სისხლის დენის შემაჩერებელ საშუალებად ბუასილისა და კუჭ-ნაწლავების დაავადების დროს.

ფარსმანდუკის სისხლის შემადგენელი თვისება ექსპერიმენტულადაც იქნა დამტკიცებული, ამასთან ისიც იქნა შემჩნეული, რომ მცენარე ტკივილგამაყუჩებლადაც მოქმედებს. კარგად მოქმედებს მისი გამონახარში ქრონიკული გასტრიტისა და კუჭისა და თორმეტკოჯა ნაწლავის წყლულის დროს (10-20 გ ბალახს ერთ ჰიქა წყალში 5-10 წუთს ხარშავენ, იღებენ 1/2-1/2 ჰიქას დღეში სამჯერ, ჰამამდე 15-20 წუთით ადრე 25-30 დღის განმავლობაში). სკამენ აგრეთვე ექსტრაქტსაც (30-40 წვეთი 3-4-ჯერ დღეში) და ჩაის სახითაც.

ლატვიის ხალხურ მედიცინაში ფარსმანდუკის ჩაი ყოველდღიური დიეტის აუცილებელ შემადგენელ ნაწილად მიაჩნიათ და მას დღეგრძელობის საწინდრად თვლიან (ვ. გ. შინაევა, 1970).

ა. დ. ტუროვას (1974) მიხედვით მედიცინაში ფარსმანდუკს ადგილობრივი სისხლისდენის შესაჩერებლად ხმარობენ (ცხვირიდან, კბილებიდან, ჰრილობიდან და სხვ.). მის 0.50-0.75 პროცენტ სტერილურ ნაყენს იყენებენ ფილტვებისა და საშვილოსნოსაგან სისხლდენის დროს, ფებრომისა და ანთებითი პროცესების, აგრეთვე ბუასილოზის სისხლდენის. კუჭ-ნაწლავის სისტემის კოლიტის, წყლულის, შარდგამომყოფი გზების ანთებითი დაავადებების შემთხვევებში.

ხალხურ მედიცინაში გამოიყენება გულის არითმიის დროს წვენის სახით 20-30 წვეთი ერთ მიღებაზე ტეგანის 20-25 წვეთთან და ღვინოსთან ერთად.

საშარდე ბუშჩის ანთებისას იყენებენ გამონახარშს შემდეგი ბალახნარევისა: 2 სუფრის კოვზი ფარსმანდუკი, 1 კოვზი კოთხოჯის ფესურა, 1 კოვზი არყის კვირტები. 2 კოვზი რათვის იჩარის ფოთლები; ყველა ამას კარგად აურევენ ერთმანეთში და ამ ნარე-

ვიდან იღებენ 2 სუფრის კოვზს, ასხავენ $2\frac{1}{2}$ ჰიქა წყალს, ადულებენ 5-7 წუთს, გადმოდგამენ და ასე ტოვებენ თავდახურულ ჭურჭელში 30 წუთს. წურავენ და მთელ გამონახარშს ერთ დღეში სუამენ 4 ნაწილად.

ხმარობენ ფარსმანდუკის ფხენილსაც — 0,3 გ 2-3-ჯერ დღეში ჭამის შემდეგ. წყლით გამონაწვლილს შემდეგნაირადაც აკეთებენ:

20 გ 0,5 მმ სიგრძით დაჭრილ ფარსმანდუკის ბალახს ასხავენ ოთახის ტემპერატურის 1 ლ წყალს, ადულებენ 15 წუთს ნელ ცეცხლზე თავდახურულ ჭურჭელში (სჯობს ემალირებული ან მინის ჭურჭელი), თავდახურულსავე ჭურჭელში ანელებენ 45 წუთის გახმაილოლაში და წურავენ. იღებენ 1 სუფრის კოვზს დღეში 3-4-ჯერ ჭამის შემდეგ.

ი. მ. ალტუნინას, ბ. ს. ნიკოლსკაიასა და ბ. კ. როსტოცკის (1962) მიხედვითაც ფარსმანდუკი მედიცინაში კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის სხვადასხვა დაავადების დროს გამოიყენება, კერძოდ გასტრიტისა და წყლულის დროს. ხმარობენ მადისმომგვრელად და სისხლის შემადგელებლად (ბუასილის, ნაწლავებში სისხლდენის და საშვილოსნოდან სისხლდენის შემთხვევებში), აგრეთვე გარეგნულ სისხლდენისასაც (ცხვირიდან, კრილობიდან და კბილებიდან), ექსპერიმენტულად დადგენილია, რომ სისხლშემადგელებლი მოქმედების მექანიზმის საფუძვლად დევს ტრომბოციტების რიცხვების მომატება სისხლში და სისხლდენის შეჩერების დროის შეძკირება. გარდა ამისა, ფარსმანდუკი ხელს უწყობს საშვილოსნოს მუსკულატურის კუმშვის გაძლიერებას, რაც მის ეფექტიურობას განაპირობებს საშვილოსნოდან სისხლდენის დროს.

მ. ა. ი. მ. ნოსალებს (1960) აღწერილი აქვთ უკრაინის ხალხური მედიცინაში ფარსმანდუკის გამოყენების რეცეპტები.

1. ძლიერი გულისცემის დროს ყოველდღე სვამენ ოო-ოო სირჩა სუსტ ღვინოს, რომელშიაც შერეულია ფარსმანდუკის 24 წვეთი და ტეგანის 24 წვეთი ორივე სირჩაზე (ე. ი. თითო სირჩაზე ფარსმანდუკისა და ტეგანის 11-12 წვეთი შოდის).

2. როგორც ხალხში ამბობენ, მუწუკების, ძირძაგარების და გამონაყრების მკურნალობა სისხლის გაწმენდის გზით უნდა ჩატარდეს. საამისოდ შემდეგ ნარევს ხმარობენ: თითო სუფრის კოვზი სკაღბი, აბზინდა და რიზმარინი; ორ-ორი კოვზი — ფარსმანდუკი. დღის ნაყოფები, ლანცეტა მრავალძარღვა, ჯინჯარი, კრაზანა და ასისთაეა, 3 კოვზი შვიტა. კარგად არევის შემდეგ ამ ნარევიდან 4 სუფრის კოვზს იღებენ (თავდადგმით სავსეს), ასხავენ 1 ლ მდუღარე წყალს და მთელი ღამე თბილ ღუმელში დგამენ. მთელ ამ გამოწვლილს ერთი დღის განმავლობაში სვამენ 8 ნაწილად.

3. საშარღე ბუშტის ანთებისას რეკომენდებულია შემდეგი ნარევის ნახარში: 2 სუფრის კოვზი ფარსმანდუკი, 1 კოვზი მარშუქი. 2 კოვზი დათვის კენკრის ფოთლები. ამ ნარევიდან იღებენ 2 სუფრის კოვზს, ასხამენ 2,5 ჭიქა ცივ წყალს და 5-7 წუთი ადუღებენ. ცეცხლიდან გადმოდგმიდან ნახევარი საათის შემდეგ წურავენ, მთელ ამ გამონახარშს ერთი ღლის განმავლობაში სვამენ 4 ნაწილად.

4. კუჭის ილიერი ტკივილის დასაწყენარებლად (სბახსეპი) ადებენ შემდეგი ნარევის ჩაის: თითო სუფრის კოვზი სააფთიაქო გვირილას ყვავილებსა და ფარსმანდუკს ერთ ჭიქა მდულარე წყალს ასხამენ, ამასთან კუჭის არეში თბილ სათბურსაც იღებენ.

5. ფარსმანდუკის ყვავილების ჩაის (ყოველდღე, სამ-სამი ჭიქა) სვამენ სისხლიანი პირღებინების და საშვილოსნოდან სისხლდენის დროს.

6. მუცლის ბერვის დროს ძალიან კარგ საშუალებააა მიხსეული შემდეგი ბალახნარევის გამონახარში: 2 კოვზი კვლიავის სფესლი, 1 კოვზი კამის თესლი, 2 კოვზი ფარსმანდუკის ფოთლები. 3 კოვზი წვრილად დაჭრილი შვრიის ჩალა (შე), 1 კოვზი კოთონიჭრის ფესვურა და 1 ჩაის კოვზი მსხვილად გახეხილი კატაბალახას ფესვები. 3 სუფრის კოვზ ამ ნარევის (თაედადგმით სავსე) ასხამენ 3 ჭიქა ცივ წყალს, ადუღებენ 15 წუთს, ყოველდღე სვამენ სამ-სამ ჭიქას.

ფარსმანდუკი არანაკლები პოპულარობით სარგებლობს ბულგარეთის მედიცინაში. გამოიყენება უმადობის, კუჭის არეში ქვანების, დისპეპსიის, მომატებული მჟავიანობის და კუჭაშლილობის დროს. გარეგან სახმარად აბაზანების სახით ბუასილის, პირში გამოვლებისათვის სტომატიტისა და ღრძილების ანთებისას.

დასალევიად იყენებენ ცხელ ნაყენს: 2 ჩაის კოვზ დაქუცმატეულ ნედლეულს ერთ ჭიქა მდულარე წყალს ასხამენ. ერთი საათის შემდეგ წურავენ და ერთი ღლის განმავლობაში სვამენ რამოდენიმე ნაწილად. გარეგან სახმარად იყენებენ ცხელ ნაყენს 2 სუფრის კოვზ ნედლეულზე 0,5 ლ მდულარე წყლის დასხმით.

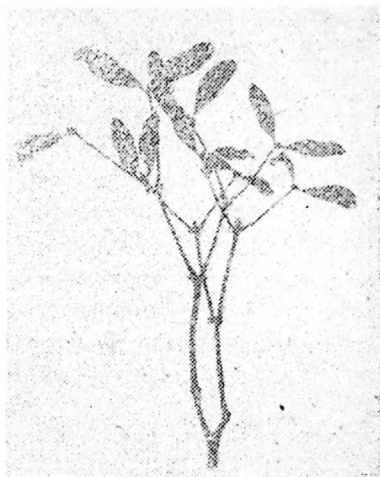
ბულგარეთის ხალხური მედიცინა ფარსმანდუკის ფოთლებისა და ყვავილების ნახარშს იყენებს როგორც მადისმომგვრელ საშუალებას ანემიის და საერთოდ უმადობის დროს, აგრეთვე ბუასილის, სიყვითლის, კანზე არსებული გამონაყრების, რევმატიზმის, მალარიის, კუჭისა და ნაწლავების დაავადებების, კუჭაშლილობის, ბრონქების ანთების, მენსტრუაციის სარგეულაციოდ, ღვიძლისა და ნაღვლის საღინარების, თავის ტკივილის სამკურნალოდ და პარაზიტიკების წინააღმდეგ.

ფარსმანდუკი იმავე დროს პოპულარული კოსმეტიკური საშუალებაა. მისი ნასარწით იბანენ სახეს ფერისმკვამელების მოსაცილებლად და კანისადმი ღრუბლისებრი სტრუქტურის მისაცემად (ტ. იურკოვა, 1973; მ. ა. და ი. მ. ნოსალები, 1960).

ფითრი — VISCUM ALBUM L.

ფითრისებრთა ოჯახში შეშავალი მცენარეა. ფითრი მარადმწვანე, ნახევრადპარაზიტი პატარა ბუჩქია. იგი მოსახლეობის უმრავლესობისათვის კარგადაა ცნობილი. ვის არ უნახავს მსხლის ტოტებზე „შესკუბებული“ ამ ღია-მწვანე მცენარის გაფარჩხული ბუჩქები. იგი თავის საწოვრებს მკვებავი მცენარის ტოტების მერქანში უშვებს და იქიდან წყალსა და მასში გახსნილ საკვებ ნივთიერებებს არამეც მკვებავ მცენარეს, ხოლო ორგანულ ნივთიერებებს თვითონვე იმუშავებს. ე. ი. ნახიარა პარაზიტულ „ცხოვრებას ეწევა“.

ძირითადად იგი მსხლის ტოტებზე სახლდება, მაგრამ არც თუ ისე იშვიათად გვხვდება ვაშლზე, მუხანზე, ვერხვებზე. წიწვოვანებიდან ძალიან ხშირად სოკზე სახლდება, თბილისის სატყეო კვლევითი ინსტიტუტის გორის საცდელ-საჩვენებელი სატყეო მეურნეობის ხოვლეს სატყეო უბანში სოკის კორომებში ძალიან ხშირად შეხვდებით ფითრს სოკის როგორც გადაბერებულ, ისე შუანხოვან და ახალგაზრდა ხეებზეც კი. იშვიათად, მაგრამ მაინც აღინიშნება ფითრის კუნელზე, ღვიაზე, ფიჭვისა, კაკლასა, რცხილასა და სხვა მერქნიან მცენარეებზე დასახლების შემთხვევები.

ფითრისაგან დიქოტომიური (ორკაპი) დატოტვაა დამახასიათებელი. წაგრძელებულ-ლანცეტისებრი, მოგრძო ან ელიფსური, ფუძესთან შევიწროებული, ბოლო მობლაგვებული, კიდემთლიანი, 5-7 სმ სიგრძის, ზეკალძარღვიანი, სქელი ტყავისებრი ფოთლები ტოტების დაბოლოებებზე ერთი მეორის მოპირისპირედაა განლაგებული.

მცენარე ორბინიანია, ძალიან იშვიათად ერთბინიანიც.

ყვავილები ცალსქესიანია, მოყვითალო-მწვანე, არც თუ მაინცა და მაინც მიმზიდველი. სამ-სამი (იშვიათად 5-6) ყვავილი ტოტების ბოლოებში და ტოტების გაორკაპების ადგილებშია შეჭგუფულა. ძამრობითი 3-4 მტკრიანაა, მდედრობითი კი 3-4 ბუტკოიანი ქველა ნასკვით.

თეთრი ან ოდნავ მოყვითალო 1 სმ სიმსხოს, მრგვალი, 1-2 თესლიანი წებოვან გარსში გახვეული ცრუ კენკრა ნაყოფი საუცხოო საკვებია ფრინველებისათვის და სწორედ ისინი უწყობენ ხელს ფითრის გავრცელებას. ფრინველის კუჭში გავლილი ფითრის თესლი გაღვივების უნარს არა თუ არ კარგავს, არამედ უკეთაც ღვივდება. ამიტომ ფრინველის განავალთან ერთად ხის ტოტზე ხვდება, ღვივდება და დასაბამს აძლევს ფითრის ბუჩქის განვითარებას. ნისკარტზე მიკრულ წებოვანი ნაყოფის მოცლას ფრინველი ცდილობს ნისკარტის ტოტზე გასმით, ამ შემთხვევაშიც ფითრის თესლი ტოტს ეკერის, ღვივდება და ფითრის განახლებას ხელი ეწყობა.

ყვავის მარტ-აპრილში, ნაყოფები სექტემბერ-ოქტომბერში მწიფდება. გავრცელებულია როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს ბევრ რაიონში. მისი ნაყოფებით განსაკუთრებით აქტიურად იკვებებიან შოშიები და ჩხარტეები, ამიტომ სხვა სახის ფრინველებთან შედარებით ისინი ყველაზე მეტად უწყობენ ხელს ფითრის გავრცელებას.

ფითრს გარკვეულ წილად ზარალი მოაქვს მებაღეობისა და ტყის მეურნეობისათვის ხეების დასუსტებისა და წვერხმელობის გამოწვევით, მაგრამ კაცობრიობისათვის იგი სარგებლიანია. იგი უძველესი დროიდან გამოიყენება სამკურნალოდ. წინათ ფითრის ყლორტებს იყენებდნენ ეპილეფსიის, ნერვებაშლილობით გამოწვეული ისტერიული მდგომარეობის და თავბრუსხვევის დროს. ახლაც ხალხურ მედიცინაში ხმარობენ, როგორც სისხლდენის შეჩაჩერებელ, შემკვრელ, პირსასაქმებელ და პარაზიტი ჭიების საწინააღმდეგო საშუალებას. მცენიერულ მედიცინაში იგი ძირითადად გამოიყენება როგორც ჰიპოტენზიური (სისხლის წნევის დაბლა დამწვევი) საშუალება. შედარებით იშვიათად კი ათეროსკლეროზის დროს. ფითრის წვენით საცდელი მკურნალობის შემთხვევებია აღწერილი სხვადასხვა სიმსივნეების წინააღმდეგ (ი. ა. გუბანოვი, ი. ლ. კრილოვა, ვ. ლ. ტიხონოვა).

ფითრის ფოთლებიდან მიღებული პრეპარატი ერთ-ერთი კომპონენტია ფართოდ ცნობილ კომპლექსურ პრეპარატ „აკოფიტისა“,

ამ პრეპარატის ყადრი კარგად იციან რადიკულიტით, შეპყრობილმა ავადმყოფებმა.

ახლად დაკრეფილი ჩვილი ფოთლებიდან მიღებულ გამონაწე-
ლილს დასავლეთ ევროპაში არტრიტის წინააღმდეგ იყენებენ. ნა-
ყოფებისაგან წინათ წებოს ხარშავდნენ. ფოთლებსა და ყლორტებს
წარმატებით იყენებენ საქონლის საკვებად, მათში საკმაო რაოდე-
ნობითაა პროტეინი და ცხიმი. განსაკუთრებული ხალისით ჰამს
ფითრს თხა, მსხვილფეხა საქონელი თავიდან ხალისით არ ეტანება,
მაგრამ რაკი შეეჩვევა, შემდეგ უკვე კარგად ჰამს.

ა. დ. ტუროვას (1974) ცნობით ფითრი შეიცავს ვისკოტოქსინს
0,05-0,1 პროცენტის რაოდენობით, ნაყოფებში მოიპოვება კაუჩუკი
და ინოზიტი 1,2 პროცენტამდე. მისივე მიხედვით ფითრის ჰიპოტენ-
ზიურ თვისებაზე ერთიმეორის საწინააღმდეგო მონაცემებია ლი-
ტერატურაში. ასე მაგალითად, კ. მ. რუტკევიჩმა ვერ აღმოაჩინა
ფითრის ჰიპოტენზიური გავლენა ჰიპერტონიით დაავადებულებზე
კლინიკური ცდებით. ამის საწინააღმდეგოდ გ. ს. ნასარიძემ აღნიშნა
დადებითი ჰიპოტენზიური ეფექტი, რაც თავისქალა — ტვინის
ტრავმირების ნიადაგზე მომატებული არტერიული წნევის მყარი
დაწვეით გამოიხატა. ანალოგიური შედეგები იქნა მიღებული კლი-
მაქტერული ჰიპერტონიით შეპყრობილთა მიმართაც (ი. გ. ბრეგაძე
და ი. ს. ტყეშელაშვილი), ს. ა. ტომინიც აღნიშნავს ფითრის ჰიპო-
ტენზიურ თვისებას. (ციტირებულია ა. დ. ტუროვას (1974) მიხედ-
ვით).

ა. დ. ტუროვა იმასაც აღნიშნავს, რომ ე. პ. ფედოროვის ცდე-
ბში 40 ავადმყოფს ფითრის ექსტრაქტი ეძლეოდა 30 წვეთი დღე-
ში სამჯერ, 20 დღის განმავლობაში. ავადმყოფთა 50 პროცენტს
მდგომარეობა გაუმჯობესდა. ავადმყოფთა ნაწილს არტერიული
წნევა სინდიყის სვეტის 20-30 მმ-ით შეუმცირდა. 40 ავადმყოფი-
დან ორს აღნიშნა გვერდითი მოვლენები: თავბრუსხვევა, მადის
გაუარესება, ზოგი ავადმყოფისათვის ჰიპერტონიული დაავადების
მესამე სტადიაში ფითრი ეფექტს არ იძლევა.

რეკომენდებულია ფითრის თხევადი ექსტრაქტი 15-25 წვეთი
დღეში სამჯერ.

პ. ნ. კიბალჩიჩის (1962) მიხედვით ფითრის ჩვილი ფოთლები-
საგან დამზადებული თხევადი ექსტრაქტი გამოიყენება ჰიპოტენზი-
ურ საშუალებად, აგრეთვე ფილტვებიდან და ცხვირიდან სისხლ-
დენის და ნაწლავთა ატონიის დროს. ჰიპერტონიული დაავადების

I და II სტადიაზე პრეპარატი იწვევს საერთო მდგომარეობის გაუმჯობესებას, ქრება თავის ტკივილი, უმჯობესდება ძილი. მცირდება გაღიზიანებულობა და იზრდება შრომის უნარი. აღინიშნება მასქსიმალური და მინიმალური არტერიალური წნევის დაბლა დაწევა. ექსპერიმენტულად დადგენილია, რომ ფითრი არტერიულ წნევას დაბლა სწევს, აძლიერებს გულის მუშაობას, აგანიერებს ძარღვებს, ამცირებს ცენტრალური ნერვული სისტემის აღზნებადობას.

უკრაინის ხალხურ მედიცინაში ფითრს პირველ რიგში იყენებენ როგორც სისხლშემადგებელ და შემკვრელ. აგრეთვე ტკივილგამაყუჩებელ და ჰიის გამომყრელ საშუალებად. მას იყენებენ ძალიან უხვსისხლიანი მენსტრუაციის და საშვილოსნოდან ყოველგვარი სისხლდენის დროს, აგრეთვე სისხლდენისას კუჭსა და ნაწლავებში. სვამენ გამონახარშს: 35-40 გ ფოთლები ყლორტების დაბოლოებითურთ 1 ლ წყალზე, აბაზანისათვის კი 60 გ 1 ლ წყალზე.

ფითრს იყენებენ ირიგაციისა და აბაზანისათვის ბუ-სილის მკურნალობაში. ირიგაციისათვის იყენებენ სამკურნალო პკენარეების შემდეგი ნარევის ნახარშს: ფითრი, ფარსმანდუკი, წყლის წიწკა (წალიკა), მუხის ქერქი, ჯინჯარი და თეთრყვავილა ჯინჯრისდედის ყვავილები. თითოეულ მათგანს იღებენ ათ-ათ გრამს. ფითრს კი 15 გ. ხარშავენ 20 წუთს ნელი დუღილით. ამავე ნახარშით იკეთებენ სველ საფენებს წყლულების და ძნელად შეხორცებად ჭრილობებისათვის.

შრგვალი ჰიების დასაყრელად იყენებენ ნარევს: ფითრის ფოთლების ფხვნილი — 0,5 გ, ფითრის ნაყოფები (გამხმარი და ფხვნილად ქცეული) — 0,5 გ და კატაბალახას ფესვების ფხვნილი 1,0 გ. ამ ნარევს ყოველდღე იღებენ 3 დღის განმავლობაში, ამასთანავე რეკომენდებულია გახეხილი ახალი სტაფილოს მიღება.

ფითრის ჩაის სვამენ ცუდ გუნებაზე ყოფნისას (განსაკუთრებით მოხუცები), დაუძლურებისა და თავბრუხვევის დროს (მ. ა. ნოსალი, ი. მ. ნოსალი, 1960).

ფუნთუზა — *SEDUM ACRE* L.

სქელფოთლიანთა ოჯახის წარმომადგენელია. ფუნთუზას კასეთში, რაჭაში და იმერეთში კაციძუძუს ეძახიან, აჭარაში კაკნისაკენეტელა, კაკნისაკნატურას. მრავალწლოვანი, 4-15 სმ სიმაღლის მცენარეა, თასმისებრი დატოტვილი ფესურიც. საყვავილე ყლორტები ზეაღმართულია. უნაყოფო ტოტები კი მიწაზეა გართხმული. კრანოტისებურად განწყობილი სუკულენტური ფოთლებით.

ზურგის მხარეს ამობურცული. ძირში გასქელებული, 2-5 მმ სიგრძის. შიშველი, კვერცხისებრი. ხორცოვანი ფოთლები ღეროზე მორიგეობითაა განწყობილი, თითოეულ ყვავილადში სულ 3-5 ყვავილია, რომელიც ყლორტების კენწეროებზეა თავმოყრილი. ყვავილის ჯამის ფოთოლაკები ხუთია, ნაცრისფერ-მწვანე, ან მოყვითალო. ყვავილის გვირგვინი ჯამზე 2-3-ჯერ უფრო გრძელია, 5 ოქროსფერ-ყვითელი. ლანცეტა ან ხაზურ-ლანცეტა წვეტიანი გვირგვინის ფურცლებით. ყვავის მაისიდან ივლისის ჩათვლით, ზოგჯერ აგვისტოშიც.

იზრდება მთელი ტყიანი ზონის ქვედა სარტყელიდან დაწყებული სუბალპების ჩათვლით, ზოგან ალპურ სარტყელშიც კი აღწევს. მისი უმთავრესი ადგილსამყოფელია კლდეები და ქვიანი ადგილები, მშრალი, ხირხატნიადაგიანი ფერდობები. გვხვდება აფხაზეთში, აჭარაში, სამეგრელოში, მთიულეთსა და თუმ-ფშავ-ხევსურეთში. კარგი თაფლოვანი და დეკორატიული მცენარეა.

ხალხურ მედიცინაში გარეგან სახმარად გამოიყენება დამწვრობისა და წყლულების სამკურნალოდ, მის ნაყენს სვამენ ეპილევსიის, მალარიის დროს, აგრეთვე როგორც გამხსნელ და პირსასაქმებელ საშუალებას. ექსპერიმენტებში იწვევს სისხლის წნევის მო-

მატებას (ი. ა. ალექსინა, ფ. ლ. ბურმისტროვი, პ. მ. ლოშკარევი, 1962).

ნედლ, დანაყილ ფუნთუშას კიბოს წყლულოვან კერებზე იდებენ, რომელიც ასეთ კერებს ასუფთავებს. საქონლის ქონში არეული მისი წვენი კარგი საშუალებაა თავის კანზე არსებული გამონაყრების, ჩირქოვანი მუწუკების მოსარჩენად. ეპილეთსიის საქურნალოდ, ფხვნილად ქცეულ გამხმარ ფოთლებს ხმარობენ შაქართან შერევით დღეში ორჯერ (დილით და საღამოთი) თითო მიღებაზე 15 გ რაოდენობით. მკურნალობა გრძელდება არანაკლები სამი თვისა (ე. ნ. ზალესოვა, ო. ვ. პეტროვსკი, 1898).

ცნობილ ბერძენ ბუნების მკვლევარსა და მკურნალს ჰიპოკრატეს ეს მცენარე სიმსივნეების გასაკურნ საშუალებად მიაჩნდა. ზოგი ექიმში ფუნთუშას ნაყენს (2-3 სუფრის კოვზი ბალახი ერთ ჭიქა მდულარე წყალზე) ურჩევს ჰიპერტონიის საწინააღმდეგოდ (ტომილინი, 1959), მიღების წესია სუფრის კოვზით დღეში სამჯერ, ჭამიდან ნახევარი საათის შემდეგ.

ბალიცკი, ვორონცოვა და კარპუხინა (1966) ადასტურებენ იმ ფაქტს, რომ ნედლი, დანაყილი ფუნთუშა ბალახი ხალხში კანის კიბოს სამკურნალოდ გამოიყენებოდა (ვ. გ. მინაევა, 1970).

ბულგარეთის მედიცინის მონაცემების მიხედვით დამტკიცებულია ფუნთუშას ტკივილგამაყუჩებელი მოქმედება ბუასილის და ახალური ხვრელის ლორწოვანი გარსის გაღიზიანების დროს. იგი დიურეტიულ გავლენას ახდენს, რაც ამართლებს მის გამოყენებას სისხლის მაღალი წნევის გამო.

ბულგარეთის ხალხური მედიცინა მის დაღვევას ურჩევს ეპილეთსიის, სურავანდის, ათეროსკლეროზის სამკურნალოდ. გარეგან სახმარად რეკომენდებულია ნედლი, დანაყილი, ფაფისებრი მასის ახალქმნილებაზე (კანის სიმსივნეებზე) დაფენა (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

ფშაბი — ELAEAGNUS ANGUSTIFOLIA L.

ფშაბისებრთა ოჯახში შე-
დის. ვერცხლისფერ-მოთეთ-
ლო ჩვილყლორტებიანი და
ფოთლებიახი ბუჩქი ან დაბა-
ლი სეა 3-7 (10) მ სიმაღლით.
ორივე, ან მარტო ქვედა მხრი-
დან ვერცხლისფერ თეთრი,
ლანცეტა ფოთლის, 3-7 სმ სიგ-
რძისა და 0.4-1.5 სმ სიგანის
ფოთლები ტოტებზე მორიგე-
ობითაა განლაგებული. ჩილი
ყლორტები მთლიანად მოვერ-
ცხლისფერო ჭერქლებითაა და-
ფარული. ტოტებსა და ყლორ-
ტებზე ჭერქი მოწითალო ან
მუქი მურა ფერისაა.

ორსქესიანი. მამფრსუნიანი
ყვავილები 1-3 ცალიან ჭგუფებად ფოთლების უბეებშია განლაგე-
ბული. მცირე რაოდენობით ინვითარებს მამრობით ყვავილებსაც.

0.7-1.4 სმ სიგრძის და 0.5-1 სმ სიშსოს სრგვალი ან ოვალური
მშრალხორცოვანი ნაყოფი ერთ თესლიანი კურკიანაა.

ყვავის მაის-ივნისში. ნაყოფები სექტემბერ-ოქტომბერში მწი-
ფდება, უხვად ნაყოფმსხმოიარობს ყოველწლიურად.

ფშაბი ჩვეულებრივ ჭალის მცენარეა და ნესტიან ადგილებში
იზრდება. მაგრამ იმავე დროს დიდ სიმშრალესაც იტანს ხანგრძლი-
ვი გვალვების დროს. ადვილად მრავლდება თესლით. ფესვის ნაბარ-
ტყით, კალმებითა და ძირკვის ამონაყარით.

უმეტესწილად ჭალებში იზრდება, გვხვდება მშრალ, ხრიოკ
ფერდობებზეც, კარგად იტანს წყლით დროებით დატბორვას, იტანს
ნიადაგის დამლაშებას, მისი ფესვები მარილებს არ ითვისებს. ამი-
ტომ მიწის ზედა ნაწილებში მარილების დაგროვება არ აღინიშნება.

ნაყოფის მშრალი ხორცოვანი რბილობი, ველურ ფორმებში
მთელი ნაყოფის წონის 52 პროცენტს შეადგენს, რომელიც 40
პროცენტზე მეტ შაქრებს შეიცავს. გარდა ამისა, მასში ნაპოვნია
კალიუმისა და ფოსფორის მარილები, აგრეთვე 10 პროცენტზე მე-
ტი ცილები.

ნაყოფს ჭამენ როგორც უმად, ასევე მისი ფქვილით ამდიდრე-

ბენ პურის ფეკილს. ნაყოფის ფხვნილის შემკვრელი თვისება გააჩნია და კუჭაშლილობის დროს გამოიყენება.

ფშატის გუმფისის გამოყენება შესაძლოა საქსოვ წარმოებაში, წებოს მოსამზადებლად, ლაქსაღებავების დასამზადებლად.

ფოთლებსა და ქერქს ტყავის გასააორიშლავად და მის შავფერად ან ყავისფერად შესაღებად ხმარობენ.

ფშატის ფესვებზე არსებულ კოქერებში მცხოვრები ბაქტერიები ახდენენ ატმოსფეროს თავისუფალი აზოტის ფიქსირებას, ამიტომ ფშატი ნიადაგს აზოტით ამდიდრებს. იგი შესანიშნავი თაფლოვანი მცენარეა და რაც მთავარია ეფექტურად წმენდს ჰაერს მავნე მინარევ გაზებისაგან, რის გამოც ფრიალ სასურველი მცენარეა ქალაქების გასამწვანებლად.

ს. ვ. სიდნევა (1962) ხაზს უსვამს იმ მდგომარეობას, რომ ფშატის ნაყოფებისაგან მიღებულია მთრიმლავი კოლოიდური ნივთიერებების კონცენტრირატი ფშატინი, რომელიც კუჭის შემკვრელად გამოიყენება ენტეროკოლიტის დროს. პრეპარატის მიღების შემდეგ უმჯობესდება ავადმყოფთა მომწესდებელი ორგანოების ფუნქცია და საერთო მდგომარეობა. იგივე იხმარება პირში გამოსავლებად პირის ღრუს ნაირგვარი დაავადებების დროს. ექსპერიმენტულად დადასტურებულია, რომ ფშატი ცხოველთა ნაწლავების მოტორული ფუნქციის დამუხრუჭებას იწვევს, ექსპერიმენტულად გამოწვეულ კუჭაშლილობის დროს. იგი ადვილობრივ გამალინიანებელ გავლენას არ ახდენს.

ქართული მუხა — QUERCUS IBERICA STEV.

წიფლისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. საქართველოში ყველა სახეობის მუხებს შორის უდიდესი არეალით ქართული მუხა გამოირჩევა. იგი 18-25 მ სიმაღლის ხეა. კავკასიისათვის ქართული მუხა ენდემურ მცენარეს წარმოადგენს. ე. ი. მის ფარგლებს გარეთ სხვაგან არსად არ გვხვდება. უკუყვერცხისებრი, ტყავისებრი ზედა მხრიდან პრილა. მოკლე ყუნწიანი, 80-160 (200 მ სივ-

რძისა და 40-60 (100) მმ სიგანის ფოთლების ტოტებზე მორიგეობითაა განწყობილი (ი. აბაშიძე, 1962). ფოთლის ფუძე ბიბილოების სახითაა წარმოდგენილი ან სოლისებრ შევიწროებულია. ფოთლის კიდეები წვრილადაა დანაკეთული. იშვიათად კი მსხვილადაა დაკბილული 6-12 წყვილის რაოდენობით.

ქართული ჭოხის ყავისფერი 25 (35) მმ სიგრძის და 15 მმ სიმაღლის რკო 15 მმ სიგრძის და 15 მმ დიამეტრის მოკლეყუნწიან ღიაღამია, (ბუდეში) ჩამჯდარი.

ყლორტების ქერქი მოყავისფროა მოთეთრო ჯირკვლებით. ლეროს ქერქი საკმაოდ სქელი და მუჭია ღრმად დაღარულ-დამსკივარია. მოხის მერქანი უძვირფასეს საშენ მასალას იძლევა. გარდა ამისა, მის მერქანს ფართოდ იყენებენ სახალხო მეურნეობის ნაირგვარ დარგებში. კარგად იტანს როგორც ნიადაგის, ასევე ჰაერის სიმშრალეს, ტყეებს ზღვის დონიდან 500-1200-1400 მ სიმაღლეზე ქმნის. დიდ კორომებად გვხვდება მესხეთში, თრიალეთში, ზემო და ქვემო ქართლში, ქიზიყში, კახეთში, ფშავ-ხევსურეთში, მთიულეთში, შუა ოსეთში, იმერეთში, რაჭა-ლეჩხუმში, გურიაში, სამეგრელოში, სვანეთსა და აფხაზეთში (ი. აბაშიძე, 1962).

ცნობილია, რომ ხალხში მუხა კულტი-ხედ ითვლებოდა. ასე იყო ჩვენშიც, ქართული მუხა კულტი-ხედ დღევანდებოდა.

ყველამ იცის, რომ მუხის რკო შესანიშნავი საკვებია ღორის. მსხვილფეხა საქონლის. დათვის და სხვა ცხოველებისათვის. მაგრამ ყველამ არ იცის, რომ რკო ადამიანისათვის საწამლავ ნივთიერება ჰეპერცეტინს შეიცავს. რომელიც ცხოველთათვის სრულიად უვნებელია, რკოს მოხალეით ჰეპერცეტინი იშლება და მოხალულ რკოსაგან მეტად ყუათიან რკოს ყავას ამზადებენ. რკო 40 პროცენტად სახამებელს, 5 პროცენტამდე ცხიმს, შაქარს და ბევრ ცილოვან ნივთიერებებს შეიცავს.

მუხის ყვლა-ორგანოში უხვადაა მთრიმლავი ნივთიერებები. მაგრამ ყველაზე დიდი რაოდენობით იგი ქერქშია (20 პროცენტამდე). ამის გამო მუხის ქერქს უძველესი დროიდან იყენებდნენ რკოსის გამოსაქნელად. საამისოდ დიდ ქურჭელში დებდნენ რკოსს. ისე რომ რკოსს შორის აყრიდნენ დაქუცმარებულ მუხის ჭირქსს და ასე ინახავდნენ მანამდე. ვიღაც რკოსები მოყავისფრო-ყივითი ან მოყავისფრო-წითელ თერს არ მიიღობდა. გამოქნის პროცესში რკოსში არსებული თორების გზით მის მთელ ქსოვილებში შედის მთრიმლავი ნივთიერებები, ნაწილი ამ ნივთიერებებისა. ჰიმიოურ რეაქციაში შედის ტყავის ქსოვილებთან.

ამჟამადაც ტყავის წარმოება მცენარეული მთრიმლავი ნივთიერებების ერთ-ერთი ძირითადი მომხმარებელთაგანია, მიუხედა-

ვად მინერალური მთრიმლავი ნივთიერებების (მაგ., ქრომიანი კვარცი, კვარცი და სხვ.) ფართო მასშტაბით დანერგვისა, მცენარეული მთრიმლავი ნივთიერებების მოხმარების რაოდენობა მთელი მსოფლიოს მასშტაბით ყოველწლიურად, 3 მილიარდ ტონას აღემატება.

მუხის გამხმარი ქერქის მონახარშს 1:10 იყენებენ როგორც გარეგან საშუალებას პირის ღრუსა და ხახნის ანთებადი პროცესების ჩასაქრობად. ამავე ნახარშს ურჩევენ თავის დასაბანად ქერტლის საწინააღმდეგოდ, უფრო მაგარი კონცენტრაციის 1:5 გამონახარშს დამწვრობის სამკურნალოდ იყენებენ.

მუხის ფოთლები გამოყოფენ ჯერ კიდევ შეუსწავლელ რაღაც ნივთიერებებს, რომელნიც დადებითად მოქმედებენ ჰიპოკოსიით (სისხლის მაღალი წხევით) შეპყრობილ ადამიანებზე.

ჰიპერტონიით დაავადებულებზე მუხის ტყის აეროქიმიური ფაქტორის დადებითად გავლენის საინტერესო გამოკვლევები განხორციელდა ვორზელის კარდიოლოგიურ სანატორიუმ „უკრაინაში“, ამ სანატორიუმში კონსტრუირებული და აგებული იქნა ხელსაწყო „აეროფიტი“ ოთახებში ტყის ჰაერის იმიტირებისათვის. საქაე იძაშია, რომ მუხის ფოთლები გამოყოფენ ჯერ კიდევ უცნობი ზუნების აქროლად ნივთიერებებს, რომელნიც კეთილისშყოფლად მოქმედებენ ჰიპოტონიით შეპყრობილ ავადშყოფებზე.

სანატორიუმის საცდელ პალატებში „აეროფიტის“ მეშვეობით, შეყვანილი ჰაერი მუხის ფოთლებისაგან გამოყოფილი აქროლადი ნივთიერებებით იჟღინთებოდა. ცდების შედეგად აღინიშნა ასეთი პროცედურების აშკარა ძილის მოძგვრელი და დამაწყხარებელი გავლენა (ვ. მ. სალო, 1975). „მუხის“ ჰაერის მიწოდებიდან 15-20 წუთის შემდეგ ავადშყოფები, როგორც წესი, დამშვიდებულ ძილს ეძლეოდნენ, იძინებდნენ ის პირნიც კი, რომელნიც აქამდე უძილობით იტანჯებოდნენ. ძილის დროს ავადშყოფთა 50 პროცენტს უმცირდებოდათ მაქსიმალური და მინიმალური არტერიალური წნევა, უიშვიათდებოდათ სუნთქვის სიხშირე და უუმჯობესდებოდათ სხვა მრავალი ფიზიოლოგიური მაჩვენებლები.

ყოველივე ეს იმის საშუალებას იძლევა, რომ ჰიპერტონიკებს მუხნარ ტყეში დასვენება ურჩიოთ.

მუხის ქერქი სისხლის შემადედებლადაც მოქმედებს, აგრეთვე აქრობს ანთებას და პარაზიტი ჭიების წინააღმდეგ იხმარება, დიდი ღოზით კი პირის ღებინებას იწვევს.

შიგნით მისაღებად მცირე ღოზებით უნიშნავენ კუჭისა და ნაწლავების კატარის, აგრეთვე კუჭაშლილობისა და დიზენტერიის დროს. განსაკუთრებით რეკომენდებულთაა გარეგნულ სახმარად კანის დაავადებების, მოყინვით გამოწვეული შეშუპების, კანის დახე-

თქილობის, ფეხების ოფლიანობის, სისხლმდენ ბუასილის, ქალებში თეთრად შლის და პირის ღრუში ცუდი სუნის სამკურნალო. (დ. იორდანოვი. ნ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968). დასაღვეად მუხის ნაყენი მიიღება, რომელიც შემდეგნაირად მზადდება: 1 ჩაის კოვზ წვრილად დაჭრილ მუხის ქერქს ასხამენ ორ ჩაის ჭიქა ცივ წყალს და 8 საათის განმავლობაში დგამენ (დღე-ღამის დოზა. ბავშვებს არ უნიშნავენ). გარეგნული ხმარებისათვის 500 გ წვრილად დაჭრილ მუხის ქერქს 3-4 ლ წყალს ასხამენ და ნახევარი საათის განმავლობაში ნელი დუღილით ხარშავენ. აბაზანებისათვის ამ ნახარშს ურევენ დანარჩენ წყალს აბაზანაში, კომპრესისათვის კი მას ანზავებენ მის თანაბარ ნაწილ წყალში.

ბულგარეთის ხალხური მედიცინა მუხის ქერქის წყლით. განსაკუთრებით კი წითელი ღვინით გამოიხარშის რეკომენდაციას იძლევა, რომელსაც საკმლის მონელების გასაუმჯობესებლად ურჩევენ. მასვე იყენებენ კუჭაშლილობის, დიზენტერიის, უხვი მენსტრუაციის და საშარდებ ბუშტის ანთების საწინააღმდეგოდ. ფართოდ იყენებენ ღრძილის გასაშარდებლად და სხვ.

მ. ა. და ი. მ. ნოსალების (1960) მიხედვით ფეხის ოფლიანობის საწინააღმდეგოდ ხალხი უებარ საშუალებად მიიჩნევს მუხის ქერქის ნახარშის აბაზანებს (50-100 გ 1 ლ წყალზე). რაბიტისა და სიყვითლის დროს სარგებლობენ შემდეგი სამკურნალო ნარევი: ოც-ოცი გრამის რაოდენობით მუხის ქერქი, თავშავა, კოთხოჯი. ფარმანდუკის ყვავილები, ომროც-ორმოცი გრამის რაოდენობით ფიჭვის წვრილი ტოტები წიწვებით, ორკილა, სამფერი ია. თითო კოლოგრამი პურის ქატო, ქვავის გაღვივებული მარცვალი და შავი მოცხარის ფოთლები. ყოველივეს ერთად ათავსებენ ქსოვილის პარკში და ხარშავენ წყალში ჩაშვებით 30 წუთის განმავლობაში ნელი დუღილით. წურავენ და აზავებენ წყლის აბაზანებისათვის. პარკის შიგთავსს კი ყრიან.

თეთრად შლის საწინააღმდეგოდ ქალებში გამოიყენება შემდეგი ნარევი: ოც-ოცი გრამი მუხის ქერქი, ფითრის ახალგაზრდა წვრილი ტოტები, თეთრი ჰინჭრისდედის ყვავილები, საფთიაქო გვირილის ყვავილები. ვარდის ყვავილის გვირგვინის ფურცლები, ფარმანდუკი.

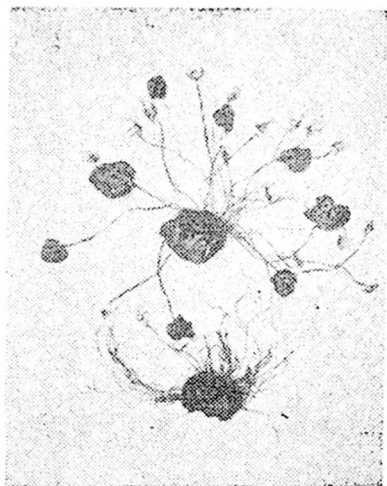
ნაწოლების საწინააღმდეგოდ ამზადებენ მალამოს შემდეგნაირად: მუხის წვრილი ფესვები (2 ნაწილი), ოფის (შავი ვერხვის) კვირტები (1 ნაწილი), ძროხის ქონი (7 ნაწილი) მთელი ღამის განმავლობაში ათავსებენ თბილ ღუმელში, დილით კი ნელ ცეცხლზე ადუღებენ ნახევარი საათის განმავლობაში. წურავენ და ასხამენ მინის სუფთა თავგანიერ ჭურჭელში. მიაჩნიათ, რომ ასეთი მალა-

მო აწყნარებს ტკივილებს, ხელს უწყობს კრილობების გაგრილებასა და სწრაფ შეხორცებას (ქსოვილთა რეგენერაციას).

ხალხში მუხის ქერქის ნახარში: დაახლოებით 40 გ 1 ლ წყალზე გამოიყენება. კუჭიდან სისხლდენის, უხვისისხლიანი მენსტრუაციის, სისხლიანი შარდვის და კუჭაშლილობის დროს.

ქართული უოჩივარდა — CUCLAMEN VERNUM SWEET

ფურისულასებრთა ოჯახში შედის. მრავალწლიანი, ტუბერისმაგვარი განიერფესვურიანი მცენარეა. იგი ადრე გაზაფხულზე, ცისთვალასა, თეთრყვავილასა და სხვა ადრე მოყვავილე, ტყის კალთის ქვეშ მოზარდ ყვავილებთან ერთად წითელი (მოვარდისფრო) ლამაზი ყვავილებით ამკობს ჩვენს ტყეებსა და ბუჩქნარებს. ზემოდან და ქვემოდან შებრტყელებული, მომრგვალო ფესვურის სიმახე 2-4 სმ ფარგლებში მერყეობს. ფესვები ფუნჯისებრია და ტუბერის ქვედა მხარეს ვითარდება.

ფოთლები გულის მოყვანილობისაა, ზოგჯერ მოგრძო კვერცხისებრ გულისნაირი, კიდემთლიანი, ზემოდან თეთრ-მოწვანო, ლაქებით. საერთოდ ყვავილების ყუნწები სწორმდგომია, მაგრამ ყვავილობამდე და ყვავილობის უკამს თავდახრილი, დაყვავილების შემდეგ კი სპირალურად ეხვევა და თესლი მიწაში ჩააქვს.

ყოჩივარდას ჩვენში გავრცელებული ყველა სახეობა შხამიანია და ყველა ცხოველს წამლავს, გარდა ღორისა. ა. გროსპეიმის მიხედვით, გამხმარი ტუბერი ტოქსიკურობას უკარგავს და მისი საკვებად გამოიყენება შეიძლება.

მრავალრიცხოვანი წითელი ყვავილებით და თეთრლაქებიანი ფოთლებით ყოჩივარდა ლამაზი მცენარეა, იგი ფართოდ ინერგება დეკორატიულ მებაღეობაში; სელექციონერებმა გამოიყვანეს მისი საბალო ფორმებიც.

ყოჩივარდა ხალხურ მედიცინაში გამოიყენება ღვიძლის და გინეკოლოგიური დაავადებისას. ნევრალგიის, ფრონტიტის და ანთროპიტის საწინააღმდეგოდ (ვ. ვ. ბერეჟინსკაია, ე. ი. შასსი, 1962). ნელი ფესურის წყალზე ნაყენს ყურში იწვეთებენ ქრონიკულა გამონადენების დროს. სისტემატიური თავის ტკივილების დროს ცხვირის ნესტოებში ფესურის თბილ წვეს იწვეთებენ (ლ. ს. ალოკი, 1908).

ყოჩივარდა ფესურის პრეპარატებს ბულგარეთის მედიცინა იყენებს მენსტრუაციის დარღვევის და მასთან დაკავშირებულ ნერვბალღზნებულობის დროს. რეკომენდებულია აგრეთვე ნევრალგიის, საკმლის მონელების მოშლის, გაზების დაგროვებით გამოწვეული ქვალების და რევმატიული ტკივილების შემთხვევებში.

ხმარობენ ფესურის წყალზე ნაყენს ცხელ მდგომარეობაში (1 სუფრის კოვზი წვრილად დაჭრილი ფესურა 2 ჭიქა წყალზე. ორი დღის დოზა), ან სპირტიან ნაყენს (1 გ ნედლეული 10 გ 70° სპირტზე), 30-40 წვეთი დღეში 2-3-ჯერ.

ჟაცვი — HIPPOPHAE RHAMNOIDES L.

ფშატისებრთა ოჯახს ეკუთვნის. ჟაცვი ხშირტოტებიანი დაბალტანრკანი ხე ან ბუჩქია 4-5 (იშვიათად 6-8) მეტრი სიმაღლის. მუქი ნაცრისფერი ქერქით. დამოკლებული ტოტები ეკლით ბოლოკდება. მორიგეობით განწყობილი ხაზურ-ლანცეტა, 2-8 სმ სიგრძის და 0,5 სმ-მდე სიგანის ფოთლები კიდემთლიანია. ზემოდან მოიუხო-მწვანე ფერისაა, ქვემოდან ოდნავ მოყვითალო ან ვერცხლისფერ-მოთეთროა, რაც დატოტვილი რუხი და თეთრი ბუსუსებია განწყობითაა გამოწვეული. მცენარე ორბინიანია სქესგაყოფილ ყვავილებით, მაგრამ ზოგჯერ ორსქესიანი ყვავილებიც შეიმჩნევა.

შეუფოთლავ მდგომარეობაში პრაქტიკოსებისათვის აუცილებელი ხდება გაარჩიონ მდებრობითი და მამრობითი ეგზემპლარები. საამისოდ დიდი ხნის განმავლობაში არაერთარი ნიშანი არ იყო კნობილი. ამჟამად ეს პრობლემა დაძლეულია. მათი ერთმეორისაგან გარჩევა შესაძლებელია კვირტებით. მამრობითი კვირტები გაცილებით მსხვილია მდებრობით კვირტებზე და მრავალი მფარავი ქერქლითაა დაფარული. მდებრობით კვირტებს კი მხოლოდ ორი მფარავი ქერქლი აქვს. ამ ნიშნების მიხედვით შეუცდომლად ხდება ჟაცვის ბუჩქის სქესის განსაზღვრა.

დაყოფი მრგვალია ან მოკლე ელიფსოიდური, ნარინჯისფერი ან მოწითალო, წვნიანი კურკიანაა, 0,8-1 სმ სიგრძის. კურკა გლუ-

ვია, რომელსაც მთელ სიგრძეზე ღარი გასდევს. 1000 ცალი თესლის წონა 12-13,2 გრამია. ყვავის აპრილ-მაისში, ფოთლების გაშლამდე ან ერთდროულად. ძიძვის დააბასიათებელია ყოველწლიური უხვი მსხმოიარობა. ნაყოფები აგვისტო-ოქტომბრის განმავლობაში მწიფდება იმასთან დაკავშირებით თუ რა სიმაღლეზე იზრდება ზღვის დონიდან. ამ მხრივ კი იგი ფრიად დიდი ეკოლოგიური დიაპაზონის მცენარეა, გვხვდება ბარად ზღვისპირიდან დაწყებული და მთაში 2100 მეტრამდე აღის ზღვის დონიდან. გვხვდება მდინარეთა ქალებში, ხშირად მშრალ ფერდობებზეც, მაგრამ ჩვეულებრივ ნესტიანი ადგილების მცენარეა. გვხვდება როგორც დასავლეთ, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოში. იგი ერთნაირად კარგად იტანს როგორც ზაფხულის სიცხეს, ასევე ზამთრის მკაცრ ყინვებსაც, ამიტომ იგი კარგად ეგუება მკაცრ კონტინენტური ჰავის პირობებს.

ერთი ახალგაზრდა ბუჩქის ნაყოფების მოსავალი 7-9 კგ შეადგენს, უფრო ხანდაზმული ბუჩქი კი 16 კგ-მდე ნაყოფს იძლევა. მისი ხშირი რაყა 1 ჰექტარზე 1,3-2,6 ტ მოსავალს იძლევა.

ნაყოფი შესანიშნავი პოლივიტამინური ნედლეულია. შეიცავს 16,9-2,72 მგ პროცენტ ვიტამინ B₁-ს, 0,037-0,066 მგ პროცენტ ვიტამინ B₂-ს, 0,79 მგ პროცენტ ვიტამინ B₆-ს, 8 მგ პროცენტ ვიტამინ E-ს, 1,1-10,9 მგ პროცენტ კაროტინს (A პროვიტამინს) და ვიტამინ F-ს, ვიტამინებით კიდევ უფრო მდიდარია თესლი.

ნაყოფისაგან 12 პროცენტამდე ცხიმს ხლიან, რომელიც მდიდარია ვიტამინებით და კანის ნივთიერებათა ცვლას არეგულირებს. ქაცვის ზეთს კრილობების შეხორცებისა და ტკივილგამაყუჩებელი თვისება აქვს. მას იყენებენ დამწვრობის, ეგზემის, დაზრობის (მოყინვა), ძნელადშეხორცებადი წყლულების, კუჭისა და თორმეტგოჯა ნაწლავის წყლულის, დასხივებით გამოწვეული დაავადების, აგრეთვე გინეკოლოგიური დაავადებების სამკურნალოდ. მასვე პროფილაქტიკურ საშუალებად იყენებენ საყლაპავი მილის კიბოს დასხივებით მკურნალობისას ლორწოვანი გარსის გენერატიული ცვლილებების პროფილაქტიკისათვის. ნაყოფს ჭამენ როგორც ხილს, მისგან აკეთებენ მურაბას, კისელს, ღვინოს, ნაყენებს, სიროფს და სხვ.

ფოთლები 10 პროცენტამდე მთრიმლავ ნივთიერებებს შეიცავს, ამიტომ მათი გამოყენება შეიძლება ტყავის გასათრიმლადად

და შესაღებად, ნაყოფებით ქსოვილებსა და მატყლს ყვითელ ფერად ღებავენ. კარგი თაფლოვანი მცენარეა (ი. ა. გუბანოვი, ი. ლ. კრილოვა, ვ. ლ. ტიხონოვა, 1976).

ლ. ნ. იუდკინამ ქაცვის ზეთი გამოიყენა კანის დაავადებების სამკურნალოდ სუფთა სახით და კაროტინთან ნარევეში. 1,5-2 მგ რაოდენობის კაროტინს ქაცვის 1 მლ ზეთს უმატებენ. ეგზემის და სხვა დერმატოზების წინააღმდეგ კარგი შედეგები იქნა მიღებული.

საუკეთესო ეფექტი აღმოაჩნდა 5 პროცენტთან ქაცვის ზეთის მალამოს კაროტინით, რომელიც ჩქარა ხსნიდა ერთემას (ცალკეული სიწითლეები კანზე), სიმსივნეს, ტკივილებს და წვის შეგრძობას გამწვავებული ეგზემის დროს. ქაცვის ზეთი გვერდიშ მოეწონება არ იწვევს.

საყლაპავი მილის კიბოს დასხივებით მკურნალობისას ქაცვის ზეთს უნიშნავენ დასაღევად 2-3 სუფრის კოვზს დღეში მკურნალობის მთელი კურსის მანძილზე და შემდგომაც 2-3 კვირის განმავლობაში დასხივებითი მკურნალობის კურსის დამთავრების შემდეგ.

ქაცვის ზეთი გამკვირვალე მკვეთრი ნარინჯისფერი სითხეა, დამასასიათებელი სუნით და გემოთი. ათავსებენ მუქი ფერის ფლაკონებში 50-100-200 მლ რაოდენობით და მჭიდროდ თავდახურულად ინახავენ სინათლისაგან დაცულ გრილ ადგილზე (ა. დ. ტუროვა, 1974).

ნაყოფებთან შედარებით არანაკლები მნიშვნელობა შეიძინა ქაცვის ქერქმაც. მისგან ამ ცოტა ხნის წინ გამოყოფილი იქნა ნიკოტიერება 5-ოქსიტრიპტამინი, რომელსაც სიმსივნის საწინააღმდეგო თვისება გააჩნია. ასეთივე თვისება აქვს ქერქის სპირტზე ნაყენს. სუფთა სპირტიანი ექსტრაქტი შედის პრეპარატ H₂-ში, კიბოს საწინააღმდეგო მნიშვნელობა ამ პრეპარატისა დამტკიცებულია ცხოველებზე ჩატარებული ცდებით. შას კიბოს წინააღმდეგ ურსიევენ რენტგენოთერაპიასთან ერთად (ბალიცკი. ვორონცოვა, კარპუსინა. 1966).

ქოლგოსანთა ჯგუხის წარმომადგენელია. მრავალწლიანი ტიპიური ტყის მცენარეა. იგი მხოლოდ ტყეებსა და ტყისპირებში იზრდება. სწორმდგომი ღერო 30-80 სმ სიმაღლისაა. ღეროს ბირში შეგვსული სამ-ხუთად გაყოფილი ფოთლების ფორმა მოჭრგვალს გარემონახულობისაა. თითოეული სეგმენტი სამნაკეთიანია, ფოთლის ნაპირები კი დაკბილულია. ღეროზე განლაგებული ფოთლები დაკნინებულია, ზოგჯერაც ღერო სავსებით უფოთლოა, უკავის მაის-ივნისში 3-5 სხვიანი, ქოლგებად შეკრებილი თეთრი ყვავილებით. მრავალრიცხოვანი კაუჭებით დაფარული ნაყოფები ტანსაცმელს და საქონლის ბეწვს ადვილად ედება და ამ გზით შირს მნიშვნელოვან დროს იკარგება.

ქრისტესბეჭედას ფოთლებს მალამოსა და ამონახარშის სველზე, უმთავრესად ნაძვნარებში, ნაძვნარ-სოჭნარებში, წიფლნარებში, ჩრდილოეთისაკენ მიმართულ ფერდობებზე, დასახლებულ ფიჭვნარებსა და ფიჭვნარ-ნაძვნარებში, აგრეთვე მუხნარებშიც. კარგად ეჯუება ტუტე რეაქციის ნიადაგებს, ამიტომ ასეთი ნიადაგების ინდიკატორად ითვლება. მას დიდი მნიშვნელობა აქვს ტყის ტიპების დადგენისათვის.

ქრისტესბეჭედას ფოთლებს მალამოსა და ამონახარშის სველი საფენების სახით ხალხი ღუდკოს (საწერელის, გარკმულას) სამკურნალოდ იყენებს. წყალზე ნაყენი ხველების, ხოლო ფხვნილი კი კრილობებზე დასაყრელ სამკურნალო საშუალებად გამოიყენება. ხალხში იგი პოპულარულია ფილვტებიდან სისხლდებინების დროს, გარდა ამისა ფოთლები, ე. წ. შვეიცარული ჩაის მნიშვნელოვან კომპონენტია (ა. ხ. როლოვი, 1908).

ქრისტესისხლა — CHELIDONIUM MAJUS L.

ყაყაჩოსებრთა ოჯახში შედის. ქრისტესისხლა აჭარაში ქარცეცხლას, საყვითლოს, რაჭა-ლეჩხუმში ცხენისოფას სახელით არის ცნობილი. მრავალწლოვანი 30-100 სმ სიმაღლის დატოტვილი მცენარეა. ღეროს ან ფოთლის მოწყვეტისას მცენარეს ნარინჯისფერი წვენი სდის. შესაძლოა მისი ქართული სახელწოდებაც აქედან იყოს წარმომდგარი, რადგან მცენარის წვენი ერთი შეხედვით სისხლს მოგვაგონებს. რაკი რელიგიური წარმოდგენით ქრისტე ჯვარცმული იყო და სისხლი წვეთავდა კიდურებიდან, ხალხმა ქრისტესისხლას წვენი სწორედ ქრისტეს სისხლს ამსგავსა. შესაძლოა ქრისტესისხლას სახელწოდების წარმოშობის ეს ვარაუდი სადაო იყოს, მაგრამ იგი არცთუ არასაჩუქრუნო უნდა იყოს.

ღეროზე მორიგეობით განწყობილი, კენტფრთხარტულად დანაკეთული ქვედა ფოთლები ყუნწიანია, ზედა კი — მჯდომარე; ფოთლის სეგმენტები ქვემოდან ნაცრისფერია, ზემოდან მწვანე, ნაპირებში უთანაბროდ მრგვალად დაკბილული ან რამდენადმე ღრმად ჩაჭრილი; სეგმენტები უკუკვერცხისებრია, ზოგჯერ მომრგვალოც, მათგან კენწრული ყველაზე დიდია; მთელი მცენარე შებუსხვილია. ყვითელი ყვავილები კენწრულ, ქოლგა ყვავილებადაა შეკრებილი, თითოეულ ქოლგაში 3-8 ყვავილია, კოლოფა, მოგრძო ცილინდრული ნაყოფი 5 სმ-მდე სიგრძისაა, უმეტესად ზემოთ აშვერილი.

ჩვეულებრივ დაბალი და საშუალო სიხშირის ტყის ბალახია; ხშირია ნაძვნარებში, ნაძვნარ-სოჭნარებსა და სხვა ფორმაციის ტყეებში; შედარებით ნაკლებად გვხვდება მუხნარებში, აგრეთვე რუდერალურ ადგილებში და ზოგჯერ ბაღებში, როგორც სარეველა. ამ მცენარის მაღალმგრძობელობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ყვავილსაჯდომზე წვიპურტის მირტყმით ყვავილების გვირგვინის ფურცლები მაშინვე ბოლოებს მალა იწევენ; გაჭიანურე-

ბულ წვიმიან ამინდებში ყვავილები დახურულ მდგომარეობაში რჩება და ამ დროს თვითდამტვერვითი განაყოფიერება ხდება.

მედიცინაში ქრისტესისხლას მიწისზედა ნაწილები გამოიყენება. მის პრეპარატებს ხმარობენ მეჭვებების მოსაწვევად, ხორცის პაპილომატოზის დროს. დასაღვეად გამოიყენება ლეიქლისა და ნალვლის ბუშტის სამკურნალოდ. ცდებით გამოკვლეული იქნა, რომ ქრისტესისხლას პრეპარატები აფერხებს ავთვისებიანი სიმსივნეების ზრდას, მათ გააჩნიათ ფუნგისტატიკური და ბაქტერიოსტატიკური მოქმედების თვისება ტუბერკულოზის ჩხირის მიმართ. ხელიდონინი მორფინის მსგავსად მოქმედებს, რომელიც ცხოველებში ჯერ დაჩაგვრით მოვლენებს (დაბეჩავენებს) იწვევს, შემდეგ კი ცენტრალური ნერვული სისტემის დამბლასაც. კემოხელიდონინი მკურნალობს შხამია, (გ. კ. ნიკონოვი, ზ. ა. ტრუტნევა, ე. ი. შასისი, 1962).

გასული საუკუნის ბევრი ექიმი ქრისტესისხლას, როგორც კიბოს საწინააღმდეგო ეფექტური საშუალების პროპაგანდას ეწეოდა (ტურბინი, 1965).

არც თუ დიდი ხნის წინ ჩაატარებულმა კლინიკურმა გამოკვლევებმა დაადასტურა, რომ ქრისტესისხლა აფერხებს ავთვისებიანი სიმსივნეების ზრდას, ამიტომ რეკომენდებულია კიბოს ოპირაციის შემდგომ გამოსაყენებლად, მეტასტაზების განვითარების შესაფერხებლად, აგრეთვე სიმსივნისწინა მდგომარეობის დროს (პოლიპოზების დროს).

ქრისტესისხლას პრეპარატებმა კარგი შედეგები გამოიღო განსაკუთრებით გარეგნული სიმსივნეების მკურნალობაში: ტუჩის კიბო, კანის, შარდგამომყოფი ხერელის, საშვილოსნოს ყელის კიბო (ბალიცკი, ვორონცოვა, კარპუხინა, 1966).

კლინიკურ პირობებში დადებითი შედეგები იქნა მიღებული ჩირკლოვანი სირსველის მკურნალობაში. ავადმყოფებს აძლევდნ დასაღვეად 20 პროცენტიან ქრისტესისხლას სპირტზე ნაყენს (ათათი წვეთი) და გარეგნულად 50 პროცენტიან წყლით გამოწვლილს სანახევროდ ურეგლდნენ ლორის ქონს და მას სცხებდნენ კანის დაზიანებულ კიბებზე. (პოტოპალსკაია, პოტოპალსკი, 1964).

მედიცინაში ქრისტესისხლას პრეპარატები (ახალი წვენი, ნასარში, ნაყენი) საფაოარათო და შარდგამომყოფ საშუალებად გამოიყენება სიყვითლის, ლეიქლის და ნალვლის ბუშტის, აგრეთვე კანის დაავადებების სამკურნალოდ. ქრისტესისხლას ფესვები შეიქმნა პრეპარატ ხოლელეიტინის შემადგენლობაში. რომელსაც კონკრეტული დაავადებების, პეპატიტისა და ჩოლერისტიკის რიყიდების დროს უნიშნავენ. წვენს კანის ტუბერკულოზის დროს იყე-

ნებენ. ზოგი ექიმის დაკვირვებით ქრისტესისხლა დადებითად მოქმედებს სტენოკარდიის, ბრონქიალური ასთმის, ქრონიკული პოლიარტრიტის და კანის ქრონიკული დაავადებების დროს (ტომილინი, 1959).

ამჟამად ბევრი ქვეყნის მედიცინაში ქრისტესისხლას ძირითადად ლეიძლის, ნალელის ბუშტის და წყლულოვანი დაავადების დროს ტკივილგამაყუჩებელ საშუალებად იყენებენ, მის ნაყენს საფლარათო და შარდმომგვრელ საშუალებად უნიშნავენ. გლიცერინით განზავებული ახალი წვენი და თხევადი ექსტრაქტი ფართოდ გამოიყენება მეჭეკების და მაზოლების მოსაცილებლად, ხორხის ლორწოვანი გარსის პაპილომის, აგრეთვე კანის კიბოს სამკურნალოდ (ა. დ. ტუროვა, 1974).

ქრისტესისხლა ხალხურ მედიცინაში თავიდანვე ქებაშესხმული იყო, როგორც მეჭეკების მოსაშორებელი, წყლულ-ქრილობების, აგრეთვე ლეიძლისა და ნალველსადინარების დაავადებისა და ეპილექსიის საწინააღმდეგო საშუალება. წვენსა და ნაყენს იყენებენ კიბოსა და პოლიპების წინააღმდეგ. ნედლი ბალახის პრეპარატებით მკურნალობენ ეგზემასა და მკამელას. მთელი მცენარის (ფესვებიანად) ნახარშს სვამენ რევმატიზმის, ჰიპერტონიის, დიზენტერიის, კუჭის კიბოს სამკურნალოდ, ზოგჯერ მცენარეს მუნის საწინააღმდეგოდაც იყენებენ. დასაღვეად იყენებენ ნაყენს (1 ჩაის კოვზი ბალახი 1 ჭიქა მდულარე წყალზე $1/3$ ჭიქა დღეში სამჯერ) ან სპირტის ნაყენს (15-30 წვეთს ერთ ჯერზე). ტიბეტის მედიცინაში ქრისტესისხლას ყვავილებს სიცხის დამწვევ საშუალებად თვლიდნენ (ე. გ. მინაევა, 1970), ბულგარეთში ბალახის ექსტრაქტის სველი საფენებით სპობენ მეჭეკებს (ალექსანდროვი, 1964).

საყურადღებოა ქრისტესისხლას ტოქსიკურობა. მისმა არასწორმა და არაზომიერმა გამოყენებამ შეიძლება გამოიწვიოს ადამიანის მოწამვლა, რაც გულისრევაში, პირღებინებაში, გაქვალევასა და ფლარათიანობაში გამოიხატება. მძიმე მოწამვლის შემთხვევები შესაძლოა სიკვდილითაც დამთავრდეს. ამიტომ ქრისტესისხლას გამოყენებისას ყოველთვის დიდი სიფრთხილის გამოჩენა საჭიროა და იგი მხოლოდ და მხოლოდ ექიმის რჩევით უნდა გამოვიყენოთ.

ვეტერინარიაში ქრისტესისხლას პრეპარატებს ქრილობების, მუნისა და თაღის ქეცის სამკურნალოდ, აგრეთვე პარაზიტი ჭიბისა და მუცლის ბერვის საწინააღმდეგო იყენებენ.

მთელი ბალახის ფხვნილს ინსექტიციდური თვისება გააჩნია და შესაძლოა მისი მავნე მწერების მოსასპობად გამოყენება შეფრქვე-

ვით. ტექნიკაში და ქრისტესისხლას წვენი ანტიკოროზიულ საშუალებადაა ცნობილი.

თავისებური არასასიამოვნო სუნისა და მწარე-მწკლარტე გემოს გამო ქრისტესისხლას საქონელი თითქმის არ ეკარება. 0,5 კგ ბალახი მსხვილფეხა საქონლისათვის საშიში არაა. ცხვარი და ღორი იმ შემთხვევაში იწამლება, თუ რამოდენიმე დღის განმავლობაში ამ ბალახით იკვებება. მცირე დოზა არც მათთვისაა საშიში. ქრისტესისხლათი მოწამლული ღორი ყრუვდება.

ღვედკეცი — PERIPLOCA GRAECA L.

ღვედკეცისებრთა ოჯახში შედის. ღვედკეცი მხვიარა (ლიანა) ბუჩქია 30 მეტრამდე სიგრძის ღეროთი. გავრცელებულია დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში: აღმოსავლეთში ყველაზე მეტად იგი მდ. ალაზნის ვაკეებშია, დასავლეთში კი კოლხეთის დაბლობის ტყეებში იზრდება.

მის მოპირისპირედ განწყობილი ფოთლები კვერცხისებრ ლანცეტა ან ლანცეტა ელიფსურია, ხეშეში, ზემოდან უფრო მუქი მწვანე, ქვემოდან კი მკრთალი, ფოთლების კიდები დაუკბილაკია.

მომწვანო-იისფერი ყვავილები ნახევარქოლგისებრ ყვავილედებშია შეკრებილი და მაის-ივნისში იშლება. ყვავილედის საერთო ღერო ფოთლის ილიიდან ამოდის ტოტის კენწრულ ნაწილში. წყვილი რკალისებრი ნაყოფი ფოთლურაა, რომელიც არცთუ იშვიათად წვერში ერთმანეთთანაა შეზრდილი, ძირში კი. ჩვეულებრივ, ერთმანეთთანაა მიახლოებული. ნაყოფი აგვისტო-სექტემბერში მწიფდება და შიგნითა მხრიდან მთელ სიგრძეზე სკდება და ბეწვიანი მრავალი თესლი თანდათან გამოსცვივა და ქარის საშუალებით ვრცელდება.

ზღვის დონიდან 400-500 მეტრზე მაღლა თითქმის არ გვხვდება, სიცივეს ვერ იტანს, ტიპური მეზოფიტია და ნესტიან ადგილ-

ბზე კარგად ხარობს. ლამაზი ყვავილებითა და ხასხასა მწვანე ფერის გამო ფრიალ მიმზიდველი მცენარეა, საუცხოო მასალაა ვერტიკალური გამწვანებისათვის ტენით უზრუნველყოფილ ადგილებში.

მელიცინაში ღვედკეცის ქერქს იყენებენ, რომელსაც ადრე გაზაფხულზე, წვენის მოძრაობის დაწყებისთანავე ამზადებენ. იგი საგულე საშუალება გლიკოზიდ პერიპლოცინს შეიცავს, რომელიც სტროფანტინის მსგავსად გულის უკმარობისას გამოიყენება სისხლის მიმოქცევის მოშლის მძიმე მდგომარეობის დროს. პერიპლოცინის თერაპევტული ეფექტი პულსის ცემის რიცხვის შემცირებაში, გულის კუმშვის გაძლიერებაში, სისხლის მიმოქცევის დაჩქარებაში, სულის ხუთვის შეგრძნების შემცირებასა და დიურეზის (შარდღენის) გადიდებაში გამოიხატება. ღვედკეცის ქერქის ნაყენიც იმავე დაავადებების წინააღმდეგ გამოიყენება, რისთვისაც პერიპლოცინს იყენებენ.

სტროფანტინიდან განსხვავებით პერიპლოცინი უფრო ხანმოკლე დროის განმავლობაში მოქმედებს (სსრკ სამკურნალო მცენარეების ატლასი, 1962).

ა. დ. ტუროვას (1974) მიხედვით პერიპლოცინს გულ-სისხლძარღვთა სისტემის უკმარობის II-III სტადიაზე იყენებენ. აღინიშნება საერთო მდგომარეობის გაუმჯობესება, მცირდება სულის ხუთვის შეგრძნება, გულის ცემა, ხელს უწყობს ძილის აღდგენას. მკურნალობის დაწყებიდან 8-12 დღის შემდეგ ბევრ შემთხვევაში ქრება ციანოზი (სისხლის მიმოქცევის მოშლით გამოწვეული სილურჯე, კანის და ლორწოვანი გარსის გალურჯება), კლებულობს შეშუპება, მცირდება პულსის სიხშირე და დეფიციტი. მოციმციმე არითმიის დროს ტაქიკარდიის ინტენსივობა მცირდება.

არტერიული წნევა, ჩვეულებრივ, ცოტათი იზრდება (სინდიკის სვეტის 20 მმ-მდე). არტერიული წნევის ნორმალიზირება თანახმად საერთო მდგომარეობის გაუმჯობესებას, გულის კომპენსაციის აღდგენას. იმავე დროს, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, სისხლის მიმოქცევის სისწრაფეც იზრდება.

ჰვავტუმალი — AMELANCHIER ROTUNDIFOLIA (LAM) DUM-COURS.

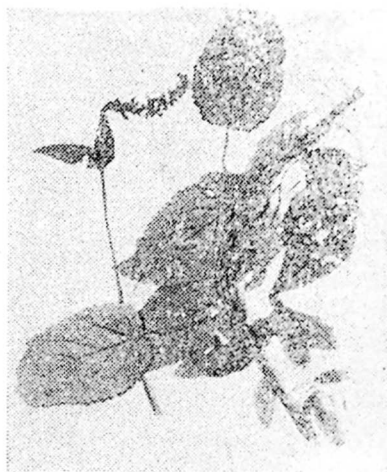
ვარდისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. ყვავტუმალი 3 მეტრამდე სიმაღლის ბუჩქია. კვერცხისებრი ან ელიფსური. კიდედაბილული. ქვედა მხრიდან შებუსევილი. 4 სმ-მდე სიგრძის ფოთლებით. ყვავილი თეთრგვირგვინიანია 1,5 სმ-მდე დიამეტრში, შეკრებილია ღარისებრ ყვავილედად ყლორტების კენწრულ ნაწილში. ნაყოფი მრგვალი და წვნიანია. 8 სმ-მდე დიამეტრში. მომწიფების წინ წითელია. მწიფე კი თითქმის შავი ნაცრისფერი ნაფიფქიო. ყვავის აპრილ-მაისში, ნაყოფი ივლის-აგვისტოში მწიფდება. ნაყოფმსხმოიარობას 3-4 წლის ასაკიდან იწყებს და 40 წლამდე გრძელდება.

გავრცელებულია როგორც ბარში, ასევე მთაში ზღვის დონიდან 1900 მეტრამდე. იზრდება მშრალ ხირხატ ნიადაგებზე. ნიადაგური პირობებისადმი საერთოდ დაუდევარი ბუჩქია. ნორმალურად მხოლოდ განათებულ ადგილებში იზრდება. საკმაოდ სწრაფი ზრდით ხასიათდება, მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურადაც. ამიტომ შესანიშნავი ბუჩქია ეროზიის საწინააღმდეგო ნარგავებისათვის.

ნაყოფი 12 პროცენტამდე შაქარს, 1 პროცენტამდე ორგანულ მჟავებს, 0,5 პროცენტ მთრიმლავ ნივთიერებებს, დაახლოებით 40 მგ პროცენტ ასკორბინის მჟავას, კაროტინს და საღებავ ნივთიერებებს შეიცავს. იჭმება ყოველგვარი მომზადების გარეშე, გარდა ამისა მისგან მზადდება მურაბა, თათარა, ღვინო და სხვა. ხმელი ნაყოფი საუცხოო შემადგენელი ნაწილია კომპოტებისა და კისელებისათვის, რომელთაც იგი მიმზიდველ შეფერილობას აძლევს. ახალი ნაყოფის წვენი შემკვრელი თვისებისაა და სამკურნალო სასმელად იყენებენ კუჭაშლილობის დროს. ფრიად დეკორატიული ბუჩქია, ამიტომ საყურადღებოა გამწვანების მეურნეობისათვის.

უვანჩალა — STACHYS SILVATICA L.

ტუჩოსანთა ოჯახში შედის. ყვანჩალა 60-120 სმ სიმაღლის, ღედა ნაწილში დატოტვილღე-როიანი მრავალწლიანი მცენარეა. 8-15 სმ სიგრძის ფოთლების ძირი გულისნაირია. საერთოდ კი ფოთლის ფირფიტა კვერცხისებრი კონფიგურაციისაა, კიდეხერხებილა და გრძელყუნწაა, გარდა კენწრული ფოთლებისა, რომელთა ყუნწებიც ვაცილებით უფრო მოკლეა ქვედა ფოთლებთან შედარებით.

საკმაოდ ხშირი შებუსვის გამო მთელი მცენარე მქისეა. ტყის ქოთანასა და შალამანდილის მსგავსად კენწრულ ნაწილში წებოვან ნივთიერებას გამოჰყოფს და ხელს ეკვრის. ყვავის ივნისიდან სექტემბრამდე, აღმამდგომ მტევნებად შეკრებილ, მუქი-წითელი, ორტუჩა ყვავილებით. ყვავილის ქვედა ტუჩს ტალღისებრ დაკლაკნილი თეთრი ხაზები გასდევს, რაც დიდ სილამაზეს აძლევს ყვავილს. ყველაზე ადრე მტევნის ქვედა ყვავილები იფურჩქნება, შემდეგ კი თანდათანობითა და თანმიმდევრობით ქვემოდან ზემოთ მიმართულებით იშლება ზედა ყვავილებიც.

საერთო გარეგანი შეხედულებით ყვანჩალა ერთის შეხედვით ჰინჭარს მოგვაგონებს. გამოუცდელი ადამიანი აყვავებულ ყვანჩალას შეხედვისთანავე ჰინჭარს ამსგავსებს და ერიდება. ჰინჭარის და ყვანჩალას პირველ შეხედვისთანავე ერთიმეორისაგან გარჩევა გარკვეული ჩვევების და პრაქტიკული გამოცდილების საქმეა, მით უმეტეს. რომ ორივე ეს ბალახი ტყეში ფართოდაა გავრცელებული.

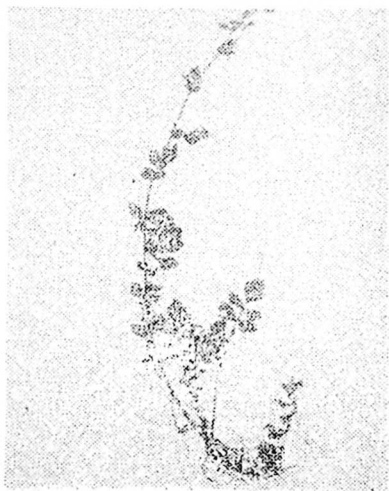
ყვანჩალა ტიპიური ტყის მცენარეა. უფრო ხშირად წიფლნარებსა და ნაძვნარ-სოჭნარებში გვხვდება, საერთოდ კი ზომიერად ტენიანი ადგილსამყოფელის ტყეებისა და ბუჩქნარების მცენარეა. იგი თაფლოვანია, იძლევა მწვანე ფერის საღებავს, ხოლო თესლს კი 28 პროცენტზე მეტ ზეთს შეიცავს.

მედიცინაში აყვავებული ყვანჩალას მიწისზედა ნაწილები გა-

მოიყენება სამეანო-გინეკოლოგიურ პრაქტიკაში მშობიარობის შემდგომ პერიოდში (საშვილოსნოდან სისხლდენის და საშვილოსნოს ატონიის დროს მისი უკუქცევადი პროცესის განვითარების დასაჩქარებლად), აგრეთვე მეანო და მეტრორარგიის შემთხვევებში. ექსპერიმენტებით დადგენილია, ყვანჩალას მცირედი ტოქსიკურობა, იგი სედატიურ გავლენას ახდენს ცენტრალურ ნერვიულ სისტემაზე, რამდენადმე ამცირებს არტერიალურ წნევას, მნიშვნელოვნად აძლიერებს გულის კუმშვის ძალას, ამასთან მის რიტმზე არსებით გავლენას არ ახდენს; საშვილოსნოს მუსკულატურის კუმშვასა და ტონუსს ამაღლებს. საერთოდ ყვანჩალა ფარმაკო-ქიმიურად ჯერ კიდევ სუსტადაა შესწავლილი (ლ. დ. ალექსევა, ა. ა. პანკოვა, ა. ი. შრეტერი, 1962).

ყვითელი ნიგვზისძირა — GEUM URBANUM L.

ვარდისებრთა ოჯახს ეკუთვნის. ნიგვზისძირას აქაოაში ექაზიან მარიაშხელას 30-60 სმ სიმაღლის მრავალწლიანი მცენარეა. ღეროსა და ფოთლების ყუნწებზე შეიმჩნევა რბილი ბეწვები. ქვედა ფოთლები წყვეტილფრთისებრი და გრძელყუნწაა 2-4 წყვილი სეგმენტით. კენწრული სეგმენტი გაცილებით დიდია სხვა სეგმენტებთან შედარებით. სეგმენტთა ფორმა მოგრძო რომბულია, ძირში სოლისებრი შევიწროებით და კიდევში მსხვილადა დაკბილული.

ყვავის აღმადგომი ყვითელი ყვავილებით აპრილ-აგვისტოს განმავლობაში, თესლი აღჭურვილია კაუჭა დანამატებით, რითაც საქონელს ეკვრის და შორ მანძილზე ვრცელდება.

ხშირად გვხვდება კალთაშეთხელებულ მუხნარებში, ტყის პირებსა და ბუჩქნარებში, აგრეთვე ბაღებში. მისი ფესურა საკვებად ვარგა, ზოგან მას ლუდში ხმარობენ იმისათვის, რომ არ დამუყადეს.

ხალხურ მედიცინაში ნიგვზისძირას ფესურასა და ფესვებს

ფხვნილის სახით თაფლში არეულს ხველების წინააღმდეგ იყენებენ. 1 გრ ფხვნილი დღეში 3-4-ჯერ. ფესვების მონახარში იხმარება კუჭისა და ნაწლავების კატარის წინააღმდეგ. გარდა ამისა ნიგეზისძირა გამოიყენება მალარიისა და თირკმლების სამკურნალოდ. რეკომენდებულია ღიზენტერიის, პირღებინების, ღვიძლის და ნაღვლის ბუშტის სამკურნალოდ. პირის ღრუში არასასიამოვნო სუნის გასაქრობად ივლებენ მის მონახარშს.

მონახარშის მოსამზადებლად იღებენ 30 გრ ფესვებს და ასხამენ 240 გრ მდულარე წყალს. მიიღება თითო ჩაის კოვზი ყოველ ორ საათში. კარგია მისი ღვინოზე ნაყენიც. 60 გრ ფესვებს ასხამენ 0,5 ლატრ ღვინოს, რამოდენიმე დღის შემდეგ იღებენ თითო სუფრის კოვზს დღეში ორჯერ.

შავი მოცხარი — RIBES NIGRUM L.

ხურტკმელისებრთა ოჯახში შედის. შავი მოცხარი 1,5-მ-მდე სიმაღლის ბუჩქია. 3-5 ნაკეთიანი სურნელოვანი ფოთლებით, რომელსაც ზემოდან მუქი მწვანეა, ქვემოდან კი უფრო მკრთალი, ძარღვების გაყოლებით ბუსუსიანი. ყვავილები მოწითალო რუხია, ფართო ზარისებრი, სიგანეში 1 სმ-მდე, 5-10 ცალი შეკრებილია თავჩაქინდრულ მტევნად. ნაყოფები შავია, იშვიათად შავი-მონაცრისფრო, ბურთისებრ მრგვალი, 1 სმ-მდე დიამეტრში. ყვავის მანის-იენისში, ზოგან უფრო ადრეც, იმის მიხედვით თუ რა სიმაღლეზე იზრდება ზღვის დონიდან. სხვადასხვა პირობებში ერთ ჰექტარზე 50-დან 300 კგ-მდე მოსავალს იძლევა, საუკეთესო პირობებში კი 1850 კგ/ჰექტ. ნაყოფი ივლის-აგვისტოში მწიფდება. ფართოდ კულტივირებული ბუჩქია.

ნაყოფები შეიცავს 10-13 პროცენტ შაქრებს, 2.6-3.7 პროცენტ თავისუფალ შაქრებს (ლიმონის, ვაშლის, ღვინის), 1 პროცენტამდე პექტინურ ნივთიერებებს, მთრიმლავ და საღებავ ნივთიერებებს, P, B₁ და A ვიტამინებს, განსაკუთრებით მდიდარია C ვიტამინით (1400-1500 მგ პროცენტი, კულტივირებულ ფორმებში — 4000-მდე მგ პროცენტი), ამ მხრივ იგი მხოლოდ ასკილსა და

აკტინიდას ჩამორჩება. ნაყოფები იქმნება ხილად. აგრეთვე სარ-
შავენ მურაბას, ხილფაფას, კისელს, კომპოტს და ამზადებენ გამა-
გრილებელ სასმელებს. მაღალ ტემპერატურაზე ვიტამინი C იშ-
ლება, ამიტომ შესანახად შაქრის ფხვნილში ურევენ და ისე ინახა-
ვენ ნაყოფებს ტემპერატურული დამუშავების გარეშე. განთქმუ-
ლია შავი მოცხარის ლენოები, რომელთაც ყირგიზეთისა და ყა-
ზახეთის ქარხნები უშვებენ. ფოთლები და კვირტები 0,7 პროცენტ
ეთერზეთს შეიცავენ და იხმარება ნაყენების და ლიქიორების წარ-
მოებაში. ფოთლები ბურახის, სოკოების, კიტრის და პომიდვრის
დამწნილებისას მათი არომატიზირებისათვის იხმარება.

შავი მოცხარის ნაყოფები და ფოთლები გამოიყენება ავტომა-
ნონის დროს. ხალხურ მედიცინაში ნაყოფებს იყენებენ ოფლმდენ.
კუჭაშლილობა:ა საწინააღმდეგოდ და შარდმდენ საშუალებად.
ფოთლებს კი რევმატიზმის სასკურნალოდ. ოფლმომგვრელ და დი-
ათეზის საწინააღმდეგოდ იყენებენ. (სსრკ სამკურნალო მცენარეთა
ატლასი, 1962).

შავი მოცხარის ნაყოფს იყენებენ აგრეთვე სისხლნაკლოვანე-
ბის, მადის მოსაგვრელად, ხველების დროს. ხალხურ მედიცინაში
ვ. გ. მინაევას (1970) ცნობით შავი მოცხარის ნაყოფებისა და ფო-
თლების გამონახარშს იყენებენ ხველების, ჰიპერტონიის, რევმა-
ტიზმის წინააღმდეგ, აგრეთვე როგორც ოფლმომგვრელ და შარდ-
მდენ საშუალებად. ფოთლებისა და კვირტების ნაყენი გამოიყენე-
ბა როგორც სუსტი გამხსნელი, სიყვითლის და, სისხლნაკლოვანე-
ბის საშუალება. ზოგჯერ ნაყოფების, ფოთლების და ქერქის ნა-
ყენს იყენებენ ნივთიერებათა ცვლის მოშლის დროს, გაციებისა
და ყივანა ხველის, საშარდე ბუშტის დაავადებების და თირკმლის
კენჭოვანი დაავადების სამკურნალოდ. კუჭის წყლულის დროს ნა-
ყოფების წვენს სვამენ დაახლოებით 60-90 გ დღეში სამჯერ (მ. ა.
და ი. მ. ნოსალები, 1960).

შავწამალა — SCROPHULARIA NODOSA L.

შავწამალასებრთა ოჯახს ეკუთვნის. შავწამალა 50-125 სმ სიმაღლის მრავალწლიანი, ფესურაიანი მცენარეა ოთხწახნაგოვანი ღეროთი. ფესურა შედარებით მოკლე და ბოლქვისებურად გამსხვილებულია (ცრუბოლქვი).

ნაპირებში ორმაგხერხბილა, წაგრძელებულ კვერცხისებრი ფოთლები ღეროზე ერთიმეორის მოპირდაპირედ ჯვარდინადაა განლაგებული.

მოყავისფრო მწვანე ყვავილები კენწრულ მეჩხერ საგველადაა შეკრებილი. ყვავის ივნის-ივლისის თვეებში. იზრდება

ნესტიან ადგილებში ტყის კალთის ქვეშ, ტყის გზებისა და ნაკადულების პირას. გვხვდება უფრო ხშირად წიფლნარებში, ნაძვნარ-სოჭნარებში, ტყისპირებში, არხების პირას და სხვა.

შავწამალა შხამიანი მცენარეა. განსაკუთრებული ტოქსიკურობით მისი ფესურა გამოირჩევა.

ხალხური მედიცინა სამკურნალოდ ფესურებს იყენებს უძილობის, თავის ტკივილის, ეგზემის, ჩიყვის, ბლერის (მუნის) და სხვა დაავადებების წინააღმდეგ. აფხაზები მკურნალობენ თირკმლებს, ხოლო ჩინეთში კი ცნობილია, როგორც კიბოს საწინააღმდეგო საშუალება.

ძლიერ შხამიანობის გამო საშიშია ადამიანისათვის და მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაში თუ დაიშვება მისი სამკურნალოდ გამოყენება და ისიც ექიმის უშუალო მეთვალყურეობით.

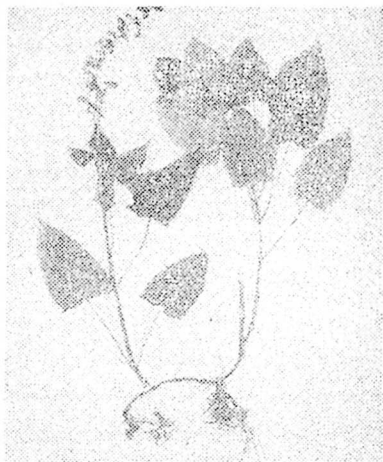
შალამანდილი — SALVIA GLUTINOSA L.

ტუჩოსანთა ოჯახში შედის. შალამანდილი 50-150 სმ სიმაღლის ოთხწახნაგოვან-ღეროიანი მრავალწლიანი მცენარეა. მისი 3-4 სმ სიგრძის, ღეროს ზედა ნაწილში მტევნისმაგვარ ყვავილედად თანამოყრილ ყვითელ ყვავილებზე დაკვირვებით მუქი ფერის პატარა ლაქები შეიმჩნევა. ყვავილი ორტუჩიანია. ქვედა ტუჩი თავის მხრივ ორადაა გაყოფილი. ზედა კი მთლიანი და რამდენადმე მოღუნულია.

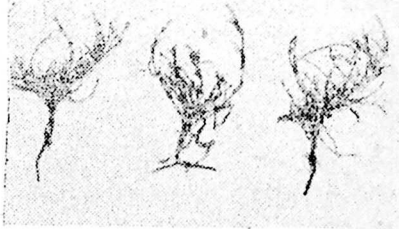
თხელი, დიდი ზომის გული-სებრ-ისრისებური ფოთლების ფირფიტები კიდედაკბილულია. ღეროს შუა და ქვედა ნაწილში განლაგებული ფოთლები შედარებით უფრო დიდი და გრძელყუნწიანია. ზედა ფოთლები ჩვეულებრივ პატარა ზომისაა. შალამანდილისათვის, კერძოდ მისი ღეროს კენწრული ნაწილისათვის, დამახასიათებელია წებოვნება, რის გამოც ხელს ეკვრება.

ყვავის ივნისიდან სექტემბრის ბოლომდე. ტენიანი ადგილების მცენარეა, თუმცა ზოგან შედარებით მშრალ ადგილებზეც სახლდება. გვხვდება უმთავრესად ტყეებში (ნაძენარ-სოკნარები, წიფლნარები და სხვა), ტყისპირებსა და ბუჩქნარებში. თავლოვანი მცენარეა, ამასთან საკმაო რაოდენობით შეიცავს ეთერზეთს. ფოთლებისაგან ამზადებენ წყლიან და სპირტიან ნაყენებს.

ხალხურ მედიცინაში მთელ მცენარეს იყენებენ გულმკერდის არეში ტკივილების დროს, აგრეთვე კენჭოვანი დაავადებების სამკურნალოდ, ნედლი ან მღუღარე წყლით დათუთქული ფოთლების დაფენით ჩირქოვანი მუწუყების განკურნვის საუკეთესო საშუალებაა.

შვიტასებრთა კოჩასს ეკუთვნის. შვიტა (აქარაში ეძახიან ნადვალახას, ზემო იმერეთში ცხენის ბუას), მრავალწლიანი ფესურიანი ბალახია. შავი-მოყავისფრო დამუხლული ფესურა გრძელი და მხოხავია, სწირად მრგვალი კოყრებით (ეს კოყრები იჭმება, განსაკუთრებით შემწვარი), თავისი გემოთი რამდენადმე კარტოფილს მოგვაგონებს. ღერო

ორგვარია — გენერაციული და ვეგეტაციური. გენერაციული ღეროები ადრე გაზაფხულზე ამოდის წვერზე ცილინდრული სპორანგიუმით. ეს ღერო მარტივია (ე. ი. დატოტვილი არაა) რუხი-მოყავისფრო, 25 სმ-მდე სიმაღლის, მთელ სიმაღლეზე წვრილად დაღარული, ვაგინისებრი საბურველებით. ვეგეტაციური ღერო უფრო გვიან ამოდის დაღარული ღეროთი, რომელიც თითქმის მიწის პირიდანვე რგოლური დატოტვით ხასიათდება 10-15 სმ სიმაღლით, ტოტების რაოდენობა თითოეულ რგოლში 6-18 ცალის ფარგლებში მერყეობს, რომელნიც რამდენადმე რკალისებრ მოხრილი ზეადმართულნი არიან და ღეროს მიმართ მაჭვილ კუთხეს ქმნიან. თითოეული ტოტი მარტივია (ე. ი. განტოტვილი არაა) და 4-5 წიბოინია. რედუცირებული ფოთლების სახით წარმოდგენილი ვაგინები ღეროზე ცილინდრულია, 4-8 მმ სიგრძის. სამკუთხა-ლანცეტა, შავი მორუხო, 2-3 ერთად შეზრდილი, თეთრარშინიანი კბილებით. ტოტების ვაგინები 4-5 კბილიანია.

მრავლდება სპორებით და ფესურის კოყრებიდან მიღებული ამონაყარით. სპორები აპრილ-მაისში მწიფდება.

ვეგეტაციური ღეროები და ტოტები 28 პროცენტამდე სილიციუმჟავას შეიცავს, გარდა ამისა მათში მოიპოვება ალკალოიდები, ფლავონოიდები, საპონინები, კაროტინი, ასკორბინის მჟავა.

გენერაციული ღეროები იჭმება.

მედიცინაში შვიტას ვეგეტაციური ღერო და ტოტები (მიწის ზედა ნაწილები) გამოიყენება. შვიტას პრეპარატები შარდმდენ საშუალებად გამოიყენება არასაკმაო სისხლშიმოქცევით გამოწვეული შეშუპების დროს, აგრეთვე საშარდებ ბუშტისა და შარდსადინარების ანთებითი პროცესების და პლევრიტის სამკურნალოდ. გა-

რდა ამისა, მას ხმარობენ საშვილოსნოდან და ბუასილის დროს სისხლის დენის შესაჩერებლად (ვ. ბ. კუვაევი, 1962).

ემიტას სამკურნალო ღირსებებს ეკრო ვრცლად ახასიათებს მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი ა. დ. ტუროვა (1974). რომელიც აღნიშნავს, რომ შვიტას უფრო გამოხატული დიურეტიული თვისება გააჩნია დიურეტიკთან და თირკმელის ჩაისთან შედარებით. იგი ორგანიზმიდან გამოდევნის ტყვიას, ამიტომ შესაძლოა რეკომენდებული იქნას ტყვიით მოწამელისას. თანმხლები გართულებები მას არ ახასიათებს, იღებენ გულის ქრონიკული უკმარობის დროს როგორც მარტო შვიტას, ასევე სხვა დიურეტიულ საშუალებებთან კომპლექსში (კალიუმის აცეტატი, თირკმლის ჩაი, ყურძნის წვენი), აგრეთვე საგულე გლიკოზიდებთან ერთად, შარდსა-დინარების დაავადებისას (ცისტიტები, ურეტრიტები) დათვითურას ნახარშთან ერთად. პროფილაქტიკის მიზნით იყენებენ ტყვიით ქრონიკული და მწვავე მოწამელის დროს, საშვილოსნოდან და ბუასილური სისხლდენის დროს.

შვიტას წვენი და ნაყენი გამოცდილი იქნა ქართველი მკვლევარების მიერ (ვ. გერსამია), როგორც დიურეტიული საშუალება. წვენს უნიშნავდნენ ავადმყოფებს, რომელთაც გულის უკმარობის ნიადაგზე გამოწვეული შეშუპება ჰქონდათ, 15 მლ დღეში სამჯერ, რის შედეგადაც დიურეზის მომატება აღინიშნა. დიურეზის მომატება მკურნალობის მეორე დღიდან აღინიშნა, თანდათან ძლიერდებოდა და მაქსიმუმს პრეპარატის მიღებიდან მესამე-მეოთხე დღეს მიაღწია. პრეპარატის მოხსნიდან მეორე-მესამე დღეს შარდის გამოყოფა მცირდებოდა.

შვიტას ნაყენის (15 გ შვიტას ბალახი 180 მლ წყალზე) ყოველ ორ საათში თითო სუფრის კოვზით მიღებამ დიურეზის გაძლიერება გამოიწვია. ამ მონაცემების ბაზაზე ვ. გერსამია შვიტას ფართოდ გამოყენების რეკომენდაციას იძლევა, როგორც არატოქსიკური და უვნებელი საშუალებისა, რომლისთვისაც დამახასიათებელი არაა თანმხლები გართულებები, ე. წ. გვერდითი მოვლენები, როგორც ამას პროფესიონალი ექიმები უწოდებდნენ.

სხვა ავტორთა მონაცემების მიხედვით შვიტა თირკმლების გალიზიანებას იწვევს, ამიტომ მისი გამოყენება ყოველთვის უსაფრთხო არაა, ნეფრიტის დროს შესაძლოა თირკმლების გალიზიანება, ამიტომ ასეთ შემთხვევაში შვიტას გამოყენება მიზანშეუწონელია ა. ტუროვას აზრით.

შვიტას ნახარშს შემდგენიარად ამზადებენ: ბალახს აქუცმაცებენ არა უმეტეს 3 მმ სიგრძის ნაჭრებად, ასხამენ ოთახის ტემპერატურის წყალს 1:10 შეფარდებით, ადუღებენ 30 წუთი ნელი

დუღილით, აგრილებენ 10 წუთს, ფილტრავენ (წურავენ), ბალახის ნარჩენ მასასაც ხელით წურავენ.

შვიტას წყლით გამოწვლილს 4 ჩაის კოვზი წვრილად დაქრილი ბალახი 2 ჭიქა მდუღარე წყალზე, გამოწვლილის კარგად გამოცემის შემდეგ მას სვამენ ერთი დღის განმავლობაში.. შვიტას ექსტრაქტს თითო ჩაის კოვზს დღეში 2-3-ჯერ სვამენ.

მ. ა. ნოსალისა და ი. მ. ნოსალის (1960) აღწერით უკრაინის ხალხური მედიცინა შვიტას ძალიან პოპულარულ საშუალებად მიიჩნევს, თირკმელებისა და საშარდე ბუშტის მკურნალობაში. შვიტას ნახარშს (30 გ ხმელი შვიტა 1 ჭიქა წყალზე, სვამენ დღეში 2-3 ჭიქას) ხალხის რწმენით თირკმლის კენჭის დაშლის თვისება გააჩნია, ამცირებს ტკივილებს საშარდე ბუშტის არეში და ცილების რაოდენობას შარდში, შარდსადინარებს სწმენდს ყოველგვარი დანალექებისაგან, შვიტა იმ ნარევების აუცილებელ კომპონენტად მიაჩნიათ, რომელთაც იყენებენ ნიკრისის ქარისა და რევმატიზმის, აგრეთვე შეშუპება თანმხლებ დაავადებების სამკურნალოდ.

შვიტა სხვადასხვა ბალახნარევებში:

1. მტკივნეული შარდვისას სვამენ თანაბარი რაოდენობით იღებულ შვიტასა და სააფთიაქო გვირილას ცხელ ნახარშს დღეში 3 ჭიქას.

2. საშარდე ბუშტის სპაზმების დროს ყლუპ-ყლუპობით, მაგრამ ხშირ-ხშირად სვამენ თანაბარი რაოდენობით შერეული შვიტის ბალახისა და ღიღილოს ყვავილების ცხელ ნახარშს. ამავე დროს ზოგჯერ არეში მასაყებს იკეთებენ, ამის შემდეგ მუცლის ქვედა არეში იღებენ ცხელი ორთქლით დაორთქლილი შვიტათი ავსებულ თხელი მატერიის ტომსიკას.

3. გ. მინაევას (1970) მიხედვით ხალხური მედიცინა, ჩვეულებრივ, შვიტას ნაყენს სვამს (20 გ ერთ ჭიქა წყალზე).

ამ დოზას იღებენ ერთი დღის განმავლობაში. გარდა ამისა იყენებენ ექსტრაქტს და შარდმდენი ჩაის სახით. შვიტა ეფექტური სისხლშემადგებელი საშუალებაა ფილტვებიდან, საშვილოსნოდან, თირკმელებიდან, ცხვირიდან და ბუასილური სისხლდენის დროს (გუბერგრიცი, სოლომჩენკო, 1968).

ზოგი ექიმი აღნიშნავს შვიტას კარგ მოქმედებას ჰაბტუკებში ფილტვის ტუბერკულოზის საწყის ფორმაში (ლომილინი, 1959). თანამდებარე ნარევებისაგან შარდმეუჯავებლობის შემთხვევაში ხმარობენ შვიტასა და კრაზანას ბალახნარევის წყლიან გამოწვლილს (გ. გ. მინაევი, 1970).

ბულგარეთის მედიცინაში აღიარებულია, რომ შვიტას ყუპ-შემკვრელი, გუმოსტატიკური, შარდმდენი და ჩირქსაწინააღმდეგო

თვისება გააჩნია. სვამენ ფილტვების ანთების (ტუბერკულოზი) დროს როგორც დამხმარე საშუალებას კლინიკური მკურნალობის პერიოდში და საშარდე ორგანოების დაავადებისას.

დასალებად გამოიყენება შვიტას წყლიანი გამონაწვლილი: 4 ჩაის კოვზი დაქუცმაცებული შვიტა ორ ჭიქა მდულარე წყალზე (ორი დღის დოზა); სვამენ ყლუპ-ყლუპობით. ბულგარეთშიც მიიჩნიათ, რომ თირკმელების ანთების დროს შვიტას გამოყენება საზიანოა (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

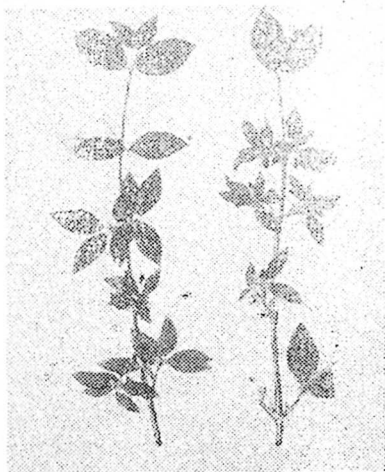
შვიტას მატყლის ყვითლად და მწვანედ შესაღებადაც იყენებს ხალხი.

შინდი — CORNUS MAS L.

შინდისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. შინდი ბუჩქია, მაგრამ ზოგან 8 მეტრამდე სიმაღლის ხედაც იზრდება, ნაცრისფერ-მომწვანო ტოტებით, რომლებზედაც ერთიმეორის პირისპირ განლაგებულია ელიფსური, კვერცხისებრი ან ლანცეტა კიდემთლიანი ფოთლები, რომელთაც 3-5 გვერდითა რკალისებრი ძარღვი აქვთ, თანაფოთლები მას არ გააჩნია. ფოთლის სიგრძე 10 სმ-მდე აღწევს. ყვავილედის ძირში გარშემო განლაგებულია 4 სიფრიფანა ფოთოლაკიანი საბურველი. ყვითელი ყვავილები ბუჩქის შეფოთვლამდე იშლება.

ნაყოფი კურკიანია, წითელი. დასაწყისში მწკლარტე, შემდგომ კი მომჟავო-ტკბილი. ყვავის ადრე გაზაფხულზე, უფრო ხშირად მარტში, მთაში კი აპრილში. ნაყოფი აგვისტო-სექტემბერში მწიფდება. მრავლდება თესლით და ვეგეტაციურადაც, ცოცხლობს 250 წლამდე. შინდი გაცილებით დიდი რაოდენობით გვხვდება ბარში, მაგრამ არც თუ იშვიათად გვხვდება იგი მთაშიც 1500 მეტრამდე სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

შინდის ნაყოფი 10 პროცენტ შაქარს, 2-3,5 პროცენტ ორგა-

ნულ მჟავებს და 55 მგ პროცენტ ვიტამინ C-ს შეიცავს. გამოიყენება მურაბისა და კომპოტის, ხილფაფისა და მარმალადის, გამაგრილებელი სასმელებისა და ლიქიორის დასამზადებლად. ნედლ და ხმელ ნაყოფებს იყენებენ როგორც საწებ-სანელებელს ხორციანი კერძებისათვის.

მერქანში. ქერქსა და ფოთლებში დიდი რაოდენობითაა მთრამლავი ნივთიერებები, რომელნიც ტყავს თრიმელის პროცესში ყვითლად ლებავენ, ქერქსა და ფოთლებს ქსოვილების შესაღებადაც იყენებენ. საუცხოო თაფლოვანი მცენარეა, ამ მხრივ შინდის მნიშვნელობა იმითაა დიდი, რომ იგი ადრე გაზაფხულზე უმასხინძლდება ფუტკარს მიმზიდველი ნექტრით. ამ დროს ბევრი მცენარე კვლავ მიძინებულია და ამიტომ შინდი ადრე გაზაფხულზე ფუტკრის „ვაჭირვების ტალკვესია“. შინდი იმავე დროს ფართოდ კულტივირებული მცენარეა.

ნაყოფები შეიცავს პექტინებს, მოკმედებს შემკვრელად ფალარათობის დროს, გამოიყენება ჩაის სახით: 8-10 გ ხმელი ნაყოფი ერთ ჩაის ჭიქა მდულარე წყალზე (სადღელამისო), რეკომენდებულია ფალარათობისა და კუჭში სისხლჩაქცევის დროს.

შმაგა, გიჟანა — ATROPA CAUCASICA KREYER (A. BELLADONA AUCT. CAUC.)

ძალღყურძენასებრთა ოჯახს ეკუთვნის. შმაგა მრავალწლიანი, დატოტვილი მსხვილფესურიანი, 1-2 მ (იშვიათად 3 მ) სიმაღლის მცენარეა. მის, ზედა ნაწილში, უხვად დატოტვილი, სწორმდგომი, მწვანე, ზოგჯერ მოიისფრო ელფერის ღერო უხვადაა შეფოთილი.

ღეროს ქვედა ნაწილის მოკლეყუნწიანი, განიერი, მოგრძო კვერცხისებრი ელიფსური, კიდემთლიანი ფოთლები მორიგეობითაა განლაგებული. კენწრული უფრო მოკლე ყუნწიანი ფოთლები კი წყვილწვილადაა განწყობილი, რო-

მელთაგან ერთი ჩვეულებრივ უფრო დიდია მეორესთან შედარებით.

კრძელუხუნწიანი, მღვრიე სოსანის ფერის, თავჩაქინდრული, შარისებრი ყვაილები მთელს ვარჯშია გაბნეული ღეროს განტოტებებსა და ფოთლების ილღებთან სათითაოდ ან რამდენიმე ცალიას ჯგუფებად.

ყვაილის ხუთ ნაწილად გაყოფილი ჯამის თითოეული ნაკვეთი გრძლად წაწვეტილი ან კვერცხისებრია. დაყვაილების შემდეგ ჯამი ნაყოფის ძირშივე რჩება.

ნაყოფი ქვემოდან ოდნავ შებრტყელებული, მოიისფრო-შავად მბრწყინავე წენიანი კენკრაა. ყვავის იენისიდან შემოდგომამდე ნაყოფის სიმწიფე ივლისიდან იწყება.

გვხვდება როგორც ფოთლოვან ისე წიწვოვან ტყეებში, მაგრამ უფრო ხშირად წიფლნარ ტყეებშია, მცირე ფართობიან ყალთალებსა და ნაკადულების პირას.

7 მედიცინაში გამოიყენება ფოთლები. მთლიანი ან დაჭრილი ბალახი და მიწისქვედა ნაწილები.

სამრეწველო მიზნებისათვის შხამას მოპოვება გაძნელებულია გავრცელების ზონებში მისი სიმცირის გამო. ამიტომ რენტაბელურია კულტურაში გამოყვანა.

შხამასაგან დამზადებულ პრეპარატებს მეცნიერული მედიცინა ძალიან ფართოდ იყენებს ტკივილების გამაყუჩებლად კუჭისა და თორმეტგოჯა ნაწლავის წყლულის, ნაღვლის ბუშტის ჩირქოვანი ანთებისა, ნაღვლის ბუშტის და თირკმლების კენჭოვანი დაავადებების დროს. იგი ცნობილი ზელენინის წვეთების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია. ხალხურ მედიცინაში შმაგა გამოიყენება უმთავრესად ასთმისა და სოკოთი მოწამვლის შემთხვევებში.

შმაგა ძლიერ შხამიანი მცენარეა, წამლავს მსხვილფეხა რქოსან საქონელსა და ცხენს. 120-180 გ გამხმარი შმაგას ბალახის შეკმის შემთხვევაში ცხენი გარდუვალად იწამლება.

მსხვილფეხა საქონელი უფრო მეტ მგრძნობელობას იჩენს შმაგას მიმართ, 30-60 გრ ფოთოლი იწვევს ძლიერ მოწამვლას. რაც გამოიხატება მუცლის გაბერვასა და ძლიერ აღზნებაში. თხების და ცხვრების მოწამვლა თითქმის არ შეიძინევა. 750 გ ფოთლის შეკმის შემთხვევაში თხა უვნებელი რჩება.

შმაგას ნექტარისაგან დამზადებული თაფლი მომწარო გემოსია და ადამიანს წამლავს. ამიტომ საფუტკრეების ახლოს შმაგა აყვავებამდე უნდა ათიბოს ან მოისპოს ძლიერმოძქმედი ჰერბიციდების შესხურებით.

აღწერილი თვისებები მიგვითითებს, რომ შმაგას სამკურნალოდ გამოყენებას ფართილად უნდა მოვეყილოთ და ამ მიზნით მხოლოდ ექიმის რჩევით უნდა გამოვიყენოთ.

შოთხვი — PADUS RACEMOSA (LAB.) GILIB.

ვარდისებრთა ოჯახში შედის. შოთხვი მაღალი ბუჩქია, ზოგან კი დაბალტანოვან ხედაც იზრდება 2-10 მ სიმაღლით. ხშირტოტეხანი ვარჯის შემადგენელი ტოტები მოყავისფრო, მოღვწრო - მოყვითალო მეტეხებით მოფენილი გლუვქერქიანია. ყვავილებს. ფოთლებსა და ქერქს ამიგდალინის თავისებური სუნი აქვთ, რაც ძალიან კარგად შეიგრძნობა მაღალი ლაღებშორის ვასრესით. ზღვით დაფარულია მოშაო ნაცრისფერი დამსკდარი ქერქით.

ფიოლები მოხაზულობით ელიფსურია 10 სმ-მდე სიგრძით, განიერსოლისებრი ან მომრგვალებულ ფუძით და მოკლე წვეტით, კიდეები წვრილად დაკბილულია, უბილები მოწითალო-ნაცრისფერი ჭირკვლებით ბოლოვდება. ფოთლის ფირფიტა ზემოდან რამდენადმე დაკმუჭნილი შესახედაობისაა, ქვემოდან კი ნათელი ნაცრისფერი.

ფრიად არომატული, ნექტარით მდიდარი თეთრი ყვავილები. 12 სმ-მდე სიგრძის თავჩაქინდრულ მტევენებშია შეკრებილი.

შავი ფერის ნაყოფი ერთკურქიანია. ხორცოვანი მწკლარტე რბილობით, ყინვანაკრავი სასიამოვნო მომწკლარტო გემოსია და ხალისით იკმება.

მრავლდება თესლით. ძირკვის ამონაყარით და კალმებით. ყვავის მაის-ივნისში. ნაყოფი მწიფდება ივლისიდან დაწყებული სექტემბრის ჩათვლით.

საქართველოში მთის ზედა და შუა სარტყლის ტყეებსა და ტყისპირებზე იზრდება აფხაზეთში, სვანეთში, რაქა-ლეჩხუმში,

სამხრეთ ოსეთში, ქართლში, მთიულეთში, კახეთში და ჭავჭავთვში. მცირე რაოდენობით ამ ნაშრომის ავტორთა მიერ აღწერილია ასპინძის რაიონში.

ა. მაყაშვილის (1960) მიხედვით მასობრივად გვხვდება სვანეთის სოფლებს უშგულსა და კალას შორის, აგრეთვე მათეთშეთში.

უფრო ხშირად ზღვის დონიდან 1200-1250 მ სიმაღლეზე გვხვდება, ცალკეულ ადგილებში კი მცირე რაოდენობით იზრდება უფრო მაღალ და ხელოვნურად გაშენებულ დაბლობებშიც კარგად ხარობს.

ნორმალური ზრდა მისთვის აზოტით ძლიერად საკმაოდ ნოყიერ და ნესტიან ნიადაგებზეა დამახასიათებელი. ოპტიმალურ პირობებში ნაყოფის მოსავალი 400 კგ/ჰექტ. აღწევს, საშუალოდ კი ერთ ჰექტარზე დაახლოებით 100 კგ ნაყოფს იძლევა. შოთხეს ბარში მცხოვრები ქართველების უმეტესობა ვერ სცნობენ, მაგრამ მთაში მცხოვრებნი კი კარგად სცნობენ და მათში საკმაოდ პოპულარობითაა სარგებლობს, როგორც კარგი ხილი.

შოთხვის ნაყოფი შეიცავს 5 პროცენტამდე შაქარს, ბევრ მთრიმლავ ნივთიერებებს, ვაშლისა და ლიმონის მჟავებს, ფლავონოიდებს და ეთერზეთს. სჭამენ როგორც უმად, ასევე მისგან ამზადებენ გამაგრილებელ სასმელებს, მისი წვენი აფერადებენ ღვინოს და სხვ. ხმელი ნაყოფის ფხვნილი საუცხოო არომატსა და გემოს აძლევს ღვეზელს, შესანიშნავია მისგან მომზადებული კისე-ლიც.

მთრიმლავი ნივთიერებებით სიმდიდრის გამო ნაყოფს შემკვრელ საშუალებად იყენებენ კუჭაშლილობის დროს.

ფოთლები 280 მგ პროცენტამდე ვიტამინ C-ს შეიცავს, გარდა ამისა მოეპოვება ეთერზეთი. 2-3 პროცენტამდე ტანიდებშემცველ ქერქს წინათ ტყავის, მატყლისა და ქსოვილების მწვანედ და მოწაყრისფრო-წითელ ფერად შესალებად იყენებდნენ.

შოთხვი შესანიშნავი თაფლოვანი მცენარეა, ფუტკარს უმასპინძლდება როგორც ნექტრით, ასევე ჰეოთი.

ფრიად დეკორატიული მცენარეა, განსაკუთრებით ყვავილობის პერიოდში, ამიტომ იგი დიდმნიშვნელოვანია მაღალ მთებში არსებულ დასახლებული პუნქტების გამწვანება-გამშენიერებისათვის. მნიშვნელოვანია აგრეთვე მაღალმთიანეთის გასატყეველად, ეროზიის საწინააღმდეგო ნარგავების გასაშენებლად. შოთხვი შეზღუდული არეალის მცენარეა და გულმოდგინე დაცვას საჭიროებს, უამისოდ მისი არსებობა უკვე საფრთხეშია.

მედიცინაში შოთხეს იყენებენ არაინფექციური ბუნების ფა-

ლარათიანობის და კუქ-ნაწლავების სისტემის ფუნქციის მოშლის სხვა შემთხვევებში.

ამ მიზნით გამოიყენება ნაყოფების მონახარში. ერთ სუფრის კოვზ შოთხვის ნაყოფებს ერთ ჰიქა მდულარე წყალს ასხამენ და 20 წუთს ნელი დუღილით ხარშავენ, რის შემდეგაც წურავენ. მოზრდილებს უნიშნავენ $\frac{1}{4}$ ჰიქას დღეში ორ-სამჯერ.

ხმარებაშია შოთხვის ნაყოფების ნაყენიც: ერთ სუფრის კოვზ ნაყოფს ერთ ჰიქა მდულარე წყალს ასხამენ და 5 წუთს ნელი დუღილით ადუღებენ, ამის შემდეგ დგამენ 2 საათის განმავლობაში. მიიღება $\frac{1}{4}$ ჰიქა დღეში 2-3-ჯერ (ა. დ. ტუროვა, 1974).

ხალხური მედიცინა შოთხვის ჭერქსაც იყენებს როგორც დიურეზულ, ოფლმომგვრელ და შემკვრელ საშუალებას. ფოთლების ნაყენს ზოგჯერ ფალარათიანობის და ბრონქიტის დროს იყენებენ. ყვავილების ნაყენს კი ნიეთიერებათა ცვლის მოშლისას. ხოლო მცენარის ყველა ნაწილს იყენებენ ანემიის (სისხლნაკლებობის) და ლორწოვანი გარსის ანთებისას (ვ. გ. მინაევა, 1970).

შროშანა — CONVALLARIA TRANSCAUCASICA UTK.

შროშანისებრთა ოჯახიდანაა. შროშანა 15-30 სმ სიმაღლის სუბტენდოვანი, მრავალწლიანი, ფესურიანი მცენარეა წვერმოხრილი. წახანაგოვანი საყვავილე ღერო ძირში შემოხვეულია გამჭვირვალე მილისებრი ვაგინით.

ფესურიდან ხშირად ორი ფოთოლი ამოდის, მაგრამ სამფოთლიანი ეგზემპლარებიც გვხვდება. ფოთლის სიგანე 5-10 სმ-ია. ფორმით მოგრძო-ელიფსური, რკალისებრი ძარღვებით, ბოლოში წაწვეტიანებულია.

საყვავილე ღეროს კენწეროში მტევენად შეკრებილი. მძაფრი სურნელების, თეთრი, თავჩაქინდრული ყვავილები ცალ მხარესაა მოქცეული. თეთრყვავილსაფარს ზოგჯერ შიგნიდან მკრთალი იისფერი ზოლები გასდევს.

ყვავის აპრილ-მაისში. დაყვავილების შემდეგ უვითარდება ბუტთივით მრგვალი, ნარინჯისფერი, კენკრა ნაყოფი. იზრდება უმთავრესად ტყეებსა და ბუჩქნარებში.

შროშანა შხამიანი მცენარეა, მაგრამ რადგან იგი ხშირ ტყეებსა და ბუჩქნარებშია გავრცელებული, ძნელად მისაწვდომია საქონლისათვის, ამიტომ ჩვენში საქონლის მოწამელის შემთხვევები მეტად იშვიათია, ან თითქმის სრულებითაც არ აღინიშნება.

ჩვენს ქვეყანაში ყოველწლიურად 200 ტონამდე შროშანას ფოთლებსა და ყვავილებს ამზადებენ, როგორც მნიშვნელოვან სამკურნალო ნედლეულს.

უხსოვარ დროიდან და ამჟამადაც მედიცინაში ფართოდ გამოიყენება შროშანას ფოთლების ნაყენი. უკანასკნელი წლების გამოკვლევებმა ცხადყო, რომ შროშანას ფოთლები სამედიცინო თვალსაზრისით არა ნაკლებ ღირებულებას წარმოადგენენ, ვიდრე მისი ყვავილები.

ფოთლებში აღმოჩენილია კონვალიატოქსინი. გარდა ამისა კიდევ რვა ნივთიერებას მოიცავს. რომელთაც გულზე ზემოქმედების თვისება გააჩნიათ. ფოთლებში მოიპოვება აგრეთვე კაბოლატებ-გამმაგრებელი, ანთების საწინააღმდეგო და სისხლძაღვებში ვაზონიერებელი მოქმედების ნივთიერებები.

ხაზს უსვამს რა იმ აქტს, რომ სამედიცინო პრაქტიკაში შროშანას პრეპარატები ფართოდ ცნობილი საგულე საშუალებებია ვ. ვ. ბერეჟინსკაია (1962) აღნიშნავს, რომ მათ იყენებენ მწვავე და ქრონიკული გულის უკმარობის, კომპენსირებული და სუბკომპენსირებული გულის მანკის, კარდიოსკლეროზისა და გულის ნევროზის შემთხვევებში. შროშანას გამოყენებისას ავადმყოფებში აღინიშნება გულის კუნთის კუმშვის რიტმის შენელება, პულსის ავსების გაუმჯობესება, შეგუბების მოვლენების, ციანოზის და სულის ხუთვის შემცირება, აგრეთვე დიურეზის მომატება. შროშანას პრეპარატები ყველაზე დიდ აქტიურობას ვენაში შეყვანისას ამჟღავნებენ. მისი გლიკოზიდები სტროფანტინის მსგავსად გულზე შერჩევითი მოქმედებით ხასიათდებიან, მათგან ყველაზე აქტიურია კონვალატოქსინი.

შროშანას პრეპარატების მნიშვნელოვან საგულე ღირსებების დადასტურებას იძლევა ა. დ. ტუროვა (1974) და მიუთითებს, რომ შროშანას ნაყენსა და კონცენტრატს უნიშნავენ უმთავრესად გულის ნევროზის დროს როგორც ცალკე, ასევე კუნელსა და სხვა პრეპარატებთან ერთად.

მ. ა. და ი. მ. ნოსალების (1960) მიხედვით უკრაინის ხალხური მედიცინა შროშანას მხოლოდ ყვავილებს იყენებს. მის სპირტზე ნაყენს იყენებენ გულის მანკის სამკურნალოდ, რომელსაც შემდეგნაირად ამზადებენ: ვიწროყელიან მინის ქილაში ყრიან ახლად დაკრეფილ შროშანას ყვავილებს ჭურჭლის ტევადობის სამმეოთხედამდე და ამის შემდეგ 90° სპირტს ასხამენ ჭურჭლის ავსებამდე. დგამენ ორი კვირის განმავლობაში, შემდეგ ფილტრავენ. იღებენ 10-15 წვეთს დღეში სამჯერ. გულის მიზეზით ადამიანის შეუძლოდ ყოფნისას, როცა მკვეთრად გამოხატული ნერვიული

მოვლენები აქვს, ერთი დღის განმავლობაში იღებს ნახევარ ჰიქა შავბალახას წყლით გამოწვლილს, რომელშიდაც 30-35 წვეთი შროშანას სპირტზე ნაყენია ჩაწვეთებული. ნახევარი ჰიქა ეს გამოწვლილი 5 ნაწილად იყოფა და ნაწილ-ნაწილ სვამენ მთელი დღის განმავლობაში. მასვე იგივე დოზით იღებენ უძილობისა და ცუდ გუნებაზე ყოფნისას.

შქერი — RHODODENDRON PONTICUM L.

მანანასებრთა ოჯახიდანაა. მარადმწვანე ბუჩქი ან დაბალი 3-6 (8) მ სიმაღლის ხეა მოყავისფრო ქერქით. ყლორტები მწვანე ქერქიანია. 9-27 სმ სიგრძის, 4-7 სმ სიგანის. ბოლოწვეტიანი. ფუძეშევიწროებული, წაგრძელებულ-ელიფსური, სქელი ტყავისებრი, კიდემთლიანი, ზემოდან მუქი მწვანე, ქვემოდან ბაცი ფოთლები ტოტებზე მორიგეობითაა განწყობილი.

მოწითალო - სოსანი ყვავილები, ტოტების დაბოლოებებზე ქოლგისებრ თანაყვავილედებადაა შეკრებილი.

ხუთსაგდულიანი, შეუბუსავი, ცილინდრული კოლოფა ნაყოფის სიგრძე 1.5 სმ-მდე აღწევს, 1000 ც თესლის წონა 0.8 გრამია. ყვავის აპრილ-მაისში, მაღალ მთებში კი ივნის-ივლისში. მრავლდება თესლით, ძირკვის ამონაყარით და გადაწვენით. ტიპიური მენოფიტია, კარგად იზრდება ნესტიან ნოყიერ ნიადაგებზე. მართალია, ნორმალურად შედარებით თბილ ზონაში იზრდება, მაგრამ აჭარასა და დასავლეთ საქართველოს სხვა მხარეებში არც თუ იშვიათად კარგად შეკრულ რაყებს ქმნის ზღვის დონიდან 2200 მეტრამდე სიმაღლეზე.

სამედიცინო პრაქტიკაში შქერის ფოთლები გამოიყენება. მისი ნაყენი და ფოთლისაგან მიღებული ახალგალეონური პრეპარატი გულზე ფუტკარას ჭვუფის გლიკოზიდებისებურად მოქმედებს, აღიღებს გულის კუმშვის ძალას და გულის რიტმს ანელებს.

აღზნებულ ცენტრალურ ნერვიულ სისტემას აწყნარებს, ამასთან ბაქტერიოციდური თვისებაც გააჩნია. ხალხური მედიცინა ფოთლებს რევმატიზმის, ნიკრისის ქარის დროს და საგულე და შარდმდენ საშუალებად იყენებს (ა. ი. შრეტერი, 1962).

შხამა — VERATRUM LOBELIANUM BERNH.

შროშანისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. შხამა 1-1,7 მ. სიმაღლის მრავალწლიანი ევსეტურიანი ბალახია. ღერო-სვევი ვანიერი 15-25 სმ სიგრძის ფოთლები, ფართო-ელიფსური ფორმისაა, ბოლოწვეტიანი, ქვედა მხრიდან მოკლე ბეწვითაა შებუსხილი, მისთვის დამახასიათებელია ნაკეცები ფოთლის მთელს სიგრძეზე, რკალურად განლაგებული ძარღვების გასწვრივ.

5-8 სმ სიგრძის ფესურა უფრო ხშირად ღეროს ვერტიკალურ გაგრძელებას წარმოადგენს მიწაში, შაგრამ ზოგჯერ დახრილ მდგომარეობასაც იღებს. ფესურის გარშემო განლაგებულია 2-4 მმ სიმაღლის მრავალრიცხოვანი თასმისებური ფესვები.

მომწვანო ყვითელი ყვავილები კენწრულ აღმამდგომ საგველასებრ ყვავილედადაა შეკრებილი. კვერცხისებრი თანაყვავილები ყვავილის ყუნწებზე გრძელია.

ყვავის და თესლებს ივითარებს იენის-ავვისტოს განმავლობაში. გავრცელებულია უმთავრესად ნესტიან მდელოებზე სუბალპურ სარტყელში და ალპურ მდელოებამდეც აღწევს. დიდი რაოდენობითაა საქონლის ძოვებით გადატვირთულ სუბალპურ მეჩხერ ტყეებში, აქ იგი ხშირად ცოცხალი საფარის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემადგენელი ბალახია, გვხვდება ტყეებში არსებულ მდელოებსა და ტყისპირებშიაც.

ძლიერ შხამიანი მცენარეა, მის ნექტარში არსებულ ალკალოიდებით მოწამლული ფუტკარი იღუპება, განსაკუთრებული ტოქსიკურობით ფესურა და ფესვები გამოირჩევა. ალკალოიდების გა-

რდა ფესურა შეიცავს საღებავ და მთრიმლავ ნივთიერებებს, ამა-
ნომქაეებს; ფისებს, გუმფისს, ცხიმებს, სახამებელს, შაქრებს,
პინტრალოურ მარილებს და სხვ.

სამკურნალოდ ფესურა და ფესვები გამოიყენება. ვეტერინა-
რიაში შხამას ფესურისა და ფესვების ნახარში მადის გასაუმჯობე-
სებლად და პირღებინების საშუალებად გამოიყენება ღორების,
ძაღლებისა და კატებისათვის. ფესურისა და ფესვების ნაყენი გა-
მოიყენება მცობნავ ცხოველების კუჭის მუშაობის გასაუმჯობესებ-
ლად; ხოლო მათგან მომზადებული მალამო მუნის საწინააღმდე-
გოდ. ფესვებისა და ფესურის ნახარშს ხალხური ვეტერინარია
ცსოკელთა პარაზიტი მწერების მოსასპობად ხმარობს.

ვაშხმარი ფესურის ფხვნილისაგან მომზადებული მალამო,
სპირტზე ნაყენი და გამონახარში მედიცინაში ტკივილების გამა-
ყუჩებელ საშუალებად გამოიყენება ნევრალგიისა და რევმატიზმის
დროს.

ფესურისა და ფესვების ნახარში, აგრეთვე ნაღებზე მომზა-
დებული მათი ნაყენი ხალხურ მედიცინაში წარმატებით გამოიყე-
ნება ეგზემის სამკურნალოდ, ამავე მიზნით გამოიყენება ხალხურ
ვეტერინარიაშიც.

ფესვებისა და ფესურის გაგრილებულ ნახარშს ცოტაოდენ
საფუარს ურევენ და 2-3 დღის განმავლობაში ოთახის ტემპერა-
ტურაზე ინახავენ. ძალიან კარგ შედეგებს იძლევა შხამას ფესვ-ფე-
სურების და სვიის ნაყოფების ერთობლივი ნახარში. ნახარში და-
სველებულ საფენებს იღებენ ეგზემურ ადგილებზე. ცდილობენ
დღე-ღამის განმავლობაში რაც შეიძლება დიდხანს ჰქონდეთ სველი
საფენები ეგზემიან კერებზე.

ნახარშის დოზაა 60-70 გრ წვრილად დაჭრილი ფესურა და
ფესვები 1 ლიტრ წყალზე. ხარშვა ხდება 5-7 წუთის განმავლობაში
ნელი დუღილით. გაგრილებულ ნახარშს საფუარს ურევენ მკირე
დოზითა თვალზომურად. უკეთესია მომზადდეს შხამასა და სვიის
ერთობლივი ნახარში, ან ცალკეაღკე მოიხარშოს და შემდეგ შე-
ეუროთ. სამკურნალო ეფექტი ელინდება განუწყვეტელი მკურ-
ნალობით 1-2 კვირის განმავლობაში. ძალიან ხშირია ეგზემიან ავა-
დმყოფთა სრული განკურნების შემთხვევები.

ფესვებისა და ფესურის სპირტზე ნაყენი (1 ნაწილი წვრილად
დაჭრილი ფესვები და ფესურა, 4 ნაწილი სპირტი) ხალხში ნაცადი
საშუალებაა ჭორფლისა და ხალების მოსაცილებლად, ფესურის ნა-
ხარში პოპულარული საშუალებაა ქერტლის მოსაცილებლად.

შხამას ფესვებსა და ფესურებს აგროეებენ შემოდგომაზე ან

ადრე გაზაფხულზე და მიწისაგან გაწმენდილს კარგად ასმობენ ჩრდილში, ქარგამქოლ ადგილას.

შხამას ზემოთ ჩამოთვლილი სამკურნალო ეფექტი ხალხური მედიცინის დიდი ხნის პრაქტიკით დადასტურებული ფაქტია. ბოლო ხანებში მისმა სამკურნალო ეფექტმა აღიარება კპოვა მეცნიერულ მედიცინაშიც. მაგრამ შხამას გამოყენებისას ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ საქმე გვაქვს ძლიერ შხამიან მცენარესთან და საჭიროა დიდი სიფრთხილის გამოჩენა. კატეგორიულად დაუშვებელია მისი თვითნებური გამოყენება ექიმის მეთვალყურეობის გარეშე.

მავენე მწერების: მცენარეების ტილების და მატლების საწინააღმდეგოდ დადებით შედეგებს იძლევა შხამას გამოყენება. საამისოდ 1 კგ ახლად შეგროვილ ბალახს ფესვებითა და ფესურებით, 500 გ შემკვნიარს ან 250 გ გამსმარს და წვრილად დაქრილს ასხამენ 10 ლიტრ წყალს, რომელსაც დგამენ ორი დღე-ღამის განმავლობაში. შესაძლოა აღნიშნული დოზებით ნახარშის მომზადებაც. ხარშვა გრძელდება 30 წუთის განმავლობაში ნელ ცეცხლზე.

მავენე მწერების წინააღმდეგ საერთოდ უკეთესია გამოვიყენოთ მცენარეული საშუალებები, ვიდრე სინთეზური ძლიერ მოქმედი ქიმიკატები, რომელთა დიდი ნაწილი ძალიან დიდხანს ინარჩუნებს თავის შედეგობას და საშიშია ადამიანისა და ცხოველებისათვის.

ჩაღუნა — DRYOPTERIS FILIX-MAS (L.) SCHOTT

პოლიპოდიასებრთა ოჯახიდანაა. ჩაღუნა აჭარა-გურიაში ტყის გვიმრას სახელითაა ცნობილი, 1 მ-მდე სიმაღლის სპოროვანი, ფესვურიანი მრავალწლიანი მცენარეა. მიწის ზევით განვითარებული ღერო არ გააჩნია. ფესურა კი კარგადაა განვითარებული და ქველი ფოთლების ყუნწების ძირებისა და მრავალ თხელშრიან ქერქშია გახვეული.

კენტფრთხილი დიდი ზომის ფოთლები ფესვის ყელთან ჯგუფურადაა შეკრებილი. ჩვილი ფოთლები სპირალურადაა დახვეული და ზრდის მსვლელობაში თანდათან სწორდება ზეალმართვით.

ჩადუნა ჩვეულებრივ ნესტიან ტყეებშია გავრცელებული (წიფლნარები და სოკნარ-ნაძენარები). ერთეულ დაკნინებული ეგზემპლარების სახით ზოგჯერ მუხნარებშიაც გვხვდება.

ზ. შენგელიას (1952) მოწმობით ჩადუნას ნორჩი სპირალურად დახვეული ფოთლები ზოგან საქმელად გამოიყენება მხალის სახით.

სამკურნალოდ ფესურა გამოიყენება, როგორც სოლიტერის წინააღმდეგო ძლიერ მოქმედი საშუალება, ამ მიზნით გამოიყენება მეცნიერულ და ხალხურ მედიცინაში, აგრეთვე ვეტერინარიაშიც.

საყურადღებოა ჩადუნას ძლიერშხამიანობა, ამიტომ მისი სამკურნალოდ გამოყენება მხოლოდ ექიმის რჩევითა და მისი ზედამხედველობით დაიმუშება.

გარდა აღნიშნულისა, არის ცნობები იმის შესახებაც, რომ ხალხში ჩადუნა ცნობილია, როგორც სისხლდენის შემაჩერებელი საშუალებაც (ვ. გ. მინაევა, 1970).

ჩვეულებრივი თხილი — CORYLUS AVELLANA L.

არყისებრთა ოჯახში შედის. დიდი ზომის, 7 მეტრამდე სიმაღლის ბუჩქია, გლუვი თხელი ქერქით 60-120 მმ სიგრძისა და 50-90 მმ სიგანის მარტივი, ოვალური, კვერცხისებრი, ან უკუკვერცხისებრი, შებუსხვილი, ბოლოწვეტიანი, ფუძეგულისებრი, ორმაგხერხებილად დაკბილული ფოთლები ტოტებზე მორიგეობითაა განლაგებული.

ერთსახლიანი მცენარეა სქესგაყოფილი ყვავილებით. მამრობითი ყვავილები თავჩაქინდრულ მჭადა ყვავილედშია შეკრებილი, რომლებიც მინიატურ-

რული ჩურჩხელებივითაა ჩამოკიდული ტოტებზე. მდებარეობითი ყვაილები სათითაოდაა გაბნეული ვარჯში ან წყვილ-წყვილად ზის შეზრდილი თანაყვაილედის ქერქლის იღლიაში.

ღია მწვანე ფერის, კიდედაკბილულ საბურველში ჩამჭდარი ერთთესლიანი კაკალი გარეგნულად სხვადასხვა ფორმისაა საკმაოდ სქელი ნაჭუჭით.

ყვავის ადრე გაზაფხულზე, ხშირად მარტში, ანემოფილური მცენარეა. ე. ი. დამტვერვა ქარის მეშვეობით ხდება. ნაყოფები აგვისტო-სექტემბერში მწიფდება. ბუნებრივ პირობებში მოსავალი 40-500 კგ (ჰა). შეადგენს. უხვმსხმოიარობა 1-2 ან 3 წელში ერთ-ბელ აღიზიშნება, ზოგჯერ კი სრულმოსავლიანი წელიც აღიზიშნება ხოლმე, რაც გაზაფხულის ყინვების და ხშირი წვიმების მავნე გავლენითაა განპირობებული, თესლით მიღებული ეგზემპლარები ნაყოფმსხმოიარობას 5-10 წლიდან იწყებს. ვეკეტაციურად გამრავლების შემთხვევაში კი გაცილებით ადრე. ცოცხლობს 60-80 წელს. მრავლდება თესლით, ფესვის ნაბარტყით, ძირკვის აპოყართა და კალძებით.

გვხვდება როგორც ბარად, ასევე მთაშიც ზღვის დონიდან 2000-2100 მ სიმაღლეზე. საკმაოდ ყინვაგამძლეა, მაგრამ ხანგრძლივი ძლიერი ყინვის დროს ძლიერ ზიანდება ან მიწის ზედა ნაწილები მთლიანად იყინება. იზრდება როგორც ღია ადგილებში. ასევე ტყის კალთის ქვეშ ქვეტყედ, მაგრამ ძლიერ და ხანგრძლივ დაჩრდილვას ვერ იტანს. ძლიერ ზრდას ტენით უზრუნველყოფილი კირით მდიდარ ნოყიერ ნიადაგებზე ამჟღავნებს.

თხილის ნაყოფის გული 58-71 პროცენტ ცხიმს. 14-18 პროცენტ ცილებს, 2-5 პროცენტ სახაროზას, B და E ჯგუფის ვიტამინებს და რკინას შეიცავს. გამოიყენება საჭმელად უმად, ან მისგან ამზადებენ კანფეტებს. კრემს. შაქარლამას, საუცხოოა თხილის ჩურჩხელა-დანაყილ თხილის გულს მცირე რაოდენობით წყალს ურევენ და მიიღება თხილის რძე, რომელიც ძალიან ყუათიანია და რეკომენდებულია ავადმყოფობით დასუსტებულთათვის.

მოხალული გულისაგან მზადდება ყავის მსგავსი სასმელი, ფართოდ გამოიყენება ლიქიორის წარმოებაში, თხილის ზეთი არომატული და სასიამოვნო გემოსია, მას, გარდა კვების მრეწველობისა ლაქსალებავების, პარფიუმერიისა და საპნის წარმოებაში იყენებენ. ზეთის გამოხდის შემდეგ ნარჩენი მასა ხალვის დასამზადებლად გამოიყენება.

მერქანს იყენებენ წვრილმან სახელოსნო საქმეში (კასრების საღრები. ყაყარჯნები და სხვ.) ყლორჯებისაგან წნავენ კალათებს. მსხვილი ლეროებიდან ხდიან ტყეჩს და მისგან წნავენ მეტად მსუბუქ

და გამძლე კალათებსა და გოდრებს. შეფოთილ ყლორტების მოჭრით ამზადებენ ვიტამინიზებულ მწვანე ნეკერს, რომელსაც საშთარში ყველა სახის რქოსანი საქონელი ხალისით ჭამს.

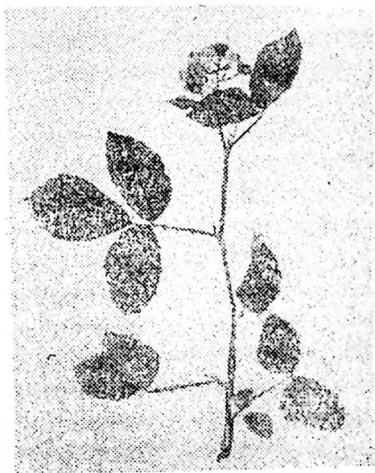
თხილის ნახერხი კარგი საშუალებაა ღვინისა და ძმრის გასაფილტრავად. თხილის მერქნის ნახშირს მხატვრობაში იყენებენ, წარსულში მისგან თოფის წამალსაც აკეთებდნენ.

მერქნის მშრალი გამოხდით მიიღება სამკურნალო სითხე, რომელსაც ადრე იყენებდნენ ეგზემისა და კანის სხვა დაავადებების სამკურნალოდ. ქერქში 10 პროცენტამდე ტანინებია (ციტირებულია ი. ა. გუბანოვის, ი. ლ. კრილოვასა და ვ. ლ. ტიხონოვას (1976) მიხედვით).

ბულგარეთის მედიცინა სამკურნალოდ თხილის ფოთლებისა და ღეროს ქერქს იყენებს, რომელთაც ძარღვების შევიწროების თვისება გააჩნიათ. გამოიყენება იმპორტული სამკურნალო ნედლეულის ჰამამულისის ნაცვლად ვენების გაგანიერების, პერიფლემბიტების, წვივის წყლულების და კაპილარულ ჰემორაგიის დროს. ფოთლების ნახარში რეკომენდებულია წინამდებარე ჯირკვლის ჰიპერტროფიის სამკურნალოდ, ფოთლები და ქერქი ნაყენის სახით გვსოიყენება. ერთ სუფრის კოვზ დაქუცმაცებულ ნედლეულს ასხამენ ერთ ჰიქა მდულარე წყალს (ერთი დღის დოზა, დ. იორდანოვი და სხვები, 1968).

ჩვეულებრივი მახვალი — RUBUS CAESIUS L.

ვარდისებრთა ოჯახს ეკუთვნის. აჭარაში და გურიაში მაყვალს ბარდს, ბარდყვავილას ეძახიან. იმ მეტ'ამდე სიმალლის ნახერადბუჩქია ორი ტიპის ყლორტებით: ერთწლიანი ვეგეტაციური და ორწლიანი გენერაციული გამერქნებული ყლორტებით. ორივე ტიპის ყლორტები მაგარი ეკლებითაა მოფენილი. ფოთოლი სამფოთოლაკიანია, ყუნწისა და მთავარი ძარღვის მთელ სიგრძეზე ეკლებია განლაგებული. ფოთოლაკები ფორმით კვერცხისებრ - რომბულია, კიდელაკბილული.

თეთრი ყვავილები საკმაოდ დიდია, 3 სმ-მდე დიამეტრში, რომელნიც ფარისებრ ყვავილელებშია შეკრებილი, მსხვილი, კვერცხისებრი, შავი, მონაცრისფრო ნაფიფქიანი ნაყოფები მჭიდროდაა შეზრდილი ყვავილსაჯდომთან და მასთან ერთად წყდება შეგროვების დროს.

ყვავის მაისიდან აგვისტომდე, ნაყოფი მწიფობაში შედის დაყვავილებიდან დაახლოებით ერთი თვის შემდეგ. ერთწლიანი ტოტები რკალისებრ დახრილია, ზაფხულის ბოლოსათვის წვერით ეხებიან ნიადაგს და ფესვიანდებიან, ასეთი თავისთავადი გადაწინდვით ხასიათდება მათი მსგავსი.

იზრდება ტყეებში, ბუჩქნარებში, გამეჩხრილ ტყეებში ქმნის გაუვალ რაყებს და ტყის განახლებას ახშობს. ასეთ ადგილებში ადამიანის ჩარევის გარეშე ტყის ბუნებრივი განახლება აღარ ხდება. ამრიგად ტყისათვის მათგანი ძალიან სახიფათო მცენარეა, ამიტომ ტყე ჰრით იმდენად არ უნდა გამეჩხრდეს, რომ ხელი შეეწყოს მათგანის რაყების წარმოშობას.

ყველა სახეობის მათგანის ნაყოფი იჭმება, შეიცავს 10 პროცენტამდე შაქრებს, 1,8 პროცენტამდე პექტინოვან ნივთიერებებს, 1,5 პროცენტამდე ლიმონის მჟავას, A და C ვიტამინებს. მათგანის ნაყოფს დიდი როლდენობით აკონსერვებენ, მისგან ამზადებენ ნაირგვარ საკონდიტრო ნაწარმს, მურაბას, ღვინოს, უალკოჰოლო სასმელებს. მათგანის წვენი ღებავენ ყურძნისა და ხილ-კენკროვანთა ღვინოებს, წინათ კი მას ძაფისა და ქსოვილების საღებავადაც ხმარობდნენ, მათგანი აღიარებული თაფლოვანი მცენარეა.

უკრაინის ხალხური მედიცინა მათგანის ნაყოფს, ფოთლებსა და ფესვებს იყენებს. მათგანს იყენებენ ნაწლავების კატარის და სხვა დაავადებების, მათ შორის სისხლიანი კუჭაშლილობის დროს. იგი ჰიისგამომდენ, სისხლის გამწმენდ და ნაწლავების პერიტალტიკის გამამჯობესებლადაც ითვლება. მ. ა. ნოსალის (1962) დაკვირვებით ნაწლავების კატარის სხვა საშუალებებით წარუმატებელი მკურნალობის შემდეგ კარგი შედეგი მისცა მათგანის ფოთლების (2 ნაწილი) და გულყვითელას (1 ნაწილი) ყვავილების ნარევის წყლით გამოწვლილით მკურნალობამ (დღეში 1/3 ჭიქა), ხშირად ეს უბრალო საშუალება გაცილებით უფრო ეფექტურია, ვიდრე სხვა ოფიციალური პრეპარატები.

სისხლნაკლოვანების დროს სვამენ კრაზანას — 3 სუფრის კოვზი. ოთხი ჭიქრის დედის ყვავილების — 2 სუფრის კოვზი და ამდენივე მათგანის ფოთლების ნარევის ჩაის დღეში 3 ჭიქას. მდულარე წყლის ნარევე დასხმის შემდეგ თბილ ღუმელში 3 საათის

განმავლობაში დგამენ და ამის შემდეგ იწყებენ მის სმას ცხელ მდგომარეობაში.

1. ნერვებშიშლილ, განსაკუთრებით განრისხებულ ადამიანებს უმზადებენ შემდეგი ნარევის ჩაის: სურნელოვანი ჩიტისთვალა — 20 გ, მაყელის ფოთლები — 25 გ, ურცი — 10 გ, შავბალახა — 20 გ, ბერულა — 15 გ, ამავე ნარევს ურცის გამოკლებითა და კუნელის ყვავილის 10 გ დამატებით იყენებენ ქალები მენსტრუაციის შეწყვეტისას. ამ ნარევის გამოყენებისას 10 დღის შემდეგ მცირდება „სისხლის თავში ავარდნა“, მცირდება ტანის ქავილი, განსაკუთრებით კისრისა, წყდება თავის ტკივილი, იზრდება მადა, თავს იჩენს ძლიერი ჯანმრთელი ძილი და მანამდე უიმედოდ მოჩვენებული ავადმყოფი ქალი, თითქოს და „ახლად იბადება“.

თუ ზემოხსენებულ ნარევს (ურცის გარეშე) 15 გ ფითრის ფოთლები დაემატება, მიიღება ნარევი რომლის ჩაისაც 3-4 კიქას ყოველდღიურად იღებენ საკმაოდ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ათეოსკლეროზისა და სისხლის მაღალი წნევის დროს. მკურნალობისას იკრძალება ყოველგვარი ალკოჰოლის მიღება, თამბაქოს წევა, მწარე და ცხარე კერძების მიღება, ერიდებიან ფიზიკურ შრომას, საშემელებიდან ითიშება კვერცხი, ხორცი და თევზი.

მაყელის ფოთლის წყლით გამონაწვლილს — 50 გ 1 ლ მდულარე წყალზე, გარეგან საშუალებად ხმარობენ სველი საფენების სახით კანის ანთების, ეგზემის სამკურნალოდ და პირის ღრუსა და ყელში გამოსავლებად.

მ. ა. ნოსალი (1980) აღნიშნავს, რომ პირადად იგი წარმატებით იყენებდა მაყელის ფოთოლს გარეგან სახმარად კანის ანთების სამკურნალოდ ეგზემის დროს, აგრეთვე სირსველის და სოკოვან დაავადებების სამკურნალოდ, მაგრამ არა მარტო მაყელს, არამედ მასთან ურევდა გულყვითელას ყვავილებს, შვიტას, სამურაბედ ხმარებულ ბალის ვარდის ყვავილის გვირგვინის ფურცლებს. ცოცხანას და მუხის ქერქს. ყველა ამ ინგრედიენტებს (შემადგენელ ნაწილებს) იღებენ თანაბარნაწილად, ასხამენ ცივ წყალს და 15 წუთს ხარშავენ ნელი დუღილით.

ბულგარეთის მედიცინა მაყელის ფოთლებს იყენებს შემკვრელად კუჭაშლილობისას, კუჭ-ნაწლავების კატარის დროს და კუჭში სისხლჩაქცევისას. ფოთლები წყლით გამონაწვლილის სახით გამოიყენება იქაც: 4 ჩაის კოვზი (დაახლოებით 5 გ) წერილად დაქრილ ფოთოლს ასხამენ 2 კიქა მდულარე წყალს (ერთი დღის დოზა).

მაყელის ჩაის შემდეგნაირად ამზადებენ. ახლადშეგროვილ მაყელის სუფთა ნედლ ფოთლებს ჭურჭელში აწყობენ და ახურავენ თავს, ასე ტოვებენ, ვიდრე ფოთოლი არ დაღნება და გაშავ-

დება, შემდეგ იღებენ და ღია პაერზე ახმობენ. ასეთნაირად „ფერმენტირებული“ ფოთლების ჩაი იძენს განსაკუთრებულ არომატსა და გემოს, რომელიც ჩინური ჩაის არომატსა და გემოს მოგვეგონებს (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

ჩვეულებრივი მაჯალვერი — *DAPHNE MEZEREUM* L.

მაჯალვერისებრთა ოჯახში შედის. ერთ მეტრამდე სიმაღლის ელასტიური დეროტოტებიანი, მოყვითალო ნაცრისფერქერქიანი, მუქწერტილებიანი ბუჩქია.

წაგრძელებული ლანცეტა ფორმის, ბლაგვი ან ბოლოწვეტიანი, ზედა მხრიდან მბრწყინავი, ქვემოდან ბაცი ფოთლები უმეტესწილად ტოტების ბოლოებზე მორიგეობითა განლაგებული:

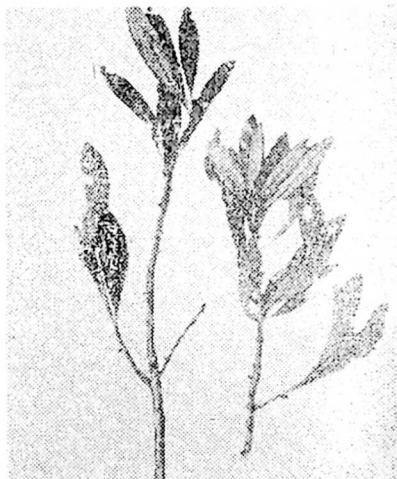
მოვარდისფრო-სურნელოვანი ორსქესიანი ყვავილები, 3-5 ცალიან ჭგუფებად ზის ტოტების ქვედა შეუფოთლავ ნაწილში. ნაყოფი მომრგვალო კვერცხისებრი, ერთთესლიანი, წითელი, წვნიანი კურკიანია.

მაჯალვერის ყველა სახეობის ნედლ ქერქსა და მერქანს არასასიამოვნო სპეციფიური სუნი ახასიათებს, დიდი ეკოლოგიური დიაპაზონის მცენარეა, გვხვდება ბარიდან დაწყებული სუბალპური ტყეების ჩათვლით.

მთელი მცენარე, განსაკუთრებით კი ნაყოფები მწვავე შხამიან წვენს შეიცავს. იშვიათად, მაგრამ მშობლების მხრივ გაუფრთხილებლობის გამო არის ბავშვების მოწამვლის შემთხვევები მაჯალვერის ნაყოფების შეჭმის შედეგად.

მაჯალვერის ქერქის ხელზე ხანგრძლივი შეხებისას კანის დასუსხვა და ბუშტუკების დაყრა ხდება.

მაჯალვერის ყველა ნაწილებში ნაპოვნია მუქი-მოყვითალო ფისი მეზერინი. გარდა ამისა, ქერქი შეიცავს გლიკოზიდ დაფნინს, კუმარინს (უმბელიფერონი), გუმფისს, საღებავ ნივთიერებებს. ნა-

ყოფი შეიცავს ცხიმებსა და ეთერზეთს. დაღნიშნულმა გვარ ნივთიერებას, ცილოვან და საღებავ ნივთიერებებს და სხვ.

გომეოპათიურ და ხალხურ მედიცინაში მაჭალვერი გამოიყენება, როგორც კანის გამაღიზიანებელი და დაჩირქების საწინააღმდეგო საშუალება, რევმატიზმის, ნიკრისის ქარის, ნევრალგიის, სიმსივნის, ჩირქგროვების, სიყვითლისა და სახსრების ტკივილის საწინააღმდეგოდ.

ზოგჯერ მწიფე ახლად შეგროვილ ან გამხმარ ნაყოფს დღეში თითო ცალს იღებენ უმადობის, დაღლილობის, ათეროსკლეროზის, ხოლო ქერქის ნაყენს კი კუჭის დაავადებების დროს. ამ მცენარეს იყენებენ აგრეთვე ფალარათობის და ციებ-ციხელების, ხველის და რუბერკულოზის საწინააღმდეგოდ. აგრეთვე სიყვითლისა და დიზენტერიის სამკურნალოდ (პლოტნიკოვი, ლევჩენკო, 1965).

ნაყოფებს იყენებენ აგრეთვე თრომბოფლებიტის ზოგი ფორმის მკურნალობისათვის (სტანკოვი, 1965), ძალღებში პარაზიტიკების დასაყრელად, ხოლო ნაყოფებისა და ქერქის ნაყენი გამოიყენება. როგორც ინსექტიციდური (მწერების საწინააღმდეგო) საშუალება, ქერქს საღებავადაც იყენებენ (ციტირებულაია ვ. გ. მიწაევას მიხედვით, 1970).

ძლიერი ტოქსიკურობის გამო მაჭალვერის პრეპარატების მიღება მხოლოდ გამოწერიტა და მისი ზედამხედველობითაა დასაშვები.

ჩვეულებრივი ღოღო — RUMEX CRISPUS L. †

წიწიბურასებრთა ოჯახიდანაა. ღოღოს მესხეთში, იმერეთში, რაჭაში, ლეჩხუმში, აჭარაში ღვალოს ეძახიან. მოკლფესურიანი, 60-150 სმ სიმაღლის მრავალწლიანი მცენარეა. მთელ სიგრძეზე წვრილად დაღარული ღერო სწორმდგომი და კენწრულ ნაწილში დატოტვილია.

მორიგეობით განწყობილი წვერბლაგვი 15-25 სმ სიგრძის ფოთლები ღეროს ქვედა ნაწილში სამკუთხა-კვერცხისებრია, გული-სებრ ღრმად ამოჭრილი ფუძით და კიდებში ტალღისებრი დაკბილვით. ღეროზე განლაგებული ფოთლები კენწეროს მიმართულეობით თანდათან პატარავდება და კვერცხისებრ-ლანცეტა ფორმას იღებს, უფრო მოკლე ყუნწებით. ყვავილები რგოლურადაა განლაგებული და კენწრული საგველას სახითაა შეკრებილი. ღია ყავისფერი ნაყოფი კვერცხისებრი კონფიგურაციისა და სამკუთხა.

იზრდება ტყეთაშორის ველობებზე, მდელოებზე, ეზოებში, ბაღებში, გზის პირებზე, განსაკუთრებით საქონლის საზაფხულო სადგომების მიდამოებში და სხვ. ჭაუვის ფიტოქიმიზმითა და მნიშვნელობით ჩვეულებრივ ღოლოსთან ძალიან ახლოს დგანან და მის ნაცვლად შეიძლება გამოყენება ისეთი სახეობებისა, როგორცაა *Rumex aquaticus* L., *R. alpinus* L., *R. Patientia* L.

მედიცინაში ღოლოს ფესვები გამოიყენება. კოლიტების, ენტეროკოლიტისა და გემოკოლიტის მცირე დოზებში შემკვრელი, დიდ დოზებში კი გამხსნელი მოქმედება გააჩნია (ს. ე. ზემლიანსკი, 1962).

ომსკის სამედიცინო ინსტიტუტის კლინიკაში ღოლოს თესლის ნაწარში დისპეპსიისა და დიზენტერიის საწინააღმდეგოდ გამოიყენეს სპეციფიურ საშუალებებთან ერთად. შემკვრელი ეფექტი ბავშვებში გამოვლინდა იმ შემთხვევაში, როდესაც გამოიყენეს თესლების წყალზე ნაყენი 5,0 გ თესლი 500 მლ წყალზე, დოზა 200-300 მლ ერთი დღე-ღამის განმავლობაში. (ა. ფ. სმიშლაევა; ციტირებულია ა. დ. ტუროვას (1974) მიხედვით).

ლ. ა. შვედენკოს მონაცემებით ღოლოს თხევადი ექსტრაქტი (50-60 წვეთი ერთ ჯერზე, დღეში 3-ჯერ) დამაწყნარებლად მოქმედებს ჰიპერტონიული დაავადების I და II სტადიაში და სისხლის წნევას ამცირებს.

უკანასკნელ წლებში ჩვეულებრივმა ღოლომ განსაკუთრებული მნიშვნელობა მოიპოვა. მისი ფესვებიდან გამოჰყვეს კატეხინები და ლეიკოანტოციანები, რომელთაც სიმსივნის საწინააღმდეგო თვისება აღმოაჩნდათ და საცდელ ცხოველებში სიმსივნეების ზრდის შეფერხება გამოიწვია (კაბიევი, ვერლენიჩევი, ჩუმბალოვი, 1965).

კლინიკურმა ცდებმა გამოავლინა ღოლოს თესლის წყლით გამონაწვლილის (ღოლოს ჩაის) მაღალი ეფექტი კუჭაშლილობის დროს ბავშვებში იმ შემთხვევაში, როდესაც სხვა საშუალებებმა სასურველი შედეგები ვერ გამოიღო ან მას ცუდად იტანდნენ ავადმყოფები (სმიშლაევა, გრიგორევა, 1959). თირკმლის კენჭოვანი დაავადებების შემთხვევაში ღოლოს გამოყენება არაა რეკომენდებული. იგი გამოიყენება აგრეთვე კანზე გამონაყრების, კანის ქავილის სამკურნალოდ, ღვიძლისა და ნაღვლის ბუშტის ფუნქციების გასაძლიერებლად, (დ. იორდანოვი, და სხვები, 1968).

ჩვეულებრივი ცხენისწაგლი — AESCULUS HIPPOCASTANUM L.

ცხენისწაბლისერთა ოჯახის წარმომადგენელია, 30 მეტრამდე სიმაღლის ხეა, განიერი ხშირტოტებიანი ვარჯით. ქერქი ღეროზე მუქნაცრისფერია, ყლორტებზე კი მოყავისფრო და გლუვი. ხნიერი ხის ქერქი ღრმად დაღარულია.

თათისებრ დანაკვთული ფოთლები ერთიმეორეს მოპირისპირედაა განლაგებული ტოტებსა და ყლორტებზე. თითოეული ფოთართულ ფოთოლში 5-7 საკმაოდ გრძელი უკუკვერცხისებრი, კიდედაკბილული ფოთოლაკია.

თეთრი, ზოგჯერ მოვარდისფრო ყვავილები აღმამდგომ მტევნისებრ პირამიდულ ყვავილედშია შეკრებილი. ნაყოფი, მწვანე მომრგვალო კოლოფია, 6 სმ-მდე სიგრძის, მოფენილია მეჩხერი მსხვილი ეკლებით, ჩვეულებრივ ერთი მსხვილი თესლით. კოლოფი სამი საგდულით იხსნება. თესლი ყავისფერია, მომრგვალო ფორმის, ოდნავ შებრტყელებული, დიამეტრში 2-3 სმ, ფუძეზე განიერი რუხი ლაქით. 1000 თესლის წონა დაახლოებით 10000 გრამია. ყვავის შაის-იენისში, ნაყოფი სექტემბერ-ოქტომბერში მწიფდება.

ბუნებრივად გავრცელებულია საბერძნეთში, საბჭოთა კავშირში ბუნებრივად არ გვხვდება; მაგრამ ფართოდაა დანერგული კულტურაში, მათ შორის საქართველოს ბალ-პარკებშიც.

მედიცინაში ქერქს იყენებენ, იშვიათად ნაყოფებსაც. ცხენისწაბლის ექსტრაქტი (ვენოსტაზინი) დასაღვეად გამოიყენება ბუასილის, ვენების, (სისხლძარღვების) არისკოზული გაგანიერებისა და თრომბოფლებიტის, აგრეთვე არტერიოსკლეროზის დროს (სსრკ სამკურნალო მცენარეთა ატლასი, 1962).

მედიცინაში ცხენისწაბლისაგან მიღებული ბევრი გლიკოზიდული გამოიყენება: ესკუზანი, ვენოსტაზინი, ვაზოტონინი, დესკუზანი, ვენოგალი და ესკოზულფი სისხლძარღვების სხვადასხვა დაავადებების დროს.

ლიტერატურაში აღნიშნულია ცხენისწაბლისაგან დამზადებული პრეპარატების მცირედი ტოქსიკურობა.

ვერმანის დემოკრატიულ რესპუბლიკაში უშვებენ პრეპარატ ესკუზანს. საზღვარგარეთის კლინიკების მონაცემების მიხედვით, ეს

პრეპარატი ეფექტურია სისხლძარღვების კედლების სხვადასხვა დაზიანების დროს, ძარღვების ვარიკოზური გაგანიერებისას, ბუასილის, სისხლძარღვების ანთების და ტრომბოზების პროფილაქტიკისათვის მშობიარობისა და ოპერაციების დროს. ეს მონაცემები დამტკიცებულია საბჭოთა კლინიკებშიაც.

ცხენისწაბლის ნაყოფების 40 პროცენტთან სპირტზე ნაყენს მაცერაციის მეთოდით აკეთებენ (1 ნაწილი ცხენისწაბლის ნაყოფი, 10 ნაწილ სპირტზე). ნაყენს ესკუზანის ანალოგიური თვისებები გააჩნია, იყენებენ 25-30 წვეთს თითო მიღებაზე (ა. დ. ტუროვა, 1974).

გ. ა. ნოსალის (1960) მონაცემებით სამკურნალოდ ცხენისწაბლის ყვავილებს, ქერქსა და ნაყოფების კანს იყენებენ.

ცხენისწაბლის ნედლი ყვავილებიდან გამოწურულ 25-30 წვეთ წვენს, ერთ სუფრის კოვზ წყალში ანზავენ და სვამენ დღეში ორჯერ ფეხებზე სისხლძარღვების გაგანიერებისას და ბუასილური პარკების გაბერვისას, მისი ხანგრძლივი გამოყენებისას ბუასილური ტკივილები ქრება და თუ ავადმყოფობა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში უმკურნალოდ არ იყო მიტოვებული, ბუასილური პარკები (გამონაზარდები) ქრება.

ხალხში მიაჩნიათ, რომ თუმცა უფრო სუსტად, მაგრამ ასევე კარგად მოქმედებს ყვავილებიდან გამოწურული და სპირტში განზავებული წვენი (1 ნაწილი წვენი 2 ნაწილ სპირტზე) მიიღება 30-40 გ დღეში სამჯერ. ეს მეთოდი საყურადღებოა იმით, რომ წვენის შენახვა შეიძლება ხანგრძლივად.

ცხენისწაბლის ტოტების ქერქის გამონახარშს, 50 გ 1 ლ წყალზე, ხმარობენ აბაზანის მისაღებად ბუასილური სისხლდენის დროს კუჭის მოქმედებისთანავე. ასე იქცევიან იმ შემთხვევაში, როდესაც ბუასილური გამონაზარდები (პარკები) გარეგნულადაა აბაზანა გრილია და მისი მიღება 15 წუთს გრძელდება. ასეთივე აბაზანებისათვის იყენებენ ცხენისწაბლის ტოტების ქერქისა და წყლისწიწაკის ნარევის.

კანგაცლილი ცხენისწაბლის ნაყოფით კვებავენ ღორებსა და თხებს. კანგაუცლელ ნაყოფს ცხოველები არ ჭამენ.

SORBUS AUCUPARIA L.

ვარდისებრთა ოჯახში შე-
დის. ჩვეულებრივი ჭნავი, ცირ-
ცელი ტანმორჩილი ხეა 10
(იშვითად 15-20) მ სიმაღ-
ლის. დიდი კენტფრთართული,
11-15 წვარძელიებული ლანცე-
ტა ფოთოლაკიანი ფოთლებით,
თეთრი ყვავილები ფარისებრ
ოანაყვავილიდებშია შეკრე-
ბილი, რომელნიც დამოკლე-
ბულ ბოტებშია განლაგებუ-
ლი, სპეციფიური ძლიერი სუ-
ნიით.

ნაყოფი თითქმის ბურთი-
ვით მრგვალია, ვაშლისებრი
ფორმის, წვნიანი, ნაყოფს თა-
ვში შერჩენილი აქვს ყვავი-
ლის კამი ვაშლისა და ვარდოსანთა ოჯახის სხვა სახეობების მსგავ-
სად. იგი მკვეთრი ნარინჯისფერ-მოწითალოა. 8-10 მმ სიმაღლითა.
თესლი მოწითალოა, ნამგლისებრ მოხრილი, თითო ნაყოფში ჩვეუ-
ლებრივ სამი ცალია. 1000 ც თესლი დაახლოებით 3.6 გ იწო-
ნის, ყვავის მაის-ივნისში, ნაყოფი სექტემბერში მწიფდება.

გავრცელებულია სუბალპურ სარტყელში, ზღვის დონიდან
1800-2400 მ სიმაღლეზე. საქართველოში უფრო ფართოდაა გავრ-
ცელებული *Sorbus caucasigena* Kom., ჩვენთან ცირცელის სხვა
სახეობაცაა გავრცელებული. ყველა სახეობის ცირცელი მართალია
სისტემურად ერთიმეორისაგან განსხვავდება, მაგრამ ეკოლოგი-
ური და ბიოლოგიური თვისებებით ერთურთისაგან მკვეთრად არ
განსხვავდებიან. ნაყოფების და საერთოდ მცენარის ქიმიური შემა-
დგენლობის მიხედვით კი თითქმის იდენტურია. ცირცელი ფრიად
მიმზიდველია განსაკუთრებით ყვავილობისა და ნაყოფების სიმწი-
ფის პერიოდში, სასურველი მცენარეა გამწვანებისა და გატყევიბი-
სათვის მაღალმთიან პირობებში.

უხვად ნაყოფმსხმოიარობს ყოველი 1-2 წლის შემდეგ, მოსა-
ვლის რაოდენობა ერთ ჰექტარზე 200-400 კგ აღწევს. ადვილად
იტანს დიდ და ხანგრძლივ ყინვებს, აგრეთვე გვალვასაც.

დიდი ეკოლოგიური დიაპაზონის მცენარეა, ამიტომ მისი დარგვა-გაშენება შეიძლება არა მარტო მაღალი მთის პირობებში, არამედ გაცილებით უფრო დაბლა, თვით ზღვისპირამდეც კი.

ცირცელის ნაყოფი 4-8 პროცენტ შექრებს შეიცავს (ფრუქტოზა, გლუკოზა, სორბოზა, საქაროზა), გარდა ამისა, მის შემადგენლობაშია 2 პროცენტზე მეტი ვაშლის, ლიმონის, ყურძნის და ქარვის მჟავები, პექტინები და მთრიმლავი ნივთიერებები, შეიცავს ვიტამინების მნიშვნელოვან რაოდენობას (ასკორბინის მჟავას 200 მმ-მდე, კაროტინს 20 მმ პროცენტამდე და ვიტამინ P-ს).

ნაყოფს ნედლადაც ჰკემენ, ძირითადად კი მას გადამუშავებულ სახით იყენებენ. ამზადებენ ხილფაფას, მარმელადს, მურაბას, ღვინოს, ლიქიორს, ძმარს, ბურახს და სხვ. მათგან მზადდება ვიტამინიზირებული სამკურნალო სიროფები. ამ მხრივ დიდი პოპულარობით სარგებლობს ნაყოფის წვენი შაქართან დაკონსერვებულ მდგომარეობაში. ხალხურ მედიცინაში ნაყოფს და ყვავილებს გამსხნელ და ოფლმდენ საშუალებად იყენებენ. გარდა ამისა, ნაყოფები შესანიშნავი საკვებია ორნიტოფაუნისათვის (ფრინველისათვის). მერქანი ფართოდ გამოიყენება წვრილმანი ნაკეთობების დასამზადებლად, ქერი 14 პროცენტამდე მთრიმლავ ნივთიერებებს შეიცავს. წვრილ ტოტებს საქონლის საკვებად იყენებენ. იგი მნიშვნელოვანია მეფუტკრეობის განვითარებისათვისაც. როგორც კარგი შაფლოვანი მცენარე.

ნაყოფების მნიშვნელობას დიდად ზრდის მათში მიკროელემენტების (კალიუმის პერმანგანატი, რკინა, სპილენძი, ალუმინიუმი) შემცველობა.

ცირცელის ყვავილს ხალხში საშარდე ორგანოების კენჭოვანი დაავადების დროს იყენებენ, ნაყოფებთან ერთად კი მათ გამოყენება აქვთ ნივთიერებათა ცვლის დარღვევის, გაციებულობის და კუჭნაწლავების დაავადების დროს. ვეტერინარულ პრაქტიკაში ნაყოფის მაგარ ნახარშს საქონლის ფილტვების დაავადების დროს ხმარობენ.

ხალხში ნაყოფების წვენი გამოიყენება კუჭის წვენის დაბალ-მჟავიანობისას (იღებენ თითო ჩაის კოვზს ჰამის წინ). ნაყოფების არაყზე ნაყენს შემდეგნაირად ამზადებენ: ერთი ნაწილი ნაყოფი 10 ნაწილ არაყზე. იღებენ მადის მოსაგვრელად თითო ჩაის კოვზს დღეში სამჯერ.

მომყავო-ტკბილი ნაყენის მოსამზადებლად 40 გ ნაყოფს ქვასანაყში ნაყავენ, ასხამენ 200 მლ მდლუარე წყალს და 4 საათს დგამენ, ანჭლრევენ, ფილტრავენ სამფენა დოლბანდით, ამის შემდეგ გემოვნების მიხედვით შაქარს უმატებენ.

ბულგარეთის სახალხო მედიცინის მიხედვით ცირცელის ნაყოფის წვეს — ვაქანს (1 კგ ახლად დაკრეფილი ნაყოფების წვეს 600 გ შაქართან ერთად ხარშავენ) კარგი გამხსნელი და ოფლმდენი საშუალება აქვს. გამოიყენება რევმატიული ტკივილებისა და თირკმლისა და საშარდე ბუშტის კენჭოვანი დაავადებების დროს, საუკეთესო საშუალებაა ავიტამინოზის ნიშნების დროსაც.

ცერცვეკალა — ALHAGI PSEUDOALHAGI (BIEB.) DESV

პარკოსანთა ოჯახს ეკუთვნის. ცერცვეკალა 30-130 მმ სიმაღლის ნახევრად ბუჩქი მცენარეა, ღრმად მიმავალი ფესვთა სისტემით. ღეროზე განლაგებული ძლიერი ეკლები ღეროს სახეცვლილებას წარმოადგენს და წითელი მოვარდისფრო ყვავილები სწორედ მათზეა გაბნეული 3-8 ყვავილიან ჯგუფებად. კიდემთლიანი, წაგრძელებული, ლანცეტა ან ოვალური ფორმის, მარტივი ფოთლები ძირითადად მორიგეობითაა განლაგებული და ნაყოფობის დროს უკვე სცივია.

პარკები სწორია ან ნამგლისებრ მოხრილი 4-5 თესლით. ყვავილობა გახანგრძლივებულია თითქმის მთელი ზაფხულის განმავლობაში (ი. ა. გუბანოვი და სხვ., 1976).

იზრდება ზღვის დონიდან 400 მ სიმაღლემდე უპირატესად მდინარეთა სანაპირო დაბლობებზე, მეჩხერ, ნათელ ტყეებში, მლაშობ ნიადაგებზე. გვხვდება შუა ქართლში, ქიზიყში, გარე კახეთში, გარდაბანსა და ქვემო ქართლში. უაღრესად სიმშრალის ამტანი მცენარეა. ხანგრძლივი სიცხეების დროს, როცა ბევრი ბალახა მცენარე უკვე „ჩაიწვა“, იგი თავისი ხასხასა მწვანე ფერით ამკობს მიდამოს.

ცერცვეკალას მიწისზედა ნაწილები შეიცავს 0,17 პროცენტ ალკალოიდებს, მთრიმლავ ნივთიერებებს, C და K, აგრეთვე B

ჯგუფის ვიტამინებს, კაროტინს, ეთერზეთს. ფლავონურ გლიკოზიდებს. მღებავ და შაქროვან ნივთიერებებს. კაუჩუკს. ორგანულ მჟავებს. ფისსა და სხვ. ბალახის ნახარში აძლიერებს ნაღვლის დენას. გაანრია შემკვრელი თვისება. გამოიყენება ჰეპალის დროს. აგრეთვე გასტრიტის. კუჭის წყლულის მკურნალობაში, ამცირებს ადამიანის ორგანიზმში სითხის დანაკარგს. ხალხურ მედიცინაში ცერცვეკალას ფოთლის ნაყენს იღებენ ოფლდამდენ საშუალებად. ფესვებს კი ბუასილისა და სისხლიანი ფალარათიანობის სამკურნალოდ. საუცხოო თაფლოვანი მცენარეა.

ბალლის სატატური — TAMUS COMMUNIS L.

დღისკორეასებრთა ოჯახში შედის. ჩვენს წიფლნარებში და ნუხნარებში, აგრეთვე სხვა ფლორისტის ტყეებში ფართოდ გავრცელებული მრავალწლიანი მწვანეა მცენარეა. მისი ტუბერის მსგავსად გამსხვილებული ფესვი, რომლის სიგრძე ზოგჯერ 1 მეტრსაც კი აღწევს. ნიადაგში საკმაოდ ღრმად მიდის. გარედან მუქი მოყავისფროა. ხოლო შიგნით მთლიანად ფერისაა.

ფესვის ყელიდან მუყულებრივ რამოდენიმე ღერო ამოდის. თითოეული მათგანის სიგრძე 4 მ-მდე აღწევს.

გრძელყუნწიანი კიდემთლიანი ფოთლები ღეროზე მორიგეობითაა განლაგებული. რკალნერიანი ფოთლის ფირფიტა კვერცხისებრია, ღრმა გულისმოყვანილობის ფუძითა და წვეტიანი ბოლოთი.

მდებრობითი ყვავილები მოკლეყუნწიან მტევნებადაა თავმოყრილი ფოთლების ილღებში. მამრობითი ყვავილების მტევნები ხშირად ფოთლის ყუნწზე გრძელდება.

სფერულ ფორმის წითელი, კენკრა ნაყოფი 3-6 თესლიანია, ყვავის აპრილ-ივნისში.

ბალლის სატატურის მიწისზედა და მიწისქვეშა ნაწილები მზამიანია. თავდაპირველად ქართული ხალხური მედიცინა იყენებდა

მის ფესვებს რევმატიზმის სამკურნალოდ, როგორც გარეგან საშუალებას.

ძალის სატაცურის ფესვი გამოიყენება ქართულ ხალხურ მედიცინაში და კავკასიის სხვა მხარეებშიც რევმატიზმისა და იშიაზის სამკურნალოდ. კლინიკური დაკვირვებებით დადასტურებულია ძალის სატაცურის ნახარშის ეფექტურობა აღნიშნული დაავადებების მკურნალობისას (ა. ი. ლესკოვი, ა. ი. შრეტერი, 1962).

ა. გროსპეიმის (1962) ცნობით, ძალის სატაცურის ჩვილ ყლორტებს აღუღებენ, წყალს რამოდენიმეჯერ გადაწურავენ, შემდეგ კვლავ ახალ წყალში ნახარშს შეამზადებენ და საკმელად იყენებენ, მაგრამ მისი დიდი რაოდენობით ჭამა კუჭამლილობას იწვევს.

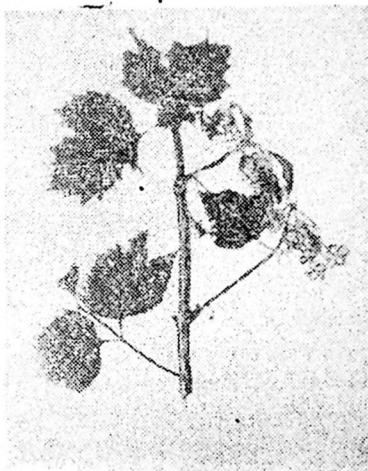
ძლიერი ტოქსიკური თვისებების გამო, ძალის სატაცურის საკვებად გამოყენება დაუშვებლად უნდა მივიჩნიოთ.

ძახველი — VIBURNUM OPULUS L.

ცხრატყავასებრთა ოჯახს ეკუთვნის. ძახველა 1,5-4 მ სიმაღლის ბუჩქია, ტოტებზე ქერტი მოყავისფერია, ღეროზე კი მოყავისფრო - ნაცრისფერია. ტოტებზე მოპირისპირედ განლაგებული ფოთლები სამნაკვეთიანია. ფოთლის ფირფიტის ფუძესთან ყუნწზე დამახასიათებელი ორი ადვილად შესამჩნევი ჭირკვალი ზის. ფოთოლი ზემოდან უფრო მუქმწვანეა ქვედა მხარესთან შედარებით.

ყვავილები ფარისებრ ყვავილედშია შეკრებილი 6-8 სხივით, ყვავილის ჯამი 5 ფოთლიანია. გვირგვინი თეთრია,

ზოგჯერ მოვარდისფრო თეთრიც. ქოლგისებრ ყვავილედში განაპარა ყვავილები უნაყოფოა და გაცილებით დიდია, შუაში განლაგებულ ნაყოფიერ ყვავილებთან შედარებით. ნაყოფი წვნიანი კურკიანია, მრგვალი ან ელიფსური ფორმის, 8-10 მმ სიმსხოსი. ნაყოფისათვის დამახასიათებელია საკმაოდ დიდი ბრტყელი კურკა.

ძახველა საქართველოში ვრცელი არეალით სასიათღება, ჯგი დიდი ეკოლოგიური დიაპაზონის მცენარეა, დაბლობებშიც და მთაში, ზღვის დონიდან 2100 მ სიმაღლემდეც გვხვდება. იგი ტიპური მეზოფიტია. ამიტომ უფრო ხშირად ნესტიან ადგილებში გვხვდება.

ი. ა. გუბანოვის, ი. ლ. კრილოვასა და ვ. ლ. ტიხონოვას (1976) მონაცემებით. სამკურნალოდ ძახველის ქერქსა და ნაყოფს იყენებენ. ქერქი მრავალ ორგანულ მკავეებსა და მთრიმლავ ნივთიერებებს შეიცავს. ქერქისაგან მიღებული გამონახარში და ექსტრაქტი გამოიყენება საშვილოსნოდან სისხლდენის შემცირებისა და შეწყვეტისათვის. ნაყოფები 32 პროცენტამდე შეაქრებს. 3 პროცენტამდე მთრიმლავ ნივთიერებებს, ორგანულ მკავეებსა და ვიტამინ C-ს შეიცავს. ნაყოფებისაგან მიღებული პრეპარატები აძლიერებენ გულის შეკუმშვის უნარს და აღიღებენ დიურეზს ('შარდღენას'). თესლს ყავის სუროვატად იყენებენ. ნაყოფები წითელა ფერის საღებავადაც გამოიყენება.

მართალია უზანის (*Viburnum lantan L.*) ქიმიური შემადგენლობა ჯერ კიდევ ნაკლებადაა შესწავლილი. მაგრამ მის ქერქსა და ნაყოფებს ხალხური მედიცინა კუჭაშლილობის, ყელის ტკივილისა და ღრძილების სამკურნალოდ იყენებს. ფოთლებით მოხალისებრიყვითლად, ხოლო ნაყოფებით წითლად ღებავენ.

ომსკელი ფარმაკოლოგების გამოკვლევებით ძახველის პრეპარატები ამაღლებენ საშვილოსნოს ტონუსს და კუმშვის სიძლიერეს. ამასთან სპაზმის გარეშე, რითაც განსხვავდება ცნობილ საშუალება კეავის რქის პრეპარატებისაგან (გოვოროვი, 1965).

ძახველის ნაყოფის წვენი მოქმედებს როგორც საფაღარათო და სპაზმოლიტური საშუალება. ფოთლების მიერ გამოყოფილ აქროლად ნივთიერებებს (ფიტონციდებს) ანტიბაქტერიული თვისება აქვთ.

ხალხურ მედიცინაში ძახველის ნაყოფის წვენს სვამენ ვაციებით გამოწვეულ ზველების დროს, ბრონქიალური ასთმის, ისტერიის, ჰიპერტონიის (ნაყოფის წვენის ნაყენის თბილ ღუმელში მომზადებით) და გახანგრძლივებული მენტრუაციის წინააღმდეგ; სპირტის, ძახველის ნაყოფების წვენისა და კარაქის ნარევეს სვამენ კუჭის წყლულისა და კუჭის წვენის დაქვეითებული მკავეიანობის დროს.

მიანჩიათ აგრეთვე, რომ ძახველის ნაყოფების წვენისა და უფოთლო წვრილი ტოტების მონახარშის ნარევეს ხმარობენ ავთვისებიანი სიმსჯვნების დროს, თაფლში შერეული ნაყენი კი დადებითად მოქმედებს ქოლეცისტიტიან (ნაღველის ბუშტის ჩირქოვანი

ანთება) ავადმყოფეპზე. ნაყოფის წვეს სვამენ ფურუნკულებისა და ეგზემის წინააღმდეგ. ყვავილების მონახარს ურჩევენ ხელისა და ხმაჩახლეჩილობის, თირკმლებისა და ნაღვლის ბუშტის კენჭების წინააღმდეგ, ყლორტების მონახარს კი ბავშვებში სიყვითლის დროს. ქერქს ადრე გაზაფხულზე აგროვებენ, თანაც მარტო ახალგაზრდა ღეროებსა და ტოტებზე, აშრობენ ქარგამკოლ ადგილზე ჩრდილში (ვ. გ. მინაევა, 1970).

ა. დ. ტუროვას (1974) მიხედვით ძახელის ქერქის პრეპარატები მედიცინაში სისხლდენის შემაჩერებლად გამოიყენება მშობიარობის შემდგომ პერიოდში, გინეკოლოგიური დაავადებების საფუძველზე საშვილოსნოდან სისხლდენის დროს. ავადმყოფური უხვი მენსტრუაციის შემთხვევაში.

გამოიყენება წვრილად დაჭრილ ქერქზე 70 პროცენტის სპირტის დასხმით მიღებული თხევადი ექსტრაქტი (შეფარდება 1:1), მიიღება 20-40 წვეთი 2-3-ჯერ დღეში კამადე.

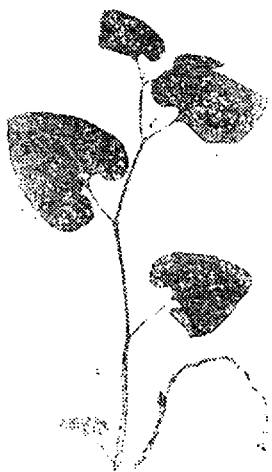
წყლიანი ნაყენი: 7 გ ქერქი ერთ ჭიქა მდულარე წყალზე. აღულებენ ნელ ცეცხლზე 30 წუთი და წურავენ. იღებენ თითო სუფრის კოვზს დღეში 3-4-ჯერ.

ძახელის ნაყოფების წყლიანი ნაყენი: ნაყოფებს კარგად ქყლეტენ და თანდათან უმატებენ მდულარე წყალს (2-3 სუფრის კოვზი ნაყოფები ერთ ჭიქა მდულარე წყალზე) დგამენ 4 საათის განმავლობაში, ნაყენს სვამენ დღეში 3-4 ჭიქას.

ძირმწარა — ARISTOLOCHIA ALLEMATITIS L.

ძირმწარასებრთა ოჯახში შედის. ძირმწარა 30-50 სმ სიმაღლის მრავალწლოვანი თავისებური არასასიამოვნო სუნის მქონე, მოკლე მხოხაფევსურიათი მცენარეა. სწორმდგომი რამდენადმე დაკლანილი შესახედობის ღერო უფრო ხშირად მარტივი, ე. ი. არ იტოტება, იშვიათად გვხვდება მცირედ დატოტილი ეგზემპლარებიც.

ღია მწვანე ფერის კიდემთლიანი, გულისებრფუძიანი, საკმაოდ გრძელყუნწიანი, კვერცხისებრი ან მომრგვალო

მორიგეობითაა განლაგებული და ზედა მხრიდან უფრო მუქ-მწვანეა ქვედა მხარესთან შედარებით.

18-25 მმ სიგრძის ყვითელი ყვავილები ფოთლების ილღიებში ჩგუფურადაა განლაგებული 2-8 ცალის რაოდენობით.

მოუმწიფებელი ნაყოფი მწვანე ფერის ხორციანი, მსხლისებრი ან მომრგვალო ფორმის კოლოფია, რომელიც მომწიფებისას 5-6 სმ სიგრძეს აღწევს და ექვსი გრძივი ნაბზარით იხსნება. ყვავის და ნაყოფი უმწიფდება მაის-სექტემბრის განმავლობაში.

იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყლის ტენიან ბუჩქნარებსა და ტყეებში, კერძოდ, წიფლნარებში, ტყის ნესტიან ველობებზე. ხევებში, ტყის ნაკადულების პირას. სამკურნალოდ გამოიყენება უფრო ხშირად ფესვურა, ზოგან ნაყოფი და ფოთლებიც. შეგროვების ვადა მაის-ივნის-ივლისი.

ხალხური მედიცინა ძირმწარას ფესურის და ფოთლის გამო-ნახარაშ და მისგან მიღებული წყლის გამოაწვლილსა და სპირტზე ნაყენს იყენებს ხველის წინააღმდეგ, აგრეთვე როგორც კრილობების შეხორცების დამაჩქარებელ საშუალებას და წყლულების მკურნალობისას სველი საფენების სახით მცირე დოზით მის ნაყენს იყენებენ ოფლისა და შარდმომგვრელ საშუალებად. მასში შემავალი ალკალოიდი „არისტოლოხინი“ ტოქსიკური ბუნებისაა და იწვევს პერიფერიულ სისხლძარღვების გაგანიერებას სუნთქვის რამდენადმე აღგზნებით ამცირებს სისხლის წნევას ჰიპერტონიული დაავადების საწყის სტადიაში.

ძირმწარას წყლის გამოაწვლილის მოსამზადებლად წვრილად დაკრილ ფესვურას იღებენ ერთ ჩაის კოვზს. რომელსაც ასხამენ წინასწარ ანადულარ და გაგრილებულ ერთ ჰიქა წყალს. ასე ტოვებენ რვა საათის განმავლობაში. ამის შემდეგ გაწურავენ და ერთ ჰიქა გამოაწვლილს იღებენ ერთი დღის განმავლობაში ნაწილ-ნაწილ რამოდენიმეჯერ.

გარეგან სახმარად (სველი საფენები) იღებენ ორ ჩაის კოვზ წვრილად დაკრილ ფესვებს ორ ჰიქა წყალზე, რომელსაც აღუღებენ 30 წუთის განმავლობაში ნელ ცეცხლზე და გაგრილების შემდეგ წურავენ სუფთა დოლბანდში ან ძაბრში ჩაფენილ სუფთა ბამბით.

ძირმწარა შხამიანი მცენარეა, ამიტომ მისი გამოყენება მხოლოდ ექიმის მეთვალყურეობითაა დასაშვები.

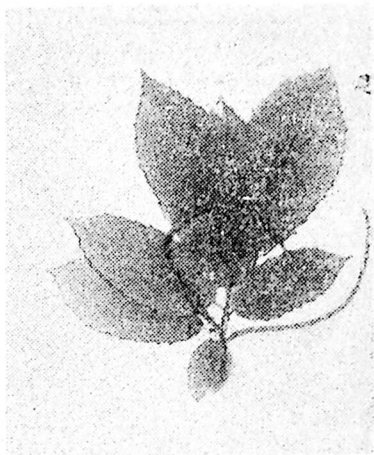
წაბლი — CASTANEA SATIVA MILL.

წიფლისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. წაბლი ერთ-ერთი მაღალი, 35 მ-მდე სიმაღლის ხეა. დიამეტრი კი საშუალოდ 1 მეტრამდეა, მაგრამ არც თუ იშვიათია 1,5 მ სიმაღლის ხეებიც. ყლორტები თეთრმეჭკეპიანი მოყავისფრო ქერქიანია. ხნიერი ტოტები კი ნაცრისფერკანიანია, ღეროს ქერქი მუქ-მოყავისფროა, ღრმად დაღარული.

10-25 სმ სიგრძის ლანცეტა. კიდეხერხვილია, ზემოდან შიშველი ან სუსტად შებუსვილი. ქვემოდან დატოტილ ბეწვებით შებუსვილი, ტყავისებრი ბოლოწვეტიანი ფოთლები ყლორტებსა და ტოტებზე მორიგეობითაა განლაგებული.

ერთსახლიანი მცენარეა სქესგაყოფილი ყვავილებით. მამრობითი ყვითელი ყვავილები გრძელ აღმამდგომ თავთავისებრ მჭადა თანაყვავილედებშია შეკრებილი, რომელთა სიგრძე 10-35 სმ ფარგლებში მერყეობს, სიმაღლე კი 1 სმ-მდე აღწევს. თანაყვავილედის ძირში მდებარეობითი ყვავილებია განლაგებული. თანაყვავილედთა უმეტესობა კი მხოლოდ მამრობითი ყვავილებისაგან შედგება. ნაყოფი ერთთესლიანი, ტყავისებრ კანიანი კაკალია. სამ-სამი, იშვიათად 1-7 ნაყოფი ბურთისებრ მრგვალ და ხშირეკლებიან საერთო საბურველშია გახვეული, რომელიც მომწიფებისას 4 სეგმენტად სკდება და ნაყოფები სცივია.

წაბლი იფოთლება აპრილ-მაისში, ყვავის ივნის-ივლისში, ნაყოფი მწიფდება და სცივია სექტემბერ-ოქტომბერსა და ზოგჯერ ნოემბერში, რამოდენიმე წლის განმავლობაში ერთხელ უხვად ნაყოფმსხმოიარობს, ცოტა კი თითქმის ყოველ წელს ასხია. გავრცელებულია უფრო მეტად დასავლეთ საქართველოში (აფხაზეთი, სამეგრელო. რაჭა, იმერეთი, აჭარა, გურია). აღმოსავლეთ საქართველოში გვხვდება ბორჯომის ხეობაში, სურამ-ჩიქვხეთსა და სამხრეთ ოსეთში. კახეთში ალაზნის მარცხენა ნაპირის მხარეშია გავრცელებული ახმეტიდან აზერბაიჯანის საზღვრამდე. გავრცელებულია ბა-

რსა და მთის შუა სარტყელში ზღვის დონიდან 1500 მეტრამდე. ამ ნაწილის ავტოთა მიერ შიდა აპარაში არც თუ იშვიათად აღწერილია 1700-1800 მეტრზე ზღვის დონიდან. მაგრამ საუკეთესო ზრდაა ზღვის დონიდან 1200 მეტრამდე გამოირჩევა.

შირადაა შერეული მუხასთან, წიფელთან, სოქსა და რცხილასთან. ერთ ჰექტარზე წაბლის მარაგი ძისტვის ზრდის ოპტიმალურ პირობებში 400-600 კუბმეტრს შეადგენს. იგი მეზოფიტი და სიცივის ნაკლებ ამტანი ჯიშია. კარგად იზრდება ტენით უზრუნველყოფილ ღრმა ნოყიერ ნიადაგებზე მთის შუა სარტყელში. მისი მერქანი მეტად მაღალხარისხოვანი და ფრიად გამძლეა ლპობისა და მავნე ენტომოფაუნის მიმართ. ფართოდ გამოიყენება მშენებლობასა და საავეჯო წარმოებაში, სხვადასხვა სახის საყრდენ მასალად სოფლის მეურნეობაში. ვიტამინებით მდიდარი მწვანე ნეკერი ფართოდ გამოიყენება მეცხოველეობაში.

ნაყოფი 60 პროცენტამდე სახამებელს, 15 პროცენტამდე შაქრებს, თითქმის 6 პროცენტამდე ცილებს და 2 პროცენტამდე ცხიმებს შეიცავს. მეტად ყუათიანია და კარგი გემოთიც გამოირჩევა, განსაკუთრებით მოხარშულ ან შემწვარ მდგომარეობაში. გამოიყენება ტორტების, შაქარლამის, ნაყინის, კონფეტების და სხვა კულინარიული ნამზადისათვის. ხმელი წაბლის ფქვილით ამდიდრებენ პურის ფქვილს, იყენებენ ყავის შემცვლელად. საუცხოო საკვებია როგორც გარეული, ასევე შინაური ცხოველებისათვის. საშუალო საჰექტარო მოსავალი ტყეში 1 ტონამდე აღწევს.

წაბლის თითქმის ყველა ორგანო ტანინებით მდიდარია (მერქანში 8-18, ქერქში — 10, ნაყოფის ეკლიან საბურველში — 8-20, ახლად ჩამოცვენილ ფოთოლში — 12, დაცვენილ ყვავილელებში — 13 პროცენტი). ფართო შესაძლებლობები ისახება მისი მთრიმლავი ექსტრაქტების წარმოებაში დასაწერგავად. ამ მიმართებით ნედლეული საკმაოდ უნდა იყოს, რადგან ჩამოცვენილი ფოთლების მასა ერთ ჰექტარზე 2000 კგ, თანაყვავილელები — 400 და ეკლიანი საბურველი 800 კგ შეადგენს.

წაბლი ფართოდ ცნობილი შესანიშნავი თაფლოვანი მცენარეა. ფოთლები K ვიტამინითა და ტანინებით სიმდიდრის გამო ხალხურ მედიცინაში შიდა ორგანოებში სისხლჩაქცევების დროს გამოიყენება. ქერქისაგან მაღალხარისხოვანი მელანი მზადდება. ყლორტები, ფოთლები და ნაყოფის კანი შავად და მუქყავისფრადღებავს ქსოვილებს, საღებავად გამოიყენება ქერქიც.

მანანასებრთა ოჯახში შედის. მარადმწვანე 10-25 სმ სიმაღლის, პორიზონტალურ ფესურიანი ბუჩქია. 0,5-3 სმ სიგრძის ტყავისებრი, კიდეებქვემოთ დახრილი, ზედა მხრიდან მბრწყინავი, ქვემოდან ბაცი. მრავალმუქურტილიანი, უკუკეცებისებრი ან ელიფსური ფოთლები ტოტებზე მორიგეობითაა განლაგებული.

ორ-ორყვავილთანიანი, მოკლე ყუნწიანი, თეთრი ან ვარდისფერ გვირგვინიანი ყვავილები ყლორტების ბოლოებზე შეკრებილია მცირერიცხოვან ყვავილებიან თავჩაქინდრულ მტევნებად.

ნაყოფი მრავალთესლიანი, ბურთისებრი, კაშკაშა წითელწვინიანი კენკრაა. ყვავის მაის-ივნისში, ნაყოფები დაყვავილებიდან დაახლოებით 2 თვის შემდეგ მწიფდება აგვისტო-სექტემბერში.

წითელი მოცვი უმთავრესად მაღალმთიანეთის და ჩრდილოეთის მცენარეა. საქართველოში სუბალპურ და ალპურ სარტყლებშია გავრცელებული. ხშირია სუბალპურ დეკიანებში, ფიჭვნარებში, არყნარებსა და სხვა ფორმაციის სუბალპურ ფიტოცენოზებში.

წითელი მოცვის მოსავალი ფრიად ნაირგვარია, სხვადასხვა ადგილსამყოფელის მიხედვით იგი 1-13 ც/ჰექტ. შეადგენს, ზოგან კი მხოლოდ 300 კგ-მდე აღწევს ერთ ჰექტარზე.

შაქრების შემცველობა წითელი მოცვის ნაყოფებში 12 პროცენტამდე აღწევს. ბენზოინის მჟავის არსებობა განაპირობებს ნაყოფების ხანგრძლივი შენახვის შესაძლებლობას. გარდა ამათისა მასში შედის 0,3-0,4 პროცენტი მთრიმლავი ნივთიერებები და C ვიტამინი.

ფოთლები 9 პროცენტამდე არბუტინს შეიცავს.

მედიცინაში წითელი მოცვის ფოთლები გამოიყენება საყენისა და მონახარშის სახით შარდდენის გასაძლიერებლად, უმთავრესად თირკმლების კენჭოვანი დაავადებისას. უნიშნავენ აგრეთვე რევმატიზმისა და ნიკრისის ქარის სამკურნალოდ. ნაყოფს ავითამინოზის დროს იღებენ (ს. ე. ზემლინსკი, 1962).

ციმბირის მოსახლეობა წითელი მოცვის ფოთლებს ხმარობს ღვიძლის, თირკმელების (თირკმლის ანთება და კენჭი ათირკმელში). ბრმა ნაწლავის, რევმატიზმის, ნიკრისის ქარის, ჰიპერტონიის და გაციბულობის დროს.

წყალს, რომელშიაც წითელი მოცვის გამხმარი ნაყოფებია დაღობილი, მუცელში გამხსნელ საშუალებად იყენებენ. ტიბეტურ მიდიცინაში წითელი მოცვის ფოთლის ნახარშს და ფხვნილს სიცხის დამწვავად იყენებენ წითელას დროს და ზოგჯერ კუჭის წვენის სიმჟავიანობის შესამცირებლად.

დადგენილია, რომ წითელი მოცვის ნაყოფის არა მარტო ახლად გამოწურულ წვენს, არამედ 25-30 კვირის განმავლობაში შენახულ წვენსაც ბაქტერიციდული თვისება გააჩნია. მეტად მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ წითელი მოცვის ნაყოფების ექსტარქტის მიღებით სისხლში შაქრის შემცველობა მცირდება, რაც მისი დიაბეტის სამკურნალოდ გამოყენების საშუალებას იძლევა. (ვ. გ. მინაყვა, 1970). ფოთოლს აგროვებენ ყვავილობის დროს ან შემოდგომით ნაყოფცვენისას. ნაყოფები დიდხანს ინახება თავისთავე წვენში წყლის დაუმატებლად.

ფოთლების ნახარშს ხალხი მარილების დაგროვების დროსაც იყენებს. ამ ბოლო წლების გამოკვლევებით დადგინდა, რომ წითელი მოცვის ნაყოფის ხანგრძლივი დროით ჰამა კარგ შედეგებს იღებს სახსრებში მარილების დაგროვების საწინააღმდეგოდ.

მ. ა. ნოსალისა და ი. მ. ნოსალის (1960) ცნობით წითელი მოცვის ნაყოფებს ნედლს, წყალში დალბობილს, ხმელს და მურაბის სახით იყენებენ კუჭის კატარის სამკურნალოდ კუჭის წვენის დაბალი მკვავიანობის დროს, აგრეთვე კუჭაშლილობის, რევმატიზმის და ნიკრისის ქარის წინააღმდეგ, ნაყოფები მოქმედებს ძლიერ შარდმდენად, ამასთან მიაჩნიათ, რომ არ ავნებს თირკმლებს დიდ დოზებშიც კი.

ეს ავტორებიც ხაზს უსვამენ იმ ფაქტს, რომ ნაყოფები თავის წვენში, აგრეთვე უშაქროდ მოხარშვის შემთხვევაშიც დიდხანს არ ფუჭდება, ამიტომ ზოგი დიასახლისი წითელი მოცვის ნაყოფებს უშაქროდ ხარშავს ტკბილ მსხალსა და ვაშლთან და ასეთი ჭეიმი დიდხანს ინახება.

მათივე განმარტებით წითელი მოცვის ფოთლების ნახარშს სვამენ თირკმლების და ნალველის ბუშტის კენჭოვანი დაავადების სამკურნალოდ. საამისოდ იღებენ ერთ მუჭა ფოთოლს 3 ჰიქა წყალზე და 10 წუთს ადუღებენ, რომელსაც ერთი დღის განმავლობაში სვამენ სამ ნაწილად. ასეთ ნახარშს სასარგებლოდ მიიჩნევენ არა მარტო თირკმლების, არამედ ღვიძლის სამკურნალოდაც. მიუხედავად იმისა, რომ ფოთლები შარდმდენად მოქმედებს, მათი ნახარშის გამოყენება კარგ შედეგს იძლევა იმ ბავშვებში, ვისაც შარდშეუკავებლობა აქვთ ლამდამობით. ამ შემთხვევაში იყენებენ ნარევის: წითელი მოცვის ფოთლებსა და ნაყოფებს, 2 კოვზ კრაზანას ბალახს უმატებენ, ასხამენ 3 ჰიქა წყალს და 10 წუთს ადუღებენ. მიიღება: დღეში 3 ჰიქა, დაწყებული დღის 4 საათიდან, დამთავრებული ძილის წინ. ხალხს ისიც მიაჩნია, რომ წითელი მოცვის ნალბობი წყალის მიღება სოლიტერის დადენას იწვევს;

ბულგარეთის მედიცინაში მიღებულია, რომ წითელი მოცვის ფოთლები სასარგებლოა თირკმელებისა და საშარდე ბუშტის ანთების დროს. იღებენ ფოთლის ნახარშს. 3-4 ჩაის კოვზი დაქუცმაცებული ფოთოლი 2 ჭიქა წყალზე, ხარშავენ 15 წუთის განმავლობაში, ესაა ორი დღის დოზა, სვამენ ყლუპ-ყლუპობით (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

წითელი ნემსიწვერა — GERANIUM SANGUINEUM L.

ნემსიწვერასებრთა ოჯახს ეკუთვნის. წითელყვავილებიანი ნემსიწვერა მრავალწლიანი ბალახია. 30-50 სმ სიმაღლის ღერო სწორმდგომი ან წამოწეულია, უხვად დატოტვილი და აბურძგნილი ბეწვით დაფარული. ბეწვითაა დაფარული აგრეთვე ყვავილების ყუნწები, ჯამი და ფოთლების ყუნწები.

გარეგნული მოხაზულობით ფოთლები მომრგვალო-თირკმელი-სებრია და 5-7 სეგმენტადაა გაყოფილი. თითოეული სეგმენტი, თავის მხრივ, 3-5 ნაწილადაა დანაკეთული.

ყვავის სისხლისფერ-წითელი ყვავილებით ივნის-ივლისის განმავლობაში, ზოგჯერ აყვავებულ ეგზემპლარებს სექტემბერშიაც კი ვხვდებით. ყვავილის გვირგვინის ფურცლები უქუქვერცხისებრია და 15-20 მმ სიგრძისაა. თითო ყუნწზე თითო ყვავილია მოთავსებული.

დიდი რაოდენობით გვხვდება ფოთლოვან და წიწვოვან ტყეებში, უფრო მეტად — შეთხლებულ ტყეებში, ტყისპირას, ტყის მასივებში არსებულ ველობებსა და მდელოებზე, აგრეთვე ღია ადგილებშიც. მთაში ზღვის დონიდან 2200 მ სიმაღლემდე აღწევს.

წითელ ნემსიწვერას საქონელი ხალისით ძოვს, ამასთან გამხმარს უფრო გემრიელად შეექცევა. მისი ფოთლები, ღერო და ფესვები მდიდარია მთრიმლავი ნივთიერებებით. ხალხურ მედიცინაში ცნობილია, როგორც სისხლდენის შემაჩერებელი საშუალება. ფართოდ იყენებენ ვეტერინარიაშიც თურქულისა და საქონლის ეგზემის სამკურნალოდ.

ბულგარეთის მედიცინის მონაცემების მიხედვით წითელი ნემსიწვერას ფესურა კუჭშემკვრელ და ანთების საწინააღმდეგო გავლენას ახდენს კუჭაშლილობის, კუჭ-ნაწლავების კატარის, დიზენტერიის დროს; გარეგან სახმარად უნიშნავენ, კერძოდ ნაყენის ტამპონებს ცხვირიდან სისხლდენის დროს. ნაყენის კომპრესი საუკე-

თესო საშუალებაა კანის დაავადებების მარგულის (წყლულის ერთ-ერთი სახეობა), კანის ანთებადი ქავილის და სხვათა სამკურნალოდ.

დასალევად იღებენ ცივი წყლით გამონაწვლილს: 2 ჩაის კოვზ დაქუცმაცებულ ნედლეულს ასხამენ 2 ჭიქა ცივ წყალს და 8 საათის განმავლობაში დგამენ (ერთი დღის დოზა). ამავე გამონაწვლილს ხმარობენ ტამპონებისა და კომპრესებისათვის.

წითელი ნემსიწვერას ნახარშით იბანენ თავს თმის ცვენის საწინააღმდეგოდ.

წიწველი — FAGUS ORIENTALIS L.

წიფლისებრთა ოჯახიდანაა. ტანმალალი ხეა 40 (50) მ სიმაღლის, ხშირტოტებიანი. განიერცილინდრული ან კვერცხისებრი ფორმის ვარჯით. ღერო ღია ნაცრისფერი თხელი ქერქითაა დაფარული, ჩვილი ყლორტები ბუსუსებითაა მოფენილი.

7-12 (20) სმ სიგრძის, ტოტებზე მორიგეობით განლაგებული ელიფსური ფოთლები ზემოდან მუქმწვანე და შიშველია. ქვემოდან ღია მწვანე და ძარღვებშებუსვილია. ფოთლის ფირფიტის ფუქე სოლისებრადაა შევიწროებული, ბოლოში კი წაწვეტებულია, კიდემთლიანია ან ნაპირები ტალღისებურია.

ერთსახლიანი მცენარეა სქესგაყოფილი ყვავილებით. მდედრობითი ყვავილიდან 2-3 წახნაგოვანი ნაყოფი. ე. წ. წიწიბო ვითარდება. ნაყოფის ბუდე გარედან ჯაგრისებრ გამონაზარდებითაა დაფარული, მომწიფებისას ოთხი საგდულით იხსნება და წიწიბოები ცვივა. 1000 ცალი წიწიბო დაახლოებით 285 გ იწონის. ყვავის მაის-ივნისში. ნაყოფი სექტემბერ-ოქტომბერში მწიფდება. მთელი

საქართველოს ტყეების 50 პროცენტამდე წიფელზე მოდის, იგი ფართოდაა გავრცელებული როგორც დასავლეთ, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოში. მაღალი წარმადობის კორომებს ზღვის დონიდან 600-1200 მ სიმაღლეზე ქმნის. მთაში 2300 მეტრამდეც გვხვდება, ე. წ. ტანბრეცილი ტყის სახით ანუ სუბალპური ტყის სახით.

წიფლის მერქანს ფრიად ფართო გამოყენება აქვს მშენებლობასა და საავეჯო წარმოებაში, აგრეთვე ქიმიურ მრეწველობაში.

წიფლის მერქნის მშრალად გამოხდით იღებენ კუპრს, ხოლო კუპრისაგან კი კრეოზოტს, რომელსაც ანტისეპტიკური თვისებები გააჩნია. წიწიბო 30-50 პროცენტ ცხიმსა და 20 პროცენტზე მეტ ცილებს შეიცავს. მათ საკვებად იყენებენ. განსაკუთრებით მოხალულ მდგომარეობაში, მაგრამ არსებობს ცნობები მათს ტოქსიურობაზე. ამიტომ საჭიროა სიფრთხილე მისი საქმელად გამოყენებისას. საერთოდ ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ ბევრი წიწიბოს ჭამა საზიანოა ორგანიზმისათვის.

წიწიბოსაგან მიღებული ზეთი საუკეთესო გემოსია და საქმელად გამოიყენება. წიწიბო შესანიშნავია ღორის საკვებად. ახალგაზრდა შეფთოლილ ტოტებს ჭრიან და ახმობენ (მწვანე ნეკერი) როგორც ვიტამინიზებულ საკვებს მსხვილფეხა საქონლისათვის.

მედიცინაში წიფლის მერქნისაგან მიღებული კრეოზოტი გამოიყენება როგორც გარეგანი სადეზინფექციო საშუალება, დასალევად ხმარობენ სასუნთქი გზების ქრონიკული კატარის და ფილტვებში ჩირქოვანი პროცესების დროს. იმის გამო, რომ კრეოზოტი არასასიამოვნო სუნისა და გემოსია, აგრეთვე კუჭსა და თირკმელებზე გამაღიზიანებელი მოქმედება აქვს, მას ხშირად ცვლიან წიფლისგანვე მიღებულ გვაიაკოლითა და მისი პრეპარატებით, რომელთაც აქვთ ასეპტიკური მოქმედების თვისება.

ტირიფისებრთა ოჯახს ეკუთვნის. წიწორი საკმაოდ დიდი, 25-30 მ სიმაღლის ხეა, მუქი ნაცრისფერი, ღრმად დამსკდარი ქერქით, დაკიდული ახალგაზრდა ტოტებით და ზეაღმართული გლუვექერქიანი ძველი ტოტებით.

ზედა მხრიდან პრილა, ქვემოდან (განსაკუთრებით ნორჩობაში) ვერცხლისფერბუსუსიანი 130 მმ სიგრძისა და 35 მმ სიგანის, მოკლე ყუნწიანი, ბოლოწვეტიანი, კიდებხერხკბილა. ლანცეტა ფოთლები ყლორტებზე მორიგეობით ააგანწყობილი.

30-58 მმ სიგრძის მჭადა ყვავილედები მსხვილი და ცალინდრულია. ყვავის ფოთლის გაშლასთან ერთად.

აღრე მოყვავილე მცენარეა, ყვავის აპრილ-მაისში, თესლი დაყვავილებიდან 4-5 კვირაში მწიფდება. ძალიან ადვილად მრავლდება ვეგეტაციურად (კალმები, სარები და სხვ.).

ძირითადად მდინარეთა სანაპირო დაბლობებზეა გავრცელებული. მდინარეებს (მათს ნაპირებს) მთაში ზღვის დონიდან 2000 მ სიმაღლემდე აჰყვება ზოლზე, ნიადაგის ტენიანობისადმი დიდი მიდრეკილებისაა.

საკმაოდ დეკორატიული მცენარეა და ამიტომ მისი ნაირგვარი ფორმები ფართოდაა დანერგული გამწვანების მეურნეობაში.

ფრიად ელასტიური მერქნის გამო ფართოდ გამოიყენება გრესილ ნაკეთობებისათვის. ქერქი 11 პროცენტამდე ტანინებს შეიცავს. გამოიყენება ტყავის გასათრიმლად, მაგრამ საამისოდ მდგნალი და ტირიფის სხვა სახეობები უფრო გამოიყენება. აღრე ტყავის, მატყლისა და აბრეშუმის საღებავად იყენებდნენ.

გლიკოზიდ სალიცინის შემცველობის — (0,5 პროცენტამდე) გამო ქერქს სიცხის დამწვევი თვისება აქვს და ციებ-ცხელებისას გამოიყენება. როგორც მალარიის საწინააღმდეგო საშუალება. შემკვრელ საშუალებად ხმარობენ კუჭაშლილობისას. ზოგჯერ ჭიის-

დამდენადაც, სისხლშემადღებლად და კრილოზის შემახორცებელ საშუალებადაც იყენებენ.

წნორის ქერქისაგან გამონახარშს აკეთებენ: 10-15 გ. ქერქი ერთ ჰიქა წყალზე და სუფრის კოვზით სეამენ დღეში სამჯერ.

მკვლევარ მედიკოსთა ყურადღება მიიპყრო მამრობითმა მჰადა ყვაილელებმა ვ. გ. მინაევა (1970) აღნიშნავს, რომ მისგან მიღებული პრეპარატებმა კლინიკურ ცდებში დადებითი მოქმედება აჩვენეს ნეგროზისა და ტაქიკარდიის დროს.

ფუყე ტირიფის მამრობითი მჰადა თანყვაილელების მონახარშით ხალხურ მედიცინაში თირკმლის ანთებას მკურნალობენ. ქერქის მონახარშს ან ფხვნილს (2 გ დღეში სამჯერ) იღებენ გინეკოლოგიური დაავადებების, ნეგროზის, ელენთის სამკურნალოდ. გარეგან საშუალებად იყენებენ პირსა და ყელში გამოსავლებად, ფეხების აბაზანისათვის ვენების გასაგანიერებლად, ფხვნილს კი კრილობაზე აყრიან სისხლდენის შესაჩერებლად.

წნორის ქერქისა და ოროვანდის ფესვების ნახარშით (იღებენ თანაბარნაწილად ორივეს) თავს იბანენ კანის ქავილის, ქერტლის სამკურნალოდ და თმის ცვენის წინააღმდეგ. მონლოლეთის ხალხურ მედიცინაში წნორი რეკომენდებულია მოწამელის საწინააღმდეგოდ.

ბულგარეთის მედიცინაში (დ. იორდანოვი და სხვ. 1968) წნორის 2-3-წლიანი ტოტების ქერქი უხსოვარი დროიდან ცნობილი სიცხისდამწევი საშუალებაა. იქ წნორის ქერქს ურჩევენ რევმატიზმის, ნიკრისის ქარის, გაციებით გამოწვეული დაავადებების, თავის ტკივილისა და ნევრალგიის დროს. იგი აღსტრინგენტულ და სიცხის დამწვევ გავლენას ახდენს კუჭაშლილობისა და კუჭ-ნაწლავის ტრაქტის კატარის შემთხვევაში.

გარეგანი ხმარებისათვის გამოიყენება ნაყენის სახით კანის დაავადებების, ფურუნკულებისა და ფეხების ოფლიანობის საწინააღმდეგოდ.

დასალევად წნორის ქერქის წყლიანი ნაყენის მომზადებას ბულგარეთში შემდეგნაირად აწარმოებენ: იღებენ ერთ ჩაის კოვზ წვრილად დაჭრილ ქერქს და ორ ჰიქა ცივ წყალს ასხამენ. დგამენ 8 საათს (დღე-ღამის დოზა), რეკომენდებულია აგრეთვე წნორის ქერქის ფხვნილის მიღება 1 გ დღეში სამჯერ ჰამის წინ.

იქაური ხალხური მედიცინა წნორის ქერქს იყენებს პლევრიტის, ჰარბი და გაჰიანურებული მენსტრუაციის, კანზე გამონაყრების და მალარიის წინააღმდეგ. სქელ ექსტრაქტს ან ქერქის ფხვნილს იყენებენ განგრეული და ჩირქოვანი კრილობების სამკურნალოდ.

წყავი — LAURORERASUS OBBICINALIS ROEM.

ვარდისებრთა ოჯახიდანაა. წყავი მარადმწვანე ბუჩქი ან მცირე ტანოვანი ხეა, 1-3 (8) მ სიმაღლით, მუქი რუხი ფერის ქერქით. მისი მუქი მწვანე, ყლორტებზე მორიგეობით განლაგებული, მოკლეყუნწიანი ფოთლები ტყავისებურია, ზემოდან პრილა, ქვემოდან უფრო მკრთალი, ღია მწვანე ფერის, მოყვანილობით მოგრძო ელიფსურია, კიდეხერხებიდან კიდემთლიანი, სიგრძით 5-20 სმ აღწევს, მთავარი ძარღვის ძირში 2-4 ჯირკვალი აქვს.

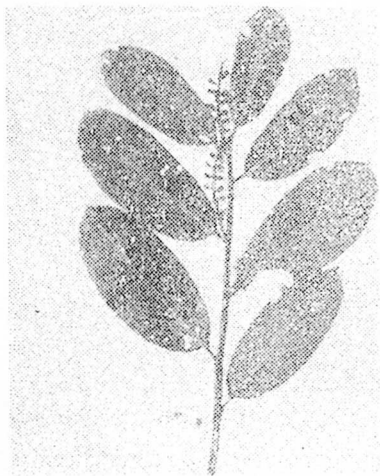
სურნელოვანი თეთრი ყვავილები გასული წლის ფოთლების ილიებიდან ამოსული 5-13 სმ სიგრძის მტევნებადაა შეკრებილი. ნაყოფი მომრგვალო-კვერცხისებრი კურკიანაა 8 მმ სიგრძით, შავი, წვნიანი რბილობით. 1000 ც თესლის წონა 110-180 გრამს შეადგენს.

გავრცელებულია უმთავრესად დასავლეთ საქართველოში, უმეტესად წიფლნარ და ნაძვნარ-სოჭნარ ტყეებში მარადმწვანე ქვეტყის სახით. მცირე რაოდენობით გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოს (ქართლისა და კახეთის) ზოგ რაიონში.

როგორც დეკორაციულ, მარადმწვანე მცენარეს, ფართოდ იყენებენ ბალ-პარკების მშენებლობაში.

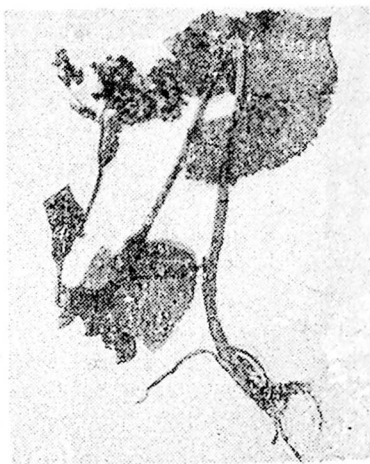
ნედლი ფოთლები გამოიყენება მედიცინაში, კერძოდ მისგან გამოხდილ „წყავის წყალს“ გამაყუჩებელ (დასალევ) საშუალებად ხმარობენ. მისი სამკურნალო ზემოქმედება გლიკოზიდ ამიგდალინის შემცველობითაა განპირობებული, რომლის დაშლითაც კუჭში წყალბადციანმჟავა გამოიყოფა, რომელსაც მანესთეზირებელი თვისება გააჩნია.

„წყავის წყალს“ სხვადასხვა წამლების გემოს გასაუმჯობესებლადაც იყენებენ. ნაყოფი იხმარება ხილად, რომელიც მუცლის აშლისას იჩენს შემკვრელ მოქმედებას.

ხარისშუბლა — *SENECIO PLATYPHYLLOIDES*
SOMM. ET LEV.

რთულყვავილოვანთა ოჯახში შედის. ხარისშუბლა მრავალწლოვანი, ნიადაგში ჰორიზონტალურად გაწოლილ, ვრძელ ფესვურიანი მცენარეა. ყვავილები, გულგულით ამოვსებული ღეროს სიმაღლე 100-150 სმ-ია, ზოგან 200 სმ-აც აღწევს. რომელიც მრგვალი გარშემოწერილობისაა და სიკრძებზე წვრილად დაღარულია.

ვრძელყუნწიანი, განიერფუძიანი სამკუთხედიანებრი, სამკუთხედ თირკმლისებრი, განივრად გულისებრ ამოკრილეთქიანი, 25-30 სმ სიგანის

ფოთლები ღეროზე მორიგეობითაა განწყობილი. ფოთლის ყუნწს მკერდზე კარგად გამოსახული ფრთები ჩასდევს, რომელნიც ყუნწის ფუძესთან ბიბილოებივითაა გაგანიერებული და ღეროს ეხვევიან, ფოთლის ფირფიტის კიდეები ბასრი ხერხკბილაა, საყვავილე ღეროს კენწრულ ნაწილში ფოთლები ფრიად დაკნინებული და წაგრძელებულ-ლანცეტისებრია, ყვითელი კალათა ყვავილები კენწრულ ფარისებრ ყვავილედადა შეკრებილი: კალათების საბურველის მწვანე ფოთლები ხაზურ-ლანცეტაა, ბოლოში წაწვეტებული და კიდეებში ჩალისფერი სიფრიფანა არშიით შემოვლებული.

ყვავის ივლის-აგვისტო-სექტემბერში. ჩვეულებრივ იგი სუბალპური ლიხისა და შამბის. (მაღალბალახეულის) შემადგენლობაში გვხვდება. ხშირადაა სუბალპური დაბალი სიწმირის როგორც ფოთლოვან, ასევე წიწვოვან ტყეებში. უფრო მეტი რაოდენობითაა ტყის ნაკადულებისპირას და ჩადაბლებულ ნესტიან ადგილებში.

იგი კავკასიისათვის ენდემური მცენარეა, ე. ი. კავკასიის ვარდა მსოფლიოში ბუნებრივად სხვაგან არსად არაა გავრცელებული. უფრო ხშირად ზღვის დონიდან 1500-2500 მეტრამდე სიმაღლეზე ქმნის კარგად განვითარებულ შამბნარს. ამ მცენარის ყველა ნაწილებში მოიპოვება ალკალოიდები (პლატიფილინი, სენეციფი-

ლინი, ნეოპლატიფილინი, სარაცინი), ამჟამად ბათუმის ქიმიურ-ფარმაცევტული ქარხანა.

ფესურისა და ფესვებისაგან. აგრეთვე მიწისზედა ნაწილებისაგან იღებენ პრეპარატ „პლატიფილინის პიდროტარტრატს“. რომელსაც მუცლის ღრუს მუსკულატურის სპაზმების დროს იყენებენ. მასვე ხმარობენ კუჭისა და თორმეტგოჯა ნაწლავის წყლულის, ბრონქიალური ასთმის, პიპერტონიის, სტენოკარდიის, სისხლძარღვების სპაზმების დროს, აგრეთვე ოფტალმოლოგიაში თვალის ვეჯის გასაფართოებლად.

„სარაცინის პიდროტარტრატის“ მისაღებად გამოიყენება *S. rosmifolius* (willd.) Sch. Rip, — რომელიც აქ განხილულ სახეობისაგან განსხვავდება იმით, რომ ღეროს შუა და ქვედა ნაწილში განლაგებულ ფოთლების ყუნწებს არ გააჩნია ღეროშეკევი ბიბილოები, გარდა ამისა ყვავილედში ყვავილთა რიცხვი მცირეა (5, 6). „სარაცინი“ შინაგანი ორგანოების მუსკულატურის სპაზმების დროს გამოიყენება (პილოროსპაზმა, სპასტიკური კოლიტი, სპაზმადე გზების სპაზმები), აგრეთვე კუჭისა და თორმეტგოჯა ნაწლავის ქოლეცისტიტისა და ბრონქიალური ასთმის სამკურნალოდ (ი. ა. გუბანოვი, ი. ლ. კრილოვა, ვ. ლ. ტიხონოვა, 1976).

ალკალოიდი სენეციფილინი ტოქსიკურია, იგი იწვევს ვემორაგულ ცვლილებებს ღვიძლში და მედიცინისათვის პრაქტიკული მნიშვნელობა არა აქვს. ამიტომ არაა რეკომენდებული ხარიშუმალას ნაყენი და სხვა გალეონური პრეპარატები, რომლებიც პლატიფილინთან ერთად სენეციფილინსაც შეიცავს (ა. ი. ბანკოვსკი, 1962).

ა. დ. ტუროვას (1974) ნაშრომის მიხედვით პლატიფილინი სპაზმატოლოგიური საშუალებაა ტკივილების მოსახსნელად კუჭისა და თორმეტგოჯა ნაწლავის წყლულის, სპასტიკური კოლიტის, დვილისა და თირკმლების ჩხვლეტის და ქოლეცისტიტის დროს. ამ პრეპარატის დიდი დოზით მიღებისას ვლინდება სიმშრალე პირის ღრუში, გულის გაძლიერებული ცემა, თვალის გუგების გაფართოება და ქოლინორეცეპტორების ბლოკირების გამომხატველი სხვა სიმპტომები. პლატიფილინის დანიშვნა შეუძლებელია გლუჟკომის, გულ-სისხლძარღვთა სისტემის ორგანული დაავადებების დროს სისხლის მიმოქცევის დარღვევის თანხლებით, აგრეთვე ღვიძლისა და თირკმლების ორგანული დაავადებების დროს.

სარაცინით მკურნალობისას ავადმყოფთა უმეტესობას გაუმჯობესდა მდგომარეობა (წყლულოვანი დაავადება, ქრონიკული, ვასტრიტი და სპასტიკური კოლიტი), უჭრება ან შეუმცირდება ტკივილები და პირღებინება, უმჯობესდება შადა, ანელებს გულ-

შვას (გულის რუჯვა) და ბოყინს. სარაცინი არსებით გავლენას არ ახდენს კუჭის სეკრეტორულ და მეყვისგამომყოფ ფუნქციებზე. მისი გავლენით მოხდა კუჭის მოტორული ფუნქციის ნორმალიზება. იგი არ იწვევს გვერდით მოვლენებს და ავადმყოფები კარგად იტანენ.

ხარისჩლიქა, აზარუმი — ASARUM IBERICUM STEV.

შავწამალასებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. ხარისჩლიქა 10 სმ-მდე სიმაღლის, მოკლე ბუსუსებით შემოსილი, მრავალწლიანი ფესურიანი მცენარეა. მიწის ზედა ნაწილები სუნითა და გემოთი წიწაკის მსგავსია. გასრესილი ფესურა კი კატაბალახას (კატაპარიას) სუნს გამოსცემს.

ფესურიდან ორი (იშვიათად სამი) გრძელყუნწა ფოთოლი ამოდის, ფოთლები საერთოდ მორიგეობითაა განლაგებული, მაგრამ ზოგჯერ ფოთლების ყუნწები იმდენად ახლოა ერთმანეთთან, რომ მოპირისპირედ ვანწყობის შთაბეჭდილებას ქმნის.

ფოთლები, მარადმწვანე მცენარეების მსგავსად, ხშირად კარგად ვადაიხამთრებს ხოლმე. ფოთლის ფირფიტა მომრგვალო თირკმლივითაა, ზემოდან მუქი მწვანე, ქვემოდან კი მკრთალი.

ფოთლების ილღიებში სათითაოდ ამოსული ყვავილის ყუნწი მიწისკენაა დახრილი და ამიტომ ყვავილი თავჩაქინდრულია, იგი ვარგლან მწვანე-მოწითალოა, შიგნიდან კი მღვრიე წითელი ფერის. ყვავის მაის-ივლისის განმავლობაში.

იზრდება ნესტიან, ხშირ ტყეებში, განსაკუთრებით წიფლნარებში, სოკნარ-ნაძვნარებში, თხილის ბუჩქებში და სხვ.

ხარისჩლიქა შხამიანი მცენარეა, მაგრამ ჩვენთან მისი მიზეზით საქონლის დაცემის შემთხვევა არ არის აღნიშნული. სპეციფიური, არასასიამოვნო სუნის გამო, როგორც ჩანს, საქონელი არ ძოვს, ამა-

ვე დროს ხშირ ტყეებსა და ბუჩქნარებში გავრცელების გამო პირუტყვისათვის ძნელად მისადგომია.

ხასხასა მწვანე, ორიგინალური ფორმის ფოთლებით ხარისხილქა ძალიან ლამაზი მცენარეა, იგი საუკეთესოა დაჩრდილული სექტიანი ადგილების გასამშვენებლად.

მედიცინაში ხარისხილქას ფესვები, ფესურები და ფოთლები გამოიყენება. ხალხურ მედიცინაში ფესურა გამოიყენება. როგორც პირსასაქმებელი და ამოსახველებელი საშუალება. ზოგ ქვეყნებში ამის გარდა სიყვითლის, წყალმანკის, ალკობოლიზმის წინააღმდეგ. როგორც რძინომომგვრელი და საფალარათო საშუალებაა. ფოთლებს მალარიის საწინააღმდეგო საშუალებად იყენებენ. ექსპერიმენტული მონაცემების მიხედვით ფოთლებში არსებული გლიკოზიდი აქტიერებს გულის კუმშვას, ალკალიოდი აზარინი მალა სწევს არტერიულ წნევას, ავიწროებს პერიფერიულ ძარღვებს, ამალღებს ვენების ტონუსს, აზარინი იწვევს პირღებინებას, აგრეთვე აღმგზნებად მოქმედებს გულზე (ნ. ფ. ბეზუკლადნიკოვა, 1962).

გ. როზელტისა და ფ. დორფლერის (1917) მიხედვით გერმანიაში ძირითადი სასმელების არომატოზებისათვის გამოიყენება. მასვე აქვს ოფლმდენი მოქმედება და ამოსახველებელ საშუალებად იყენებენ გაციებულობის დროს. მაგრამ ეს ავტორები ხაზს უსვამენ დიდი სიფრთხილის გამოჩენის აუცილებლობას ხარისხილქას გამოყენებისას, რადგან დიდ დოზებში იგი თავის ტკივილს იწვევს.

უკრაინის ხალხურ მედიცინაში ხარისხილქას შარდმდენ საშუალებად ხმარობენ. საამისოდ ხარისხილქას ფესურას თხის რძეში ხარშავენ, ან წყლით გამონახარშით სარგებლობენ. ხარისხილქას ჩაი ქალებს მენსტრუაციას უადვილებს, ხელს უწყობს საკმლის მონელებას. გამოიყენება გასტრიტის, ღვიძლის დაავადებებისა და სიყვითლის წინააღმდეგ; დოზა: 3-5 გ ხმელი ხარისხილქას ბალახი ერთ ჭიქა სითხეზე. საუკეთესოდ მიიჩნევენ მისი რძესთან ერთად გამოყენებას.

მ. ა. და ი. მ. ნოსალები (1960) იძლევიან იმ ხალხურ რეცეპტებს, როდესაც ხარისხილქა განსაკუთრებით სასარგებლოდ ითვლება:

1. ხარისხილქას ბალახისა და ნეგოს ყვავილების თანაბარი რაოდენობის ნარევის წყლით გამონაწველილი სასარგებლოდ ითვლება სიყვითლის დროს (1 სუფრის კოვზი ნარევი 1 ჭიქა მღუღარე წყალზე).

2. ბრონქიტის დროს გამოიყენება შემდეგი ნარევის ნახარში: ხარისხილქა — 2,0 გ, ოშოშა — 3,0 გ და ბირკავა — 2,0 გ. 2 სუფრის კოვზ ამ ნარევის ნახევარ ლიტრ წყალში 10 წუთს ხარშავენ

ხელი დუღილით, შემდეგ 20 წუთით დგამენ თბილ ლუმელში, წურავენ და ყლუპ-ყლუპობით სვამენ დღეში არა უმეტეს ორი ფინჯანისა (დაახლოებით ერთი ჭიქა).

საერთოდ გავავალისწინებულია ხარისჩლიქას ძლიერი ტოქსიკურობა, ამიტომ მისი პრეპარატების გამოყენება დასაშვებია მხოლოდ ექიმის გამოწერითა და მისი უშუალო მეთვალყურეობით. ხარისჩლიქას თვითნებური გამოყენება კატეგორიულად დაუშვებელია.

ხარისჩირა — HELLEBORUS CAUCASICUS A. BR.

ბაიასებრთა ოჯახში შედის. ხარისჩირას რაჭაში ჯუჯუყვერას, თეთრყაყაჩოს, აჭარაში კრუხის ბუდეს ეძახიან. მრავალწლიანი, 25-60 სმ სიმაღლის მცენარეა, ღერო მცირედ იტოტება, ფოთლები ღრმად დაკვეთილი და ნაპირებზე ხერხისებურად დაკბილულია.

ღეროს ძირში განლაგებული ფოთლები გრძელყუნწიანი და 5-11 ნაკეთიანია. თითოეული ნაკეთი ფართოელიფსური მოყვანილობისა და ბოლოწვეტიანია.

ღეროზე განლაგებული 1-2 ფოთოლი მჯდომარეა, ღეროს

კენწეროზე უვითარდება 1-3 ყვავილი. ყვავის დეკემბერ-აპრილში, იმის მიხედვით, თუ ზღვის დონიდან რა სიმაღლეზე იზრდება. გვხვდება ქართული მუხის სარტყელში. უფრო ხშირად ზღვის დონიდან 100 მეტრამდე სიმაღლეზე იზრდება, იშვიათად 1200 მ და უფრო მაღლაც გვხვდება.

ხარისჩირა ჩვენი კალთაშეთხელებული ტყეების, ტყისპირების და ბუჩქნარების მკვიდრი, შხამიანი მცენარეა. ფართოდაა გავრცელებული საქართველოს თითქმის ყველა მხარეში. ლიტერატურაში აღწერილია ცნობები ხარისჩირათი ცხენების მოწამვლისა და სიკვდილიანობის შესახებ. 1 კგ ბალახი ცხენისათვის სასიკვდილო დოზაა.

ხარისძირას ფესვებსა და ფესურაში მოიპოვება გლიკოზიდები, მათ რიცხვშია 0,1 პროცენტი კოლერბორინი P, რომელიც გულზე სტროფანტინის მსგავსად მოქმედებს.

კორელბორინ P-ს იყენებენ სისხლის მიმოქცევის II და III ხარისხის დარღვევის დროს, უმთავრესად გულის ქრონიკული უკმარობის შემთხვევაში. იგი განსაკუთრებით ეფექტურია იმ შემთხვევაში, როდესაც საჭიროა სწრაფი და ხანგრძლივი ეფექტი.

კორელბორინ P ერთჯერადი თერაპიული დოზაა 0,000125-0,00025 გ ვენაში თანდათანობით შეჰყავთ 20 მლ 40 პროცენტიანი გლუკოზის ხსნარი, დღეში ერთხელ სისხლის მიმოქცევის უკმარობის II-III ხარისხის შემთხვევაში. კორელბორინ K ჰქვამს უნიშნავენ 0,0002 გ (0,2 მგ) ერთ მიღებაზე დღეში 3-4-ჯერ: საერთო რაოდენობით 0,0008 გ-მდე (0,8 მგ-მდე) — ა. დ. ტუროვა, 1974.

კორელბორინ K ერთ-ერთი უძლიერესი საგულე გლიკოზიდია. ბიოლოგიური აქტიურობით აღემატება კონვალატოქსინს, ერიზიმიზსა და სტროფანტინს. ტოქსიკურობის მხრივ კი სტროფანტინსა და დიგიტოქსინს შორის დგას. უფრო კი უკანასკნელის ახლოს. მოქმედებას ჩქარა, ორგანიზმში შეყვანისთანავე იწყებს. იგი აძლიერებს სისტოლას, ახანგრძლივებს დიასტოლს, აიშვიათებს გულის რითმს, ამაღლებს სისხლძარღვების ტონუსს, ზრდის დიურეზს და სისხლის გადატანის სისწრაფეს, კუჭ-ნაწლავის ტრაქტში თითქმის არ იშლება. კორელბორინი K ბიოლოგიური აქტიურობის მიხედვით კოლერბორინ P-ს უახლოვდება, მაგრამ იგი უფრო ნაკლებტოქსიკურია. მოქმედებს უფრო ჩქარა და მისი კუმულაციური თვისებაც უფრო ნაკლებადაა გამოხატული (ა. ა. დმიტრიევა, ე. ს. ზაბოლოტნაია, ა. ი. ლესკოვი, მ. მ. მოლოდენიკოვი, 1962).

ბულგარეთის ხალხური მედიცინა ხარისძირას ფესვებისა და ფესურის ნახარშს ხმარობს მცირე დოზით ($1/2$ ჩაის კოვზი ფესვები 0,5 ლ წყალზე). სიმსივნეების, ბუასილის, ხველების, პლევრიტის, ტუბერკულოზის, ჩირქოვანი ჭრილობის, ქერტლის სამკურნალოდ და თმის გასაზრდელად. ვეტერინარიაში ფესურას მცირე რაოდენობით საკვებში უმატებენ ბატკნებისა და ცხვრების „მოსამაგრებლად“. (დ. იორდანოვი, პ. ნიკოლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

ხარისძირას სამკურნალოდ გამოყენება ექიმის რჩევის გარეშე დაუშვებელია მისი ძლიერი ტოქსიკურობის გამო.

ფურისულასებრთა ოჯახში შედის. ხახვთესლა 50-100 სმ სიმაღლის მრავალწლიანი ფესურიანი ბალახია. ოდნავ წახნაგოვანი ღრუ ღერო ზედა ნახილში დატოტვილია, რომლის მუხლებიც ხშირბუსუსიანია, თვით ღერო კი მეჩხერბეწვიანია.

მოგრობო კვერცხისებური, ზოგჯერ ელიფსური, გრძელყუნწიანი, კიდემთლიანი, მაგრამ კიდეწამწამიანი ფოთლები ღეროზე 3-4 ცალიან რგოლებადაა განწყობილი. ფოთოლი ზემოდან მუქმწვანეა, ქვედა მხრიდან კი ბაცი ფერისაა.

ყვავილები ნახევარჩხროებადაა შეკრებილი ფოთლების იდლებში, ყვავის ყვითელი ყვავილებით მაის-აგვისტოს განმავლობაში.

ძირითადად ნესტიანი ადგილების მცენარეა. გვხვდება წიფლნარებში, წიფლნარ-ნაძენარებსა და წიფლნარ-რცხილნარებში, ნაძენარ-სოჭნარებში და სხვ. მთაში სუბალპურ სარტყლამდე აღწევს.

ფოთლებს ხალხი ყვითელი საღებავის მისაღებად იყენებს. მისი კვამლი ხოცავს ბუზებს. ღვინოზე ნაყენს ან წყლიან გამონაცემს ჩაის სახით ხმარობენ სისხლიანი ხველის, ძლიერი კუჭაშლილობის, ღიზენტერიის და რევმატიზმის წინააღმდეგ. დასაღვეად ერთი დღე-ღამის დოზას ამზადებენ შემდეგნაირად: იღებენ 2 ჩაის კოვზ წვრილად დაჭრილ ხახვთესლას და ასხამენ ერთ ჭიქა მდულარე წყალს, 7-10 წუთის შემდეგ ჩაისებური გამოწვლილი მზადაა მისაღებად.

ხახვთესლას მონახარში შაქრით დატკობისა და ცოტაოდენი ძმრის შერევის შემდეგ გამოიყენება პირში გამოსავლებად, პირის ღრუში წვრილი გამოწყარის დროს.

მონახარშის მოსამზადებლად შესაძლოა ავილოთ 30 გრ წვრილად დაჭრილი ხახვთესლა 2 ჭიქა წყალზე, რომელსაც ვადულებთ 10 წუთს, გაციებისა და გაწურვის შემდეგ სვამენ თითო სუფრის კოვზს დღეში 3-4-ჯერ.

ნედლი ბალახისაგან გამოწურული წვენი ახალ კრილობაზე ხმარებისას აჩერებს სისხლდენას. წვენს ხმარობენ დასალევადაც თითო სუფრის კოვზს 3-4-ჯერ დღეში.

ფხვნილადქცეული ხახეთესლა წარმატებით გამოიყენება ბუ-ზების საწინააღმდეგოდ.

ხბოშუბლა — GALEGA OFFICINALIS L.

პარკოსანთა ოჯახის წარმომადგენელია. მრავალწლიანი 40-90 სმ სიმაღლის მცენარეა. ფესვის ყელიდან მრავალი ღერო ამოდის, თითოეული ღერო თავის მხრივ, დატოტვილია, ფოთლები კენტ-ფრთართული აქვს, ფოთლის ყუნწის. ფუძესთან შუბისებრი თანა-ფოთლებია განწყობილი. ფოთოლი 5-10 წყვილ ფოთოლას შეიცავს, რომელნიც წაგრძელებული, ხაზური და ლანცეტა მოყვანილობისაა, მცირედ წაწვეტებული წვერით.

ღია მოცისფრო ან ღია მოიისფრო, ზოგჯერ თეთრი ყვავილები, 8-27 სმ სიგრძის მტევენებად ფოთლების ილღიებშია განლაგებული, ყვავის ივნისიდან აგვისტომდე. გვხვდება ბუჩქნარებში, გამეჩხრილ ტყეებში, ტყისპირებში, მდინარეთა ნაპირებზე და მდელოებზე.

ხალხურ მედიცინაში ხბოშუბლა გამოიყენება როგორც ოფლმდენი და შარდმომგვრელი საშუალება, აგრეთვე რძის სეკრეციის გასაძლიერებლად და დიაბეტის სამკურნალოდ, ექსპერიმენტებით დადგენილია, რომ ადგილობრივი გამოყენებისას გალეგინი იწვევს თვალის გუგის შევიწროებას ვენებში შეყვანისას კი სისხლის წნევის მომატებას, სისხლძარღვების შევიწროებას, კუჭ-ნაწლავის მოტორული ფუნქციის დაქვეითებას. საზღვარგარეთელი ზოგი ექიმი გალეგინს იყენებს დიაბეტის სამკურნალოდ და მშობიარე ქალებში რძის სეკრეციის გასაძლიერებლად (ს. ე. ზემლიანსკი, ვ. პ. ლინიუჩევი, ზ. ა. ტრუტნევა, 1962).

ხბოშუბლა ინსულინისებურად მოქმედებს შაქრიანი დიაბეტის დროს, განსაკუთრებით ამ დაავადების იოლი ფორმის შემთხვევაში. დიაბეტის სამკურნალოდ მას დამატებით საშუალებად იყენებენ ინსულინით მკურნალობასთან ერთად, რაც ინსულინის დოზის შემცირების საშუალებას იძლევა. უფრო მყარი ეფექტი მიიღება ხბოშუბლას თესლის ნაყენის გამოყენებით ($1/2-1$ ჩაის კოვზი თესლი 1 ჭიქა წყალზე).

ბალახის წყლიანი ნაყენის სახით მიიღება შიგნით სახმარად (1 სუფრის კოვზ დაქუცმაცებულ ხბოშუბლას ბალახს 1 ჭიქა მდე-

ღარე წყალს ასხამენ, რაც ერთი დღის დოზას წარმოადგენს). ბულ-
გარეთის ხალხური მედიცინა იმავე მიზნებისათვის ხბოშუბლას მა-
რტო ყვავილების გამოყენებას ურჩევს (დ. იორდანოვი, პ. ნიკო-
ლოვი, ა. ბოიჩინოვი, 1968).

ხბოშუბლას ყველა სახეობა შესაძლოა მცენარეებად ითვლება.
მათი ბალახი განსაკუთრებით მავნეა ცხვრებისათვის. ი. გუსინინის
ცნობით, 3 კგ ხბოშუბლა ცხვრისათვის სასიკვდილო დოზაა. ი. გრო-
სპეიმი კი აღნიშნავს, რომ მარილწყალში მოხარშული ხბოშუბლას
ნორჩი ღერო და ფოთოლი ადამიანისათვის საკმელად ვარგისია,
როგორც ჩანს, ჩვილი ხბოშუბლა ნაკლებტოქსიკური უნდა იყოს.

ხეშავი — HARMNUS CATHARTICA L.

ხეჭრელისებრთა ოჯახში შედის. განტოტვილი 1.5 მეტრამდე
სიმაღლის ბუჩქი ან 8 მეტრამდე სიმაღლის ხეა. ეკლიანი ყლორ-
ტებით. ქერქი შავი და დახეტილია. მოპირისპირედ ან. მორბეო-
ბით განწყობილი, ზოგჯერ კი ჯგუფურადაც განლაგებულ ფოთ-
ლები მოხაზულობით კვერცხისებრი ან ელიფსურია. 3 წყვილი
რკალისებრი ძარღვით. მცენარე ორბინიანია, 10-15 ყვავილი შეჯ-
გუფულია ფოთლის ყუნწის ილღიაში. ნაყოფი შავია. მბრწყინავა.
ბურთისებრი კურკიანაა, 6-8 მმ დიამეტრში, 3-4 თესლით. ყვავის
შაის-იენისში, ნაყოფი აგვისტო-სექტემბერში მწიფდება. გავრცე-
ლებულია უმთავრესად აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის ტყეებ-
ში. ქართულ მუხასთან და თელასთან შერევიან. აგრეთვე დეგრა-
დირებულ გამეჩხრილ ტყეებსა და ნატყეევარზე. ზოგჯერ წიფლის
სარტყელშიც. მთაში საერთოდ ზღვის დონიდან 1700 მეტრამდე
სიმაღლეზე უფრო მაღლა იშვიათად ან თითქმის არ გვხვდება.

ხეშავის ნაყოფები შეიცავს ანტრაგლიკოზიდებს. უხსოვარი
დროიდან იყენებენ მედიცინაში ნაყენისა და გამონახარშის სახით.
როგორც ნაზი საფაღარათო საშუალება. წინათ. გამხსნელ და პირ-
საღებინებელ საშუალებად იყენებდნენ ქერქსაც. ფოთლები 700
მმ პროცენტამდე ვიტამინ C-ს შეიცავს, მათგან აკეთებდნენ კონ-
ცენტრატს კვების პროდუქტების ვიტამინიზებისათვის. ქერქსა
და ნაყოფებს დღემდე არ დაუკარგავთ თავისი მნიშვნელობა. რო-
გორც საუკეთესო საღებავ საშუალებას. ძალიან მყარად ღებავს
პბრეშუმს, შალის და ბამბის ქსოვილებს, რომელნიც თითქმის არ

ხუნდებიან მზეზე, კარგი საღებავის მომცემია აგრეთვე იმერეთის ხეშავი და შავჯაგა. ხეშავის ნაყოფების ფაქიზი გამხსნელი თვისება გამოიყენება ქრონიკული კუჭშეკრულობის დროს. ხეშავის ქერქისაგან მიღებულია პრეპარატი ფრანგინი, რომლის აბების (ტაბლეტების) მიღებაც (0,05 გ) რეკომენდირებულია 1-2 ც ძილისწინ ქრონიკული კუჭშეკრულობისას.

ხეჭრელის პრეპარატების მიღებისას ყურადღება უნდა მიექცეს დოზების მკაცრად დაცვას. განსაკუთრებით ბავშვებში, რადგან გაზრდილი დოზები იწვევს საჭმლის მომნელებელი ტრაქტის ანთებას, ფალარათიანობას და პირღებინებას.

ხალხურ მედიცინაში ხეშავის ნაყოფებს იყენებენ წყალმანკის, ნიკრისის ქარის, გასტრიტის, სიყვითლის, სულის ხუთვისა და ბუასილის დროს.

როგორც უკვე ითქვა, ქერქი და ნაყოფები საღებავად გამოაყენება, ამასთან მოუმწიფებელი ყვითლად, მწიფე კი წითლად ღებავს ქსოვილებს.

მ. ა. ნოსალს (1960) მიაჩნია, რომ ხეშავის ნაყოფებს უფრო მეტად გამხსნელი კი არა ნაწლავების მოქმედების რეგულირების თვისება აქვს. ამიტომ მიზანშეწონილია მათი შერევა ამ მიზნით ხმარებულ საშუალებებში.

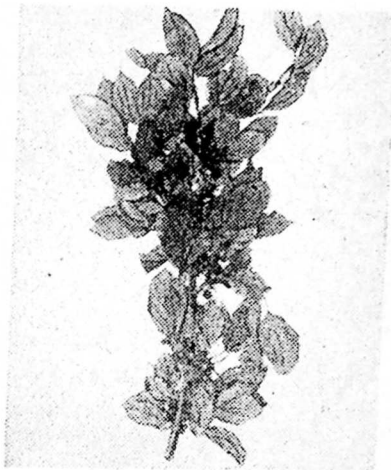
ა. დ. ტუროვას (1974) მიხედვით რეკომენდებულია ხეშავის ნაყოფების ოთახის ტემპერატურის წყალზე ნაყენის სახით გამოყენება, როგორც გამხსნელი საშუალება: 20 გ ნაყოფი 200 გ წყალზე, ამასთანავე ერთად იღებენ რევანდის ვაჟინის (სიროფს) 20 გ. ამ ნარევის იღებენ ერთ სუფრის კოვზს 3-4-ჯერ დღეში.

ბულგარეთის მედიცინაშიც ხეშავის ნაყოფები რეკომენდებულია, როგორც გამხსნელი ქრონიკული კუჭშეკრულობის დროს. იყენებენ ნაყენს: 10 გ ნაყოფი (წვრილად დაჭრილი) ერთ ჩაის. კიჭა ცივ წყალზე, დგამენ 8 საათს (ამ დოზას ორ ჯერზე სვამენ დილით და საღამოს), ან სიროფის სახით — ნაყენს ურევენ იმავე რაოდენობის შაქარს ან თაფლს (იღებენ 3-4 სუფრის კოვზს ძილისწინ). ნაყოფის პირდაპირ შექმაც დასაშვებია — 10-15 ცალი დილით უზმოზე.

**ხეჭრელი — FRANGULA ALNUS MILL.
RHAMNUS FRANGULA L.**

ხეჭრელისებრთა ოჯახიდანაა. ზუჩქი ან დაბალტანოვანი ხეა 1-3 (7) მ სიმაღლის. ტოტებზე მორიგეობით განწყობილი მ სმ-მდე სიგრძისა და 4,5 სმ-მდე სიგანის, 7-10 წყვილი ძარღვიანი, კიდემთლიანი, განიერელიფსური. ან უკუკვერცხისებრი ფოთლებით. ყვავილები 2-7 ყვავილიან ჯგუფებად განლაგებულია ფოთლის ყუნწების უბეებში. ყვავილის ჯამი ზარისებრია 2,5-4 მმ სიგრძის, ზორცოვანი, თითქმის შუამდე ხუთად გაყოფილი. გვირგვინი ხუთფურცლიანია, მომწვანოთეთრი. ნაყოფი წვნიანი კურკიანასებრია, დიამეტრში დაახლოებით 8 (იშვიათად 10) მმ, დასაწყისში მწვანე, შემდეგ მოწითალო და მომწიფებისას მოიისფრო შავი, 3 ერთმანეთთან სუსტად დაკავშირებული კურკით.

1000 ც თესლის (კურკის) წონაა 15-22 გ. ყვავის მაის-ივნისში, ნაყოფი მწიფდება აგვისტო-სექტემბერში.

ხეჭრელისათვის დამახასიათებელია ერთ და იმავე ზუჩქზე ყვავილების, ახლად გამოხასკეული მწვანე, მომწიფარი წითელი და მწიფე მოიისფრო შავი ნაყოფების ეთიოლოგულად არსებობა. ტოტის დაბლა ნაწილში მწიფე ნაყოფებია. მის ზემოთ მომწიფარი, კიდევ უფრო ზემოთ კენწრულ ნაწილში ახლად გამოხასკეული ნაყოფები და ყვავილები. ამ მხრივ მართლაც, რომ ჭრელი სურათია და ეტყობა სახელწოდებაც სწორედ ამ სიჭრელით უნდა იყოს განპირობებული.

საკმაოდ ფართოდაა გავრცელებული მთელ საქართველოში. მთაში ზღვის დონიდან 1700 მეტრზე და უფრო მაღლაც გვხვდება.

ჭერქი შეიცავს ანტრაგლიკოზიდებს, კერძოდ ფრანგულაემოდინს, რომელიც ნაწლავების პერისტალტიკას აძლიერებს და ამიტომ უხსოვარი დროიდან გამოიყენება, როგორც ეფექტური გამხსნელი საშუალება. მას იყენებენ როგორც უბრალო გალეონური (გამონახარში, ჩაი) პრეპარატების, ასევე მზა ქარხანაში გამზადე-

ბული პრეპარატების სახით (თხევადი და მშრალი ექსტრაქტი. პრეპარატები ფრანგულაკსინი და კონფრანალი).

ახალი ქერქის გამოყენება დაუშვებელია, რადგან მომწამლავ ნივთიერებებს შეიცავს, იწვევს პირღებინებას და ტკივილებს მუცლის არეში. ეს ნივთიერებები იშლება ქერქის არა ნაკლებ ერთი წლის განმავლობაში შენახვისას. ამიტომ გალენურ პრეპარატებს ამზადებენ მხოლოდ ერთ წელიწადს ან უფრო დიდხანს შენახულ ქერქისაგან. ქარხნებში ხეჭრელის ქერქს მომწამლავ ნივთიერებებისაგან ანთაეისუფლებენ 100° ტემპერატურაზე გახურებით რამოდენიმე საათის განმავლობაში.

ნაყოფები შხამიანია, შექმის შემთხვევაში იწვევს მოწამლვას მძიმე ფორმებში. მათ იყენებდნენ მწვანე და იისფერი საღებავების მოსამზადებლად. ყვითელი და ყავისფერი შეღებვისათვის ქერქს იყენებდნენ.

მერქანი თითქმის უნაცრო ნახშირს იძლევა. უახლოეს წარსულ დრომდე მისგან საუკეთესო ხარისხის თოფის წამალს ამზადებდნენ (ი. ა. გუბანოვი, ი. ლ. კრილოვა, ვ. ლ. ტიხონოვა, 1976).

ხეჭრელის პრეპარატები ქრონიკული კუჭშეკრულობის დროს გამოიყენება. სანგრძლივი გამოყენებისას მას ორგანიზმი ეჩვევა, ამიტომ აუცილებელია დოზის გაზრდა, ან გამხსნელი სხვა საშუალებით შეეცლა. ხეჭრელის გამოყენება არ იწვევს კუჭ-ნაწლავების ტრაქტის მოშლას.

თბილისის ფარმაცოქიმითური კვლევითი ინსტიტუტის მიერ რეკომენდებულია იმერეთის ხეჭრელის ქერქის თხევადი ექსტრაქტი 40 პროცენტ სპირტზე მომზადებით. ამ მწარე ექსტრაქტის გამოყენება 2 ჩაის კოვზი ერთ მიღებაზე ეფექტური აღმოჩნდა. გამხსნელი მოქმედება 10-12 საათის შემდეგ იწყება.

30 პროცენტ სპირტზე მომზადებულ ხეჭრელის ქერქის თხევად ექსტრაქტს (ერთი ნაწილი წვრილად დაქრილი ქერქი. ერთ ნაწილ სპირტზე) იყენებენ 20-40 წვეთს ერთ მიღებაზე დღეში სამჯერ (ა. დ. ტუროვა, 1974).

ხეჭრელის ქერქის გამონახარში (ერთი სუფრის კოვზი ერთ ჩაის ჭიქა წყალზე) მიიღება ნახევარ-ნახევარი ჭიქა ძილის წინ და დილით. პრეპარატ ფრანგულინს კი 2-3 ჩაის კოვზს ძილის წინ (მილონოვა, 1964).

ხეჭრელისაგან მიღებული გლიკოზიდი ემოდინი ქოლაგოლის შემადგენლობაში შედის, რომელიც ნაღვლის ბუშტის კენჭოვანი დაავადების დროს გამოიყენება. მასვე იყენებენ ქრონიკული ქოლეცისტიტის (ნაღვლის ბუშტის ჩირქოვანი ანთება) და ღვიძლის ცეროზის დროს.

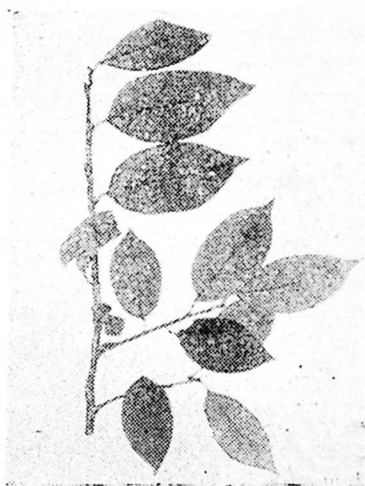
ხალხი ხეჭრელის ქერქის ნახარშს იყენებს მუნის წინააღმდეგ (მით იბანენ დაავადებულ ადგილებს). ფოთლებს იყენებენ სისხლნაკლებობისას, უძველეს ხალხურ მედიცინაში იყენებდნენ სასქესო გარეგანი ორგანოების კბოს სამკურნალოდ (ვ. ვ. მინაევა, 1970).

უკრაინის ხალხური მედიცინა ხეჭრელის ქერქს ხმარობს ქრონიკული კუჭმეკრულობისას, შესიებული ღვიძლისა და ბუასილის წინააღმდეგ, დოზა 20 გ ქერქი 0,5 ლ. წყალზე. ხარშავენ 15 წუთს, ამ რაოდენობას სვამენ ერთ დღეში 5-6-ჯერად. ამ ნახარშს ხმარობენ ძალიან უხვსისხლიანი მენსტრუაციის დროსაც. მუნი თუ ძალიან ძველი და დიდხანს უმკურნალოდ მიტოვებული არაა, წარმატებით იკურნება ხეჭრელის ქერქის მაგარი მონახარშში ყოველდღიურად დაბანით (მ. ა. და ი. მ. ნოსალები, 1960).

ხურმა — DIOSPYROS LOTUS L.

აბანოზისებრთა ოჯახს ეკუთვნის. ხურმა 20-25 მ სიმაღლის ხეა, მისი მყიფე ადვილად მტვრევადი ყლორტები უხვმეკვებებიანი მოყავისფრო ქერქითაა დაფარული, ტოტების ქერქი მონაცრისფროა, ღერო კი მუქი მოშავო ელფერისაა ღრმა ნალარებით. შესანიშნავი ტექნიკური მნიშვნელობის მქონე შერქანი საუცხოო მასალაა სავევო წარმოებისათვის.

ფოთლები დიდი, მოხაზულობით კვერცხისებრი ან მოგრძო ელიფსური, 70-100 მმ სიგრძისა და 25-40 მმ სიგანის, კიდემთლიანი, ზემოდან მუქი მწვანე, პრიალა, ქვემოდან უფრო

ლევა მწვანე, ორსახლიანი მცენარეა, ორი-სამი ყვავილი ჯგუფადაა განლაგებული ფოთლის ილიაში, ყვავილობას მაისში იწყებს მოყვითალო ფერის ყვავილებით (ა. მაყაშვილი, 1962).

მომრგვალო ნაყოფი სრულ სიმწიფემდე მოყვითალო-წითელია, მწიფე კი მოშაო-მუქი ლევა-ლურჯი ელფერით. მწიფე ნა-

ყოფი მწკლარტეა, მაგრამ გადამწიფებული კი ძალიან ტკბილი და გემრიელია.

ხურმა ბარის მცენარეა, მთაში ზღვის დონიდან 900 მეტრზე მალა თითქმის არ გვხვდება. მისი ჩვეულებრივი ადგილსამყოფელია დაბლობი, ტენით უზრუნველყოფილი დაბლობები, ხევები და ნესტიანი ფერდობები. ბუნებრივად დასავლეთ საქართველოს ბევრ რაიონში, უფრო მეტად კი კოლხეთში, კახეთში ალაზნის მარცხენა მხარესაა, საკმაოდ სწრაფმზარდი ხეა ძლიერი ფესვთა სისტემით, ფართოდ კულტივირებულია საქართველოში, გამოყენებულია ხურმის მსხვილნაყოფა საუკეთესო სწავლო ფორმების საძირად.

ხურმის ნაყოფი 61 პროცენტამდე ვიტამინ C და კაროტინს შეიცავს. აღმოსავლეთის ხურმის ნაყოფების დაკონსერვებულ წვენი თირეოტოქსიკოზის დროს გამოიყენება, რომელიც შემდეგნაირად მზადდება: ახლად დაკრეფილი ნაყოფებიდან გამოწურულ წვენს 20 პროცენტის რაოდენობით ემატება სპირტი. ნაყოფებისგანვე ამზადებენ შესქელებულ წვენს (ხურმადოზაბი), რომელსაც ჰიპერტონიის დროს იყენებენ, აგრეთვე სისხლნაკლებობისა და ამოსახველებელ საშუალებად სასუნთქი გზების კატარის დროს.

ხურტკმელი — GROSSULARIA RECLINATA (L.) MILL.

ხურტკმელისებრთა ოჯახიდანაა. ხურტკმელი 1 მეტრამდე სიმაღლის ეკლიანი ბუჩქია, 3-5 ბლაგვენაკვებიანი, მცირე ზომის — 1-5 სმ სიგანის, ქვედა მხრიდან შებუსვილი ფოთლებით. ფოთლის ქვედა მხარის ძარღვების გაყოლებაზე არსებული ბუსუსები უხეში და მჩხვლეტავია.

ბუსუსებიანი ყვავილები მომწვანო ან მოწითალოა და ფოთლების იღლიებში თითო ან წყვილ-წყვილადაა განლაგებული. 1,5 სმ-მდე სიმსხოს ნაყოფი ელიფსური ან მრგვალია, მომწვანო, ყვითელი ან მოწითალო შეფერვით. ყვავის მაის-ივნისში, ნაყოფები ივლისში მწიფდება, საჭმელად მოუმწიფებელი ნაყოფებიც გამოიყენება.

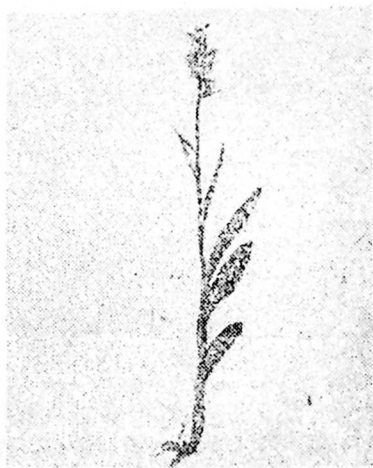
ბუნებრივად გავრცელებულია ჩვენი ქვეყნის ევროპული ნაწილის ბევრ რაიონსა და კავკასიაში მთის შუა სარტყლისა და სუბალპურ ტყეებში, ზღვის დონიდან 2200 მ სიმაღლემდე, მშრალ თხელ ხირხატ ნიადაგებზე. კარგად იტანს გვალვას და სიცხესაც. სინათლის მომთხოვნია. კულტივირებულია ფართოდ, მრავლდება

თესლით და ვეგეტაციურად — კალმებით, ბუჩქის დაყოფით, ძირკვის ამონაყარს უხვად იზვითარებს.

ი. ა. გუბანოვის, ი. ლ. კრილოვას, ვ. ლ. ტიხონოვას (1976) ნაშრომის მიხედვით ხურტკმელის ნაყოფი (კენკრა) 13,5 პროცენტამდე შეაქრებს, 2 პროცენტამდე ლიმონის, ვაშლის და სხვა მკვავებს, 1 პროცენტზე მეტ პექტინოვან ნივთიერებებს, 54 მგ პროცენტამდე C, 3,25 მგ პროცენტამდე P, B და A ვიტამინებს შეიცავს. გარდა ამისა მის შემადგენლობაში შედის ფოსფორი, სპილენძი, რკინა, კალიუმი, ნატრიუმი, კალციუმი და მაგნიუმი. ნედლი ნაყოფი კარგი ხილია, მისგან ამზადებენ მურაბას, კონფიტურს, კომპოტს, მარმელადს, ღვინოს და სხვ. საზამთროდ ნაკოფს ახმობენ, ამზადებენ მარინადს ან კონფიტურს, ჭყლეტენ, შეაქარს აყრიან და ასე ინახავენ. ხურტკმელის ნაყოფი პოპულარულია ნივთიერებათა ცვლის მოშლისა და გასუქების საწინააღმდეგოდ. ხალხური მედიცინა მასვე იყენებს კუჭსასაქმებლად, შარდ და ნალველდამდენ საშუალებად. საუცხოო თაფლოვანი მცენარეა.

ჯადვარი, გუგულის კაბა — ORCHIS MACULATA L.

ჯადვარისებრთა ოჯახიდანაა. ჯადვარი ტუბერაყებიანი, მრავალწლიანი, 20-60 სმ სიმაღლის მცენარეა. 4-8 წაგრძელებული, უკუკვერცხისებრი ან ლანცეტა, 6-15 სმ სიგრძის ფოთლები ზემოდან მოყავისფრო ლაქებიანია. ქვემოდან კი ღია მწვანე. კენწრული ყვავილენი ყვავილების სრულ გაშლამდე კონუსურია, შემდეგ კი ცილინდრულ ფორმას იღებს, ყვავილედის სიგრძე 5-15 სმ ფარგლებში მერყეობს. ყვავილები უმთავრესად მოწითალო-იისფერია. ყვავის მაის-ივნისში.

ჯადვარი უფრო ხშირად გვხვდება ტყეებსა (ნაძენარები, სოკ-

ნარები, წიფლნარები და სხვა) და ბუჩქნარებში, აგრეთვე, მდე-
ლოებზე და იშვიათად დაჭაობებულ ადგილებში.

მედიცინაში ჯადვარის ახალი ტუბერაკები გამოიყენება, რო-
მელსაც ყვავილობის ან დაყვავილებითანავე აგროვებენ, მდე-
ლარე წყალში 5 წუთამდე ამყოფებენ და ჩრდილში ახმობენ, ეს
იმიტომ, რომ ტუბერაკი არ გაღვივდეს და ამით ნედლეული არ
გაფუჭდეს. ტუბერაკების შეგროვებისას საჭიროა დაკვირვება.
ადამიანის ხელის მტევანის მსგავსი ორი ტუბერაკია ჯადვარის
ღეროს ძირში მიწაში, ერთი მათგანი მუქნაცრისფერი და მოშვე-
ბულია. ეს გასული წლის ტუბერაკია, გამოფიტული და უეარგისია.
მეორე კი ღია მოყვითალო-მოთეთრო და გაჭედილია, ესაა მიმდი-
ნარე წლის ახალი სამკურნალოდ ვარგისი ტუბერაკი.

ჯადვარის გამშრალი ძირბოლქვისაგან დამზადებულ პრეპა-
რატებს „სალექს“ ეძახიან და იყენებენ, როგორც შიგნით მისა-
ღებ შემომგარსველ საშუალებას, უმთავრესად ბავშვების ნაწლა-
ვთა კატარის შემთხვევაში, აგრეთვე ზოგიერთი მოწამელის დროს.
„სალექს“ უნიშნავენ დასალევად ან ოყნის სახით (ა. ს. ბელიკოვი,
ვ. ნ. კოროშილოვი, 1962).

ა. დ. ტუროვას (1974) მიხედვით ჯადვარის ტუბერაკს იყენე-
ბენ კოლიტის, გასტრიტის და გასტრიტული ვარიანტის წყლუ-
ლოვანი დაავადების დროს. იყენებენ აგრეთვე ზედა სასუნთქი
გზების კატარის და პირის ღრუს ანთებითი დაავადებების სამკუ-
რნალოდ.

გამოიყენება სალექსის ლორწო, რომელსაც შემდეგნაირად
ამზადებენ, ჯადვარის ტუბერაკებს ფხვნიან, ასხამენ ცხელ წყალს
შეფარდებით: 2 გ ტუბერაკების ფხვნილი 200 მლ მდელარე წყა-
ლზე, თქვეფავენ კოვზით 10-15 წუთის განმავლობაში. სვამენ
თითო სუფრის კოვზს ჭამის წინ რამდენიმეჯერ დღეში და ღამით
ძილის წინ. იკეთებენ ოყნის სახითაც — 50 მლ ერთი ოყნისათვის.

ხალხურ მედიცინაში დიდი პოპულარობით სარგებლობს ჯა-
დვარი, როგორც ენერგიის აღმდგენელი საშუალება. ირანულა
წყაროების მიხედვით სხვა საჭმლის უქონლობისას დღე-ღამეში
მოზრდილი ადამიანისათვის საკმაოა 40,0 გ ჯადვარის ტუბერაკის
ფხვნილი ემულსიის სახით წყალზე მომზადებული; კიდევ უკეთე-
სია თუ ემულსია რძით მომზადდება.

ირანელთა რეკომენდაციით კარგია სათადარიგოდ ვიქონიით

ჯადვარის ტუბერაკები შორეული გადასვლების დროს. თათარი მხედრები ყოველთვის თან ატარებდნენ ჯადვარის ტუბერაკებს საკვების უკმარისობის შემთხვევისათვის. მ. ა. ნოსალს (1960) საკუთარ თავსა და ოჯახის წევრებზე დაკვირვებით შენიშნული აქვს, რომ ჯადვარი ძალ-ღონის აღმდგენი მართლაც კარგი საშუალებაა.

სვამენ ნახარშს — 3,0-10,0 გ ტუბერაკები 180 გ წყალზე — კუჭაშლილობის, მსხვილი ნაწლავის კოლიტის და საშარდე ბუშტიის კატარის სამკურნალოდ. ნახარშს შემდეგნაირად ამზადებენ: საჭირო დოზის ფხვნილს 10 ნაწილ ანადულარ ცივ წყალში ათქვევავენ, შემდეგ უმატებენ 90 ნაწილ მდულარე წყალს და ხელახლა თქვეფავენ მანამდე ვიდრე არ მიიღება სქელი, ერთფეროვანი, უფერული და რამდენადმე გამჭვირვალე სითხე (ლორწო). წყლის მაგიერ შესაძლოა რძის გამოყენება, რაც დიდად ამალღებს ჯადვარის ყუათიანობას.

ჯადვარის წყლიან ნაღვეებს, წარმატებით იყენებენ ოყნისათვის კუჭაშლილობის, მათ რიცხვში დიზენტერიის დროს: ჯადვარის ემულსიას უმატებენ სელის თესლის ნახარშს (1 ჩაის კოვზი სელის თესლი 1 ჭიქა მდულარე წყალზე).

ზაფხულში ბავშვების კუჭაშლილობისას მ. ა. ნოსალის მიერ გამოყენებული იყო ჯადვარი შემდეგი დოზით: 120.0 გ ჯადვარის ტუბერაკების ფხვნილი და 86° სპირტი, მხოლოდ 0.5 გრამამდე ყოველ ორ საათში ჩაის კოვზით. იმავე ავტორის რეკომენდაციით ჯადვარი აუცილებელი საშუალებაა მოხუცების მოსამაგრებლად, ტუბერკულოზიანების, მძიმე დაავადებაგადატანილი ადამიანების, ხანგრძლივი სისხლდენით დასუსტებულთა (მათ შორის ბუასილიანთა) მოსამაგრებლად.

ბულგარეთის მედიცინა ურჩევს ჯადვარის ნაყენის გამოყენებას, რომელსაც შემდეგნაირად ამზადებენ: 1 ჩაის კოვზ ჯადვარის ტუბერაკის ფხვნილს ერთ ჭიქა მდულარე წყალს ასხამენ და 15 წუთით თბილ ადგილზე დგამენ. ნაყენს ცხელ მდგომარეობაში სვამენ. ბავშვებს კუჭაშლილობისას ცივ მდგომარეობაში ასმევენ.

ტუჩოსანთა ოჯახში შედის. მრავალწლიანი 50-150 სმ სიმაღლის მცენარეა გრძელი თასმისებრი ფესვებით, რომელთა ნაწილზე ბოლქვისებრი მრგვალი გამსხვილებებია განვითარებული.

ღეროს ქვედა ნაწილსა და ძირში არსებული 15 სმ-მდე სიგრძის და 12 სმ სიგანის ფოთლები ღრმად გულისებრამოჭრილფუძიანი და სამკუთხა კიდემრგვალებილა კონფიგურაციისაა. ღეროს შუა და ზედა ნაწილში კვერცხისებრი ფოთლები ერთიმეორის პირისპირაა განწყობილი, რომელნიც ქვედა ფოთლებზე უფრო პატარაა. კენწრული ფოთლები ლანცეტა და მჯდომარეა.

ვარდისფერგვირგვინიანი ყვავილები ფოთლების ილღიებში მრავალყვავილიან (10-16) რგოლებადაა განწყობილი, ხაზურ-სადგისისებრი მრავალრიცხოვანი გაფშეკილი ბეწვებით.

იზრდება ბუჩქნარებში, ბალახოვან ფერდობებზე, ნასვენ მიწებზე შთის ქვედა. და შუა სარტყელში. გვხვდება კახეთში, ქართლში, აფხაზეთში, მესხეთსა და ჯავახეთში. უფრო მცირე რაოდენობით სხვა რაიონებშიც აღინიშნება. არეალი საკმაოდ ფართოა. ნაგრამ ჯინჯარას საერთო მარაგი მცირეა.

ჯინჯარას გვარის წოდება წარმოშობილია ბერძნულიდან Phomilus — „ალი“, ასეთი დასახელება მას იმიტომ მიეცა, რომ უძველეს დროში ჯინჯარასა და ქერიფქლას ერთ-ერთი სახეობის ფოთლებისაგან ლამპის პატრუქებს ამზადებდნენ.

კარგი თაფლოვანი მცენარეა, იმავე დროს ფრიად მიმზიდველ შესახედაობისაცაა. ფესვების მსხვილი ბოლქვისებრი გამონაზარდები მდიდარია სახამებლით და საკმელად გამოიყენება როგორც გამხმარ, ასევე მოხარშულ ან შემწვარ მდგომარეობაში. ზოგჯერ მას ფქვავენ და რძის ფაფას აკეთებენ.

მიწისზედა ნაწილები ალკალოიდებს შეიცავს. ხალხურ მედიცინაში გამოიყენება კუჭის დაავადებების (გასტრიტი, წყლუ-

ლოვანი დაავადება). პნევმონიის, ბრონქიტის, ფილტვის ტუბერკულოზის, გინეკოლოგიური დაავადებების, წყალმანკის, სიყვიოლის, გაციებით გამოწვეული დაავადებების, ციებ-ცხელების და ჩირქოვანი კრილობების სამკურნალოდ.

ქრონიკული გასტრიტის შემთხვევაში კარგად მოქმედებს ნახარში (1-2 სუფრის კოვზი ბალახი 1 ჭიქა წყალზე). რომელსაც ნახევარ-ნახევარ ჭიქას იღებენ დღეში 3-ჯერ, კამამდე 30-40 წუთით ადრე, ორი თვის განმავლობაში (გუბერგრიცი, სოლომჩენკი, 1968, ციტირებულია ვ. გ. მინაევას (1970) მიხედვით).

ჰინჯარი — URTICA DIOICA L.

ჰინჯარისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. ჰინჯარი, ჰინჯარი, 60-100 სმ სიმაღლის ფესურიანი, ორსახლიანი მცენარეა, ე. ი. მდედრობითი და მამრობითი ეგზემპლარები ცალცალკეა. მისი ოთხწახნაგოვანი ღერო მარტივია, იშვიათად ფოთლების ილიებიდან იძლევა წვრილ ტოტებს, მთელს სიგრძეზე ჩასდევს წვრილი ღარები.

კვერცხისებრი წაგრძელებული საკმოდ გრძელყუნწიანი ფოთლები ღეროზე ერთიერთის მოპირისპირედ და განლაგებული. ფოთლის ფირფიტა ძირში გულისებრამოქრილია და ნაპირებში ხერხისებრაა დაკბილული. ცალსქესიანი ყვავილები დახრილ საგველა ყვავილებად და შეკრებილი ფოთლების ილიებში. ყვავის იენისიდან დაწყებული შემოდგომამდე.

იზრდება ტყეებში, განსაკუთრებით ნესტიან ადგილებში. ხშირად გვხვდება წიფლნარებში, ნაძვნარებში და ნაძვნარ-სოკვნარებში, აგრეთვე ნაძვნარ-ფიჭვნარებში. ტყის მცირეფართობიან ყალთალებში, ახალ ტყეკაფებზე, გზისპირებზე, ეზოების პირას. ბაღებში და სხვა.

ჰინჯარი იმდენად ჩვეულებრივი მცენარეა, რომ მას კარგად

იცნობს მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი. იშვიათად თუ მოიძებნება ადამიანი, ვისაც არ ეგემოს ჯინჯრით დასუსხვის ტკივილები. მიუხედავად ამისა, ბევრმა არ იცის, რომ ჯინჯარს ბევრი სიკეთეც ჰქააქვს კაცობრიობისათვის, როგორც საკვებ და სამკურნალო მცენარეს.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ჯინჯარს მოსახლეობა ფართოდ იყენებს როგორც შესანიშნავ მხალეულს, დიასახლისებმა კარგად იციან ამ მცენარის კულინარული თვისებები და მისგან გემრიელი მხალის მოსამზადებლად სხვადასხვა ხერხებს იყენებენ.

ფოთლებს აგროვებენ ყვავილობის პერიოდში ივნისიდან-სექტემბრამდე.

ჯინჯარი საკმაოდ პოპულარულია მედიცინაშიც. საკმარისია აღინიშნოს, რომ იგი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია ისეთი ფართოდ ცნობილი პრეპარატისა, როგორიცაა ალლოხოლი. ზეიძლით დაავადებულებმა კარგად იციან ამ წამლის ყადრი.

მის ფოთლებში არის ვიტამინები K, C. აგრეთვე კაროტინი და ქლოროფილი. გამოიყენება როგორც სისხლდენის საწინააღმდეგო საშუალება ფილტვებიდან, საშვილოსნოდან და სწორნაწლავიდან ბუასილური სისხლდენის დროს. ამ მიზნით იღებენ ჯინჯრის ნაყენს 15-20 წვეთი ჭიქა წყალზე. მიღების დოზაა თითო სუფრის კოვზი დღეში 3-4-ჯერ. ასევე კარგია მისი ექსტრაქტიც 30-40 წვეთი თითო ჯერზე.

ბოლო წლებში ცხოველებზე ჩატარებულმა ცდებმა ცხადჰყო, რომ ფოთლის გამონახარსს გააინა შაქრიანი დიაბეტის საწინააღმდეგო თვისება (შულიატევა, 1965).

ჯინჯარი მნიშვნელოვნად აუმჯობესებს ორგანიზმში ნივთიერებათა ცვლას. იგი რეკომენდებულია როგორც რევმატიზმის, ათეროსკლეროზის, ეგზემის, კუჭშეკრულობის საწინააღმდეგო საშუალება. საკმაოდ პოპულარულია თმის ცვენის წინააღმდეგ.

დასაღვე გამონაწვლილის მისაღებად 4 ჩაის კოვზ წვრილად დაჭრილ ფოთოლს ასხამენ ერთ ჭიქა მღუღარე წყალს, რომელსაც სვამენ ერთი დღე-ღამის განმავლობაში.

ბულგარული წყაროების მიხედვით თმის ცვენის წინააღმდეგ იყენებენ 100 გრ წვრილად დაჭრილ ფოთოლს, რომელსაც ასხამენ 0,5 ლიტრ წყალს და 0,5 ლიტრ ძმარს და ხარშავენ 30 წუთის განმავლობაში ნელ ცეცხლზე, ამ ნახარშით ძილის წინ იბანენ თავს საპნის გამოუყენებლად.

ხალხური მეთოდით რევმატიზმს. შემდეგნაირად მკურნალობენ: მტკივნეულ ადგილს სუსხავენ ახლად მოგლეჯილი ჯინჯრით რამოდენიმეჯერ დარტყმით და ამის შემდეგ შეიზელენ სუფთა ნა-

ვითი. მორიგეობა ამ ოპერაციებისა ასეთია — ერთ დღეს ისუხავენ ჭინჭრით მტკივნეულ ადგილებს, მეორე დღის განმავლობაში კი იხევენ ნავთით (მ. ა. და ი. მ. ნოსალები, 1960).

ცნობილია ფაქტი იმის შესახებ, რომ ზამთარში გამხმარი ჭინჭრის ფოთლებით კვების დროს შესამჩნევად იზრდება ქათმების კვერცხმდებლობა. მას ტექნიკური გამოყენებაც აქვს — იხმარება საღებავისა და ბოჰკოს მისაღებად. ზოგან მის ბოჰკოს თოკის დასამზადებლადაც ხმარობენ.

ჯინჭრის-ღეღა — LAMIUM ALBUM L.

ტუჩოსანთა ოჯახს ეკუთვნის. ჭინჭრის-ღეღა 30-60 სმ და ზოგჯერ უფრო მაღალი გრძელფესურიანი მრავალწლიანი ბალახია. ღერო ოთხწახნაგოვანი და დატოტვილია. ფოთლები ჭინჭრის ფოთლებს ჰგავს და ღეროზე ერთიმეორის მოპირისპირედ და განლაგებულია. ერთის შეხედვით მცენარე ჭინჭარი გეგონებათ, მაგრამ მისგან განსხვავებით ხელით შეჩებისას არ ხდება კანის დასუსხვა.

თეთრი ფერის (ოღნავ მოყვითალო ელფერით) ყვავილები ჩხროებადაა შეკრებილი ფოთლების ყუნწების ილიკებში.

ყვავის მაისიდან დაწყებული შემოდგომამდე. იგი დიდი რაოდენობით გვხვდება კალთაშეთხელებულ ტყეებში და ბუჩქნარებში, აგრეთვე ტყის ზონაში არსებულ ბაღებში სარეველას სახით. ქმნის თავის გაბატონებით ფორმირებულ დიდ მასივებს ან თარგებს.

სამკურნალო დანიშნულებით ყვავილის გვირგვინს და ღერო-ეოჯღებს აგროვებენ.

ფარსმანდუკსა და შვიტასთან ერთად ჭინჭრის-ღეღას ყვავილები სისხლის გამწმენდ საშუალებად გამოიყენება. ხალხურ მედიცინაში მას ხმარობენ ყელის ტკივილის, სასუნთქი გზების კატარის და ფილტვის ტუბერკულოზის დროს, აგრეთვე ელენთის სამ-

კურნალოდ. საამისოდ ერთ ჩაის კოვზ გამხმარ ყვავილს ასხამენ. ერთ ჭიქა აღუღებულ წყალს და წყლიან ნაყენს იღებენ დღეში სამჯერ თითო ჭიქას. ამავე მიზნით გამოიყენება ახლად შეგროვილ-ბალახიდან გამონაწერი წვენი დღეში ოთხჯერ თითო სუფრის კოვ-ზი (ვ. გ. მინაევა, 1970).

ყვავილებიდან მომზადებული წყლით. გამონაწვლილი გამოი-ყენება შარდის გამოყოფის გასაძლიერებლად მოხუცებში გაძნე-ლებული შარდვის დროს.

წყლიანი ნაყენის მისაღებად წვრილად დაქრილ 4-6 ჩაის კოვზ ყვავილს ასხამენ ორ ჭიქა მდულარე წყალს. ამ დოზას იღებენ ერ-დი დღე-ღამის განმავლობაში.

ჯორისძუა — EPHEDRA PROCERA FISCH. ET MEY.

ჯორისძუასებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. ჯორისძუა 1-2 მ სიმაღლის ბუჩქია. ქერქი ღეროსა და ხნიერ ტოტებზე ნაცრის-ფერია. დამუხლული ახალგაზრდა ტოტები აღმამდგომია, მწვანე-ან მონაცრისფრო მწვანე და გლუვია. მამრობითი მჭადა ყვავილე-დი თითქმის მკდომარეა, სათითაოდ განწყობილი ერთიმეორის პირისპირ, ფორმით ბურთისებრი. ბუტკოიანი ყვავილედნი ერთყვა-ილიანია, კვლავ მოპირისპირედ განწყობილი.

მწიფე ცრუ ნაყოფი — კენკრაგირჩა წითელი ან მოწითალო ყვითელი, კვერცხისებრ მოგრძო ან კვერცხისებრ სფერულია.

ყვავის მარტ-აპრილში, ცრუ ნაყოფი ივნის-ივლისში მწიფ-დება. იზრდება უმეტესად ბარში, მთაში ზღვის დონიდან 1600 (1800) მეტრამდე სიმაღლეზე გვხვდება, თხელ მშრალ ხირხატთან ნიადაგებზე, არც თუ იშვიათად შიშველ კლდეებზეც სახლდება. გვხვდება სამხრეთ ოსეთში, ქართლში, მთიულეთში, კახეთსა და მესხეთში.

მედიცინაში მწვანე ტოტები გამოიყენება, რომელთაც ყვავი-ლობის ან ცრუ ნაყოფების მომწიფების პერიოდში აგროვებენ. სა-მედიცნო პრაქტიკაში უფრო ხშირად *Ephedra vulgaris* Rich. P. P. იყენებენ.

ჯორისძუა ხალხურ მედიცინაში გამოიყენება რევმატიზმის, საკმლის მომწიფებელი ორგანოების, სასუნთქი გზების დაავადე-ბების სამკურნალოდ. მთავარ მოქმედ ნივთიერებას ალკალოიდი ეფედრინი წარმოადგენს.

ჯორისძუა როგორც სამკურნალო მცენარე, ჩინეთში ცნობი-

ლი იყო 1500 წლის წინათ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე „მუ-გუანგის“ სახელწოდებით.

ეფედრინი ალაგზნებს ცენტრალურ ნერვულ სისტემას, გულის მუშაობას, უმატებს სისხლის წნევას, ავიწროებს სისხლძარღვებს.

ჯორისძიდან გამოყოფილია აგრეთვე ლეიკოანტოცინიანი ლეიკოეფედრინი, რომელიც უფრო მაღალი P ვიტამინური აქტივობის მქონეა, სამკურნალო პრაქტიკაში გამოყენებულ ჩაის კახეტინთან შედარებით (ტარასკინა, ჩუმბალოვი, 1966).

პრეპარატი ეფედრინი მედიცინაში უმთავრესად ბრონქიალური ასთმის დროს გამოიყენება, აგრეთვე ყივანა ხველის, გულის კუნთის დაავადებისას და სისხლის დაბალი წნევის საწინააღმდეგოდ.

მონოლოეთის ხალხურ მედიცინაში ჯორისძეა იციან როგორც საშუალება ღვიძლისა და ნაღველსადინარების დაავადების დროს (ხაიდაკ ცენდი, 1965). ჯორისძეა საკმაოდ შხამიანია. ცნობილია მისი მიზეზით ბატკნებისა და თიკნების მოწამვლის შემთხვევებუ დედა ცხვრებისა და თხების რძის მეშვეობით, რომელთაც ჯორისძეა ძოვეს. ეს იმაზე მიანიშნებს, რომ ჯორისძეა სამკურნალოდ მხოლოდ ექიმის დანიშნულებით უნდა იქნას გამოყენებულ.

ჩამოთვლილი დაავადებების დროს ჯორისძეს პრეპარატს ჩვეულებრივ იღებენ 0,025-0,05 გ 2-3-ჯერ დღეში. ერთ წლამდე ასაკის ბავშვებს უნიშნავენ 0,002-0,003 გ, 2-5 წლისას 0,003-0,02 გ, 6-12 წლისას კი 0,01-0,02 გ ერთ მიღებაზე. მკურნალობის კურსი 10-15 დღეს გრძელდება. რაკი ეფედრინი ცენტრალურ ნერვულ სისტემას ალაგზნებს, ამიტომ დაუშვებელია, მისი ღამით მიღება ბილის მოშლის თავიდან აცილების მიზნით.

ჯორისძის პრეპარატების მიცემა არ შეიძლება ჰიპერტონიან, ათეროსკლეროზიან, ძლიერ ალაგზნებულ ავადმყოფებისათვის, აგრეთვე უძილობადაჩემებულთათვის და გულის კუნთის მძიმე ორგანული დაზიანების დროს.

ეფედრინი თანმხლებ მოვლენებს არ იწვევს. ზოგ შემთხვევებში ავადმყოფს, ემართება სწრაფწარმავალი სუსტი ცახცახი და გულისცემა. დიდი დოზის მიღებისას შეიმჩნევა ალაგზნება. უძილობა, მთელი სხეულის ან კიდურების ცახცახი, პირღებინება, ოფლიანობის გაძლიერება, შარდის ხუთვა (ა. დ. ტუროვა, 1974).

Ш. Хидашели, В. Папунидзе

ЛЕКАРСТВЕННЫЕ РАСТЕНИЯ ЛЕСОВ ГРУЗИИ

(Резюме)

Одним из чрезвычайно важных вопросов рационального использования растительных ресурсов является применение в народном хозяйстве лекарственных, инсектицидных, красильных и других лесных полезных растений. Народ с незапамятных времен использует лесное растительное богатство, как витаминизированный корм и лекарственное сырье. Надо отметить, что в прошлом лечение растительными средствами в Грузии стояло на высоком уровне.

Люди устно передавали потомству способы лечения растительными средствами, а затем последовало запоминание в письменном виде.

Устно или в виде рукописи это знание по лекарственным растениям перенесло много невзгод и дошло до нас. В Грузии под названием «Карабадин» известны КАННЕЛИ «Бесподобный карабадин», перевод Ходжа копии «Лечебная книга», Заза Панаскертели-Цицишвили «Лечебная книга» и другие. Но многие из них повреждены, часть расхищены, многие пропали при нескончаемых войнах.

Несмотря на то, что о растительных лекарственных средствах в народной и научной медицине известны различные литературные данные, о вопросах практического применения распространения в лесах Грузии отдельных растительных видов с лечебными, инсектицидными, кра-

сильными и полезными свойствами существует очень мало литературы, а что имеется, и то разбросано в различных источниках, к тому же устарело и не отображает тех достоинств лекарственных растений лесов, которые выявлены и накопились в продолжение длительного периода в советской и зарубежной фитотерапии. Кроме того, из-за незнания населением полезных свойств многих лесных растений и слабой их популяризации полезные ресурсы леса остаются неиспользованными. Целью данной книги является попытка хотя бы частично заполнить это пробел.

В книге рассмотрены растения, распространенные в основном в лесах Грузии; приводятся также некоторые экзотические лекарственные виды, уже внедренные в лесные культуры. После описания морфологических признаков ареалов распространения и входящих в них лекарственных веществ, приведены лекарственные, кулинарные, технические, медоносные, эстетические, инсектицидные и другие полезные свойства и методы использования растений с указанием известных в литературе советских и зарубежных рецептов.

Врачами народной медицины установлены лекарственные средства растительного происхождения для сердечно-сосудистых заболеваний — шиповник, мята перечная, гранат, тысячелистник, ландыш, зимовник, обвойник, грушанка, боярышник и другие; для кишечника — абсент, золототысячник, мята перечная, бузина черная, орех, зверобой, девясил, лекарственный плаун, земляника, горец, подмаренник настоящий, горечавка, бессмертник, иммортель, тысячелистник, дуб грузинский, гравилат городской и др.; для лечения некоторых заболеваний нервной системы — шиповник, мята перечная, примула, пихта кавказская, липа кавказская и другие. Исследованиями последних лет выявлены растения, которые дают положительный эффект при лечении недоброкачественных опухолей. К таким относятся: горичник, земляника, очиток бледный, безвременник великолепный и другие.

По данным советских и зарубежных ученых до 2000 видов растений имеют инсектицидные свойства против

вредных насекомых. Из них в Грузии отмечены — чмс-рица, живокость, гармала, аконит, безвременник велико-лепный, дурман, белена черная, абсент, ромашка, вер-бенник (луговой чай), папоротник орляк, мытник и мно-го других.

Многие лекарственные растения, распространенные в лесах и в лесной зоне Грузии, широко используются в народной кулинарии в свежем виде или в виде солений и маринадов, такими являются например — лавр благородный, барбарис, яблоня дикая восточная, черника, каштан обыкновенный, крапива, душица, сумах, орех, душистик крупно-цветковый, мята болотная, ирга, смородина черная.

Лесные растения широко используются и в ветери-нарии.

В книге кроме пригодности для использования в ле-карственных целях растений, указаны их местонахождение, время и способ сбора, способы сушки и хранения.

DRUG PLANTS OF THE FORESTS OF GEORGIA. S U M M A R Y.

One of the most urgent questions of profiting of the forest resources — is the use of drug-plants, insecticidal, tinktorial and other useful plants.

Our people from immemorial times used the green wealth of the forests as a vitaminized food and drug resource. It must be stated that in old times the medicinal science and the medical treatment with plant drugs for the conditions of the time stood in a sufficient high level.

The people transferred orally to their decendants the way of curing with plant drugs and when time passed it was memorized in letters. The knowledge of plant-curing attained us in old manuscripts. In Georgia such manuscripts are named „Carabadin“. There is a Carabadin named „The unrivalled Carabadin“ by Cananeli, The translation made by an ex Chodja „The curing Book“; „A curing Book“ by Zaza Panaskerteli-Tzitzishvili and others. Some of them are damaged, others have been exported, many have perished in unending wars.

And if there is popular and scientific literature data about drugs, but about practical use of plants of Georgian forests with useful properties medical, insecticidal, tinktorial is very little literature. That can be found in dispersed sources Soviet and foreign, now out of date and it does not give the richness and the worth of drug-plants of the forests. The people does not know about the useful properties of many forest plants because the are not popularized, and so many useful resources of the forests are not utilized.

The aim of this book was to fill at least partly this lacuna.

In the book are examined 117 species of plants distributed

mostly in the forests of Georgia. After the botanical and morphological description is given the areal and the biochemical content and then the medical, edible, technical, melliferous, estletical, insecticidal and other useful properties. The are given methods of their use with the known receipts in Soviet and foreign literature.

The experiences of people physicians has proved that heavy illnesses of heart-bludvessels can be treated by

roses, pepperminth, pomegranate, yarrow, lilly-of-the valley, silk vine, shin-leaf, hawthorn and others; intestinal illnesses by; absinth (wormwood), centaury, pepperminth, black elder, walnut, Saint-John'sword, elecampane, officinal barlapp, strawberry, lady's thumb, bedstraw, gention, common immortelle, yarrow, georgian oak, avens und others.

Eor the treatment of hte nervous sistem can be used: rosa, pepperminth, primroses, caucasian linden, and others.

The experiments of last years proved, that some plants can give positive effect in curing cancer tumors, such as hog's fennel, strawberry, stone crop, meadow saffron and others.

Soviet and foreign scientists have proved, that about 2000 spesies of plants have more or less intencive insecticidal properties, and can be used against vermin insects, As such plants one can name: false hellebore, blanching lakspur, monks hood, meadow saffron, strowmony, black henbane, absinth, matriary, losses-trifle, brachen, lousewort, and mant others.

Many of drug-plants, that grow in the forests and green area of Gelrgia are broadly used as food-plants in row state, in marinades. for seasoning. as species-such are laurel, barberry, wild appletree, bilberry, chestnut, nettle, marjoram, siumac, wallnut, calaminth bigflower, swamp pepperminth, June-berry, Black curranth..

The forest plants are widely used also in vterinary

In thisbook are also given the places, time and the way of gathering, the way of drying and storing of drug-plants and other questions.

ს ა ძ ი ე ბ ე ლ ი

მცენარეთა გამოყენების მიხედვით

1) ლაავადებები

- აბსცესი 43, 92.
 აეთვისებიასი სიმსივნე 77, 100, 118, 149, 165, 173, 177, 187, 217.
 აეიტამინოზი 13, 21, 63, 93, 223.
 ათეროსკლეროზი 13, 108, 117, 133, 161, 165, 205, 208, 249.
 ალკოჰოლიზმი 88, 233.
 ამოსახველებელი საშუალება 21, 27, 31, 42, 46, 78, 83, 98, 100, 118, 153, 233, 244.
 ამოჭარევა (ბოყინი) 17, 60, 83.
 ანგინა 16, 17, 31, 33, 54, 63, 78, 114, 140, 147, 205, 217, 228, 252.
 ანემია 9, 11, 24, 157, 195, 205, 243, 244.
 ანტიბიოტიკი 78.
 ანტისპაზმური საშუალება 130.
 არარეგულარული მენსტრუაცია 63.
 არტერიოსკლეროზი 13, 211.
 არტერიული წნევა 37.
 არტრიტი 33, 122, 125.
 აქილია 122.
 ბებერა 74, 177.
 ბრმანაწლავი 8.
 ბრონქების კატარი 24.
 ბრონქიალური ასთმა 8, 16, 17, 21, 24, 31, 42, 91, 130, 177, 193, 217, 231, 252.
 ბრონქიტი 33, 42, 46, 91, 95, 100, 118, 130, 147, 157, 233, 249.
 ბრონქოექტიზი 17, 33, 42, 46, 100.
 ბრუცელოზი 66.
 ბუასილი 33, 49, 63, 83, 95, 111, 114, 118, 135, 142, 157, 161, 168, 189, 211, 215, 235, 239, 243, 249.
 გამხსნელი საშუალება 33, 165, 213, 223, 239, 241, 243, 249.
 გასტრიტი 7, 29, 46, 54, 63, 78, 94, 95, 100, 118, 144, 157, 213, 233, 239, 245, 249.
 გასტროენტერიტი 63.
 გაციება 13, 21, 31, 33, 60, 72, 74, 86, 125, 185, 213, 233, 249.
 გინგივიტი 44, 78.
 გინეკოლოგიური 63, 75, 78, 83, 95, 117, 144, 151, 157, 161, 168, 172, 173, 177, 183, 189, 205, 217, 228, 243, 249.
 გრიპი 21, 88.
 გულის არითმია 157.
 გულის გასამაგრებელი 58, 68.
 გულისრევა, პირღებინება 17, 128, 135.
 გულის ტყვილი 13, 17, 86, 121, 139, 144, 151, 180, 197, 199, 235.
 გულის სპაზმი 17, 157.
 გულწვა 13, 17, 122.
 გულსისხლძარღვთა უკმარისობა 180, 197, 235.
 დამბლა 72.
 დამწვრობა 7, 49, 52, 74, 78, 111, 114, 135, 165, 168, 173.
 დერმატიტი 13.
 დიაბეტი 11, 33, 63, 83, 114, 133, 223, 238, 249.
 დიათეზი 13, 133, 185.
 დიზენტერია 20, 44, 75, 78, 95, 125, 168, 177, 184, 208, 209, 225, 237, 248.
 დისპეპსია 122, 157, 209.

- დისტროფია 142.
 ღაურუნი 33, 151, 189, 195.
 დიეტერია 91.
 ეგზემა 8, 13, 31, 40, 46, 52, 63, 83, 94, 160, 112, 114, 140, 173, 177, 187, 200, 203, 205, 217, 225, 249.
 ელენთის საშუალებები 75, 94, 228, 252.
 ენტერიტი 118, 125.
 ენტეროკოლიტი 118, 125, 209.
 ეპილეფსია 60, 74, 83, 112, 149, 161, 165, 177.
 ერითრიტი 52.
 ენების დაავადება 137, 203, 208, 211, 228.
 ვენერიული სნეულება 63, 111.
 თავბრუსხვევა 83, 86, 161.
 თავის ტყვილი 17, 21, 54, 83, 118, 144, 157, 172, 187, 228.
 თაღის ტყვილი 13, 33, 118, 142, 231.
 თირკმლის კენკოვანი დაავადება 137, 147, 185, 188, 193, 213, 217, 223.
 თირკმლების დაავადება 13, 16, 24, 27, 31, 33, 37, 60, 63, 75, 78, 88, 94, 95, 98, 100, 112, 114, 117, 121, 142, 144, 164, 187, 228.
 თმის ცვენა 144, 226, 228, 249.
 ისტერია 112, 130, 151, 161, 217.
 იშიაზი 147, 216.
 კანის დაავადება 11, 13, 17, 26, 31, 33, 49, 63, 83, 91, 95, 100, 112, 114, 118, 133, 135, 140, 142, 144, 147, 154, 157, 165, 168, 173, 177, 203, 205, 209, 225, 228.
 კატარი (სასუნთქი გზების) 16, 17, 83, 147.
 კბილის ტყვილი 17, 52, 66, 133
 კლიმაქტერია 86, 144, 161.
 კოლიტი 26, 52, 54, 78, 118, 125, 157, 209, 245.
 კოლპიტი 108.
 კონიუქტივიტი 63.
 კორონარული ძარღვების გაგანიერება 17.
 კუქემლიობა 13, 17, 21, 33, 41, 57, 60, 63, 78, 93, 94, 95, 107, 111, 112, 114, 125, 137, 140, 157, 167, 168, 182, 185, 195, 205, 209, 217, 223, 225, 237, 239, 248.
 კუქის დაავადებები 7, 11, 13, 17, 21, 24, 26, 27, 54, 63, 75, 95, 112, 118, 128, 157, 173, 185, 193, 208, 215, 231.
 კუქის კატარი 118, 122, 140, 144, 205, 223.
 კუქ-ნაწლავის დაავადებები 7, 11, 17, 33, 46, 63, 78, 83, 91, 94, 95, 112, 114, 122, 128, 157, 168, 184, 213, 225.
 კუქ-ნაწლავის მალალი მკევიანობა 122.
 ლამბლიოზი 100.
 ლარინგიტი 33, 42, 91.
 ლეიკოზი 154.
 ლიმფოიდური ჭირკვლების ანთება 63.
 მალის მომგვრელი 7, 17, 46, 63, 111, 122, 144, 157, 185.
 მალარია 13, 49, 57, 60, 83, 111, 118, 140, 157, 184, 208, 228, 249.
 მარილების დაგროვება 223.
 მექეპები 74, 177.
 მიოსტენია 48.
 მიგრენი (შაკივი) 17, 21.
 მიოზიტი 58.
 მიოპათია 48.
 მოწამლეა 49, 52, 58, 189, 193, 228, 245.
 მსხვილი ნაწლავის კატარი 125.
 მტკივნეული მენსტრუაცია 44, 46.
 მუცლის ტყვილი, შებერილობა (გაზების დაგროვება) 7, 11, 17, 55, 60, 68, 83, 107, 122, 128, 151, 157, 172, 177.
 მღერი (მუნი) 72, 83, 106, 133, 177, 187, 243.
 ნაღლის ბუშტი, ნაღლდამდენი 7, 11, 13, 17, 37, 75, 78, 88, 94, 100, 114, 122, 128, 137, 144, 151, 154, 177, 184, 188, 193, 217, 223, 243, 247, 252.
 ნაწლავების ატონია და კატარი 46, 142, 161, 173, 205.
 ნაწლავების სპაზმა 144.
 ნაწოლები 49, 78, 168.
 ნევრასთანია 13, 140.

- ნეკრატია 33, 147, 172, 200, 208, 228.
 ნეკროზი 100, 144, 197, 228.
 ნერვატი 58, 140.
 სერეული დაავადებები 13, 17, 21, 58, 60, 64, 89, 199.
 სერეული აგზნებულობა 46, 66, 86, 151, 161, 205.
 ნეფრეტი 100.
 ნივთიერებათა ცვლის მოშლა 54, 88, 114, 133, 185, 195, 213, 245, 249.
 ნიკრისის ქარი 33, 37, 63, 75, 100, 111, 114, 122, 125, 131, 133, 147, 154, 199, 199, 208, 228, 239.
 ოფლამდენი 21, 24, 33, 41, 46, 60, 74, 125, 128, 133, 140, 151, 185, 195, 213, 215, 219, 228, 233, 238.
 ოფლიანობის საწინააღმდეგო 49, 94, 122, 168.
 პერიტონეტი 114.
 პერიფერული 203.
 პირლემინება 33, 114, 184.
 პირლემინება სისხლიანი 157.
 პირში გასოსალები 94, 140, 167, 184, 205, 223, 237.
 პლევრეტი 95, 177, 189, 228, 235.
 პნევმონია 249.
 პოლიარტრეტი 135.
 პოლინევრეტი 48.
 პოლიომიელოტი 48.
 რადიკულიტი 48, 133.
 რაქიტი 63, 133.
 რეუმატისმი 7, 16, 21, 33, 58, 66, 72, 74, 75, 83, 88, 100, 111, 114, 125, 131, 172, 177, 199, 200, 208, 213, 216, 223, 228, 237.
 რინიტი 16.
 სალესინფექციო საშუალება 125, 147, 226.
 სარძევე გირკვლების სერეციის გამძლიერებელი 238.
 სასუნთქი გზების დაავადება 33, 83, 88, 91, 103, 140, 147, 244, 245, 252.
 სასქესო ორგანოების დაავადება 46, 131, 144, 243.
 საფლარათო საშუალება 33, 142, 153, 176, 217, 233, 239, 245.
 საშვილოსნოს დაავადება 24, 44, 49.
 საკმლის მომწელებელი 7, 17, 27, 63, 83, 88, 117, 122, 133, 149, 167, 172, 252.
 სისხლიანი შარდვა 137.
 სისხლამწმენდი 33, 60, 78.
 სისხლენა 13, 31, 52, 60, 63, 75, 95, 128, 157, 161, 202, 225, 228, 237.
 სისხლის დაავადება 13, 93, 114, 133, 185.
 სისხლის შემადელებელი 189.
 სისხლნაკლებობა 133.
 სირსველა 133, 205.
 სიუეთლე (ლიქლის) 33, 41, 46, 54, 55, 63, 75, 83, 112, 117, 128, 133, 137, 142, 151, 177, 185, 208, 217, 233, 239, 249.
 სიტისის დამწევი 133, 140, 177, 223, 228.
 სკლეროზი 133.
 სოკოვანი დაავადება 205.
 სტენოკარდია 17, 144, 177, 231.
 სტომატიტი 44, 63, 78, 157.
 სურავანი 41, 58, 75, 108, 111, 117, 133, 137, 165.
 სურდო 17, 21, 78.
 ტიფი 68, 91.
 ტივილგამაყუჩებელი 17, 27, 58, 60, 63, 74, 107, 112, 137, 157, 161, 165, 168, 173, 177, 188, 200, 230, 231.
 ტონილიტი 78.
 ტრაქეიტი 91, 100.
 ტუბერკულოზი 44, 63, 78, 100, 118, 133, 177, 189, 208, 235, 237.
 ტუჩის კიბო 177.
 უშადობა 46, 83, 157, 208.
 უნაყოფობა (უშვილობა) 74.
 უძილობა 7, 21, 46, 54, 58, 68, 86, 144, 151, 187, 197.
 ფლარათი სისხლიანი 215.
 ფერმკრთალობისას 122.
 ფილტვებიდან სისხლღებინება 17, 157, 161, 177, 189, 249.
 ფილტვის ანთება 68, 95.
 ფილტვის განგრენა 42, 91, 226.
 ფილტვის ტუბერკულოზი 13, 16,

: 118, 189, 249, 252.
 ფრონტი 172.
 ფსორეასი 13, 133.
 ფურუჯულეები (ჩირქოვანი მონუმენ-
 ბი) 31, 63, 100, 112, 188, 208, 217,
 228.
 ქათმის სიბრძავე 13.
 ქვების დამშლელი 13.
 ქერტილი 31, 200, 228, 235.
 ქოლესტიტი 26, 75, 100, 118, 177,
 217, 241.
 ლეიძის დაავადებები 7, 11, 17, 27,
 46, 75, 78, 88, 100, 117, 125, 128,
 142, 144, 151, 172, 177, 184, 223,
 233, 243, 249, 252.
 ღრძილების სამკურნალო 49, 63, 78,
 140, 157, 168, 217.
 ჟვანახველა 21, 46, 78, 83, 118, 130,
 185, 252.
 უურის ტკივილი 33, 54, 78.
 შარდის ბუშტის დაავადების 16,
 21, 24, 29, 33, 37, 41, 46, 52,
 60, 63, 75, 78, 83, 88, 94, 95, 100,
 111, 112, 117, 118, 121, 128, 131,
 133, 137, 142, 144, 147, 149, 151,
 153, 157, 168, 177, 185, 189, 199,
 213, 219, 223, 233, 238, 245, 252.
 შარდსასქესო ორგანოების 137, 128.
 შარდშეკავლობა ძილის პერიოდში
 (ბავშვებში) 78, 189, 223.
 შემკვრელი საშუალება კუჭ-ნაწლავის
 აშლილობისას 20, 44, 49, 95, 114,
 122, 125, 142, 161, 192, 195, 208,
 228, 230.
 შემუშება (თირკმლებისა და გულის
 დაავადებით გამოწვეული) 33, 100,
 112, 189.
 შიზოფრენია 58.
 ჩირქოვანი კრილობები 49, 52, 63,
 122, 228, 235, 249.
 ჩიყვი 58, 187, 244.
 ციმბირის წყული 133.
 ცხვირიდან სისხლდენა 161, 189, 225.
 ცხვირის ღორწოვანი გარსის ანთება
 17, 54.
 წელაკვი 75.
 წითელი ქარი 13, 33, 135.

წინამდებარე ჟირკელის ჰიპერტროფია
 203.
 წყალმანკი 33, 83, 100, 111, 114, 121,
 131, 137, 144, 147, 233, 239, 249.
 ხალხური: ა) გარეგანი 33, 49, 52,
 54, 66, 78, 91, 100, 111, 118, 135,
 144, 161, 173, 219.
 ბ) შინაგანი 54, 157, 173.
 ქიის გამოძენი 7, 11, 20, 66, 83,
 100, 108, 117, 131, 144, 157, 161,
 168, 177, 202, 205.
 კრილობის შესახორცებელი საშუალე-
 ბები 13, 31, 44, 55, 58, 66, 74, 78,
 83, 88, 95, 100, 112, 118, 121, 130,
 135, 137, 144, 157, 161, 168, 173,
 177, 219, 228.
 ხველების დამაწყნარებელი 33, 42, 60,
 111, 140, 176, 184, 185, 228, 217,
 219, 235.
 სმის ჩახლეჩა 33.
 ხორხის კიბო 60, 94.
 ხორხის წყული 137.
 ჯანმომგვრელი საშუალება 94, 245.
 ჯიშორიტი 172.
 ჯემოკოლიტი 209.
 ჯემორაგია 203.
 ჯეპატიტი 75, 118, 177.
 ჯიპერტონია 13, 75, 86, 94, 108, 153,
 161, 165, 168, 177, 185, 205, 217,
 223, 231, 244.
 ჯიპოტონია 252.

ჰ) სხვა გამოყენება

ავეჯის წარმოებაში 57, 60, 63, 221,
 226.
 დეკორაციული მცენარეები 49, 60,
 75, 107, 121, 137, 172, 182, 195.
 ეროზიის საწინააღმდეგო ნარკობაში
 52, 69, 74, 182, 195.
 ეთერზეთოვანი 44, 58, 91, 100, 188.
 ეტერიზირებაში 68, 139, 177, 200,
 202, 225, 235.
 თაფლოვანი 21, 44, 46, 60, 66, 75,
 112, 114, 151, 167, 173, 183, 192,
 195, 205, 213, 215, 221, 245, 248.
 ინსექტიციდური 9, 128, 142, 177,
 208, 237.

- კვების მრეწველობაში 33, 46, 52, 57, 182, 164, 185, 189, 192, 195, 202, 203, 63, 93, 107, 114, 130, 173, 182, 185, 205, 213, 226, 230, 243, 244, 245, 188, 192, 195, 203, 205, 213, 239, 248, 249.
 244.
 კოსმეტიკაში 157.
 კულინარიაში 72, 93, 114, 221, 249.
 ლუდისა და ლიქიორის წარმოებაში 144, 151, 184, 203.
 მეტალურგიაში 88.
 მრეწველობაში 100, 193.
 პარფუმერიაში 203.
 სამშენებლოდ 58, 60, 125, 147, 153, 221.
 საფუთავი (ხილის) 40.
 საკვებად 10, 21, 33, 40, 44, 54, 57, 63, 66, 69, 75, 93, 108, 110, 112, 114, 131, 144, 149, 153, 167, 173, 182, 164, 185, 189, 192, 195, 202, 203, 205, 213, 226, 230, 243, 244, 245, 248, 249.
 საღებავად 37, 41, 49, 63, 66, 75, 78, 88, 106, 110, 112, 125, 131, 133, 135, 151, 153, 173, 182, 183, 169, 192, 195, 200, 208, 217, 221, 237, 239, 241, 251.
 ტყავის წარმოებაში 63, 78, 98, 111, 135, 153, 167, 168, 173, 200, 228.
 ფრინველების საკვებად 63, 212.
 ქაღალდის წარმოებაში 58, 110, 135.
 ქიმიურ-ფარმაცეპტულ წარმოებაში 69, 147, 226.
 შემწევე საშუალებად 58.
 შინაური ცხოველების საკვებად 10, 98, 111, 137, 161, 168, 203, 211, 213, 223, 226.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა	3
აზზინდა	7
აკაკი	10
ასისტავა	11
ასკილი	13
✓ აღმოსავლური ნაძვი	16
ბალის პიტნა —	17
ბროწეული	20
გახაფხულის ფურისულა	21
გვერდელა	24
გლედინია	26
გრძელწიწვიანი ღვია	27
ღაფვის კენკრა	29
დედოფლისთითა	31
დიდგულა	33
ენდრო	37
ენჯრის გვიმრა	40
ვარდკანათა	41
ვირისტერფა	42
თავსისხლა	44
თაფშავა +	46
თეთრყვავილა	48
თრიბლი	49
თუთუბო +	52
ოსაწართხალა	54
ინულა	55
კავკასიური პანტა	57
კავკასიური სოკი +	58
კავკასიური ცაცხვი, წვრილფოთოლა ცაცხვი	60
კაკალი	63
კაპარი	66
კატაბალახა	68
კევის ხე, საღსალაჯი +	69
კეთილშობილი დაფნა	72
კლდის ღუმე	74
კოწახური	75
კრეჭანა	76

კულმუხო	+	83
კუხელი		86
ლიკოპოდიუმი		88
ლურჯი ანუ სფერული ევკალიპტი		91
მაქალო		93
მარწყვი		94
მატიტელა	+	95
მდგნალი		98
მეკეპებიანი არყი ლიტვინოვის არყი,		
ბუსუსებიანი არყი		100
მეკეპიანი კანკუატი		106
მთის პიტნა		107
მთის ღანძილი	+	108
მთის შროშანი		110
მთრთოლავი ვერხვი		111
მინდვრისნემსა		112
მოცივი		114
მეაველა		117
მრავალძარღვა		118
მსხალიკა		121
ნალეულა		122
ნაცარა მურყანი, შავი მურყანი		125
ნეგო, უკვდავა	+	128
ომალო		130
ონტკოფა		131
ორკბილა		133
ოფი		135
ოქროწყებლა		137
ქანგოვანა ფუტკარა		139
ჟოლო		140
სელიკა		142
სვია, სვე		144
სოსნოვსკის ფიკვი, კავკასიური ფიკვი		147
ტყის კამა		149
ტყის ჩიტისთვალა		151
უნაბი		153
უცუნა		154
ფარსმანდუკი	+	157
ფითრი		161
ფუნთუშა		165
ფშატი		167
ქართული მუხა		168
ქართული ყოჩივარდა		172
ჭაცვი		173
ქრისტესბეჭედა		176
ქრისტესისხლა		177
ლველკეცი		180

ყვეტყვემლი	182
ყვანჩალა —	193
ყვითელი ნიგვზისძირა	184
შაეი მოცხარი	185
შაეწამალა	187
შალამანდილი + —	188
შიკიტა	189
შიხდი	192
შმაგა, ვივანა +	193
შოთხეი	195
შროშანა	197
შქერი	199
შსამა +	200
ჩაღუნა	202
ჩეველებრივი თხილი	203
ჩეველებრივი მაყვალი	205
ჩეველებრივი მაჭადვერი	208
ჩეველებრივი ღოღო	209
ჩეველებრივი ცხენისწაბლი	211
ჩეველებრივი კნავი (ცირცელი)	213
ცერცვეკალა	215
ძაღლის სატატური	216
ძახველი	217
ძირმჭარა	219
წაბლი	221
წიღელ მღვეი	223
წითელი ნეშნიწვერა	225
წიფელი	226
წნორი	228
წყაეი	230
ჩარისშებლა	231
ჩარისჩლიქა, აზარუმი	233
ჩარისძირა	235
ხახტესლა	237
ხბოშებლა	238
ხეშაეი	239
ხეკრელი	241
ხურმა	243
ხურტკმელი	244
ჩადვარი, გუგულის კაბა +	245
ჩინკარა	248
ჩინკარი —	249
ჩინკრის ღელა —	251
ჯორისძეა	252
რეზიუმე (რუსულ ენაზე)	254
რეზიუმე (ლათინურ ენაზე)	257
საძიებელი	259

ს. ბ. 247

რედაქტორები ვ. შვიციანი, ო. ბერიძე
გამომცემ. რედაქტორი ლ. ბერიძე
მხატვ. რედაქტორი ქ. მიქელაძე
ტექნ. რედაქტორი ნ. კვინია
კორექტორი ნ. ჭიჭიანი
გამომშვები ქ. ხოფერიანი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 21.7.80, ქალაქის ზომა 60×90¹/₁₆. პირობითი ნა-
ბეჭდი თაბახი 16,75, სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 13,98, შუქვ. № 2222.
ემ 01399, ტირაჟი 5.000.

ფასი 2 მან. 20 კაპ.

გამომცემლობა „საბჭოთა აქარა“, ბათუმი, გოგებაშვილის, 24

საქართველოს სსრ გამომცემლობათა, პოლიგრაფიისა და წიგნის ეპრობის საქ-
მეთა სახელმწიფო კომიტეტის აკარის ასსრ პოლიგრაფიული საწარმოო გაერთი-
ანება, ბათუმი, ლუქსემბურგის, 20.

Государственный комитет Грузинской ССР по делам издательства,
полиграфии и книжной торговли. Полиграфическое производствен-
ное объединение Аджарской АССР. Батуми, ул. Р. Люксембург, 20.

Хидашели Ш. А.

Папунидзе В. Р.

ЛЕСНЫЕ ЛЕКАРСТВЕННЫЕ РАСТЕНИЯ ГРУЗИИ

(На грузинском языке)

Издательство «Сабчота Аджара»

Батуми, ул. Гогебашвили, 24

1980

